

M

M m, antikva el. latinsk stil. *M m*, kursiv. 9J Ut, fraktur el. tysk stil. jB Ht, gotisk stil.

M r. Rom. siffertecken = 1,000. **M** = 1,000,000. — 2. Förkortning av lat. *Mānes* (jfr *Maner*), av lat. namn, ss. *Mars*, *Marcus*, o. av fr. *monsieur*. — 3. Framför penningssummor tecken för *Mark*. — 4. *M'*, förkortning för *Mac*. — 5. Beteckning för metrisk gänga. Ex.: M8 anger en dylik, vars ytterdiameter är 8 mm. Jfr *Gänga*. — 6. Förkortning av *meg(a)* (se d. o.).

m, internationell förkortning av *minut* o. *meter* (**m*** o. **m'** för kvadrat- resp. kubikmeter); militär förkortning av *modell* (**m**/39 — *modell* 1939).

m-, förkortning för *meta-* i namn på kemiska föreningar.

M. Å., förkortning för eng. *master of arts* o. lat. *magister artium*.

Ma, fruktbarhets- o. krigsgudinna, dyrkad i det forntida Främre Asien.

mA, internationell förkortning för *milliampere*.

Maanselkä [ma'n-], fi., »landrygg», höglandsområde i n. Finland, utgör vattendelare mellan Bottniska viken o. Vita havet. Högst 820 m.

Maartens [ma'r-], **Maarten**, författarnamn för J. van der Poorten-Schwartz.

Maas [mas], höll. namn på fl. Meuse.

Maastricht [ma'strijt], huvudstad i prov. Eimburg, s.ö. Nederländerna, vid Meuse. 73,000 inv. (1946). Märkligt rådhus (r600-t.); landets äldsta kyrka. St-Servaas (500-t.). Industri, handel o. sjöfart. Urspr. rom. militärstation.

Maatschappij [ma't-sjapj], höll., bolag, förening.

Mab [mxb], keltiskt namn på älvdrötnings.

Mabillon [-bijä*], **Jean** (r632—1707), fransk benediktinermunk, historiker, betraktas som grundläggare av den moderna diplomatiken el. urkundsvetenskapen.

Mabuse [-by's], namn på Jan Gossaert efter hans hemort **M.** (nuv. Maubeuge).

Mac [maekk], förk. Af o. **Mc**, i skotska o. irländska tillnamn, betyder son.

Maca'o, portug. **Macau**, portug. koloni (sed. 1557) på kusten av Kina, prov. Kwangtung, utgörande en halvö på ön **M.** vid Kantonflodens mynning jämte några holmar. 15 kvkm, 375,000 inv. (1940), därav 9,000 portugiser. — **Staden M.** var länge Kinas enda för främlingar öppna hamn. Handel med te o. siden. Kina krävde 1947 att få övertaga **Macao**.

MacArthur [m'ka't^o], **Douglas**, f. 1880, amerik. general, deltog i Första världskr., chef för de amerik. ockupationstrupperna i Rhelandet 1918—19. **M.** var generalstabschef på Filippinerna 1930—35 o. blev fältmarskalk 1936.

Som överbefälh. för amerik. armén i Fjärran Östern juli 1941 ledde han försvaret mot japanerna på Filippinerna. **Mars** 1942 överbefälh. för de allierade stridskrafterna i s.v. Stilla havet, där han nov. s. å. organiserade striderna på Nya Guinea. Som överbefälh. från okt. 1944 återtog **M.** Filippinerna (jfr d. o.). Utn. dec. s. å. till »general of army» o. fick 1945 befälet över alla allierade markstridskrafter på krigsskådeplatserna i Stilla havet. Allierad överbefälh. i Japan sed. 1945.



Macassar, dets. som **Makassar**.

Macaulay [m'ka'li], **Thomas Babington**, baron **M. of Rothley Temple** (1800—59), eng. historiker o. liberal politiker, berömd talare o. essäförfattare. **M.s** klassiska *History of England from the accession of James II* (5 bd, 1848—61; sv. övers. 1853—62), som utgått i stora upplagor, präglas av glänsande karaktäriseringsförmåga, konstnärlig behärskning av stoffet o. varm fosterlandskärlek men av. av partisinne o. en viss tränghet i uppfattningen.



Macaulay [m'ka'li], **Rose**, f. 1889, eng. författarinna med feministisk inställning. **M.s** romaner kännetecknas av en bitter, satirisk humor, bl. a. i *Potterism* (1920; sv. övers. 1924), *Dangerous ages* (1921; Farliga åldrar, 1925) o. *Orphan Island* (1924; Föräldralösa ön, 1930). Bl. senare verk *No man's wit* (1940).

Macbeth [m'kbeb'], *konung i Skottland* 1040—57, kom på tronen efter att ha mördat konung Duncan o. föll i strid mot dennes son Malcolm. **M.** är hjälten i Shaksperes tragedi »Macbeth». — *Mus*. Opera av G. Verdi till text av Pia ve efter Shakspeare; uppförd i Stlm 1:a gången 1852 (ny övers. av H. Key 192r).

Macchia [makk'ia], it., dets. som **maquis**.

Macclesfield [meekk'lsfild], stad i v. England, grevsk. Cheshire, s. om Manchester. 33,000 inv. (1945). Sidenindustri m. m.

McCullers [m'kaU'ols], **Carson**, f. 1917, amerik. författarinna, som genom sina varmt mänskliga romaner *The heart is a lonely hunter* (1940; Hjärtat jagar allena, 1941), *Reflections in a golden eye* (1941; Spegling i ett gyllene öga,

1943) o. *The member of the wedding* (1947) räknas till den amric. författariten.

MacCulloch [m^okall^okj], Jottin Ramsay (1789—1864), skotsk publicist o. nationalekonom. Bl. arb.: *Principles of political economy* (1825) o. det för lönefondsteorin betydelsefulla *The circumstances which determine wages* (18a6).

Macdonald [m^okdänn^old], Alexandre (1765—1840), hertig av Tarent, marskalk av Frankrike, av urspr. skotsk släkt, blev under franska revolutionen general o. utmärkte sig under Napoleonskrigen.

Macdonald [m^okdänn^old], sir John Alexander (1815—91), kanad. statsman, född i Skottland. Premierminister i Canada 1867—73 o. 1878—91. Förkämpe för Britt. Nordamerikas sammanhållning med moderlandet.

Macdonald [m^okdänn^old], sir Claude (1852—1915), eng. diplomat, 1893—1912 verksam som sändebud i Kina o. senare i Japan, organiserade försvaret av legationerna i Peking vid Boxarupproret 1900.

1. Macdonald [m^okdänn^old], Ramsay (1866—1937), eng. arbetarpolitiker. M. invaldes 1906 i underhuset, där han 1911 blev arbetarepartiets ledare, vilken post han dock vid krigsutbrottet 1914 måste fränträda på grund av sin opposition mot Englands deltagande i kriget. Sin ledarställning återvann M. emellertid 1921 o. blev efter västerfrågningen vid valet dec. 1923 chef för Englands första regering av arbetarpartiet (jan.—dec. 1924). Denna hans första premierministertid utmärktes bl. a. av erkännandet av Sovjetryssland, uppgörelsen i skadestandsfrågan (Dawesplanen) samt flera socialpolitiska åtgärder. Efter arbetarpartiets valseger maj 1929 bildade M. åter regering. Inrikespolitiskt dominerade vid denna tid arbetslöshetsproblemet; den besparingsaktion, som måste vidtagas för att rädda pundets guldvärde, ledde till en brytning inom arbetarpartiet, i det M. i strid med dess majoritet^{21/8} 1931 ställde sig i spetsen för en nationell samlingsminister (jfr Labour Party). Trots detta måste England a/, s. å. överge guldmyntfoten. Helt beroende av det konserv. partiet förblev M:s polit. ställning svag o. underminerades ytterligare genom finansmin. Snowdens avgång sept. 1932 som en protest mot regeringens protektionist. politik o. genom utrikespolit. moteångar. Juni 1935 avgick han som premierminister o. var till maj 1937 Lord President of the Council.



2. Macdonald [m^okdänn^old], Malcolm, f. 1901, son till R. M., eng. politiker. Led. av underhuset 1929, följde vid brytningen inom arbetarpartiet 1931 fadern o. var understatsekr. för Dominion* TQ31—35. Kolonialminister juni 1935, dominionminister nov. s. å., åter kolonialminister maj 1938. 1940—41 var M. hälsövardsminister o. 1941—46 överkommissarie i Canada. Generalguvernör i Singapore sed. 1946.

Macdonald [m^okdänn^old], Jeanette, f. 1907, amerik. filmskådespelerska o. sångerska, vann stor popularitet i operettroller (*Marietta, Rose-Marie, En gång i maj*).

MacDowell [m^okda^ooel], Edward Alexander (1861—1908), amerik. tonsättare, skrev orkester- o. pianostycken, romaner m. m.

Mace [me's], eng., spira. Berömd är eng. underhusets mace, symbol för husets myndighet.

Macedo'nien, dets. som Makedonien.

Maceio [-saja], huvudstad i staten Alagoas,

ö. Brasilien, nära kusten. 149,000 inv. (1940). Vacker katedral. Industri o. export.

Macerata [matsje-], 1. Provins i reall. Italien, på ö. kusten (Marche). 2,773 kvkm, 290,000 inv. (1936). Bördigt berglandskap. — 2. Huvudstad i M. 1. 37,000 inv. (1936). Univ., grundat 1290 (128 stud., 1939). Tillv. av glas, tegel, kemikalier, silke m. m.

Maceratio'n (av lat. *macerare*, göra mjuk, upplösa). 1. Kem. Dets. som digering. — 2. Medelst vissa vätskor upplösa mellanliggande substanser i en organisk vävnad (ex. ved), så att cellerna särskiljas.

Macgregor [m^ogre^og], John (1825—92), eng. resande o. filantrop, bekant för sina vidsträckt kanotfärder, vilka han livfullt skildrade (*A thousand miles in the Rob Roy canoe on rivers and lakes in Europe*, 1866). Kanoterna kallades av M. »Rob Roy», vilket namn övergick till honom själv.

Mach, Ernst (1838—1916), österrik. fysiker o. filosof, prof. i fysik i Graz 1864 o. i Prag 1867, i filosofi i Wien 1895. Enl. M. är verkligheten ingenting i sig själv utan består av förmimelsekomplex.

Machá [mach'a], Karel Hynek (1810—36), tjekk. skald. Huvudverk: *Máj* (sv. övers. 1894), en stor episk dikt i Byrons stil.

Machaonfjäril el. parasollfjäril, *Papilio machaon*, en av Sveriges ståtligaste dagfjärilar, huvudsakl. gul o. svart, med ett svanslikt utskott på bakvingarna. Den utvuxna larven är grön med svarta tvärband o. röda fläckar.



Machatj'-Kala', till 1922 Petrovsk', huvudstad i sovjetrepub. Dagestan, vid Kaspiska havet. 87,000 inv. (1939). Stor hamn.

Ma chère [masj'är], fr., min kära; bästa fröken (fru).

dei Machiavein [mak-], Niccolò di Bernardo (1469—1527), florentinsk statsman o. författare, en av den ital. renässansens märkligaste gestalter. M. blev 1498 statskansler i den repub. styrelsen i Florens men avsattes o. fängslades 151a, då medicinare åter kommo till makten. Senare åter inflytelserik i Florens. M:s ryktbara arb. // *principe* (1513, tryckt 1532; Fursten, 1914), som predikar statskonstens rätt att hänsynslöst fullfölja sina syften, har utövat ett omordentligt inflytande, o. »machiavellism» har blivit slagordet för en av moralbuden obunden politik. Bl. M:s övriga arb. märkas den florentinska krönikan *Istorie fiorentine* 1215—1492 (1532; sv. övers. 1884) samt samhällssatiriska, starkt kryddade komedier, såsom *Mandragola* (1524; Mandragola. Trolldrycken, r883a).



Machs tal, förhållandet mellan fasta kroppars hastighet (v) i luft o. ljudhastigheten (a), sål. via. För varje flygplanstyp finns ett värde på M., som icke får överskridas; ökas flyghastigheten ytterligare, blir flygplanet manövrerodugligt el. brytes sönder. 1947 utgjorde det högsta användbara värdet på M. omkr. 0.85 (för reaktionsflygplan).

Maehverk el. maschverk (av ty.), fuskverk; hantverksmässigt utfört konstverk.

Mackabéer el. hasmonéer, jud. präst- o. regentsläkt, som kraftigt medverkade till Juda rikets befrielse från syrisk herraväld. Mest bekant är den segerrike Judas Mackabéus, som 165 f.Kr. återerövrade o. re-

nadc det av Antiokos Epifanes skändade tempel (till minne härav instiftades tempel-invigningsfesten). Släkten innehade sedan, vissa tider med kunglig världighet, den politiska makten i landet till år 37 f.Kr., då Ille-rodens den store övervann dess siste härskare Antigonos, varefter nästan hela släkten utrotades. De 4 mackabéer böckerna i GT:s apokryfiska skrifter skildra mackabéernas frihetskamp ur religiös synpunkt.

Mo Keesport [m^oki'spåt], stad i Pennsylvanien, ö. För. Stat., s.ö. om Pittsburg. 55,000 inv. (1940). Järn- o. stålindustri. Kolgruvor.

von Mackensen, August (1849—1945), tysk generalfältsmarskalk, utmärkte sig under Första världskriget som arméarkchef under slagen i Masurien 1914, som arméchef under striderna i Polen nov. s. å. o. vid genombrytningen av ryska fronten i Galizien vid Gorlice—Tarnów 1915 samt som armégruppchef vid Serbiens besegrande hösten s. å. Överbefälh. i Rumänien hösten 1916 besegrade M. de rum. arméerna; till krigets slut militärguvernör i Rumänien.



Mackenzie [m^okenn'sij], 1. Flod i v. Canada. Upprinner på Klippiga bergen, flyter under namn av Stora Slavfloden till Stora Slavsjön, fortsätter åt n.v. o. utfaller i N. Ishavet med stort delta. 4,600 km. Flodområde 1,660,000 kvkm. Under sommaren segelbar 2,100 km. — 2. Distrikt i Nordvästterritorierna, Canada, 1,366,180 kvkm. Omfattar områdena kring floden M.

Mackenzie [ni^okenn'si], sir Alexander (omkr. 1755 —1820), eng. forskningsresande, den förste europé som nådde Stilla havet över Klippiga bergen (1793). Upptäckte Mackenziefloden i Canada 1789.

Mackenzie [m^okenn'si], William Dyon (i/95—1861), kanad. politiker o. republikansk ledare, gjorde 1837 ett misslyckat revolutionsförsök, riktat mot den eng. styrelsen.

Mackenzie [m^okenn'si], Compton, f. 1883, eng. författare, har i *Sinister street* (1913—14) skildrat sin ungdoms Oxford. M., som är mycket produktiv, har sedan utgivit en lång rad romaner (av. skådespel) samt vidare memoarer från Första världskriget. (*Gallipoli memories*, 1929) o. biografier över Roosevelt (1943; sv. övers. 1944) o. Benei (1944).

Mack'eprang, Mouritz, f. 1869, dansk historiker, direktör för danska Nationalmuseet 1922—38. Framstående kännare av Sönderjyllands historia.

Mackinac-sundet el. Mackinaw-sundet [m^oekk'inäl]. förenar sjöarna Michigan o. Huron, n. För. Stat. Längd 60 km, bredd 6 km.

Mac Kinley el. McKinnley, William (1843—1901), amerik. politiker, republikan; framlade 1890 i kongressen den skydds-tullsvänliga »Mac Kinley-billen» o. valdes 1897 till För. Stat:s president. Bidrog kraftigt till att giva landets politik en utåt-riktad, imperialistisk syftning. M. blev sept. 1901 skjuten av en anarkist.



McKinley, Mount, dets som Mount McKinley.

Mackintosh [ma:kk'intäs], impregnerat tyg; regnkappa. Namnet efter den eng. kemisten

Charles M. (1766—1843), som 1823 uppfann metoden att impregnera tyg med kautschuk.

Maclean [makli'n], Rutger (1742—1816), frih., politiker, jordbruksreformer; tillhörde en urspr. skotsk ätt. Hans egendom, skånegodset Svaneholm, var den första i Sverige, som underkastades enskifte.

MacLeish [m^okli'sl], Archibald, f. 1892, amerik. författare, chef för Kongressbiblioteket i Washington 1939—44. Har utom dikter utgivit en fängslande skildring av Mexicos erövring (*Conquistador*, 1932).

MacLeod [m^okla'dl], John (1876—1935), kanad. fysiolog, prof. i Toronto 1918, i Aberdeen 1928, erhöill tills. m. F. Banting 1923 nobelpriset i fysiologi o. medicin för framställningen av insulin.

MacLeodmanometer [m^okla'd-l], manometer för mätning av de ytterst låga tryck (ca 0.0001 mm kvicksilverpelare), som förekomma i glödlampor, radiatorer o. dyl. Grundar sig på mätning av det betyd. större trycken, som erhålles, då en avspärrad del av gasen sammanpressas till en ringa bråkdelen av sin ursprungl. volym.

de Mao Mahon [d^o makk ma'å'e], Edme Patrice Maurice, hertig av Magenta (1808—93), marskalk av Frankrike. M. deltog framgångsrikt i Krimkriget (erövringen av Sevastopol 1855) o. avgjorde österrikarnas nederlag vid Magenta 1859. Under Fransk-tyska kriget 1870—71 måste M. o. hans armé vid Sedan giva sig åt fienden. Frigiven 1871 kuvade han kommunardupproret i Paris. 1873—79 var M. statschef (från 1875 president) o. undvek därunder, ehuru själv monarkiskt sinnad, att gynna restaurationsplanerna.



Macmill'an, Harold, f. 1894, eng. politiker, officer o. författare, medl. av underhuset sed. 1945. Ministerpresident vid allierade högkvarteret i Nordafrika 1942—45, flygminister maj—juli 1945. Bl. skrifter *Economic aspects of defence* (1939).

Macmillan & Co, Ltd, eng. bokförläggarfirma, grundad 1843 av Daniel o. Alexander M., vilken 1870 fick en amerikansk filial. Åges mim. av Harold M. (se denne) o. hans broder.

Mc Neil [m^ok ni'l], Hector, f. 1910, britt, politiker (arbetarpartiet), medl. av underhuset sed. 1941, understatssekreterare i utrikesdepartementet 1945—46, minister utan portfölj sed. 1946, representant i FN sed. 1947.

Macneill [ni^okni'l], Eoin (1867—1945), irl. historiker o. politiker, en av Sinn-Fein-rörelsens mest aktiva ledare, 1922—26 undervisningsminister i Eires regering.

Macon [me'k'n], stad i Georgia, s.ö. För. Stat. 58,000 inv. (r940). Industri o. handel.

Mâcon [makå's], huvudstad i dep. Saône-et-Loire, ö. Frankrike, vid Saône. 18,000 inv. (1931). Katedral från 1200-t. Industri. Vinhandel (bourgogneviner).

Macpherson [meekfo's'n], James (1736—96), skotsk skald. Utgav 1765 en samling *Poems of Ossian*, som utgavs vara övers., av den keltiska barden Ossians dikter men senare bevisades vara känslosamma omdikningar av keltiska sagomotiv.

Macquarieöarna [m^ok'å'ri-], ögrupp i Stilla havet, ca 1,500 km s.ö. om Tasmanien, som den tillhör. Huvudö: Macquarie. 232 kvkm. Obobodd. Rik på salar o. sjöfågel. Meteorol. station.

Macri'nus, Marcus Opellius (164—218), romersk kejsare 217, Caracallas mördare o. efterträdare; dödad på anstiften av missnöjda soldater.

Maero'bius, romersk ämbetsman omkr. 400 e. Kr., förf. till ett viktigt antikvariskt verk, *Saturnalia* (dvs. samtal vid saturnalfesten).

Maorocys'tis, brunalsläkte (fam. *Laminariaceae*). *M. pyri'fera*, kelp, den längsta av alla kända alger.

Mac Swiney [m'kk s'aj'ni], James (1880—1920), irl. patriot, Sinn-Fein-ledare, 1919 borgmästare i Cork. Sedan M. aug. 1920 av eng. krigsrätt ådömts fängelse för upprorisk verksamhet, tog han sig av daga genom hungerstrejk i fängelset o. hyllades därefter som irl. nationalmartyr.

Macula lu'tea, lat. namn på »gula fläcken» ögat. l'latsen för det tydliga seendet.

Mad, sank gräsmark.

Madäch [madd'atsj], Imte (1823—64), ungersk diktare. M:s filosofiska skådespel *Människans tragedi* (1861; i Sv. övers. 1932) blev världsberömd.

Madagaskar, fransk ö i Indiska oceanen, utanför Afrikas s.ö. kust, skild från denna genom Mosambikkkanalen. 627,327 kvkm med tillit, småöar, 3,8 mill. inv. (1946), därav 25,000 fransmän, resten malagasser av malajiskt ursprung. Kusten låg o. jämn utom i n., det inre bergigt, högst i mitten (Ankaratrabergen) upp till 2,680 m. Säreget tropisk växt- o. djurvärld. Huvudnäringar: jordbruk o. boskapskötsel. Utförelse av kaffe, hudar, vanilj, rafiabast, kons. o. fruset kött, kryddnejlikor, socker, grafit m. m. M. styres av en generalguvernör. Huvudstad: Antananarivo. — Ön upptäcktes 1506 av portugiserna, blev vid 1800-t:s början inhemskt konungarike, 1896 fransk koloni. Britt. trupper landstego maj 1942 på M. för att förhindra att axelmakterna satte sig i besittning av ön. De Vichytrogna franska trupperna gjorde motstånd o. ön kom i britt. hand först i nov. s. å. Efter Andra världskrig. har den franska administrationen reorganiserats för att ge malagasserna större politiskt inflytande. Flera av nationaliströrelsen underblåsta uppror utbröt dock 1946 o. 1947, vilka efter våldsamma strider nedslögs av fransmännen.

Madagaskarregionen, djurgeografisk region, omfattande Madagaskar o. närliggande öar, Seychellerna m. fl.; intager en mycket självständig ställning därigenom att en mycket stor procent av de där förekommande djursläktena äro endemiska, dvs. finnas endast inom denna region. Bland de mest typiska djuren märkas halvapor, borstigelkottar, en del gnagare o. sibetkatter, ävensom fåglar, ödlor, elefant-sköldpaddor osv. Hovdjur, egentliga apor osv., utmärkande för den afrikanska kontinenten, saknas däremot fullständigt.

Madame [-damm'], fr., förk. *Mme*, fru, min fru; plur. *mes dames* [medamm'], förk. *Mmes*. Madame Butterfly [-batt'flaj], opera av G. Puccini till libretto av Iy. Illica o. G. Giacosa; uppförd i Schim i:a gången 1908.

Madang, stad i Nya Guineaterritoriet. Förutom infödda, 165 inv. Flygfält. M. var 1942—44 ockuperat av japanerna.

Madapola'm, domestikliknande bomullsvävd, uppkallad efter M. i prov. Madras, Indien. Maddale'na-öarna, ital. ögrupp n. om Sardinien. Största ö I:a Maddalena med örlogshamnen Maddalena (10,000 inv.).

Made in Germany [me'd inn ds3o'm'ni], eng., tillverkad i Tyskland, varumärke tillkommet i följd av en eng. lag 1887, att vissa utländska varor måste vara försedda med ursprungsbezeichnung. Användes äv. figurligt om dålig fabriksvara.

Madeira. 1. [-dej'ra]. Amazon flodens största biflod, Sydamerika. Upprinner på Anderna med 3 källfloder. Många forsar. 3,200 km. Flodområde 1,1 mill. kvkm. Segelbar 1,000 km. — 2. [made'ra]. Portug. ö i Atlanten, utanför Afrikas v. kust, utgörande jämte några mindre öar en portug. provins. 814 kvkm, 250,000 inv. (1940) av portug. härkomst. Vulkanisk (högsta toppen 1,846 m ö. h.). Milt, jämnt klimat. Mycket besökt kurort. Odling av vin, kaffe, sydfrukter, såd m. m. Huvudstad: Funchal. — M., som var känt redan av r300-t:s kartografer, återupptäcktes 1420 av en vinddriven portugis, som tog det i besittning för Portugals räkning. Ön var då obebyggd.

Madeira [sv. uttal made'ra], sött, mild smakande, rött starkvin från ön Madeira i Atlanten. Alkoholhalt 18 å 20 %. Det bör serveras vid 18 å 12°.

Madeleine'tiden [madlän'n] el. Magda-lénientiden [-njä'8-], sista delen av den äldre stenåldern, uppkallad efter en fyndort i dep. Nord, Frankrike.

Madelin [madlän'«], Louis, f. 1871, fransk historiker, har i en rad arb. behandlat franska revolutionens o. Napoleons historia. Medl. av Fr. akad. 1928.

Ma'delung, A age, f. 1872, dansk författare, har utg. romanen *Elsker hverandre* (1912; De märkta, 1916) med motiv från Ryssland samt novellsaml. (*Jagt paa Dyr og Mennesker*, 1908; sv. övers. 1914).

Mademoiselle [madm'asäll'], fr., förk. *Mlle*, fröken, min fröken; plur. *mesdemoiselles* [medm'asäll'], förk. *Mlles*.

Mader'na (Ma'derno), Carlo (1556—1629), ital. arkitekt, föregångsman inom barocken. Byggnadsledare vid uppförandet av *Peterskyrkan* i Rom, tillbyggde han långhuset o. utbildade huvudsadan.

Madesjö, kommun i ö. Småland, Kalm. 1. (past.adr. Nybro); Nybro landsf.distr., S. Möre doms. 4,444 inv. (1947).

Ma'detoja, te e v i (1887—1947), fiol-ton-sättare, komponerade musikdramerna *Pohjalaisa* (Österbottningar; uppf. i Stklm 1927) o. *Juha*, utmärkta av uttrycksfäst o. lyrisk värme, 3 symfonier, talrika körverk o. solosånger.

Madison [miedd'is'n], huvudstad i Wisconsin, n. mell. För. Stat. 67,000 inv. (1940). Statsuniv., gr. 1848 (11,000 stud., 1942). Handel o. industri.

Madison [msedd'is'n], James (1751—r836), För. Stat:s 4:e president (1809—17), spelade en framskjuten roll vid tillkomsten av 1787 års förbunds-författning o. förfäktade senare delstaternas intresse mot centralmakten. M:s utrikespolitik som president var föga framgångsrik (krig mot England 1812—14).

Madison square garden [maadd'is'n sk'e'o ga'd'n], lokal för inomhusport i New York, byggd 1925—26, med plats för 20,000 åskådare.

Madoera [-do'ra], Ma'dura, ö i Indonesien, n.ö. om Java, skild från denna ö genom Ma'doera sundet. 4,500 kvkm, 2 mill. inv. (1930). Fiske o. boskapskötsel. Huvudstad: Pamekasan. Jfr Madura.

Madonna (av it. *ma*, min, o. *donna*, fru), i rom.-kat. kyrkan benämning på jungfru Maria (jfr sv.: »vär fru» i »Vårfrudag» osv.), äv. namn på den hel. jungfruns bild.

Madonnans juveler, opera av E. Wolf-Ferrari; uppförd i Stklm r:a ggn 1913.

Madras, r. Provins i s.ö. Indien, omfattande ö. kusten av Främre Indiska halvön. 368,619 kvkm, 49< mill. inv. (1941). Huvudnäring ar jordbruk (ris, hirs, bomull, sockerrör m. ni.). —

2. Huvudstad i M. i, på Koroinandekusten, till storleken den 3:e av Indiens städer, 777,000 inv. (1941). Univ. (grundat 1857). Betyd, liandel, bomullsindustri. Järnvägsförbindelse med alla delar av Indien.

Madrasmuslin, gasvävnad med invävt figurmönster; anv. till gardiner, draperier m. m.

Madrass' (av ty.), sängbolster, hårt stoppat med tagel, krollsplint el. dyl. — Madras-se'ra, förse med stoppning.

Madri'd [sp. utt.: ma'riö'], 1. Provins i mell. Spanien (Nya Kastilien). 8,002 kvkm, 17 mill. inv.

(1946). — 2. Huvudstad i M. 1 o. i Spanien, vid fl. Manzanares. 1,171,000 inv. (1946). Främsta byggnadsverket är Kungl. slottet (se bild). Två univ. (gr. 1508 o. 1836), högskolor o. vetenskapsakademier (1713). Nationalbibl., Pradomuseet (målningar o. skulpturer), ett av de främsta i Europa. Betyd. o. mångsidig industri. Livlig handel. Flygplats Barajas. — M. leder sitt ursprung från 900-t. o. blev 1561 huvudstad. Var under Spanska inbördeskriget länge belägrat av general Francos trupper.



Madrigal' (av it., »herdesång»), mindre dikt i strofer på 3 el. i jambiska versrader, med bestämd rimföljd. Tonsatts ofta under 1400- o. 1500-talen.

Madrilena [länn'ja], kastiliansk folkdans till kastanjetter.

Mad'sen, Peder (1843—1911), dansk teolog, 1875 prof. i Köpenhamn. 1909 Själlands biskop. Företrädde renlärighetssträvanden, burna av personlig fromhet o. fördragsamhet.

Mad'sen, Karl (1855—'936), dansk konsthistoriker, 1911—25 dir. för Statens Museum för Kunst i Köpenhamn. Utgav arb. om boll. 1600-talsmaleri o. dansk 1800 talskonst.

Mad'sen, Thorvald f. 1870, dansk läkare, bakteriolog, dir. för danska statens seruminstitut 1902—40.

1. Mad'sen-Mygdal, Niels Peter (1835—1913), dansk radikal vänsterpolitiker, led. av landstinget från 1882, utgav 1912 *Politiske Oplevelser*.

2. Madsen-Mygdal, Thomas (1876—1943), son till N. P. M., dansk moderat vänsterpolitiker, jordbruksminister i Neergaards ministär 1920—24, stats- o. jordbruksminister 1926—29. Avgick som »venstres» ledare 1933.

Ma dur a [mædd'or'], stad i s. Indien, prov. Madras, vid fl. Vaigai. 239,000 inv. (1941). Fordom huvudstad i ett mäktigt kungarike. F. d. kungl. palats, märkligt Sivatempel från 1600-t. Bomullsindustri. — Jfr Madoera.

Maduro [mado'rä], sp., mogen, beteckning på mörka cigarrer.

Mad'vig, Johan Nikolaj (1804—86), dansk språkforskare o. statsman, prof. i Köpenhamn; kyrkominister 1848—51. Särsk. framstående äro hans textkritiska arb. inom klassiska språk. I sin polit. gärning hävde han med oräddhet nationella o. konstitutionella synpunkter.

Maec'e'nas, Cilnius (omkr. 70 f.Kr.—8 f.Kr.), rom. statsman, Augustus' vän o. rådgivare, mest känd som frikostig stödjare av författare o. konstnärer; därav m e c e n a't, gynnare av vetenskap o. konst.

van Maerlant Liann ma'rlant], Jacob (omkr. 1235—omkr. 1300), nederl. (flaml.) diktare, skrev riddarromaner samt lärodikter med borgerlig tendens.

Maes [nia's], Nicolaes (1632—93), höll. målare, en av Rembrandts mest betydande lärjungar. Bibliska motiv o. genrebilder (*Köksa som skalar äpplen*, se bild) samt porträtt.



Mae'sa, Julia, d. 226, de rom. kejsarna Heliogabalus' o. Alexander Sevcrus' mormor, rikets verkliga regent 217—226.

Maestå [majsta'], it., cgentl. majestät; i konsten beteckning för den på en tron sittande madonnans el. frälsaren.

Maestoso [majst'så], it., musikterm: majestätiskt.

Maestro [maj'strä], it., mästare, lärare (särsk. i musik).

Maeterlinck [ma'ter-], Maurice, f. 1862,

belg. författare, nobelpristagare 1911, greve 1932; slog igenom med fantasisdramat *La princesse Maléine* (1889), varpå följde ett flertal stämningsmätade dramer (*Pelléas et Mélisande*, 1892, *Monna Vana*, 1902, *Uoiseau bleu*, 1909, m. fl.). M. har äv. utg. en rad självfulla essäsamlingar, *Le trésor des humbles* (1896; De ringes rikedomar, 1909), *La vie des abeilles* (1901; Bikupan, 1910), *Vautre monde ou le cadran stellaire* (1942) m. fl. 1940—47 bosatt i För. Stat. Maieking Lmasff-i, huvudstad i britt. protektoratet Bechuanaaland, vid fl. Molopo. 5,300 (vita 2,300) inv. Handel. — I.M. belägrades under Boerkriget Baden-Powell okt. 1899—maj 1900 av en överlägsen boerarmé.



Ma'fia el. m a f f i a, en på Sicilien vid sidan av statsinstitutionerna verksam enskild myndighet, som avkunnade domslut o. verkställde straff; äv. mäktigt som valorganisation. Mafia härledes från ett 1860 upplöst gendarmcri till rovarväsendets bekämpande. Undertrycktes 1925—29 av fascisterna.

Ma fr a, stad i Portugal, prov. Estremadura, n.v. om Lissabon. 5,000 inv. I M. finnes ett stort byggnadskomplex, bestående av kungligt palats, kloster med kyrka samt kasern. Byggnaderna uppfördes 1717—30 av tyskarna J. F. o. J. P. Ludwig på uppdrag av Johan V.

Mag., förkortning av *magister*.

de Magalhães L'ma'balja'ss'i] el. M a g e l - h ä n s , Fernão (1480—1521), portug. sjöfarare, namnkunnig som företagare av den första världsomseglingen. Övertygad om att man äv. genom att segla mot v. kunde nå Ostindien avseglade M. 1519 under spansk flagg, fann okt. 1520 det efter honom uppkallade sundet o. nådde följ. år Filippinerna, där han emellertid stupade på ett krigståg. Ett av skeppen återkom 1522.



Magalhães, 1928—40 samm på Punta Arenas.

Magalhãeska molnen [magaljansij'ska-], dets. som Kapmolnen.

Magalhães' sund [magalja'sil'-], i s. Syd-

amerika, skiljer Eldslandet från fastlandet. l,ängd 600 km, bredd 4—33 km.

Magasi'n (av fr.), förrådshus, -rum; handelsbod; rum för patroner på vissa handeldvapen; tidskrift.

Magasinsgevä, benämning på äldre repe-tergevä, syftande på förvaringsrummet för patronerna (magasinet).

Magasinsstaten, benämning under 1700- o. x800-t. på de personer, som handhade kronans spannmålsrörelse (spannmålsrätorna). — Magasinsförvaltare, föreståndare för kronans spannmålsmagasin.

Magblöddning, blöddning från magsäckens slemhinna, kan förekomma vid magsår.

Magdala, forntida stad i Palestina vid Genesaret; nuv. byn el-Medsjdel. — Magdalen, härstammande från Magdala. Jfr Maria från Magdala.

Magdale nafloden, Rio Magdalena, flod i Colombia, Sydamerika; utfaller i Karibiska havet med stort delta. 1,570 km. Flodområde ca 300,000 kvkm. Nedre delen segelbar. Största bifloden, Cauca, fr. v.

Magdale'navem, namn, efter Maria Magdalena, på kristl. räddningsanstalter för fallna kvinnor. Magdalenasstiftelsen i Sthlm (från 1852) är num. övertagen o. utvidgad av Diakonissanstalten.

Magdale'naviken, bukt av Stilla havet, på s.v. kusten av halvön Nedre Kalifornien, Mexico. 90 km lång. Fiskrik.

Magdalenaöarna, liten ögrupp i St. Lawrenceviken, n.ö. Nordamerika, prov. Quebec, Canada. 220 kvkm.

Mag'deburg, stad i delstaten Sachsen-Anhalt, mell. Tyskland, till 1945 huvudstad i prov. Sachsen, Preussen, vid Elbe. 334,000 inv. (1939). Domkyrkan, grundad 1209, är en av Tysklands första gotiska kyrkor. Västtornen slutfördes 1500. Utanför domen en rytarstaty från x200-t. av Otto den store. Medicinska akademi. Omfattande industri, särsk. järn o. stål (Krupp- o. Grusonverken); bety, handel. Hamm. — Från 1200-t. medl. av Hansan. En av reformationens huvudorter; under Trettiö-åriga kriget intaget av de kejserliga trupperna 1631 o. förstört, besatt av svenskarna 1632—36, 1680 införlivat med Brandenburg. — M., som under Andra världskr. bombades av de allierade, intogs av dessa april X945 men överläts i juni s. å. åt de ryska ockupationsmyndigheterna.

Magdeburg-centu'rierna, berömt kyrkohist. verk i 13 band (utg. i Basel 1559—74) av magdeburgska teologer. Varje band innehåller en *centuria*, ett århundrades historia.

Magdeburgska halvklotet, se von Guericke, Otto.

Magellan, fr. [masja'la'e], eng. [msegg'ol'n] o. ty. [ma'gelan], namnform för Magalhães.

Magendie [masja'ndi'], François (1783—1855), fransk läkare, fysiolog, prof. i Paris 183X, den förste, som klarade de främre o. bakre ryggmärgsströtternas olika funktion.

Magenta [madsjänn-], stad i n. Italien, prov. Milano. 12,600 inv. (193X). Vid M. besegrade fransmännen under Napoleon III o. Mac Mahon österrikarna X859.

Ma'ger (grek. *ma'goi*), namn på kaldéernas visa män el. präster; senare allmän benämning på drömytare, spåmän, trollkarlar osv.

Magersfontein [ma'g'sfäntein], ort på gränsen mellan Oranjefristaten o. Kapkolonien, Sydafrikanska unionen, s. om Kimberley. Bekant för boernas seger över engelsmännen där i s. 899. I slaget deltog månaa svenskar.

Mageröya, ö i n. Norge, Finnmark fylke. 420 kvkm. På M. ligger Nordkap samt Knivskjelodden, Norges nordligaste punkt.

Ma'geskifte (da.), byte av fast egendom o. även landområden. Ryktbart är mageskiftet 1773 mellan Kristian VII av Danmark o. kejsar Paul av Ryssland, varigenom den senare avträdde sitt ärvda hertigdöme Holstein-Gottorp till Danmark mot Oldenburg som ersättning. Maggiore [madsjä-], it., större. — Mus. Dur, i motsats till. *minor* e, moll.

Magi' (av grek. *magét'a*), teckentydning, trolldom. — Den som utövar magi kallas *magiker*.

Maginot [masjinä'], André (1877—1932), fransk politiker. Deputerad 1910, understatssekr. i krigsministeriet 1913—14. Deltog i Första världskr., tillhörde regeringen bl. a. som krigsminister 1922—24, 1929—30, 193X—32. 1940 bisatt i Panthéon. — M. har givit sitt namn åt den s. k. Maginotlinjea, en befästningslinje längs Frankrikes gräns mot Tyskland, som på M:s initiativ byggdes 1930—34. Den sträckte sig från Basel i Schweiz till Longwy vid Luxemburgs gräns, där den anslöt sig till den belg. befästningslinjen mot Tyskland. Vid den tyska västoffensivens början 10 maj 1940 angreps M.-linjen icke frontalt, utan huvudanfallet riktades genom Belgien mot Sedan, som föll 14 maj. I offensivens slutskede angreps dock M.-linjen frontalt; 14 juni föll hörnpelaren Montmédy, dagen därpå skedde ett genombrott i Saarområdet o. 16 juni övergicks Rhen ö. om Colmar. En del fort, till vilka ordern om vapenstillståndets avslutande 22 juni icke nådde fram i tid, däribland huvudverket Hochwald, fortsatte dock motståndet ända till 29—30 juni.

Ma'gisk, som tillhör magi el. trolldom; trolsk, övernaturlig.

Magis'ter, lat., mästare, lärare. Magis'ter po'puli, folksk. chef, diktator, magis'ter equitum, rytteriets chef, magis'ter militum, fältmarskalk, titlar i det gamla Romarriket. — Titel för person, som avlagt filosofisk ämbetsexamen (filosofie magister o. politices magister), äv. för simmare, som avlagt vissa prov (simmagister).

Magis'ter artium (liberalium), lat., egentl. »lärare i (de fria) konsterna», förr den fullständiga titeln för person, som tagit den filosofiska graden.

Magiste'rium (lat., av *magister*), alkemisternas benämning på ett ämne, som skulle kunna förädlade metaller; ungef. liktydigt med »de vises sten» o. »stora elixiret».

Magistra'l (av *magister*), mäterlig; myndig, imponerande.

Magistra't (av lat.) kallas borgmästaren o. rådmännen i en stad med egen jurisdiktion i deras egenskap av stadens förvaltande myndighet. I vissa städer finnes en särsk. magistratssekreterare el. magistratsrådmän.

Magistratspredikan, särskild gudstjänst, som hålles för rådhusrätts ledamöter, innan rätten sammanträder i a. gången på året.

Magistratsstad, benämning på stad med egen jurisdiktion.

Magistratus, fornrom. beteckning för dels ämbetsmakten som sådan (magistratur), dels dess innehavare av skilda grader (konsuler, pretorer osv.).

Magkatarr el. gastrit, inflammation av akut el. kronisk art i magsäckens slemhinna.

Maglarp, kommun i s.v. Skåne, Malmö. 1. (past.adr. Trelleborg); Vellinge landsf.distr., Oxie o. Skytts doms. 539 inv. (1947).

Magiehem, kommun i ö. Skåne, Kristianst. 1.; Degeberga landsf.distr., Gärds o. Albo doms. 893 inv. (1947).

Maglemosekulturen el. Mu11erupku1-

turen, en kultur från Nordens äldre stenalder, uppkallad efter en mosse vid Mullerup på Själlands västkust, där G. Sarauw (1862—1928) påträffat o. undersökt en större boplatz med fornsaker av flinta, horn o. ben.

Magma (grek., knådbar massa), glödflytande smältor i jordens inre, vilka vid sitt stelnande giva upphov till de t. n. g. magnetiska cl. eruptiva bergarterna.

Magmun, magsäckens mynningar, den övre mellan matsstrupen o. magsäcken, den nedre mellan magsäcken o. tolvfingertarmen.

Mag'na Charta [karr'ta], »stora frihetsbrevet», den riktbara konungaförsäkran, avgiven av Johan utan land 15 juni 1215, som brukar uppfattas som grunden för Englands fria författning. Framtvungen genom adels resning o. i huvudsak ett feodalt frihetsbrev avsåg Magna Charta att avskaffa bestämda faktiska missbruk till gagn även för icke aristokratiska klasser, varigenom urkunden fick betydelse för hela folket.

Mag'na Grae'cia, lat., Stor-Grckland, under antiken benämning på de grek. kolonierna i s. Italien.

Magna'lium, legering av aluminium o. magnesium, vilken fått användning i laboratorier till verktyg o. dyl.

Mag'na ma'ter, lat., »den stora modern», romarnas namn på den grek.-asiat. gudinnan Kybele.

Magnas'co, Alessandro (1667—1749), ital. målare. Han utförde landskap av en romantiskt upprörd karaktär med svepande penselföring o. stark målerisk verkan.

Magna't (av lat. *mag'no na'to*, av hög börd), förr polsk adelsman el. riksråd samt medl. av ungerska överhuset; storman.

Magnecy'l, acetylsalicylsyra, blandad med ekvivalent mängd magnesiumoxid. Smärtstillande o. febernedsättande medel. Ofta ingår av ringa mängd kodeinfosfat.

Magnell', Jakob (1857—1928), våg- o. vattenbyggare, prof. vid Tekniska högskolan i Sthlm 1903—22, rektor där 1909—22.

Magne'sia. 1. Halvö i ö. Grekland, Tessalien, ö. om Volosbukten. — 2. Forntida stad i v. Mindre Asien, nära Efesos. Rytktar helgedom åt Artemis. — 3. Forntida stad i v. Mindre Asien, nuv. Manissa. Vid M. beströdd romarna 190 f.Kr. Antiokos III av Syrien.

Magne'sia, dets. som magnesiumoxid (m. u. s. t. a) o. basiskt magnesiumkarbonat (m. a. l. b. a). Jfr Magnesitum.

Magnesiacement', blandning av magnetit o. magnesiumklorid. Bindemedel i golvmassor.

Magnetit, mineral av magnesiumkarbonat, MgCO₃. Jfr Kalkspatgruppen.

Magne'sium, en tvåvärd, lätt, silverglänsande metall, kem. tecken Mg, atomvikt 24.32 (stabila isotoper 24, 25, 26), atomnr.: 12, smältp. 650°, spec. vikt 1.74. Användes vid upphettning i luften till rödgödning o. brinner med ett intensivt, på ultravioletter strålar rikt ljus, användes därför till blixtljus i fotografien, till Signaler, raketer m. m. Metallen löses lätt av utspädda syror. Användes i lätta metallegeringar, ss. elektron o. magnalium. Förekommer bl. a. i dolomit (kalciummagnesiumkarbonat), karnallit (kaliummagnesiumklorid) o. i en hel del bergartsbildande silikat, t. ex. asbest, talk, olivin, serpentin, sjöskum osv. Den framställes genom elektrolys av smält karnallit. — Magnesiumoxid, MgO, erhålles genom glödning av magnesiumkarbonat o. utgör ett vitt, mycket lätt o. fullkomligt eldfast pulver. Användes i medicinen på olika sätt som svagt syrabindande ämne, till ströpulver, som tillsatts till tandpulver osv. —

Magnesiumkarbonat, MgCO₃, förekommer i naturen som magnetit. — Magnesiumsulfat, bittersalt, MgSO₄, förekommer tillsammans med kalium- o. natriumföreningar som viktiga dubbelsalter i Stassfurt-salterna. Det viktigaste är kaligödsmedlet kainit, KCl, MgSO₄·3H₂O. Magnesiumsulfat har svagt avförande verkningar. — Magnesiummixtur är en vattenlösning av magnesiumklorid, ammoniumklorid o. ammoniak o. användes som reagens på fosforsyra, med vilken den ger en fällning.

MagQe't (av grek. *Wtos magne'tes*, egentl. sten från Magnesia), kropp, i vars omgivning små järnföremål komma i rörelse, äv. om magneten (i olikhet mot elektriskt laddade kroppar) helt inneslutes i en mäsingsdosa. Finnes i naturen som svartmalm, naturlig magnet. Genom en stål nåls el.-stavs strykning medelst en naturlig magnet erhålles en magnetnål resp. stavmagnet; är staven böjd i U-form, kallas den hästkoma magnet. Sådana permanenta magneter tillverkas av speciella ställegeringar, ss. volfram-, krom-, el. koboltstål, medelst magnetiseringsapparater, som bestå av kraftiga elektromagneter. En fritt rörlig magnetnål ena ändan pekar i ungefärlig nordlig riktning o. kallas därför nordpol, medan den andra ändan kallas sydpol. Jfr Astatisk, Elektromagnet, Hysteresis o. Jordmagnetism.

Magnetapparatur, apparat, som alstrar o. fördelar ström vid magnettändning. Jfr Tändning.

Magnetbroms, broms, i vilken trycket mellan friktionsytorna åstadkommes med elektromagnet.

Magnetisere'ring. 1. Dets. som magnetiseringsintensitet. — 2. Att göra material magnetiskt med hjälp av elektromagnet, Magnetisering kan drivas upp till mättning. Vid av magnetisering minskas efter hand elmagnetens periodiskt varierande fältstyrkas amplituder. Jfr Hysteresis o. Permcabilitet.

Magnetiseringsförluster, värmeförluster i elektrisk maskins magnetlindning.

Magnetiseringsintensitet, det i ett material under inverkan av ett magnetiskt fält uppkomna magnetiska momentet per volymenhet.

Magnetiseringsmaskin el. matare, generator, som levererar ström till t. ex. en växelströmsgenerators magnetlindning.

Magnetisk, som avser magnet el. magnetism; tilldragande. Jfr Diamagnetiska, Ferromagnetiska o. Paramagnetiska ämnen.

Magnetisk flux, magnetiskt flöde el. kraftlinjeflöde, det totala antalet magnetiska kraftlinjer som passera ett tvärsnitt av en magnetisk krets, t. ex. en magnet el. järnkärnan i en elektromagnet. Antalet kraftlinjer per ytenhet av tvärsnittet kallas magnetisk fluxtäthet el. flödestäthet. Fluxtätheten (t. ex. i en elektromagnet) är lika med produkten av fältstyrkan därstädes o. järnkärnans permeabilitet. Flux mätes i maxwell el. (inom mks-systemet) i weber = 100 mill. maxwell. Fluxtäthet mätes i gauss el. i weber/kvm.

Magnetisk influens', den inverkan som ett magnetiskt fält har på järn. Jfr Influens.

Magnetisk ledningsförmåga, dets. som permeans.

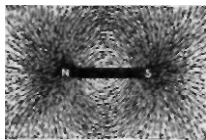
Magnetisk polstyrka. En magnetpol säges ha polstyrkan 1 (enhetspol), om den på 1 cm avstånd från en lika stark magnetpol påverkas av kraften 1 dyn (i vakuum). För två godtyckliga magnetpoler är den repellerande el. attraherande kraften i dyn lika med produkten av de båda polstyrkorna, dividerad med kvadraten på det inbördes avståndet i cm, förutsatt

att permeabiliteten i omgivande medium är i (vakuum el. luft). Jfr de Coulomb.

Magnetisk storm, oregelbunden förändring av jordmagnetismen, ofta samtidig med norrsken; kraftigast i närh. av jordens magnetiska poler.

Magnetiskt flöde, dets. som magnetisk flux.

Magnetiskt fält, det område kring en magnet, elektromagnet el. elektrisk ledning, där magnetiska krafter kunna påvisas. En liten rörligt upphängd kompassnål intar en bestämd riktning, o. en magnetpol påverkas av en kraft, i regel olika i olika punkter. M. utgör sål. ett kraftfält (vektorfält).



o. kan karakteriseras medelst magnetiska kraftlinjer, vilka i varje punkt ange kraftens riktning o. genom sin täthet av dess storlek (fältstyrkan). Järnfilspån ordna sig efter kraftlinjerna, vilka härigenom kunna direkt iakttagas (se bild). Magnetiska fältstyrkan i en punkt är den kraft, som skulle påverka en där placerad enhetspol (jfr Magnetisk polstyrka). Den mäts i örst e d, dvs. antalet kraftlinjer, som skära ytan i kvem. Jfr Magnetisk flux.

Magnetiskt moment', ett mått på det vridningsmoment, som påverkar en kompassnål i ett mot densamma vinkelrätt magnetiskt fält. Är lika med produkten av polstyrkan o. magnetpolernas inbördes avstånd. — Enl. atomteorin har varje atom ett magnetiskt moment, som beror på rotationen (spin) hos dess yttersta elektroner, samt dessutom atomkärnorna ett betydligt mindre magnetiskt moment, som förorsakas av kärnans egen rotation. Det av Bohr teoretiskt beräknade magnetiska momentet för en roterande elektron kallas en magneton [-tån]. Jfr Molekylstrålar.

Magnetiskt motstånd, dets. som reluktans.

Magnetism' (av *magnet*), sammanfattande benämning på de med magneter nära förknippade företeelserna, bl. a. olika ämnens förmåga att genomsläppa magnetiska kraftfält lättare, paramagnetism, el. svårare, diamagnetism, än tomrummet.

Magnetit, svart, metallglänsande, reguljärt kristalliserande, viktigt järnmalmmineral med svart streck. Hårdhet 6, spec. vikt 4.9—5.2. Består av järnoxidoxidul, Fe_3O_4 med 72 % järn, drages starkt av magneten o. kan ibland uppträda som naturlig magnet. Huvudbeständsdel i svartmalm.

Magnetlindning, den lindning i en elektrisk maskin, som alstrar dess magnetiska fält.

Magnetis, bronsfärgat, metallglänsande mineral av svaveljärn med 38.4—40 % svavel. Kan innehålla så mycket nickel, att den brytes som nickelmalm (t. ex. i Sudbury i Canada).

Magnetofon [-fån], apparat för bandupptagning (se d. o.).

Magnetograf (av *magnet* o. grek. *gráfein*, skriva), instrument för registrering av förändringarna i jordmagnetismen.

Magnetometer (av *magnet* o. grek. *me'tron*, mått), instrument för uppmätning av jordmagnetismen.

Magnetomotorisk kraft, den storhet som (jämte det magnetiska motståndet, reluctance, i kretsen) bestämmer en elektromagnets styrka. Är lika med 47 gånger totala amperevarvtalet o. anges i enheten gilbert el. inom tekn. ofta direkt i amperevarv. I ett homogent magnetiskt fält är m. mellan två punkter lika med produkten av fältstyrkan (jfr Magnetiskt fält) o. punkternas avstånd i fältets riktning.

Magneton [-tån], det magnetiska momentet hos en roterande elektron, teoretiskt beräknat av N. Bohr. Jfr Magnetiskt moment.

Magnetostriktio'n (av lat. *strin'gere*, draga ihop), obetydlig ändring av längden vid magnetisering av ferromagnetiska stavar. Ledes växelström genom en elektromagnet, utför järnkärnan därför longitudinella svängningar, som framkalla ljudvågor i den omgivande luften. Jfr Ultraljud.

Magnetron [-trån] el. magnetronrör, elektronrör, i vilket elektronerna röra sig under inflytande av såväl ett magnetiskt som ett elektriskt fält. Katoden är en rak glödtråd, omgiven av den cylindriska anoden, som är uppskuren utmed två el. fyra generatriser. I det magnetiska fältet, som är parallellt med glödtråden, röra sig elektronerna i cirkelformiga banor, som delvis nå fram till anoden. Användes för alstring av ultrakorta vågor o. mikrovågor.

Magneuros [-nevrås], magsjukdom utan organiskt underlag, s. k. funktionellt sjukdom.

Magni'fioat (lat. »han [hon] lovsprisar»), Marias lovsång (Luk. 1: 46—55). Sjunges i rom.-kat. kyrkan vid vesperen.

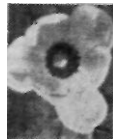
Magnifioe'ns (av lat.), härlighet; Ers magnificens användes vid högtidligt tilltal av universitetsrektor, rector magnificus.

Magnifi'k (av lat.), präktig, storartad.

Magnetogorsk', stad i förvaltningsområdet Tjeljabinsk, RSFSR, vid fl. Ural. 146,000 inv. (1939). M. anlades 1930 invid det järnmalmssrika Göra' Magnit'naja »Magnetberg». Stora ståljärns- o. stålverk. Kem. industri. Kraftverk.

Magnitud (av lat. *magniWdo*, storlek), en stjärnas »storlek, el. ljusstyrka; mäte3 i en logaritmisk skala, där förhållandet mellan två successiva klasser är $2^{1/5}$, o. de svagaste för blotta ögat synliga stjärnorna äro av sjätte storleken.

Magnolia, växtsläkte (fam. *Magnoliaceae*), 30 arter träd o. buskar (tropiska Asien, Ostasien o. Nordamerika). Blad stora, helbräddade, läderartade; blommar stora, praktfulla, vita. Flera arter odlas som prydnadsväxter i parker; några hos oss härdiga upp till Stilmstrakten. *U. parviflora*, se bild.



Magnolia ceae, växtfamilj, omfattande c:a 100 arter träd o. buskar i tropiska o. tempererade länder (ej i Europa o. Afrika). Blommor stora, regelbundna, en- el. tvåkönade med alla delar spiralställda el. ock kranställda hylleblad. Ståndare o. pistiller vanl. talrika. Frukt baljkapsel, bär el. nöt. Hit höra bl. a. släktena *Ilicium*, *Liriodendron* o. *Magnolia*.

Magnus (lat., den store), i Norden det sedan äldre medeltid vanligt mansnamn, lånat från Karl den stores lat. namnform *Carolus Magnus*, varav senare ledet uppfattades som självständigt personnamn. Försvenskning Måns.

Magnus, svenska konungar. — 1. Magnus Ladulås (1240—90), son till Birger Jarl, råkade efter faderns död (1266) jämte brodern Erik i strid med sin äldre bröder Valdemar, som besegrades vid Hova 1275. S. ä. hyllad som konung genomdrev M. 1279 Ålsnö stadga, som förbjöd våldsgästning (därför fick M. tillnamnet Ladulås) o. lade grunden till det sv. frälsets uppkomst. 1280 kuvade han det upproriska stormannapartiet o.



upprätthöll sedan lugn O. ordning i riket, bl. a. genom stadganden om

konungsfrid (Skänninge stadga 1284). Sveriges överhöghet över Gotland gjorde han äv. med kraft gällande. Bergsbruk o. stadsväsen nådde under M. en starkare utveckling med tillhjälp av inflyttade tyskar. M:s vapensköld, se bild å föreg. sida. — 2. Magnus Eriksson (1316—74), sonson till M. I., son till hertig Erik Magnusson o. konung Håkan V:s av Norge dotter Ingeborg, utropades efter morfaderns död 1319 till konung i Norge o. sedan ett unionsfördrag s. å. upprättats äv. i Sverige. Myndig 1332 erhöll han s. å. Skåne samt 1343 Halland mot en stor lösesumma till de holsteinska pantnehavarna. Finanserna blevo därigenom förstörda o. M. tvingades att förpanta stora delar av riket, vilket väckte allmänt missnöje. Då han ingrep mot stormännens självsvåld, utbröt 1356 ett uppror under ledning av sonen Erik, sedermera konung Erik Magnusson, o. M. tvingades att till denne avstå betydande områden. Sedan den danske konungen Valdemar Atterdag bemäktigat sig Skåne (1360) o. Gotland (1361), fängslades M. av stormännen, som i stället valde sonen Håkan Magnusson till konung (1362). Denne ingick emellertid försoning med fadern, varför stormännen inkallade hertig Albrekt av Mecklenburg (1363). M. tillfångatogs vid sitt försök att återerövra Sverige (1365) men frigavs 1371 mot en dryg lösesumma; dog i Norge. Sin största betydelse hade M:s regering genom den storartade lagstiftningsverksamhet, som då utövades (Magnus Erikssons landslag o. stadslag).

Magnus (1542—95). *svensk prins*, hertig av Östergötland, son till Gustav Vasa o. Margareta Leijonhufvud, erhöll genom faderns testamente 1560 ett betydande hertigdöme i Götaland men blev 1563 sinnessjuk.

Magnus, *danska prinsar*. — 1. Magnus Nilsson (1107—34), dotterson till Inge d. å., son till konung Nils, mördade 1131 Knut I. avard o. stupade i den strid, som därigenom uppkom. — 2. Magnus Henriksson, på modernet av sv. Stenkilssätten, överrumplade o. dödade n60 Erik den helige o. blev därefter konung över Svealand; stupade 1161 i kamp med Karl Sverkersson. — 3. Magnus (1540—83), son till Kristian III, erhöll 1560 Kurland o. Ösel men förlorade under Nordiska sjökriget (1563—70) större delen av sitt välde o. underkastade sig den ryske tsaren, som gjorde honom till namnkonung av Livland.

Magnus, *norska konungar*. — 1. Magnus den gode (1024—47), son till Olof den helige, konung 1035, blev på grund av en överenskommelse med danske konungen Hardeknut dennes efterträdare i Danmark 1042; förde en mild o. rättvis regering. — 2. Magnus Barfot (1073—1103), son till Olof Kyrre, dennes efterträdare 1093, utvidgade sitt rike genom flera krigståg västerut, råkade i strid med Sverige men ingick förlikning med Inge d. å. (1101) o. åktade dennes dotter Margareta Fredkulla. — 3. Magnus Erlingsson (1156—84), son till Erling Skakke, dotterson till Sigurd Jorsalafare, valdes av stormännen till konung 1161; stupade liksom fadern i striden mot birkebeinarna. — 4. Magnus Lagaböte (1238—80), son till Håkan Håkansson, dennes efterträdare 1263, befäste arvriktet, omorganiserade hirden o. lät utarbete en för riket gemensam landslag.

Magnus [mag'nos], Gustav (1802—1870), tysk fysiker o. kemist, prof. i Berlin 1845—69. Upptäckte att en cylinder, som roterar kring sin axel, i en luft-el. vätskeström påverkas av en mot strömriktningen o. axeln vinkelrät kraft (magnuseffekten). Jfr Flettner.

Magnus Haraldsson, d. omkr. 1560, biskop i Skara 1522, deltog som ståndare av Gustav Vasas kyrkopolitik i Västgötaupproret 1529 o. flydde efter upprorets misslyckande till utlandet.

Magnusson, Ärni (1663—1730)» isl. historiker o. fornforskare, samlade på Island ett stort antal gamla dokument o. handskrifter, som varit av utomordentlig betydelse för studiet av Nordens forntid (Ärnamagnæanske samlingen i Köpenhamns univ.bibl.).

1. Magnusson, Gerhard (1872—1940), socialdem. publicist o. politiker, led. av FK 1913—20. Utgav *Hjalmar Branting i närbild* (1939) o. *Socialdemokratien i Sverige* (3 dir, 1920—24).

2. Magnusson, Charles (1878—1948), filmman, dir. i AB. Svensk Filmindustri 1908—28. Pionjär för sv. filmindustri o. biografväsende.

3. Magnusson, Nils, f. ¹⁵/i 1890, geolog, prof. vid Tekn. högsk. sed. 1942. Medutgivare av läroboken *Sveriges geologi* (1936) o. av *De mellansvenska järnmalmernas geologi* (1944).

4. Magnusson, Gustaf, f. ²/i 1890, målare o. grafiker. Huvudsakl. porträtt. Serien »Stadshusets män» i tornål (1921—22).

Ma'gog, enl. 1 Mos. 10: 2, Hes. 38: 2 m. fl. benämning på ett sagfolk. Jfr Gog.

Mago't, annat namn på gibraltarapa.

Magpumping, metod för undersökning av magsäckens funktion. Maginnehållet upphämtas för kemisk undersökning genom en i magsäcken nedförd gummisond.

Magra, kommun i v. Västergötland, Älvsb. 1. (past.adr. Stora Mellby); Flundre-Bjärke landsf.distr., Flundre, Väne o. Bjärke doms. 826 inv. (1947).

Magsaft, den matsmältningsvätska, som avsöndras i magsäcken av de i dennas vägg befintliga körtlarna. Dess viktigaste beståndsdelar äro saltsyra o. enzymerna pepsin o. lipas. Saltsyran verkar bakteriedödande o. gör magsaften tillräckligt sur för att pepsinet skall kunna angripa äggvitamnena.

Magsyra, populärt namn på det symtom från magsäcken, som består i att den sura magsaften stötes upp i munnen. Kan tyda på magsår.

Magsår, sår i magsäckens vägg, kan stundom gå så djupt, att ett hål till bukhålan uppkommer (perforerat magsår). Sjukdomen kan giva en i de olika fallen högst olikartad symtombild; vanliga symtom äro: smärtor efter maten, kräkningar, sura uppstötningar, blödnig (blodkräkning el. blodig avföring). Orsaken ouppklarad. Behandlingen är i första hand invärtes medicinsk o. event. kirurgisk.

Magsäcken el. ventrikeln (lat. *ventriculus*), utvidgad del av matsmältningskanalen. Hos människan är övre delen vidast o. genom övre magmunnen ansluten till matstrupen; nedre delen är avsmalnande o. övergår genom nedre magmunnen i tolvfingertarmen. Väggens består av glatt muskulatur i skikt, på utsidan täckt av bukhinna o. invändigt av en veckad slemhinna innehållande körtlar, som producera magsaften. Vid nedre magmunnen är muskulaturen särsk. kraftigt utvecklad, bildande en slutmuskel (portvakten), pylorus. I magsäcken börjar sönderdelningen av äggviteämnen.

Magyarer [mad'ja-], det förhärskande folket i Ungern, tillhör den finsk-ugriska språkgruppen. Det vanliga namnet är ungrare.

Magyarorszag [ma'djararsag], ung., Ungern. Maha'bha'rata (sansk., »den stora Bharatadikten»), Indiens stora nationella hjälteedikt, i sin nuv. form o. omfattning (över 100,000 dubbelverser) från årh. närmast före o. efter Kristus. I en hist. ram, striden mellan de från

konung Bharata härstammande Kuru- o. Panduätterna, finnas inlagda dikter av religiöst, filosofiskt o. rättshistoriskt innehåll.

Mahan [ma'n], Alfred Thayer (1840—1914), amerik. sjöofficer, framtående sjömilitär författare. Bl. arb. *The influence of sea-power upon history* 1660—1783 (1889; Sjömak- tens inflytande på historien, 1899).

Maha'nadi, flod i ö. Främre Indien, utfaller i Bengaliska viken med stort delta. 830 km. Maharaj'a, sanskr., storkonung, titel på höga indiska furstar.

Mahafma, egentl. »stor ande», indisk be- nämning på hög andlig ledare. I teosofien be- nämning på de stora lärarna.

Ma'hdī, en av flera muhammedanska härskare buren titel; bland sunniterna den väntade, av Allah sände världserövraren, som skall full- borda Muhammeds verk. — Som mahdi upp- trädde 1881 i Sudan Muhammed Ahmed (d. 1885), igångsatte ett uppror (Mahdiupproret) o. gjorde sig till härskare över större delen av Egypt. Sudan. Jfr C. G. Gordon.

Mahé [ma'e- 1. Fransk besittning på s.v. kusten av Främre Indien, inom prov. Madras, utgörande staden M. med kringliggande om- råde. 59 kvkm, 14,000 inv. (1941). — 2. Den största ön i britt. ögruppen Seychellerna, i Indiska oceanen. 144 kvkm.

Mah-jong (kin., »vunnet spel»), gammalt kin. sällskapsspel (med 144 brickor), som omkr. 1925 omfattades med intresse i Europa o. Amerika.

Mahler, Gustav (1860—1911), österrik. tonsättare o. framstående dirigent, ledde 1897—1907 Wien- operan. Med motiv från den äldre tyska folkmusiken skrev M. 9 symfonier i pro- blemfylld monumental stil samt sånger (*Heder eines fahrenden Gesellen*, *Lieder aus des Knaben Wunder- horn* m. fl.). (Se bild.)



— Ms memoarer (*Erinnerungen und Briefe*) utg. 1940 (sv. övers. 1948) av hans hustru, Alma M. (senare gift med Franz Werfel). Biografi av Bruno Walter.

Mahmu'd den store, d. 1030, turk. furste av ghasnavidernas ätt, som härskade över nuv. Afghanistan o. Baluchistan 998—1030.

Mahmu'd II (1785—1839), *turkisk sultan* 1808, förlorade Bessarabien (1812) o. Syrien (1833) samt tvingades att erkänna Greklands oavhängighet (1830). M. genomförde en rad betydelsefulla militära o. finansiella reformer efter europe. mönster. Avskaffade jänitsjarna.

Mahogny [-hång'ni], gemensamt namn för flera mer el. mindre mörkbruna käruvedsorter med vidsträckt användning till möbler o. finare snickeri. Äkta mahogny lämnas av *Swietenia thahog'ni* (Antillerna; äv. odlad), gambiana hogny av *Kha'ya senegalen'* s. (tropiska Afrika), kapensis mahogny av *Pteroxylon obWquum* (Kaplandet, Ostafrika), indisk mahogny av *Toona serrata*, jap. mahogny av *Hove'nia dulcis* (Ostasien, Himalaya), australisk mahogny av *Eucalyptus-aiter* samt afrikansk mahogny trol. delvis av *Chlorophora exceVsa*, (tropiska Afrika), f. ö. av okända trädarter.

Mahön [ma'hön] el. Puerto M., befäst stad på ö. kusten av spanska ön Menorca i Medelhavet. 17,000 inv. (1930). Flottstation.

Mahon [m'hå'n], viscouetvärdighet inom eng. släkten Stanhope.

Mahonia växtsläkte (fam. *Berberidaceae*), 37 arter på n. halvklotet, de flesta i Mexico. *M. aquifolium*, buske med parbladiga, läder- artade, övervintrande blad, småblad i kanterna

taggiga, blomklasar gula, bär mörkblå. Allm. odlad prydnadsväxt. Säljes ofta som snitt- grönt under namn av »jämek».

Mahratter, indiskt biandfolk i n.v. Dekhan, av ariskt ursprung (ca 20 mill.), åkerbrukare. Ivriga hinduer, sammanslöt de sig omkr. 1650 till ett självständigt rike men underkuvades i börj. av 1800-t. av engelsmännen. Mahratt- furstar finnas ännu i Baroda, Gwalior o. Indore.

Mala, enligt grek. mytol. dotter av Atlas, moder till Hermes.

Maiden [me'dn], eng., egentl. jungfru; be- nämning på kapplöpningshäst, som aldrig vun- nit i:a pris i någon tävling. — Maiden speech [spitsj], jungfrutal (i politisk be- märkelse).

Maidstone [me'adsfn], huvudstad i grevsk. Kent, sö. England, vid fl. Medway. 50,000 inv. (1946). Allhelgonakyrkan (1400-t.) en av landets största. Huvudort för handeln med humle. Industri.

Maieviti'k (av grek.), förlossningskonst. Benämning på Sokrates' metod att undervisa genom att medelst frågor hjälpa lärjungen att frambringa o. precisera sina tankar.

Mailand [maj'-], tyskt namn för Milano.

Mail-coach [me'l-kå'tsj], eng., postvagn, diligens med sittplatser över o. bakom kupen; dragen av 4 hästar. Liknande men öppna vagnar användas num. vid jakter o. turistfärder.

Maillart [maja'rj], Louis (1817—71), fransk operakompositör, skrev bl. a. den popu- lära komiska operan *Villars' dragoner* (1856; Sthlm 1863).

Mailloil [majäll'], Aristide (rSGr—1944), fransk bild- huggare, urspr. må- lare. Utförde grup- per o. aktstudier i en om egyptisk o. ar- kaisk grekisk skulp- tur erinrande stil. M. var en av sin tids banbrytare. Kvin- noakt, se bild. Mo- nografi av J. Re- wald (1939).



Maimon [maj'-], Salomon (1754—1800), tysk filosof av judisk börd. kri- tiserade Kants lära om ett »ting i sig».

Maimoni'des, Moses (äv. Rabbi Mose ben Maimun) (1135—1204), spansködd jud. filosof, verksam i Egypten. Sökte i sin religionsfilosofi försona tro o. vetande.

Main [majn], största bifloden till Rhen; upp- rinner med källfloderna Weiss er M. (från Fichtelgebirge) o. Roter M. (från Fraakiska Jura), flyter genom Bayern o. Hessen o. ut- faller vid Mainz. 524 km; segelbar 393 km. Genom Ludwigskanalen förbunden med Donaus biflod Altmuhl.

Main [ma's], fr., hand. I pianomusik main droite [dr'att'], förk. m. d., högra handen, main gauche [gå'sj], förk. m. g., vänstra handen. A quatre mains [a kattri mä'w'], fyrhändigt. Jfr Mano.

Maina'der el. mena'der, »de rasande», kvinnor i Dionysos' följe, Dionysosprästinor. Mainar'di, Enrico, f. 1897, ital. violon- cellist, europeiskt ryktbar, gästade Sthlm i:a ggn 1935.

Mainau [maj'na°], ö i n.v. Bodensjön, i Baden; 45 ha. M., som har ett slott från 1700-t., testamenterades 1928 av drottning Viktoria till Lennart Bernadotte.

Main-Donau-kanalen, kanal som bygges från Mainz vid Rhen till Kelheim vid Donau,

Maine [mä'n], landskap, före 1789 provins i 11 v. Frankrike, omfattande nu v. dep. Sarthe o. Mayenne. Huvudstad: Le Mans.

Maine [me'n], förk. Me, en av Amerikas Förnta Stater (sed. 1820), längst i nordöst vid Atlanten. 77,448 kvkm, 847,000 inv. (1940). Bergland, rikt på sjöar, floder o. skogar; låg kust med många vikar o. öar. Jordbruk, boskapsskötsel, skogs- o. bergsbruk (granit, kalksten). Industri. Univ. i Orono, gr. 1868 {1,700 stud., 1945}. Huvudstad: Augusta; största staden: Portland.

Maine [nie'n], sir Henry (1822—88), eng. rättsvetenskapsman, prof. i Cambridge o. Oxford, särskilt kand för sina rättshist. arb., bl. a. *Ancient law* (1861) o. *Early history of institutions* (1875).

Maine-et-Loire [mä'n e l'a'r], departement i n.v. Frankrike (Anjou), omkr. nedre Loire. 7,218 kvkm, 496,000 inv. (1946). Jordbruk, vinodling (Saumurviner). Huvudstad: Angers.

Mainland [me'nliend]. 1. Den största av Shetlandsöarna, n. om Skottland. 938 kvkm, 9,000 inv. Huvudstad: Lerwick. — 2. M. el. Pomonä, den största av Orkneyöarna, n. om Skottland. 527 kvkm, 15,000 inv. Huvudstad: Kirkwall.

Mainlinjen, namn på Nordtyska förbundets sydgräns.

Main morte [mä'e märt'], fr. »död hand», död mans hand, från medeltiden stammande beteckning för det förhållandet, att vissa ämbeten el. stiftelser kunde besitta egen- dom till evärdelig tid utan skattskyldighet, särsk. i katolska kyrkan.

de Maintenon [d'mä'8t-nä'8'], Françoise d'Aubigné (1635—1719), fransk markisinna, blev efter sin makes, poeten Scar- rons, död 1660 uppföstra- rinna för Ludvig XIV:s barn med madame de Montespan o. vann stort inflytande över konungen, som efter drottningens död i hemlig- het förmådde sig med M. (1685). Hon bidrog bl. a. till upphävandet av det Nantesiska ediktet (1685).

Mainz [majnts], fr. Mayence [maja'es'], stad i delstaten Rhein-Pfalz, s.ö. Tyskland (Hes- sen), vid Mains inflöde i Rhen. 159,000 inv. (1939), 58 % katoliker. Domen (se bild o.



plansch till Byggnadskonst), grundad 978, till största delen ombyggd 1081—1137 med två- rskäpp o. två huvudkor, ett av den romanska byggnadskonstens främsta alster i Tyskland, samt f. d. kurfurstliga palatset (1600-t.) med fornsamlingar förstördes av bomber under Andra världskr. Gutschbergsmuseum m. fl. minnen från boktryckarkonstens första tider.

Univ. 1477—1798. Betyd. industri o. stor handel med rhenvincr. — Anlades år 13 f. Kr. som rom. militärstation (Moguntiacum), varav Drususornet kvarstår. 747 ärkebiskopssäte. 1631 intaget av Gustav II Adolf o. en tid dennes o. Axel Oxenstiernas högkvarter. Upprepade gånger i fransk besittning, senast 1797—1814. 1873—1918 riksfästning.

Maiores'ou, Ti tu (1840—1917), rumänsk politiker o. skriftställare, konseljpresident 1914—14, varunder han genomförde Rumäniens ingripande i Andra Balkankriget. Arbetade under Första världskr. förgäves för upprätt- hållandet av Rumäniens neutralitet.

Maio tis, forngrek. benämning på Asovskas sjön. Kringboende folk benämndes maiotier.

Maire [mär] (fr., av lat. *maior*, större), styresmannen för en fransk kommun.

Maisch, inom sockerindustrien använd lig- gande, cylindrisk behållare med omrörare för kylning av massa från kokpannorna.

Maise'na, dets. som majsena, majsstärkelse. Maison [mäsa'k'], fr., hus; affärsföretag, fir- ma; restaurang. "

Maisons-Laf- fitte [mäsa'-'-lafitt'], stad i Frankrike, dep. Seine-et-Oise, vid Seine, 4 km n.v. om Paris. 13,500 inv. (1940). Märk- ligt renässans- slott av F. Man- sart för markis de Maisons, uppfört 1642—51, tillhörde senare bankiren J. Laffitte o. är sed. 1905 statsegen- dom o. museum (se bild). Kapplöpningsfält.



i. de Maistre [d' mä'str], Joseph Marie (1753—1821), greve, fransk statsman o. histo- riker; hävdade i motsats till Franska revolu- tionens lärar den absoluta konungamakten samt kyrkans auktoritet gentemot upplysningstidens rationalism (*Du Pape*, 1819).

2. de Maistre, Xavier (1763—1852), greve, broder till J. M. de KL, fransk författare, rysk general, känd för sin av Sterne påverkade, självfulla berättelse *Voyage autour de ma chambre* (1794).

1. Maitland [me'tl'änd], William M. of Leithington (1528—71), skotsk stats- man, motståndare till Maria Stuart o. det franska inflytandet i Skottland, arbetade för en allians med England. M. har utpekats som författare till de ryktbara s. k. kassetbrev- en, vilka Maria Stuart anklagades för att ha skrivit.

2. Maitland, John, hertig av Lauderdale (1616—82), skotsk politiker, följde som statssekreterare för Skottland (1660—80) presbyterianerna med hänsynslös stränghet.

Maitland [me'tl'änd], Frederick Wil- liam (1850—1906), eng. rättshistoriker, prof. i Cambridge 1888. Huvudverk (tills. med Fr. Pollock): *History of English law before the time of Edward I* (2 bd, 1895).

Maltre [mä'tr], fr., herre, mästare, lärare; äv. titel för advokat. — M. d'hôtel, hov- mästare. — M. de conférences, doc- cent. — Maltresse [mät'räss], härskarinn- a; älskarinna.

Maitrise [mät'ris], fr., mästerskap; benäm- ning på körskolor, som till 1791 funnos vid större franska kyrkor; ersattes 1794 av Paris' konservatorium.

Maj (lat. *Mai'us*), årets femte månad. 31 dagar. Svenskt namn blomstermånad. i:a maj är sed. 1890 arbetarnas internationella demonstrationsdag o. blev 1938 i vissa borger-

liga hånseenden allmän helgdag. — Maja, smycka med löv o. blommor. Subst.: majning.

Majakov'skij, Vladimir Vladimirovitch (1894—1930), rysk futuristisk skald o. författare. Framträdde som industriproletariatets specielle tolk och banerförare. Bl. hans dikter finnas i sv. övers. *Moln i byxor, Enkelt som ett ramande.* — *Mayakovsky and his poetry* (1943; eng. övers. av H. Marshall av M:s självbiografi o. hans bästa lyrik).

1. da Maja'n [—nå], Giuliano (1432—90), ital. skulptör o. arkitekt. Bl. arb. *Palazzo Spanocchi* i Siena, *Porla Capuana* i Neapel, *Badian i Arezzo* (omb5'ggd av Vasari) samt framför allt domerna i Faenza o. Loreto.

2. da Majano, Benedetto (1442—97), brorson till da M. i, ital. konstnär, den yngste av quattrocentos berömda marmorplastiker. Huvudsakl.

verksam i Florens utförde han bl. a. *predikstolen* i Santa Croce, *F. Strozzi's gravmonument* i Santa Maria Novella o. ypperliga porträttbyster [*Filippa Strozzi*, se bild]. Han var äv. verksam som arkitekt (påbörjandet av *Palazzo Strozzi* i Florens samt loggian till *S:ta Maria delle Grazie* vid Arezzo).



Majan'themum, örtsläkte (fam. *Liliaceae*). Enda art *M. bijolium*, ekorrbar, med små, vita, fyrtaliga, vålluktande blommor i toppställd klase, 2 hj ärtlika, spetsade blad samt röda bär. Allmän i skog.

Maja X, författarnamn för Fanny Aivig.

Majblomman, en liten, konstgjord blomma, som ärl. omkr. 1 maj säljes till förmån för tuberkulens bekämpande. Försäljningen organiseras av Första majblommans riksförbund, bildat 1907 i Göteborg på initiativ av fru Boda Hallberg (1869—1945).

Majbrud, majdrottning el. majgrevinna, vid majfester den flicka, som uppträder vid majgrevens sida.

Majbräken, art av ormbunksläktet *Atyrium*. Majenfors, vattenfall i Lagan, på gränsen mellan Småland o. Halland. Kraftverk.

Majes'ias Do'mini, i konsten beteckning för den tronande Kristus, ett särskilt under den tidigare medeltiden ofta förekommande motiv.

Majesta'tis, ett av J. Roosval skapat anonymnamn på en på Gotland o. i Skåne under 1100-t. verksam stensulptör, som ofta framställd den tronande Kristus, t. ex. dopfunten i Löderup. Hans huvudverk är funten i 'fryde (se d. o.).

Majestät' (av lat. *majes'tas*), storhet, höghet; titel för europ. regenter o. deras gemåler. — Majestät'isk, upphöjd, full av värdighet.

Majestätsbrev, tysk-romerska urkunder, som förlänade undersåtarna fri- o. rättigheter. Tvisten om Rudolf II:s majestätsbrev av år 1609 till förmån för Böhmens protestanter ledde 1618 till Trettioåriga kriget.

Majestätsbrott, förgripelse (mord, miss-handel m. m.) mot konungen, regent el. annan medlem av konungahuset. Straffbelagt i 9 kap. strafflagen.

Majfält (fr. *champ de mai*), franska riksmöten under karolingiska tiden, voro urspr. blott vapensyner.

Majgreve, vid majfester en man, som uppträder som »sommaren» i kamp med »vintern».

Majkop', huvudstad i autonoma området Adygej, s. Ryssland. 67,000 inv. (1939). Centrum för ett stort oljeområde, Majkopfalten, som svara för 4 % av den totala ryska oljeproduktionen.

Maj'kov, Apollon Nikolajevitj (1821—97), rysk skald, skrev bl. a. de lyriska skådespelen *Tre dödar* o. *Lycius*.

Majnycklar, dets. som gullyvva.

di Maj'o, Francesco (omkr. 1740—70), ital. tonsättare, tillhörande den neapolitanska skolan. Skrev bl. a. 19 operor.

Majöl [-ä'l], handetsnamn för ett klister. Jfr Cellulosa.

Majolika [-jä'-], egentl. lergodsprodukter från den spanska ön Mallorca (lat. *Majorca*); allmän benämning på keramiska produkter från Sydeuropa, särsk. sådana från 1500-t.

Majonnäs (av fr.), tjock sås av olja, äggula, senap, salt o. peppar; maträtt med dyl. sås.

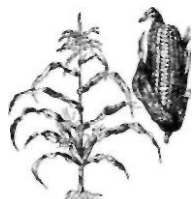
Major' (av lat. *ma'jor*, större), benämning på lägsta regementsofficersgraden inom de flesta arméer, i Sverige äv. inom kustartilleriet o. flygvapnet: vanl. bataljonschef.

Major [me'dg], eng. större. — *Mus*. Dur, i motsats till *minor* [ma'n], moll.

Maj'or do'mus (av lat. *ma'jor*, större, o. *do'mus*, hus), hovmästare, hos de flesta germanska folk urspr. benämning på den högste hov- o. riksämbetsmannen, stod i det franska riket i spetsen för hirden o. blev under de senare merovingerna landets egentlige styresman. Ämbetet upphörde med Pippin den lille, som 751 lät avsätta Kilderik III o. utropa sig själv till konung.

Majorite't (av lat. *ma'jor*, större), flertal (i fråga om röster). Absolut majoritet: mer än halva antalet röster; relativ majoritet: flera röster än någon annan men likväl mindre än halva antalet; kvalificerad majoritet: förstärkt majoritet (t. ex. $\frac{3}{4}$ av rösterna).

Maj'orna, stadsdel i v. Göteborg. Majs, *Ze'a mays*, ett intill 6 m högt, bred-bladigt, ettårigt gräs med fyllda stångar. Hanblommor i toppställd vipa, honblommor ur de nedre bladvecken, ordnade i täta längsrader på en kolvikt ansvalld axel o. med långa, trådlånga märken. Fruktarna ärtstora, plattade. Ej känd vildväxande. Härtammar sannol. från Mexico; nu överallt odlad i tropiska o. tempererade länder (över 200 olika sorter). Viktigt spannmåls- o. foderväxt; stammarna användas äv. för pappersframställn.



Majsena, stärkelsemjöl, framställt ur majs-korn. Användes i matlagning, till framställning av dextrin, glykos osv.

Majskij, Ivan, egentl. Ivan Mihajlovitj Ljahovetskij, f. 1884, sovjetrysk diplomat. Urspr. tidningsman, chef för utrikesministeriets pressavdelning 1922, sändebud i Finland 1929—32, ambassadör i London 1932—43, därefter vice utrikeskommissarie, ambassadör i Indiska unionen sed. 1947.

Majstång (av *maja*, smycka med löv o. blommor), stång som klädes med löv, band, kransar, blommor m. m. o. reses på midsommaraftonen, varefter det dansas omkring den. Seden torde urspr. ha haft magisk innebörd. I vissa länder användes i stället ett nedtill avkvistat träd, majträ.

Maju'ba cl. A m a j u b a, taffelberg i Syd-

afrika, n.v. Natal. 1,980 m. Bekant för boernas seger över engelsmännen där ²⁷/2 1881.

Majung'a, hamnstad på n.v. kusten av Madagaskar. 24,000 inv. (1936). Handel.

Majus'kel (av lat. *majusculus*, något större), stor bokstav, begynnelsebokstav. Kallas num. vanl. versal.

Majviva, art av örtsläktet *Primula*.

Maka'ber (fr. *macabre*), som har sammanhang med död el. skräck.

Makadam', skarpkantade stycken av krossad grästen 2—4 cm i genomskärning. Användes i betong o. till vägbeläggning, fylld o. dyl. Uppkallad efter den skotske vägteknikern J. I., Mc Adam (1756—1836).

Maka'ker, grupp bland de smånäsiga aporna, både i utseende o. levnadssätt utgörande mellanform mellan de smidiga, i träden levande markattorna o. bergens babianer. Med undantag av gibraltaran på tillhåra de alla Asien. Vanliga i zool. trädgårdar, i synnerhet bunden el. rhesusapan från Indien.

Makalös. 1. Dets. som De la Gardieska patetset i Sthlm. — 2. Namn på sv. krigsfartyget Mars, byggt 1563.

Maka'onf jiril, annan form för machaonf jiril. Makaro'ner (av it. *macca're*, knäda), ital. nationalrätt av vete-, ris- el. majsdeg, som förkl. till smala rör (vanliga maka oner el. spaghetti), stjärnor el. trådar (vermiceller) el. korta, vida rör (nudlar) samt torkas i värme.

Makaro'nisk poesi, skämtdikter, sammansatta av latinska ord samt ord ur moderna språk med latinska böjningsändelser.

Makarov, Stepan Osipovitj (1848—1904), rysk sjömilitär. Under Rysk-jap. kriget befälh. för ryska Stillhavsflottan, som han ryckte upp ur dess förfall. Omkom vid ett utfall från Port Arthur.

Ma'kart, Hans (1840—84), österrik, målare, behärskade konstmaken under 1870-t. i Wien o. Tyskland. M. tog de gamla venetianerna som mönster, men hans målningar sakna djup, allt är anlagt på yttre prakt o. litterära associationer; bäst äro hans skisser. Repr. i Nat.mus.

Makartsbukett, bukett av gräs, palmblad, blomkorgar av *Compositae-vixter* o. andra växtdekar, alla torkade o. stundom äv. färgade, uppkallad efter den österrik, målaren Makart, som ofta avbildade denna, särsk. under 1880-t. vanliga rumsprydnad på sina tavlor.

Makass'ar. Macassar el. Mankassar, stad på s.v. kusten av Celebes, Indonesien. 85,000 inv. (1930). Betyd. utförsel av kaffe, kryddor m. m. Frihamn.

Makassarolja, ljusgul olja el. halvfast massa, som erhålles ur fröna av *Schle'ckera tri'uga*, ett på ön Celebes inhemskt träd. Användes särskilt för som hårolja (jfr Antimakkass). Som makassarolja säljes ofta oliv- el. sesamolja, som färgats o. parfymrats.

Makassarsundet, det 140—250 km breda sund, som skiljer Celebes o. Borneo. 24—29 jan. 1942 utkämpades i M. ett sjöslag mellan japanerna o. de allierade, som anföllo en betyd. jap. transportflotta. Ett femtiotal jap. fartyg sänktes o. 25,000 man beräknas ha omkommit. Slaget var det största till sjöss sed. Skagerakslaget.

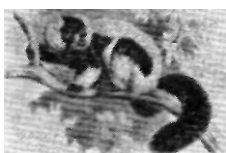
Makedonien el. Mace'don'ien. forntida rike på Balkanhalvön, efter Första världskr. delat mellan Grekland o. Jugoslavien. Den grekiska delen omfattar n. Grekland från Epirus o. Tessalien i s. till Trakien i ö., den jugosl. delen begränsas i v. av Ochridsjön o. i ö. av Bulgarien i höjd med fl. Struma. — *Hist.* M. historia före 400-t. f. Kr. är föga känd. En stormaktsperiod inleddes av konung Filip (359—336 f. Kr.); under sonen Alexander den store (336—323) blev M. för kort tid medelpunkt i

ett världsrrike. Rom. provins 146 f.Kr. bytte landet ofta ägare under medeltiden, tills det ett hand erövrades av turkarna (omkr. 1400). Mot 1800-t:s slut uppstod i samband med bildandet av ett självständigt Bulgarien en segsliten konflikt med Turkiet rörande det kristna M:s befolkning (m a k e d o n i s k a f r ä e a n). M. var under mellankrigstiden ett tvisteämne mellan Grekland, Jugoslavien o. Bulgarien. Den tyska ockupationen av Grekland o. Jugoslavien 1941 utnyttjades av Bulgarien, som besatte stora delar av M. Inför det tyska nederlaget måste Bulgarien utrymma de besatta områdena hösten 1944. Efter Andra världskr. har i M. en mot den grekiska reg. fientlig kommunistisk gucirilla organiserats, som var i besittning av stora delar av M. till juli 1948, då guerrillastyrkorna tvungos till reträtt efter en kraftig motoffensiv av de grek. regeringsstyrkorna.

Makejev'ka, stad i U. Ukraina, i Linetsbäcken. 240,000 inv. (1939). Kol. Metallverk.

Make up Lme'k app'j, eng., beteckning för ansiktets förskönande genom kosmetiska medel.

Maki'er, *Le'mur*, talrikt släkte av stora halvapor från Madagaskar med lång svans o. rävl. huvud, »rävapor», vanl. svarta o. vita; dagdjur o. därför lämpliga i zool. trädgårdar. *L. variegatus*, vari. den största arten i släktet (över 1 m), se bild.



Makimo'no jap., rulle av identytg el. papper med på bredden utförda östasiatiska målningar. Jfr Kakemono.

Makin [me'kin], N o r m a n, f. 1889, austral. politiker (arbetarpartiet), ambassadör i För. Stat. o. representant i FN sed. 1946.

Ma'ko, stad i s.ö. Ungern, vid fl. Maros. 36,000 inv. (1940). Vin- o. fruktodling. Handel.

Ma'ko, m a c k o, m a c o el. m a h o, egypt. bomull, fin, något brunaktig med silkesglans. — Makogarn, garn av egypt. bomull.

Mak'onnen (Ras M.) (1862—1906), abessinsk furste, överbefälh. under kriget mot Italien 1896 o. vid segern vid Adua s. ä. Fader till nuv. kejsaren av Etiopien, Haile Selassie I.

Makov'skij, rysk slakt, som räknar flera berömda konstnärer: 1. Konstantin Jegorovitj M. (1839—1915), historiemålare. — 2. Nikolaj Jegorovitj M. (1842—86), genremålare. — 3. Vladimir Jegorovitj M. (1846—1917), genremålare.

Makramé (av arab.), spetsliknande, knuten frans.

Makrill, *Scom'ber scom'brus*, en 50 cm lång makrillfisk från Medelhavet o. n. Atlanten, allm. vid västkusten, överallt föremål för ett intensivt fiske. Uppträder i stora stim. Lever av plankton o. småfisk.



Makrillfiskar, *Scombridae*, familj benfiskar. Kropp smärt, långsträckt, spolformig med djupt kliven stjärtfena o. vanl. smäfnor framför denna. I stim levande yttfiskar. Omkr. 50 arter i varma o. tempererade hav. Hos oss makrillen o. som tillfällig gäst tonfisk.

Makro- (av grek. *makro's*), lång, stor. — Makrocefali' (av grek. *kefal'e*, huvud), abnorm förstoring av huvudet, en följd av hjärnsvattus. — Makrokosmos' (av grek. *kosmos*, värld), världsallett (i förhållande till människan). Jfr Mikrokosmos. — Makromani', ett vid vissa sinnessjukdo-

mar förekommande symtom, som består i att den sjuke tycker sig kroppsligen o. äv. andligen förstorad.

Makro'ner, kakor av mandelmassa.

Makropsi' (av grek. *makro's*, stor, o. *op'sis*, synförmåga), synfel, som gör att föremålen förefalla större, än de äro.

Makrosko'pisk (av grek. *makro's*, stor, o. *skope'in*, se), synlig för blotta ögat. Motsats: mikrosko'pisk.

Makrosomi' (av grek. *makro's*, stor, o. *so'ma*, kropp), onormal kroppsstorlek, jätteväxt.

Makrosporan'gium (av grek. *makro's*, stor, *spora'*, egentl. säd, o. *angé'on*, behållare), ett sporgömmen, inom vilket utbildas få o. stora sporer, makrosporer. Dessa utvecklas till honliga protallier. Hos fanerogamerna är förämnat ett makrosporangium o. den cell i detta, som utväxer till embryosäck, en makrospora. Jfr Heterospor o. Mikrosporangium.

Maktfördelningsläran, statsteori, uppställd av Montesquieu (under inflytande av Locke o. eng. stattskick), enligt vilken lagstiftningen, rättskipningen o. den verkställande makten böra tillkomma skilda organ.

Makulatur (av lat. *macula're*, fläcka), vid tryckning skadat papper; värdelöst papper. — Maku'lér, förstora, kassera, göra ogiltig.

Makwar, ort i Sudan, vid Blå Nilen, nära Sennar. Stortartad bevattningsdamm (byggd 1913—25), som möjliggör bomullsodling på 4,000 kvkm av ökenområdet mellan Blå o. Vita Nilen.

Mal el. strandma'l, grovt strandgrus. Mal, *Siluris glanis*, en malfisk. Sveriges största sötvattensfisk, längsta kända sv. exemplar 360 cm, sällsynt i s.ö. delarna av



landet, förmodligen stadd i utdöende. Glupsk rovfisk, bottenfisk. Se äv. Målar.

Malaba'rkusten el. Pepparkusten, s. delen av Främre Indiens v. kust. Begränsad i ö. av V. Ghatsbergen. Tillh. provinsen Madras. Kryddodling.

Malaci' (av grek. *malak'wa*, uppmjukning) kallas det sönderfallna parti i ett organ, som uppkommit genom att blodcirkulationen till detta parti blivit avbruten. Vanligt vid blodpropp i hjärnan.

Malack'a. 1. Malajiska halvön, långsträckt, smal halvö, utgående från v. Bortre Indien. 237,000 kvkm, befolkad av malajer, kineser m. m. Bergig, med låga kustslätter o. många floder. Rik tropisk växtlighet. Plantageodling, skogsbruk o. bergsbruk (tenn, guld, järn m. m.). — M. tillhör i n. Siarn, i s. Malajiska unionen. — 2. Britt. koloni på s. M. 1, tillhörande Malajiska federationen. 2,000 kvkm, 236,000 inv. (1941). — 3. Huvudstad i M. 2, vid v. kusten. 45,000 inv. (1940). Livlig handel. Jfr Andra världskr.

Malackasundet skiljer Malacka o. Sumatra, förbinder Syd kinesiska havet med Bengaliska viken. Längd 778 km, bredd 55—297 km. Många öar.

Malacost'raça, underklass bland kräftdjuren med 20 kroppssegment, huvudet o. en del av mellankroppen förenade till en framkropp, som ofta är täckt av ett sköldliknande skal. Hit höra bl. a. skalkräftorna.

Maladetta, högsta berggruppen i spanska Pyrenéerna, med Pic d'Anéthou. 3,404 m.

Ma'la fi'de, lat., i ond tro, trolöst, mot bättre vetande. Motsats: bona fide.

Mal'aga. 1. Provins i s. Spanien (Andalusien), vid Medelhavet. 7,285 kvkm, 716,000 inv. (1946). Jordbruk, betyd. vin- o. sydfruktdodling. — 2. Huvudstad i M. 1, vid Medelhavet. 271,000 inv. (1946). Ruiner efter moriska byggnadsverk. En av landets viktigaste

hamnar. Järn- o. maskinindustri, bomullsspinnerier, sockerbruk m. m. Kurort. — M. anlades av fenicierna, tillhörde senare romarna, västgöterna, araberna o. kom 1487 till Spanien. Malagass'er, malgasser el. made-gasser, invånarna på Madagaskar.

Malagass'isk (av fr.), som härstammar från el. avser Madagaskar.

Malåhått, fornisl. versmått, liknar fornyrdslag men har större stavelsantal (vanl. fem). Förekommer i F.d'dan (A tia mål).

Malaj', skämtsamt benämning på icke vapenför i handräckningstjänst.

Malaj'er, befolkningen på Malacka, Ostindiska öarna, ö. och s. Formosa samt Madagaskar. Utgåra huvudgruppen inom den malajiska rasen, som är utbredd från Madagaskar i v. till Paskön i ö. De äro kortskalliga, ha gul hudfärg o. svart, strävt hår. Skickliga sjömän.

Malaj'iska arkipelagen, dets. som Ostindiska öarna.

Malajiska federationen, en 1948 under britt. ledning bildad federation av de i Straits Settlements ingående kolonierna Penang o. Malacka, Federerade Malajstaterna (Perak, Pahang, Selangor o. Negri Sembalan) samt Ofedererade M. (Johore, Kedah, Perlis, Kelantan o. Trengganu). Tillf. 130,810 kvkm, 4.5 mill. inv. (1946), varav 1/2 malajer o. V3 kineser. Britt. regeringen repr. av en överkommisarie o. federationen, som har vidsträckt självstyrelse i inre angelägenheter, har ett exekutivt o. ett lagstiftande råd.

Malajiska halvön, dets. som Malacka.

Mal'aki el. Ma'leaki'. GT's siste profet, uppträdde mot den religiösa likgiltigheten o. Sedliga slappheten efter babyloniska fångenskapen.

Malaki'as' profetia, en profetia om samtliga påvar från Celestinus I (1143) till världens undergång, falskt tillskriven ärkebiskop Malakias av Irland (omkr. 1094—1148). Tillkom 1590 för att påverka ett påveval.

Malaki't (av grek. *malak'che*, malva), berggrönt, vackert mörkgrönt mineral av basiskt kopparkarbonat, $\text{CuCO}_3 \cdot \text{Cu(OH)}_2$. Antager lätt polityt o. användes till prydnadsföremål, särsk. i Ryssland (Ural), där den förekommer i större stycken. (Se färgplansch.)

Malakitgrönt, organiskt färgämne, närbesläktat med fuksin o. metylviolett. Framställes ur bensaldehyd o. användes till färgning av bomull o. siden.

Malakologi', läran om blötdjuren.

Malak'ov, Sevastopols viktigaste fort under Krimkriget.

Malan [ma'ir^{nl}, Daniel, f. 1874, sydafrikansk politiker, ledare för nationella partiet, premiärminister sed. juni 1948.

Malang', stad på ö. Java. 87,000 inv. (1930). I närh. kaffe- o. sockerplantager.

Malapropism', oriktigt bruk av främmande ord (efter Mrs Malaprop i Sheridan's lustspel »The rivals», vilket namn bildats på fr. *mal à propos*).

Mal å propos [-aprápål], fr., olägligt, i otid.

Målar, *Tineaemor'pha*, en avdelning av småfjärilarna, innefattande 24 sv. familjer. Visa Öfta stora olikheter sinsemellan, längd från några få mm till 2—3 cm osv. Antennerna oftast trådlika, palporna i allm. välutvecklade, hängande. Flyga i regel i skymningen. Hit höra bl. a. klädesmalen, pälsmalen samt flera för växtligheten svåra skadeinsekter, såsom kormalen, rönnbärsmalen m. fl.

Malaria (av it. *mala aria*, dålig luft), dets. som frossa (jfr d.o.).

Malariabehandling, inympande av malaria på vissa följdtilstånd av syfilis, t. ex. vid sinnessjukdomens paralytiska generäle. De periodiska fieberanfallen, som uppkomma o. som genom kinintillförsel kunna avbrytas, när så önskas, ha visat sig ha god effekt.

Malaspina, Germanico (1550—1604), påvlig nuntie, en av sin tids främsta diplomater, sändebud i Polen 1592, åtföljde konung Sigismund till Sverige 1593—94. Till en del ansvarig för dennes politik.

Mala't, äppelsyrans salter.

Malatya, fordom Melitá, stad i inre Mindre Asien, Turkiet, n. om Taurus. 38,000 inv. (1940). Aprikosodling. Bomullsindustri.

Malbrough s'en va-t-en guerre [malbrokk' sa^vata^g^a], fransk soldatsäg, känd redan i mitten av 1700-t. men senare anknuten till hertigen av Marlborough. Sv. variant: *När Mellbom i krig skulle draga*.

Malcolm [mscll'k^m], dets. som Malkolm.

1. Malczewski [maltjáfsski], Antoni (1793—1826), polsk författare, bl. ar. b. *Marja* (1825), ett romantiskt poem i Byrons anda.

2. Malczewski, Jacek (1855—1929), polsk målare, rektor för Konstakad. i Kraków. M. målade bl. a. scener ur polackernas lidande i Sibirien.

Malden [máld^n], stad i Massachusetts, ö. För. Stat., vid fl. M. 58,000 inv. (1940). Tillv. av galoscher o. skodon.

Malebranche [malbra^s'sj], Nicolaus (1638—1715), fransk filosof, katolsk präst; jämte Geulincx huvudrepresentant för den s. k. ockasjonalismen. Enl. M. kunna ej de yttre tingens direkt påverka våra sinnen. Vår kunskap om dem förmedlas genom Gud på så sätt, att vi i honom uppfatta kropparnas idéer el. urbilder.

Malediktio'n (av lat.), smädelse; förbannelse.

Maledi'verna el. Maldi'verna, en grupp korallöar i Indiska oceanen, s.v. om Ceylon. 298 kvkm, 93,000 inv. (1941), muhammedaner. Kopra- o. fiskexport. Styres av en sultan und. britt. kontroll. Huvudstad: Mali (6,100 inv.).

Maledi'viska nötter, de stora, egendomligt formade frukterna av den på Seychellerna inhemska palmen *Lodoicea sechella'rum*. Anträffades urspr. uppkastade på Maledivernas stränder.

Målen, bad- o. kurort i Båstad, n.v. Skåne. de Malessherbes [d^ malsärb'], Chrétien Guillaume de Lamoignon (1721—94), fransk statsman, en av upplysningens ädlaste representanter, understödde Turgot i dennes reformarbete o. åtog sig sedan frivilligt rollen av Ludvig XVI:s försvarsdoktor inför konventet. Avrättad under skräckväldet.

Maléxander, fordom Malges anda, kommun i s. Östergötland, Östergöt. l.; Boxholms landsf.distr., Folkungabygdens doms. 851 inv. (i947).

Malfiskar, *Siluridae*, familj benfiskar, som anses stå nära karpfiskarna, tillhöra de varma ländernas sötvatten; man känner ej mindre än omkr. 1,200 arter, en del med mycket långa skäggstommar; vår art har 6 korta sådana.

Malfors kraftverk, ett 1932—36 byggt kraftverk i Motala ström.

Malgomaj, sjö i s. Tappaland, bildad av Ångermanälven. 81 kvkm, 117 m djup.

Mal gré, fr., »mot ens vilja». Jfr Bon gré, mal gré.

de Malherbe [d^ malärb'], François (1555—1628), fransk skald. Genom sitt krav på enklare o. korrekta poetiskt språkbruk beredde M. marken för den franska klassicismen. M:s diktning var föga omfattande, huvudsakl. hyllningsdikter. (Se bild.)

Malheur [malö'r], fr., olycka, malör.

Malhonnett' (av fr.), ohederlig; opassande

Ma'lia, by på Kretas n. kust, ö. om Herakleion. Ruiner av ett minoiskt palats från 2000—1400 f.Kr. framgrävda.

Malicio's (av fr.), elak, förmädlig. Jfr Malis. Malign' (av lat.), elakartad. Motsats: benign'.

Malin'di el. Melin'da, hamnstad i Britt. Östafrika, nära Sabakis mynning. 3,000 inv. Pärfliske.

Malines [malinn'], fr. namnet på Mechelen. Malingsbo, kommun i s. Dalarna, Kopparb. l.; Smedjebackens landsf.distr., Västerbergslags doms. 421 inv. (1947).

Malinovskij, Rodion Jakovlevitj, f. 1898, rysk militär, marskalk (1944), 1941—42 befälh. i n. Kaukasus o. på Donfronten, 1943 på den ukrainska fronten, segrade vid Rostov V» 1943. ledde övergången av Bug mars 1944.

0. Prut i aug. s. å. samt därefter slaget om Budapest o. i april 1945 erövringen av Bratislava o. Wien. Invaldes i Högsta rådet 1946.

Malis (av lr. *malice*), elakhet; onda tuDgor. — Malitiös, dets. som malicio's.

Malju'ta Skura'tov, Grigorij Luko-janovitj, d. 1573, rysk bojar, Ivan den förskräckliges gunstling o. deltagare i hans grymhet. M:s dotter var gift med tsar Boris Godunov.

Malkolm II [mfeH'k^m], d. 1034, konung av Skottland, erövrade Lothian (1018) men besegrades 1031 av Knut den store, vars överhöghet han tvangs erkänna.

Mall (av höll. *mal*, av lat. *molulus*, mått). 1. Tunn skiva, vanl. av trä, med vars hjälp man kan uppdraga kroklinjer. — 2. En för styckstillverkning förfärdigad modell, mot vilken arbetsstyckets form genom inpassning noga kan avpassas.

Mallarmé, Stéphane (1842—98), fransk skald. I sin subtila poesi (*Vapris-midi d'un faune*, *Hérodiade*) sökte M. på den absoluta ordkonsten, där orden verka på läsaren enbart genom sina musikaliska valörer o. sin arkitektoniska avvägning.

Malleolus (lat., telnung). Anat. Knöl, särsk. fotknölar.

Mailing, Otto (1848—1915), dansk musiker o. tonsättare, känd bl. a. för orkesterstycken, körverk o. baletten *Askepot*.

Mailing, Mathilda, f. Kruse (1864—1942), författarinna, framträdde 1885 under författarnamnet Stella Kleve med romanen *Berta Funcke*, som väckte uppmärksamhet genom sitt erotiska ämne, o. skrev senare under eget namn historiska romaner (*En roman om förste konsuln*, 1894) samt herrgårds- o. familjeskildringar (*Skyttes på Munkeboda*, 1897). Utgav äv. memoarer (*Mina dagböcker*, 1926).

Mallorca [maljärr'ka], den största av Balearerna, i v. Medelhavet. 3,505 kvkm, 300,000 inv. Huvudstad: Palma.

Malm, flygplats norr om Helsingfors.

Malm, 1. Egentl. sand, sandmark; brukas som beteckning för områdena närmast en stad, urspr. betr. Sthlm (ex. Norrmalm o. Södermalm). — 2. *Miner*. Mineralmassa, ur vilken en tung metall kan med ekonomisk fördel tekniskt tillgodogöras. — *Malm mineral*, mineral, som innehåller en tung metall som väsentlig beståndsdel. — 3. Mässingslegering.

Malm, August Wilhelm (1821—82), zoolog, prof. o. intendent för Göteborgs naturhist. museum samt fiskeritillsyningsman för Göteborg. 1. Arb. om fåglar o. fiskar m. m.

1. Malm, Gösta, i. U., 1873, ämbetsman o. politiker, urspr. civilingenjör. Landshöv. i Norrb. l. 1917—28, generaldir. o. chef för Vattenfallsstyrelsen 1928—38. Handelsminister 1920—21 o. socialminister 1923—29. Tekn. hed.dr (Sthlm) 1044.



2. Malm, Einar, f. $\frac{6}{7}$ 1900, son till G. M., författare. M:s lyrik utmärkes av formell klarhet, frisk naturkänsla o. manlig resignation. *Diodets oro* (1920), *Pejlingar* (1939), *Antarkgrund* (1941) m. fl.

Malma. 1. Kommun i n. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Tengene); Vara landsf.-distr., Åse, Viste, Barne o. Laske doms. 597 inv. (1947). Jfr Bro-Malma.

Malma hed, vid Malmköping, 1774—1921 Södermanlands regementes övningsplats.

Malmaison, La [la malmäsä's], lustslott, 10 km v. oin Paris, med empireinteriörer från omkr. 1800. M. beboddes av Napoleon I o.



Josephine, vilken senare residerade där äv. efter skilsmässan. Sed. 1903 statsegendom o. Napoleonmuseum. (Se bild.)

Malmbanan, dets. som Riksgränsbanan.

Malmberg, Sven, f. *n 1885, industriman, verkst. direktör i AB. Kvarnintressenter med dotterbolag sed. 1934.

Malmberg, Bertil, f. $\frac{13}{14}$ 1889, författare. Sin största framgång har M., som tidigt påverkades av tysk lyrik, vunnit med den av ragnaröksstämning präglade *Dikter vid gränsen* (1935, prisbelönt av Sv. akad.). 1941 utkom *Flöjter ur ödsligheten*, 1947 *Under månens fallande bäge*. På prosa har M. utgivit den utmärkta baruskildringen *Åke och hans värld* (1924), essäer samt *Excellensen*, drama (uppf. i Sthlm 1942, äv. filmatiserat), med motiv från ett ockuperat land under Andra världskriget.

Malmberg, i auri (1888—1948), finl. militär, urspr. ingenjör. Utbildades vid 27:e jägarbataljonen i Tyskland under Första världskr., utmärkte sig under Frihetskriget 1918 vid Tammerfors' o. Viiborgs intagande. Befälh. över skyddskåren 1921 o. för hemmafronten 1941. Försvarsmin. 1924—25, generallöjtnant 1936.

Malmberget. 1. Kyrkobokföringsdistrikt i Gällivare kommun, n. Lappland. 6,551 inv. (1947). — 2. Municipalsamhälle i M. l. 3,831 inv. (1947). Samrealskola. Kyrka, uppf. 1944 efter ritn. av H. Ahlberg. Vid M. ligger Gällivare malmberg, Sveriges näst största järnmalmfält.

Malmbäck, kommun i n. Småland, Jönk. l.; Bodafors landsf.distr., Njudungs doms. 2,263 inv. (1947).

Malmedy [-di'], stad i ö. Belgien, nära tyska gränsen. 5,700 inv. (1936). Järnkällor. Läder- o. pappersindustri. Införlivades $\frac{18}{19}$ 1940 med Tyskland, befriades av de allierade 12 sept. 1944. Jfr Eupen-Malmedy.

Malmen vid Malmslätt, före 1922 övningsplats för i a o. 2:a livgrenadjärregementena. Förlägningsort för Östgöta flygfliotjlj (F 3) o. för Centrala flygverkstaden CVM.

Malmer, Ivar, f. $\frac{12}{9}$ 1884, flygtekniker, en av svenska flygets pionjärer, verksam vid Thulinverken i Landskrona 1916—20, på Malmen 1921—26, prof. i flygteknik vid Tekn. högskolan 1930—42, överdirektör vid Flygtekniska försöksanstalten 1942—48. Vetenskapl. författare.

Malmgren, Robert (1875—1947), jurist, prof. i statsrätt m. m. i Lund 1911—41. Bl. arb. kommentaren *Sveriges grundlagar* (1927; 5:e uppl. 1947).

Malmgren, Finn (1895—1928), meteorolog, docent i Uppsala 1927. M., som deltagit i Amundsens nordpolsexpeditioner 1922—25 o. 1926, omkom under Nobiles polarflygning med Italia 1928.

Malmgård, i äldre tid stormännens o. de förnäma borgarnas sommarbostäder utanför Sthlm. ex. Ebba Brahes palats på Södermalm; i senare tider namn äv. på de enklare sommarbostäderna på malmarna, ex. August Blanchés Malmgård på Östermalm.

Malmköping, köping i mell. Södermanland, Södermani. l.; Villåttinge landsf.distr., Oppunda o. Villåttinge domsaga. Ingår jämte Lilla Malma kommun i Lilla Malma församling. 1,469 inv. (1947). Snickeri- o. möbelfabr. Sanirealskola. Vid M. ligger Malma hed.

Mahnletning, dets. som prospektering.

Malmquist, S a n d r o, f. $\frac{4}{5}$ 1901, konstnär, regissör o. scendekorator. Ledare för Nya teatern i Sthlm 1936. 1944—47 chef för Malmö stadsteaterns dramatiska avdelning, därefter regissör vid Oscarsteatern.

Malmros, Carl Johan (1874—1947), industriman, från 1908 disponent o. verkst. dir. i AB. Klippans Finpappersbruk.

Malmseparatör, maskin för att skilja magnetiserbar malm från gångart med hjälp av magnetiska fält. Flera olika typer användas.

Malmstö, Johan (1815—91), instrumentbyggare, grundade 1843 i Göteborg en pianofabrik.

Malmslätt, stationssamhälle i mell. Östergötland, Kärna kommun, vid statsbanelinjen Järna—Mjölby. 1,201 inv. (1947). Vid M. ligger Malmen, se d. o.

1. Malmsten, Per Henrik (1811—83), läkare, prof. vid Karol. inst. 1860, framstående klinisk lärare, ivrigt verksam för Karol. inst:s utveckling o. grundandet av Sthlms högskola. Flera vetenskapl. fonder o. en professur i nervsjukdomar vid Karol. inst. bära M:s namn.

2. Malmsten, Carl Johan (1814—86), broder till P. H. M., matematiker, prof. i Uppsala 1842, statsråd 1859, landshövding i Skarab. l. 1866. Deltog i grundläggandet av *Acta mathematica*.

3. Malmsten, Carl, f. $\frac{7}{1}$ 1888, sonson till P. H. M., möbelarkitekt, professors namn 1936. M. har haft stor betydelse för den sv. möbelkonstens utveckling. Har bl. a. utfört möbler för Stadshuset o. Konserthuset i Sthlm samt propagerat för slöjdens o. självverksamhetens betydelse för ungdomen.

1. Malmström, Bernhard Elis (1816—65), skald, litteraturhistoriker. Led. av Sv. akad. 1849, prof. i Uppsala 1859. Hans tidigt avstannade skaldskap rymmer några av tidens bästa dikter {*Hvi suckar det sd tungt uti skogen?*, *Angelica*} M. fördömde starkt nyromantiken men är likväl påverkad av den. Hans arb. *Grunddragen af svenska vitterhetens historia* utgavs efter hans död i 5 bd, 1866—68.



2. Malmström, Carl Gustaf (1822—1912), broder till B. E. M., historiker, prof. i Uppsala 1877—82, ecklesiastikminister 1878—80, riksarkivarie 1882—87, led. av Sv. akad. 1878. Hans huvudarb. är den banbrytande *Sveriges politiska historia från konung Carl XII:s död*



till statshövdingen 1772 (6 bd, 1855—77, ny uppl. 1893—1901), präglad av stark opartiskhet.

Malmström, August (1829—1901), målare, 1867—94 prof. vid Konstakad., dess direktör 1887—93. M. valde med förkärlek forn-



nordiska o. sagomotiv: *Brdvallaslag* (Stadshuset, Sthlm), *Älvdansen* (Nat.mus., se bild). Av. genrebilder. Han illustrerade »Frithiofs saga», »Fänriks Ståls sägner» m. m.

Malmö, stad i s.v. Skåne, Malmö län, vid Öresund, Sveriges tredje stad. 176,659 inv. (1947), därav 32,465 i S:t Petri, 16,113 i Karoli, 40,876 i S:t Pauli, 20,346 i S:t Johannes, 43,163 i V. Skrävlinge, 3,853 i Husie, 5,794 i Fösie o. 14,149 i Limhamns församlingar. Säte för landshövdingen i Malmö län. 1. o. för Hovrätten över Skåne o. Blekinge. — M:s

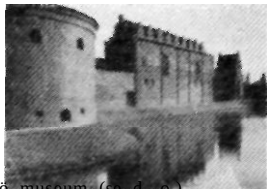


äldsta del är Gamla staden, omgiven av kanaler o. i v. begränsad av Kungsparken o. Slottsparken samt slottet Malmöhus, sed. 1932 inrymmande Malmö museum. Omkr. o. vid Stortorget ligger flera märkl. byggnader, bl. a. S:t Petri kyrka (uppförd i fransk-baltisk tegelgotik under 1300-t.; tornet från 1400-t.) med predikstol av D. Tomissen 1599 o. altarverk från 16n av St. Otto o. J. Kremberg (se bild); rådhuset, urspr. från 1546, ombyggt 1864—96 av H. Zettervall; länsresidenset från 1730 med fasaden ändrad på 1850-t. av Fr. W. Scholander. Börjesons ryttsstaty av Karl X Gustav restes 1896 på Stortorget. M. har stadsbibliotek o. museum (konst, kultur- o. natur historia), stadsteater (invigd 1944) samt talr. läroanstalter: högre allm. läroverk (ett för gossar o. ett för flickor), enskilt läroverk, kommunal flickskola, realskola, samrealskola, navigations-skola, handelsgymnasium, tekn. gymnasium, tandläkarinstitut (under byggnad). Fängvårdsanstalt. Förläggningssort för Skånska luftvärns-kåren (Lv 4). Betyd. industri (cement-, textil-, margarin-, choklad- o. läderindustri, mek. verkstad o. skeppsvarv). Viktig järnvägsknut, hamn (frihamn) o. flygplats (Malmö-Bulltofta). — *Hist.* M. är känt sedan noo-t.; låg urspr. längre mot s.ö. men flyttades 1319 o. fick 1353 stadsprivilegier. Starkt befäst var det under den danska

tiden ett viktigt bålverk; efter den sv. erövringen 1658 gick dess betydelse tillbaka o. fräst i slutet av 1700-t., sedan en hamn av Frans Suell anlagts vid den långgrundade kusten, fick näringslivet förnyat uppsving. Med M. inför-livades 1915 köpingen Limhamn. 1914 hölls i M. Baltiska utställningen. — 1524 avslöts i M. Malmö recess mellan Sverige o. Danmark, varigenom det förra t.v. erhöll Bohuslän mot att utrymma Gotland o. Blekinge. 1914 av-hölls »Trekonungamötet» i M. — Staden skrevs 1269 *Malmöse*, av *malm*, 'grus', o. *subst. hög*.

Malmöhus, Malmö gamla slott, började 1434 uppföras av Erik av Pommern men förstördes under Grevefejden.

Återuppbyggdes 1536—42 av Kristian III. 1822—1914 tjänade slottet som fängelse. Efter omfattande restaureringar (se bild) o. nybyggnader överflyttades dit 1937 en del av Malmö museum (se d. o.).



Malmöhus län omfattar s.v. Skåne. 4,847 kvkm, varav 4,734 land, 560,887 inv. (1947). Av länets landareal utgöra åker 3,331 kvkm (70.4 %) o. skogsmark 646 kvkm (13.6 %). M. indelas i 7 domsagor o. 7 tingslag, lydande under Hovrätten över Skåne o. Blekinge. M. tillhör s. militärområdet. I M. finnas 9 städer: Malmö (residensstad), Lund, Landskrona, Häl-singborg, Ystad, Trelleborg, Skanör med Falsterbo, Höganäs o. Eslöv, 5 köpingar, 18 munici-palsamhällen samt 230 landskommuner. Landsbygden är delad i 8 fögderier.

Malmö museum stiftades 1841 o. tillhör sed. 1891 Malmö stad. Naturhistoriska samt konst- o. kulturhist. samlingar. Jfr Malmöhus.

Malmö, kommun i mell. Bohuslän, Göteborg. 1. (past.adr. Bohus-Malmö); Sotenäs landsf.-distr., Sönnervikens doms. 1,050 inv. (1947), därav i Malmöns municipalsamhälle 727. Stenhuggeri sed. 1840-t.

Malmö stadsteater, teater- o. konsertbyggnad i funktionalistisk stil, invigd 1944. Teatern, som är Sveriges största, är ritad av arkitekterna S. Lewerentz, E. Lallerstedt o. D. Helledén. Den har 1,650 åskådarplatser, modernaste tekniska utrustning, bl. a. försen o. vridsen, samt konstverk av bl. a. Eldh, Marklund, öhr-ströra o. Nylund.

Malmö **Yllefabriks** AB. (MYA), Malmö, gr. 1866. Aktiekap. 4,197,600 kr. (1948). Fabriker i Malmö, Lund, Varbere o. Furulund (Malmö län). Verkst. dir. T. Bergh (sed. 1943).

Maloja [-lájaj, it. Maloggia [-lädsla], alppass mellan Engadin- o. Bergellalarnas, Schweiz, 1,817 m ö. h. Kurort.

Malon'syra, CH₃(CO,H)J5, oxalsyrens närmaste homolog, förekommer bl. a. i betsaft. Dess dietylester är utgångsmaterial vid framställning av en del viktiga ämnen. Jfr Barbitursyra.

Malope, örtsläkte (fam. *Malvaceae*), 3 arter i Medelhavsområdet. *M. tri'dita* (Algeriet) med stora röda ell. vita blommor, ettårig; ofta odlad i trädgårdar.

Malory [meeH'ori], sir Thomas, eng. författare under 1400-t., skrev efter franska källor sitt berömda arbete *Morte d'Arthur* (utg. 1485), en sammanställning på prosa av en rad Artur-dikter. Verket har varit av betydelse för bl. a. Milton, Walter Scott o. Tennyson.

Malot [mala'], Hector (1830—1907), fransk författare, vann stor framgång inom borgerliga kretsar med sina romaner, bl. vilka

märkes Sans *jamille* (1878; Utkastad i världen, 1879).

Malpighi, Marcello (1628—94), ital. läkare o. naturforskare, prof. i Bologna, Pisa o. Messina, en av de första, som vid sina studier använde mikroskopet. M. betraktas som fysiologiens o. den finare anatomiens grundläggare. Malplace rad (av fr.), olämpligt använd el. anbragt.

Malplaquet [malplakä'], by i n. Frankrike, dep. Nord, bekant för tysk.-eng.-koll. seger där 1709 över fransmännen.

Malproper [-prå'l (av fr.), osnygg. Malraux [malrå'], André, f. 1902, fransk författare av radikal läggning. Ilar i romanerna *Les conquérants* (1928; Erövrarna, 1929) o. *La condition humaine* (1933; Människans lott, 1934) med revolutionärt patos skildrat det moderna Kina. Deltog i Spanska inbördeskriget på den republikanska sidan o. skrev därunder romanen *UEspoir* (1937; Förtvivla ej, 1944). I *Psychologie de VArt* (2 bd) o. *Le musée imaginaire* (1948) tar M. upp konstproblem till debatt. Under tyska ockupationen av Frankrike var M. partisanöverste. Informationsminister i De Gaulles regering nov. 1945—jan. 1946. En av de ledande i De Gaulles rörelse RPF.

Malsta, kommun i o. Uppland, Sthlms l. (past.adr. Syninge); Norrtälje landsf.distr., il.ell. Roslags doms. 222 inv. (1947).

Malström, av mötande havsströmmar orsakad farlig vattenvirvel.

Malt transiälles av korn (mera sällan av råg, havre, vete el. majs), som efter ca 3 dygns stöpnig i vatten lägges till grouing. Härvid omvandlas en del av kornens stärkelse till maltsocker, vilket användes för beredning av alkohol o. för jästframställning. De s. k. maltgrodorna (rötter), som avlägsnas från de grodda kornen) utgöra ett gott kreatursfoder.

Marta, britt, ö i Medelhavet, s. om Sicilien. 316 kvkm, 287,000 inv., exklusive gisionen (1946). Skogfattigt, mycket fruktbart plåland (säd, sydfruktur). Handel, sjöfart o. fiske. Starkt befäst. Viktigt stnion för britt. Medelhavsflottan. (Under Andra världskr. utsatt för över 1,000 bombanfall.) 1921 fick M. egen regering o. förvaltning under en guvernör, men författningen upphävdes 1936, varefter M. styrdes som en kronkoloni. Efter Andra världskr. har en konstituerande församling i samförstånd med britt. regeringen utarbetat en ny författning, enl. vilken M. ånyo fått en ansvarig regering. Huvudstad: La Valetta. — Ön var urspr. en fenicisk koloni, lydde sedan under kartagerna, romarna, vandalerna, goterna, bysantinerna o. araberna, 1090—1530 under Sicilien. Tillhörde johanniter-(malteser-)jorden 1530—1798; från 1800 brittisk.

Malta s, enzym, som spjälkar maltsocker.

Maltdrycker, drycker, beredda genom jäsnig av malt, humle o. vatten. Indelas i Sverige efter alkohol halten i tre klasser: I med högst 18 %, II med högst 33 % o. III över 32 % alkohol. Tillverkning o. beskattning: förordn. ¹⁰/₁₈ 1939 o. ³⁰/₁₀₀ 1948. Försäljning: förordn. ^{s/6} 1925 (klass I), ¹/₇ 1919 (klass II) samt iörordn. ¹/₁₀ 1923 (ändr. 3¹/₅ 1938) o. kung. ¹/₁₀ 1923 (klass III).

Malte'ser, invånare på Malta.

Malte'serkors el. Johanni'terkors, kors av 4 trianglar med spetsarna mot varandra o. djupt inskurna baser. Jfr Kors, bild 10.

Malte'serorden, dets. som johanniterorden. Maltesholm, gods i ö. Skåne, Sunnerslövs kommun. Slottet uppfördes på 1630-t. i Kristian IV-stil o. ombyggs delvis på 1780-t. Rika konst-, möbel- o. boksamlingar. Har tillhört ätterna Ramel o. De la Gardie. Nuv. äg.: C. Palmstierna.

Maltextrakt, ett tjockt extrakt, som beredes ur groende säd; innehåller 75—80 % maltsocker.

Malthus [mfeHb's], Thomas Robert (1766—1834), eng. präst o. nationalekonom, prof. vid Haileybury College, Eondon. M. såg orsaken till fattigdomen i disharmonien mellan människans drift att föröka sig o. hennes förmåga att i samma grad öka medlen för sitt uppehälle o. betonade därför nödvändigheten av »preventiv» återhållsamhet för att därmed göra folkminskning genom krig, sjukdomar o. laster överflöd. Huvudarb.: *An essay on the principle of population* (1798, omarb. 1803). Teorien kallas efter M. malthusianism. Långt senare framträdde nymalthusianismen, som ville ersätta återhållsamheten med tekniska preventivmedel. I *The nature and progress of rent* (1815) föregrep M. den av Ricardo vidare utvecklade jorderänteläran.

Maltos [-tä's], dets. som maltsocker.

Malträte'ra (av fr.), illa behandla, förfördela.

Maltsocker el. maltos, C₁₂H₂₂O₁₁, bildas lätt vid stärkelses sönderdelning. Ugör den söta beståndsdelen i malt. Lättlösligt i vatten. Överföres genom ett av jästsvamparnas enzym, mallas, till glykos, som därefter förjäsas till alkohol.

Malung, kommun i s.v. Dalarna, Kopparb. l.; Malungs landsf.distr., Näs o. Malungs doms. 8,269 inv. (1947), därav i Malungs municipalsamhälle 890. Handel med o. beredning av hudar o. skinn. Folkhögskola.

Malus [-lyss], Étienne Louis (1775—1812), fransk fysiker, ingenjöröfficer, upptäckte 1805 ljusets polarisation.

Malva, örtsläkt (fam. *Malvaceae*). 30 arter i n. halvklotets tempererade delar. Blad handflikade, blommor röda el. vita med femflikat foder o. trebladigt ytterfoder. Frukten en plattad, kakliknande, i många delfrukter sönderfallande klyvfrukt. M. *negUcta*, kattost, mer el. mindre nedliggande, småblommig, vanlig på gator o. gårdar. Som bladväxt odlas M. *crispa* (Syrien), ettårig, högväxt, med femflikade, krusiga blad.

Malva'ceae, växtfamilj, omfattande ca 900 arter örter, buskar o. träd i varma o. tempererade länder. Blommor tvåkönade, regelbundna, hylle femtaligt, kronblad i knoppen spiralformigt hopvridda, ståndare talrika med stamligt sammenvuxna strängar, frukten kapsel el. klyvfrukt. Hit hör bl. a. släktena *Althaea*, *Gossypium* (bomullsbusken) o. *Malva*.

Malvern [må'lv°n], badort o. stad. (Great M.) i v. England, grevsk. Worcestershire. 21,000 inv. (1945). Jenny Linds grav.

Malvoisie [malv°asi'], försv. malvoasi'r el. malvasi'r, ett sött madeiravin. Jfr Monemvasia.

Malvy [-vi'], Louis Jean, f. 1875, fransk politiker, radikalsocialistisk deputerad 1906—18 o. 1924—40. Blev som inrikesminister 1914—17 anklagad för defatism o. jämte Caillaux dömd till landsflykt. Rehabiliterad 1924. Som ordf. i dep.kammarens försvarsutskott 1924—40 spelade C. en betydande roll i fransk politik intill nederlaget 1940.

Mala, kommun i s.ö. Lappland, Västerb. l. (past.adr. Malträsk); Mala landsf.distr., Västerb. n. doms. 5,101 inv. (1947), därav i Malträsk municipalsamhälle 767. I M. stora malmfyndigheter.

Mala och Norsjö tingslag, Västerb. l., omfattar Mala o. Norsjö kommuner. 12,718 inv. (1947). Västerbottens n. domsaga.

Malö'r (av fr.), olycka, otur, missöde. Malört, art av växtsläktet *Artemisia*. I malört finnas bl. a. bitterämnen, som sär-

skilt tidigare kommit till användning i aptiterande läkemedel.

Mamaia [mamaj'a], badort vid Svarta havet, 12 km n. om Constanta, Rumänien.

Mameluck'er, ett slags vida flickbyxor, ofta hoprnykade kring vristen, vilka användes vid mitten av 1800-t. Uppkallade efter mamlukerna, som voro klädda på liknande sätt. (Se bild.)

Mamertinska fångelset (lat. *car'cer Mamerti'nus*), det antika, republikanska Roms statsfängelse vid Kapitoliums fot nära Comitium (tingsplatsen). De bevarade resterna bestå av ett välvt rum, uppfört av tuff k vader block, samt därunder en avrättningskällare (*TuUia'num*). Enl. legenden aposteln Petrus' fängelse.



Manilla'ria, växtsläkte (fam. *Cacaceae*), över 600 arter, de flesta i Mexico. Den korta o. tjocka stammen tätt besatt med spiralformigt ordnade, tappliknande o. taggbärande utväxter, mellan vilka blommor anläggas. Flera arter odlas i kruka.

Ma'min Sibirjak', D m i t r i j N a r k i s o v i t j (1852—1912), rysk författare, skildrade i talrika romaner o. noveller livet vid gruvorna i Ural; skrev äv. barnberättelser.

Mamluker (arab. *mamluk*, slav), en i Egypten i börj. av 1200-t. av slavar bestående sultanlivvakt, som senare bemäktigade sig regeringen (1250—1517).

Mamm'ae, lat., de kvinnliga bröstena.

Mamma'lia, lat., däggdjur.

Mammara'l, segelduksämbar.

Mamm'on, dets. som Mamon.

Mammut, *E'lephas primige'nus*, en den indiska närstående jätteelefant; ännu under stenåldern måeniskans samtida. Hela djur, fullt bibehållna, ha funnits infrusan i den sibiriska tundran. Rester ha påträffats äv. i Sverige. Betarna, ända till 5 m långa, äro en viktig handelsvara (»fossilt elfben»). Mammuten hade tätt, långt hår o. man. Europa, Asien, Nordamerika.



Mammutgrottan, grotta i Kentucky, För. Stat., s.v. om Louisville. M. utgöres av kamrar o. gångar av 240 km:s längd samt underjordiska sjöar o. floder.

Mammutpump, en vätskepump som drives genom att luft kontinuerligt inblåses i pumpförets nedre del. Röret innehåller sål. en blandning av vätskan o. luftblåser, vilken har lägre spec. vikt o. därför stiger högre än vätskan utanför (jfr Kommunikerande kärl).

Mammuträd, *Sequoi'a (Wellingtonia) gigantea*, ett på Sierra Nevada i Kalifornien växande barrträd, som når över 100 m:s höjd o. en stamtjocklek nedtill av 12 m. Exemplar mer än 3,000 år gamla kända. Växer på fritt land hos oss endast i skyddade lägen i de s.v. kusttrakterna. (Se bild å nästa spalt.)

Ma'mon el. M a m m'o'n, ett puniskt el. arameiskt ord, som betecknar rikedom, i NT rikedomens herre, framställd som en frestande makt (Matt. 6: 24).

Mamoulia'n', Rouben, f. 1898, armenisk filmregissör, amerik. medborgare, verksam i För. Stat. sed. 1923.

Mamre, enl. 1 Mos. 13: 18; 18: 1 en lund el. ett heligt träd nära Hebron, där Abraham skall ha bott. punden ägdes enl. 1 Mos. 14: 13 av en av Abrahams följeslagare med namnet M.

Mamsell' (av fr. *mademoiselle*, fröken), gammal sv. titel för ogift kvinna av medelklassen, på 1860-t. undantärgad av fröken.



Mammuträd.

Man, Isle of [ajl ävv msenn], »ön Man», eng. ö i Irländska sjön. 572 kvkm, 51,000 inv. (1939). kelter. Bergig med branta kuster. Boskapsskötsel, åkerbruk o. fiske. Egen författning o. eget parlament. Huvudstad: Douglas. — M. intogs på 800-t. av Harald Härtafer o. var norskt till 1266. Självst. 1406—1765 under eng. lorder. 1765 sålt till England. Jfr Manxfolklet.

de Man [d'ma'c'], Hendrik, f. 1885, belg. politiker o. författare, socialpsykolog. En av den reformistiska rörelsens främsta teoretiker. Arbets- o. finansminister i olika koalitionsregeringar 1935—38, 1939 socialistiska partiets ordf. Blev efter Belgiens befrielse 1944 ställd inför domstol som kollaboratör. Flydde till Schweiz 1945. — Utg. 1926 *Zur Psychologie des Sozialismus*, sv. övers. 1928.

Mana, religionsvetsenskapligt begrepp för en från det vanliga avvikande kraft, t. ex. hövdingens makt i stammen, pilens att nå sitt mål osv. I enlighet härmed betecknar manatrot primitiv tro på »makter».

Manager [ma'nn'dsʃ], eng., ledare, impresario (särsk. för professionella idrottsmän).

Managua, huvudstad i Nicaragua, Centralamerika, vid Managua'sjön. 132,000 inv. (1945). Univ. Någon industri.

Manaos, huvudstad i staten Amazonas, n.v. Brasilien, nära Rio Negros inflöde i Amazonfloden. 94,000 inv. (1939). Divlig handel. Amazonområdets huvudhamn, tillgänglig för oceanångare.

Manasaro'war el. Manasaro'war, sjö i s.v. Tibet, mellan Himalaya o. Transhimalaya, s. om berget Kailas (Kangri). 4,600 m ö. h. Omkrets 80 km. Flera tillflöden, intet synligt avlopp. — Mycket besökt buddhistisk vallfartsort.

Manasse. 1. Israelitisk stam, med namn efter Josefs förstfödde son, bosatt s. om Jisreelssättien. — 2. Hiskias son, konung i Juda omkr. 690—638 f.Kr., förföljde profeterna (2 Kon. 21). — Manasse bön, en psalm i GT, av I,uther hänförd till de apokryfiska skrifterna.

Manbarhet, könsmognad hos mannen. — Hos många naturfolk är inträdet i könsmogen ålder förknippat med vissa riter o. såväl kroppsligt som andligt påfrestande prov (manbarhetsprov).

Mancha [l'a], I. a., egentl. »Torlandet», den ofrukt samma, s.ö. delen av Nya Kastilien.

Manche [ma'eij]. 2. Departement i n.v. Frankrike (Normandie), vid Engelska kanalen. 6,412 kvkm, 435,000 inv. (1946). Huvudsakl. slättland, jordbruk; fruktodling; stor cidertillv. Fiske. Huvudstad: Saint-Lô.

Manchester [nuenn'tsjest⁸]. 1. Stad (eget grevskap) i v. England, i grevsk. Lancashire, vid fl. Irwell. 649,000 inv. (1946). Katedral från 1400-t., delvis bornbskadad under Andra världskr., ståtligt stadshus (1877). Univ., grundat 1880 (4,790 stud., 1947). Sedan medeltidens slut huvudort för eng. bomullsindustrien, äv. betyd. järn-, stål- o. maskinindustri. Omfattande handel o. sjöfart. Hamnen tillgänglig för oceanångare. — 2. Största staden i New Hampshire, n. ö. För. Stat., vid fl. Merrimac. 78,000 iuv. (1940). Bomullsindustri.

Manchester Guardian fnuiinn'tsjest^a ga'-di'n/lj daglig liberal tidning i Manchester, en av Englands förnämsta, grundad 1821.

Manchesterkanalen el. Manchester-skeppskanalen, v. England, förenar Manchester med Eastham vid fl. Mersey; farbar äv. för oceanångare. 57 km lång, 8,5 m djup. Byggsd 1887—93.

Manchester-skolan el. Manchester-liberalism, benämning på liberalismen i dess längst drivna, individualistiska form, sådan den gällde särsk. i England vid mitten av 1800-t., då Manchester var en av liberalismens hårdar.

Manchestertryg, slittstark bomullssammet med rafflad yta.

Manchukuo, 1932—45 ett jap. lydrike (kej-sardöme) i ö. Asien, n.ö. om Egentliga Kina. Omf. Mandjuriet jämte Jehol in. m. av Inre Mongoliet. 1,303,437 kvkm, 43,2 mill. inv. (1940), varav 640,000 japaner o. 1,150,000 koreaner; resten kineser o. mongoler. Huvudstad: Sinking. — Hist. Sedan japanerna besatt Mandjuriet 1931, utropade de 1932 M. som självst. stat, ett mellanting mellan republik o. monarki med Kinas förre kejsare Pu-Yi som president. 1934 förklarades M. för kejsardöme. Japanerna, som höllo trupper där, utvecklade i hög grad dess kommunikationer o. näringsliv. Någon större japansk invandring i M. kom dock icke till stånd. Då Ryssland aug. 1945 förklarade Japan krig, invaderades M. av ryska trupper. Enl. rysk-kines. alliansfördraget 7/5 1945 ställdes M. under Kinas överhöghet. Se vidare Mandjuriet.

Manchuri'et, dets. som Mandsjuriet.

Man'co L-ka], ital., ofullständig; under-vikt.

Mandal, Norges sydligaste stad, i Vest-Agder fylke. 3,975 inv. (1946). Handel, sjöfart.

Man'dala, i den buddhistiska kulten förekommande magisk ofercirkel, konstrukt symboliserande världsallett. Flera buddhistiska tempel äro byggda som M., t. ex. Borobodoer.

Mandalay [m'enn'd⁰le] el. Ma'n'da'l'e h, stad i ö. mell. Burma, nära fl. Irawadi. 148,000 inv. (1931). Praktfullt f. d. kungl. palats. Livlig handel. — 1857—85 huvudstad i konungariket Burma.

Mandari'n. 1. Västerländsk benämning på kinesisk ämbetsman. — 2. Det bildade nordkinesiska talspråket (*kaun-hua*).

Mandari'n, frukten av *Citrus nobilis* (fam. Rutaceae), ett litet, från Kochin-Kina härstammande träd, odlat i Kina o. på Sundaöarna, i Europa mera allra, först i börj. av 1800-t. Fruktar små, plattrunda, mörkt orangegula, välsmakande.

Mandarinand, *Aix galericula'ta*, en i Östasien hemmahörande, praktfullt färgad trädgåsfågel. Ett exemplar skjutet i Västerbotten.

Manda't (av lat. *mandatum*, uppdrag). 1. Uppdrag; avtal, varigenom en person (ma'n'da'ta'ri'en) förbinder sig att för annans (ma'n'da'n'te'n's) räkning utföra ett rätts-ärende. — 2. Uppdrag att vara riksdagsman m. m. — 3. Efter Första världskr. ställdes de f. d. tyska kolonierna o. vissa turk. områden (älv. kallade ma'n'da'to'm räd'en) under N. F:s skydd för att förvaltas av olika makter,

ma'n'da't(ä'r)m akter. Mandaten kommo efter hand att betraktas som verkliga besittningar. Efter Andra världskr. har genom FN-stadgan införts ett förvaltar-skapsystem, som innebär, att mandatområden sköla, enl. av FN godkända avtal, förvaltas av olika stater under FN:s överinseende. 1947 erhöi t. es. För. Stat. förvaltar-skapt över de tidigare jap. mandat-öarna i Stilla havet.

Mandéerna (aram., »de vetanden») el. Jo-hanneskristna, en ännu i s.v. Iran fortlevande gnostisk sekt.

Mandéiska språket, ett utdött semitiskt språk, på vilket mandéernas heliga skrifter avfattats med ett mycket ålderdomligt arameiskt alfabet.

Mandel, Bot. Fröet av mandelträdet. — Anat. Dets. som örönmandel, tonsill. — Miner. Mandelformig utfyllning av ett förutvarande blåslum i en bergart (mandelsten).

Mandel [ma'*däir], Georges, egen ti. Rothschild (1885—1944), fransk högerpoli-tiker, kabinetschef hos Clemenceau 1917—20. Därefter bl. a. inrikesminister i kabinettet Reynaud 18 maj—16 juni 1940, då han flydde till Marocko för att där bilda ny regering, som skulle fortsätta kriget. Anklagades av Vichy-regeringen för högförräderi o. mördades av tyskarna.

Mandelblomma, art av örtsläktet *Saxifraga*. Mandelgren, Nils (1813—99), tecknare, konst- o. kulturhistoriker. Avritade, delvis med statsbidrag, ett flertal medeltida kulturminnes-märken o. utgav härom plancherverk *Monu-ments scandinavies de moyen-äge* (1855—62) samt en ofullb. *Atlas till Sveriges odlingshistoria* (1877—84), vars material tillhör Lunds univ. M. grundade 1844 en slöjdskola, ur vilken nuv. Konstfackskolan utvecklat sig.

Mandelmassa består av skållad, mald söt-mandel, litet bittermandel, socker o. något äggvita, allt blandat o. stött i mortel.

Mandelolja erhålles genom pressning el. extrahering av mandel o. är en gulvitt, tunn-flytande, angenämt luktande olja, som an-vändes vid framställning av farmaceutiska o. kosmetiska preparat.

Mandelträdet, *Pru'nus amygdalus*, hemma-hörande i Turkestan o. odlat i Medelhavslän-derna o. i Kalifornien, är 6—8 m högt, rikt grenat, med smala, glänsande blad. Blommor ljusröda, utvecklade innan bladen äro fullt utvuxna. Frukt luden med ett läderartat »kött» o. en behärd sten, innehållande ett stort frö (mandel). Två sorter, en med milda o. en med bittert smakande frön (söt- o. bittermandel); den senare bildar lätt blåsyra o. är därför i större mängd hälsovadlig. En form av sötmandel med tunn o. spröd sten kallas krakmandel. Ur mandel pressas mandelolja.

Mandeng'a, dets. som mandingo.

i. van Man'der [fann-]. K a r e l, d. å. (1548—1606), nederl. konstnär, urspr. av ma-nieristisk, senare av mera klassicistisk riktning, målade huvudsakl. bibliska ämnen: *Maria be-bdelse*, *Jesus och Josef*. Lärare på Frans Hals. Hans största insats var skriften *Het schilder-boeck* (1604), den första konsthistorien av betydelse författad n. om Alperna.

2. van Mander, K a r e l, d. y. (i579~1623), son till K. v. M. d. å., nederl. konstnär, utförde för Krötian IV av Danmark en serie vävda tapeter, till större delen förstörda vid Frederiksborgs brand 1859.

3. van Mander, K a r e l, den yngste (1610—70), son till K. v. M. d. y., nederl. por-trättmålare, hovmålare hos Kristian IV av Danmark.

Manderström, L u d v i g (1806—73), frih.,

greve 1860, diplomat, utrikesstatsminister 1858—68. M., som var en av Sveriges skickligaste diplomater på sin tid, hade en väsentlig del i tillkomsten av Novembetraktaten 1855 o. av Ålandskonventionen 1856. Som utrikesminister lyckades M. avvärja Sveriges deltagande i kriget mellan Danmark o. Tyskland 1864. President i Kommerskollegium 1868, Sv. akad:s sekreterare 1869—72.



de Mandeville [d^e mann'd'vill], Bernard (1670—1733), eng. moralfilosof, sökte påvisa, att ej de borgerliga dygderna utan egennytta, lyxbegär, årelöstnad föra samhället framåt o. gagna det allm. bästa.

Martidib'ler (av lat. *mundi'bulae*, käkar), första paret mundelar hos kräftdjur, tusenfotingar o. insekter.

Manding'o el. mander» g'a, ett högt stående negerfolk i Nigeria o. Liberia; leva av jordbruk. Bildade 1100—1500-t. ett mäktigt rike. Mali.

Mandoli'n (av it.), stränginstrument, mindre än lutan o. med djupare välvd resonansbotten; är försedd med 4 par strängar o. spelas med plektron. Spröd o. genomträngande klang.

Man'dorla (it., mandel), en oval, tillspetsad gloria, som på medeltida målningar omger Kristus, madonnan o. helgonen.

Mandrill, *Mandrillus sphinx*, en i stora flockar i v. Afrika förekommande kraftig babian, med kort svans, röd nos o. uppsvällda, färdade blå kinder. (Se bild.)



Mandrit (av grek.), munk el. klosterföreståndare i grek.-katolska kyrkan.

Mandsju'rer, den mongoliska befolkningen i mell. och n. Mandsjuriet, tillhörande den tungusiska språkgruppen.

Mandsjuri'et, Nordöstra provinserna, biland till Kina, omfattande det kinesiska rikets n.ö. del. 1,303,143 kvkm. 43,2 mill. inv. (1940) (kineser, koreaner o. mongoler). Övervägande bergslaud med utpräglat fastlandsklimat. God tillgång på odlingsjord, varav hälften odlats (sojaböner, kaoliang, som är befolkningens huvudföda, majs, vete, ris, bomull, tobak, opium). Boskapsskötsel (kor, hästar, får), skoesbruk, bergsbruk (kol, järn, bly, koppar, guld, olja m. m.); betydande industri. Viktigaste exportvara: sojaböner. M. delas (sed. 1045) 9 provinser: Shengkiang, Kirin, Heilungkiang, Liaoning, Liaopeh, Nunkiang, Hsingan, Hokiaug o. Antung. Största städer äro Mukden, Harbin o. Sinkiang. — 1891 anlade ryssarna Östkinesiska järnvägen, som 1898 nådde fram till Port Arthur o. 1935 försälldes till japanerna. M. har num. Östasiens tätaste järnvägsnät med en sammanlagd längd av 70,000 km. Enl. rysk-kinesiska alliansfördraget 1945 skola Östkin. o. Sydmandsjuriska sfambanorna under 30 år förvaltas av ryssar o. kineser gemensamt, därpå övergå i Kinas ägo. M. var 1931—45 jämte Jehol m. m. ett jap. lydrike, Manchukuo (se d. o.). Tillföll åter Kina efter Japans samman-

brott aug. 1945. Sed. ryssarna våren 1946 utrymt M., blossade häftiga strider upp mellan de kinesiska kommuniststyrkorna o. centralregeringens trupper, vilka pågingo ännu sept 1948. Stora delar av M. kontrolleras av kommunisterna.

Manege [-ä'sj] (av fr.), ridbana, ridhus cirkus, plats för artisternas framträdanden.

Manen, Juan, f. 1883, spansk violinist, en av samtidens främsta; äv. tonsättare. Besökte Stlm i:a gången 1910.

Maner, i rom. myt. underjordiska gudom-Hgheter; äv. avlidnas andar.

Mane'r (av lat. *ma'nus*, hand), sätt; framställningssätt; tilljordhet. — Man'e'r i g. sirlig, överdrivet artig.

Månes, Josef (1820—71), tjeck, målare, det moderna tjeck, måleriets grundare. Utförde bl. a. månadsbilderna för det berömda konsturet på Prags gamla rådhus.

Manet [mana'], Édouard (1832—83), fransk målare, grundläggare av det moderna, ytbetonade, breda målningssättet. Ms tidigare alstring ansluter sig till äldre spanskt måleri (*Frukost i det gröna*, se bild, o. *Olympia*, i l'ouvre), men omkr. 1874 övergick han till ett



rent impressionistiskt målningssätt med skissartad formgivning o. ljusa, luftiga färger. M. var äv. framstående tecknare o. grafiker. Monografi av G. Jedlicka (1945).

Mane'ter, *Scyphozoa*, klass bland nässel-djuren. Bilda en parallellgrupp till polypdjuren, i det att en könlös, fastsittande, ofta starkt reducerad polypgeneration, scyphopolypen, omväxlar med en fritt kringsvävande, könlig generation, maneten. Denna, som bildas genom knoppning från scyphopolypen o. når en storlek av 1—10 dm, består av en välvd, ofta broskartad klocka med symmetriskt inskuren o. ofta med långa tentakler försedd kant. Kring den på undersidan befintliga munnen sitta 4 munarmer, vilka liksom tentaklerna äro beväpnade med nässelkapslar. Förekomma i alla hav.



Måne'tor, grek. Man'e't'o n, egypt. överstjärn, på 200-t. f.Kr., skrev på grek. en betydelsefull, delvis bevarad hist. över Egypten.

Manfred av Hohenstaufen (1232—66), halvbroder till Konrad IV av Tyskland, erövrade jämte denne Neapel 1253. M. stupade vid Benevento i strid mot Karl av Anjou.

Manfår, *Ammotragus ler'via*, ett i n. Afrikas bergsområden förekommande, delvis om getterna påminnande stort, kraftigt får med stora, intill 70 cm långa, bakåtböjda, hos båda könen förekommande horn. Halsen har en kort upp-

rättstående man o. bröstet en yvig hårbuske, som nästan når till marken.

Mangalore [ma'ngg^olä^o] el. M a n g a l u r, hamnstad i s. Indien, prov. Madras, på Malabar-kusten. 67,000 inv. (1931). Kaffeexport.

Mangan, en 2-, 3-, 4-, 6- o. 7-värd, järnliknande, hård o. spröd metall. Kem. tecken Mn, atomvikt 54.93 (renelement, se d. o.), atomnr 25, spec. vikt 7.2, smältpunkt 1,2600. M. oxideras i luft o. vatten samt löses lätt i syror. Framställs ur oxider genom reduktion med aluminium. Förekommer i meteorjärn o. i förening med syre i en hel mängd manganmalmer, såsom brunsten, manganit, pyrolusit. Legeringar av mangan o. järn ha stor anv. vid bessemer- o. martinjärnframställning. — Som 2- o. 3-värd bildar mangan mangansalter, som 6- o. 7-värd mangan-syror; 4-värd mangan ingår i inangandioxid, MnO₂, ofta felaktigt kallad mangan-superoxid (betr. användn., se Brunsten). — Kalkmanganat, övermangansyrat kali, KMnO₄, bildar violetta kristallnålar o. är ett kraftigt oxidationsmedel. I svavelsur lösning reduceras det härvid till det svagt ljusröda mangansulfatet, MnSO₄. Jfr Tit-rering.

Manganbrons el. mangan-koppar, legering av koppar o. 5 % mangan. Har hög hållfasthet o. användes till propellar o. dyl. Mangani'n, legering av mangan (12 %) med koppar (84 %) o. nickel (4 %). Enär dess resistivitet är oberoende av temperaturen o. dess termokraft mot koppar är mycket liten, användes den i motståndsnormaler. Jfr Motståndsmetaller.

Manganit, mineral av ett manganoxidhydrat, Mn₂O₃·H₂O, med 62.5 % mangan. Bildar huvudmassan av malmen i Bölets mangan-gruvor i Västergötland o. en del av den i Spexeryds manganguvor i Småland.

Mangan järn el. s p e g e l j ä r n, högprocentig manganlegering med gjutjärn. Användes som tillsats vid stålframställningen.

Manganspat, rosenrött mineral av mangankarbonat, MnCO₃. Jfr Kalkspatgruppen.

Manganstål, ett stål, innehållande 10—14 % mangan. Det är mycket hårt, segt o. nästan outslitligt, varför det användes till kullor i krosskvarnar, hjul till gruvvagnar, rälskorsningar osv. Det är ofta så hårt, att det ej kan bearbetas med verktyg, varför det måste gjutas.

Mangareva [m'fengg^ori'v^o], den största ön bland Gambieröarna.

Mangi'fera, mangoträd (fam. *Anacardiaceae*), 27 arter i tropiska Asien o. Afrika. *M. indica* (Ostindien), ett i tropikerna viktigt fruktträd, intill 15 m högt, bredkronigt, med hela, smala blad samt stora, gula, välsmakande stenfrukter. De garvsyrehaltiga kärnorna användas till framställning av skrivbläck.

Man'gold, en form av beta, vars blad användas som spenat.

von Mangoldt [mann'gält], Hans Karl Emil (1824—68), tysk nationalekonom, prof. i Freiburg. Bl. arb. *Die Lehre vom Untermehrgewinn* o. *Grundriss der Volkswirtschaftslehre* (1855).

Mangosta'n, *Garcinia mangostana* (fam. *Guttiferae*), ett av tropikernas mest värderade fruktträd; av anseelig växt. Blad avlånga, läderartade, blommor stora, röda. Frukten ett klotformigt, vinrött bär med 6 frön, varje omgivet av ett vitt, saftigt, välsmakande frö-hülle, vilket ätes.

Mangoträd, trädsläktet *Mangifera*.

Mangrove [-grä've], beteckning för en inom

området för ebb o. flod utmed tropikernas kuster utvecklad strand-skog. Stammarna utveckla bögförmigt böjda styltrötter, som nedtränga i den lösa botten o. möjliggöra för träden att stå upprätta. Många ha av. andningsrötter, som skjuta upp ur det syrefattiga slammet. Hos en del gröna inom frukten, o. den utskjutande plantan när en betydande utveckling, innan den lossnar för att nedboras i botten.



Mangskog, kommun i mell. Värmland. Värml. 1.; Arvika landsf.distr., Jösse doms, 1,094 inv. (1947).

Mangus'ter, *Herpes Ues* el. *Mun'gos*, släkte bland skunkdjuren. Ha långsträckt bål, korta ben, litet el. medelstort huvud med spetsig nos o. korta öron. Tänderna äro kraftiga, svansen konisk, pälsen sträv o. långhårig. Afrika, s. Asien o. Spanien. Hit höra faraokatten, den indiska mungon m. fl.

Manhattan [manha'tt^on], ö vid Hudsonflodens mynning, ö. För. Stat., utgör den kommersiellt o. administrativt betydelsefullaste stadsdelen i New York. 57 kvkm, 2 mill. inv. (1940).

Manhem (av fornisl.), egentl. människornas hem; i Heimskringla benämning på Sverige.

Manhemsförbundet, en litterär förening i Sthlm, stiftad 1815 av C. F. Dahlgren o. A. Cnattingius samt från 1816 ledd av C. J. I. Almqvist; verkade för de »götiska» idéerna. Upphörde i början av 1820-t.

Manhål, oval öppning i ångpannor, tankar el. andra slutna rum, avsett att lämna tillträde för rengöring, inspektion m. m. Kanterna äro invikta el. på annat sätt förstärkta. Manhål täckes av en ni a n l u c k a. fastast medelst bultar el. ankarjärn o. försedd med packning.

Mani' (av grek. *ῥανία*, ursinne), vurm. — Inom psykiatrien beteckning för vissa former av sinnessjukdom, framför allt kännetecknade av psykisk o. kroppslig (motorisk) oro hos den sjuke med alla övergångar från talträngdhet, idéflykt o. storhetsvansinne till en fullst. uppretad förvirring; tillståndet växlar ofta med depression (manodepressiv sinnessjukdom).

Ma'ni el. Ma'nes, lat. *Mani Chae'us* (omkr. 2T6—277 e.Kr.), pers. religionsstiftare, uppträdde med anspråk att vara den i NT utlovade Hjälparen (Joh. 14: 26). M:s religionsbildning, manike'ism'e'n, som upptog drag från pers. o. babylon. religion, från kristendom o. judendom, vann stor utbredning, särsk. i Turkestan men äv. i Västerlandet, där den fick inflytande på katarerna i s. Frankrike. Trots svåra förföljelser kvarlevde rörelsen på vissa håll in på 1300-t. Självt blev M. korsfäst.

Maniaka lisk, lidande av mani.

Manicure [ky'r], fr., skötsel av händerna, särsk. naglarna. — Manicurist', yrkesmässig utförare av manicure.

Maniererad (av fr. *manière*, sätt), konstlad, tillgjord.

Manierism', en konstriktning, särskilt märkbar i Italiens o. Nederländernas måleri o. skulptur under 1500-talet, då kravet på idéinnehåll ofta får till följd, att naturformerna förändras (Michelangelo, Tintoretto, el. Greco). M. ledde stundom till ett ytligt återupprepande av konstnärliga förebilder. — Manierist', konstnär,

som ansluter sig till manierismen. Adj.: *manieristisk*.

Manifest (av lat. *mani festus*, handgriplig, påtaglig), tillkännagivande oin beslut el. åsikt i en viktig angelägenhet, utfärdad i en regering, ett parti osv. — Av. adj. i betydelsen tydlig, uppenbar.

Manifestatio'n (av lat.), uppenbarande; offentligtgörande; opinionsyttring. — Verb: *manifeste'ra*.

Manifestationsed, edgång för att bekräfta riktigheten av lämnad uppgift (konkursbouppteckning o. dyl.).

Manih'i'ki, britt, ö bl. Cooköarna, n.v. om Sällskapsöarna. 487 inv. (1936). Stora guano-fält. Utförsel av kopra, trepang o. pärlor.

Maniho't, växtsläkte (fam. *Euphorbiaceae*), ca 130 arter fleråriga örter o. buskar i tropiska Amerika. Blad ofta djupt handflikade, blommor i klase. *M. Glazio'vii* jämte andra arter (Brasilien) lämna ceara-kautschuk. Af. *util-liss'ima* o. *du'Vcis* (Brasilien), maniok- el. kassavabuske, på grund av sina stärkelserika rotknölar en i tropikerna allm. odlad näringsväxt.

Manikeism', gnostisk religionsbildning från 200-t. e.Kr. Jfr Ma'ni. Anhångare av manikeismen kallas *manike'er*.

Ma'niker, person, besatt av mani (se d. o.). **Maniky'r**, försvenskning av *manicure*.

Manila [manill⁰], huvudstad på Filippinerna, på Luzons s.v. kust. 673,000 inv. (1941). Katedral (1500-t.). Univ. (1611). Livlig handel o. sjöfart. Mellanlandingsstation, på flyglinjen San Francisco—Singapore. Världens ledande hamnhamn. Socker-, tobaksindustri m. m. Ofta hemköpt av jordbävningar o. cykloner. — Grund. 1571 av spanjorerna.

Manilahampa, ett fibermaterial, som erhålles ur bladslidorna av den på Filippinerna inhemska o. därstädes äv. odlade *Mu'sa texti-lis*. Användes särsk. till trossar.

ManiU'a. 1. Orikligt form för Manila. — 2. Dövstumsskola på s. Djurgården, Sthlm. 1808 grundades av protokollsekreteraren P. A. Borg en dövstumsskola i Sthlm, vilken 1812 flyttades till M. Nuv. byggnaden uppfördes 1864.

Mani'n, Daniele (1804—57), ital. statsman, advokat i Venedig, ledare för det mot Österrike fientliga partiet; under det venetianska upproret 1848 vald till republikens president. Måste följ. år gå i landsflykt.

Manio'k, arter av växtsläktet *Manihot*.

Mani'pel (av lat. *manVpulus*, handfull), i den fornrom. hären underavdelning av en kohort; omfattande 2 centurior.

Manipulatio'n (av fr.), handgrepp, konstgrepp, tillvägagångssätt (ofta i klandrande betydelse). — Verb: *manipu'l'e'ra*.

Mani'pulum (lat., av *ma'nus*, hand) el. *h a n d i n*, ett kort band, som en katolsk präst bär över vänstra armen. (Se bild.)

Ma'ni'pur, furstestat i u.ö. Främre Indien (Assam). 21,900 kvkm, 512,000 inv. (1941). Risodling, skogsbruk, ponnyavel. Styres av en raja. Huvudstad: Imphal.

Ma'nisk, besatt av mani (se d. o.).

Maniss'a, fordom *Magne'sia*, stad i v. turk, Mindre Asien. 37,000 inv. (1940). Bomullsindustri o. handel. — På 1200-t. residens för bysantinska härskare o. senare för turk. sultaner.

Manitoba [msenitå⁰b⁰], provins i s. mell. Canada. 638,466 kvkm, 730,000 inv. (1941). Fruktbart slättland. Jordbruk o. boskaps-skötsel. Fiske i floderna o. sjöarna. Huvudstad: Winnipeg.

Manitobasjön, sjö i s. mell. Canada, prov. Manitoba. 4,430 kvkm.

Ma'niu, I u l i u, f. 1873, rum. politiker från Transsylvanien, ministerpresident 1928—30 samt okt. 1932—jan. 1933. M. var motståndare till Antonescux axelvänliga politik o. motsatte sig Wienskiljedomen 1940. Efter Rumäniens 1945 inledda orientering mot Sovjetunionen ställde sig M. i opposition mot den kommunistdominerade regimen. Nationella bondepartiet, vars ledare M. var, upplöstes av kommunisterna juli 1947, o. anklagad för sabotage mot staten dömdes M. till livstids fängelse.

Manizales [-ba'les], stad i v. Colombia, Sydamerika. 86,000 inv. (1938). Guld-, kaffe- o. kakaoexport.

Manja'ra, saltsjö i ö. Afrika, s.ö. om Victoria-sjön. På v. stranden upp till 80' heta källor.

Manke, främre delen av hästens rygg, vilken uppbäres av de höga tornutskottet från de främre ryggkotorna.

1. **Man'kell**, A b r a h a m (1802—68), sånglärare, organist o. föreläsare. Utgav bl. a. *Musikens historia* (1864), det första mera utförliga arbetet om den sv. tonkonstens utveckling.

2. **Mankell**, G u s t a f (1812—80), broder till A. M., musiker, orgelvirtuos, verkade som konservatorielärare o. tonsättare ivrigt för orgelkonsten i Sverige.

3. **Mankell**, J u l i u s (1828—97), son till A. M., kapten, framstående krigshistoriker; mångårig riksdagsman (liberal).

4. **Mankell**, H e n n i n g (1868—1930), brorson till A. M., tonsättare, skrev 3 ballader för piano, en pianokvintett o. en piauokonsert.

Mankemang' (av fr.), försummelse; fel; brist. — *M a n k e'r a*, försumma; fela, fattas.

Manker, E r n s t, f. 2^o/₃ 1893, etnograf o. etnolog, intendent för Nord. museets lappskola ävd. 1939. Arb. rörande lapparnas kultur o. föreställningsvärld.

Mankill' (av eng. *man kills*, mandräpare), käpp med blyklump i övre änden.

Man'lius, fornrom. patriciersläkt. Berömda äro Marcus M. C a p i t o l i n u s, som räddade Kapitolium vid gallernas belägring år 390 f.Kr., samt Titus M. T o r q u a t u s, som SS. konsul (340 f.Kr.) lät avrätta sin egen son, för att han mot order inlätit sig i strid.

Man merkt die Absicht und wird verstimmt [-di app'sitjt ont v'irt färsjt'mt'], ty., »man märker avsikten o. blir förstörd», ombildat citat ur Goethes »Tasso».

Mann, T o r, f. 25^o/₂ 1894, musiker, violoncellist, dirigent vid Göteborgs symfoniorkester 1922—24 o. 1925—39, för radioorkestern sed. 1939. Lär. vid Musikhögskolan sed. 1939 (prof:s namn 1945).

1. **Mann**, H e i n r i c h, f. 1871, tysk författare, har utg. en rad uppmärksammade romaner [*Im Schlaraffenland*, 1901, m.fl.], där han särsk. behandlar psykologiska problem o. starka förvecklingar. I den talangfulla men hätska romanen *Der Untertan* (1918; Undersåten, 1919) gisslar han Vilhelm II:s Tyskland. Efter Första världskr. har M. förfäktat en demokr. fredspolitik. Hans verk förbjöds i Tyskland 1933, o. M. bosatte sig i Frankrike. Hed. dr vid Berlins univ. 1947.



2. **Mann**, T h o m a s, f. 1875, broder till H. M., tysk författare, nobelpristagare 1929. M. slog igenom med den märkliga släktromanen *Duddenbrooks* (1901; Huset Buddenbrook, 1904), som följdes av en serie prosaberättelser, präglade av säker iakttagelseförmåga, djup

psykologi o. ovanlig artistisk fulländning. Bl. dessa *Tristan* (1903). *Königliche Hoheit* (1909; Hans kunglig höghet, 1910). *Der Tod in Venedig* (1913; Döden i Venedig, 1913). *Der Zauberberg* (1924—25; Bergtagen, 1929) o. *Doktor Faustus* (1947), en stort upplagd epilog över den tyska folksjälens väsen o. öden under 1900-talet. M. har även utgivit en omdiktning av den gammaltestamentliga patriarksagan (*Die Geschichten Jakobs*, 1933; Jakobs upplevelser, 1935; *Joseph und seine Brüder*, 1934, Den unge Josef, 1935; *Joseph in Ägypten*, 1936, Josef i Egypten, 1939; *Joseph der Ernährere*, 1943, Josef Försörjaren, 1944). *Das Gesetz* (1944) handlar om Moses. *Die vertauschten Köpfe* (1940; De ombytta huvudena, 1941) bygger på en indisk legend. *Lotte in Weimar* (1939; Lotte i Weimar, 1946) är en Goetheskildring, liksom broderns verk voro äv. M:s verk förbjöds i Tyskland under nazistregimen o. 1936 berövades M. sitt hedersdoktorat vid Bonns univ. (återställt 1947). M. vistas num. i För. Stat.



3. Mann, Klaus, f. 1906, son till T. M., tysk författare, emigrant från 1933. Tjtt. 1944 *The turning point*, en självbiografisk redogörelse för mellankrigsperioden i Europa.

Manna, beteckning för den sötsmakande, i luften till korn o. klumpar stelnande saften av en i Medelhavsländerna växande ask, *Fraxinus ornus*. Iar användning som avförande medel. Äv. andra växters söta utsondringar gå under namn av manna, så av ceder, lärkträd, sockeralt (*Pinus lambertiana*), *Tamarix mannifera*, hos vilken de bero på stick av en sköldlus. Bibelns manna utgjordes trol. av den på torr sandmark växande manna i Aven, *Lecanora esculenta*.

Mannagryn, urspr. kornen av mannaärcet, *Glyceria fluitans*. Tillv. num.. av vetemjöl.

Manna reling (el. ra), hedersbevisning på örlogsfartyg för kungl. personer m. fl., varvid manskapet uppställes längs fartygssidan (el. på rännen) o. på kommando avtaga mössorna o. hurra.

Mannekäng [-käng] (av fr.), modelldocka med rörliga lemmar, skyltdocka; i modefirma anställd person, som demonstrerar nya moder.

Mann'eken pis, namn på en i Bryssel befinthlig, populär springbrunn, föreställande en liten pojke i färd att »kasta vatten». Kopia av en 1619 av Duquesnoy utförd skulptur.

1. Mannerheim, Karl Erik (1759—1837), greve, militär o. politiker, medlem av Anjalaförbundet 1788 o. Borgå lantdag 1809.

2. Mannerheim, Gustaf, f. 1867, sonson till K. E. M., frih., finl. fältmarskalk (1933) marskalk av Finland (1942), deltog som rysk officer i Rysk-jap. kriget o. i Första världskriget. Högste belåh. i Finland vid revolutionen jan. 1918 organiserade M. de »vita» skyddskåren i Osterbotten o. senare den finska armén, med vilken Tammerfors intogs i april o. offensiven mot de »röda» i s. Finland genomfördes i maj under medverkan av en tysk expeditionskår. Som riksföreståndare dec. 1918—juli 1919 fick M. Finlands oavhängighet erkänd av de flesta ententemakterna. 1931 åtog sig M. ordförandeskapet i försvarsrådet, som organiserade den



finska upprustningen o. anläggandet av befästningar mot öster (»Mannerheimlinjen»). Överbefälhavare 1939 ledde M. de finska trupperna mot ryssarna 1939—40 o. 1941—44. Han utsågs genom en ny lag 1 aug. 1944 till president o. skapade som sådan underlaget för en uppgörelse med Ryssland, vilket ledde till vapenstillståndet i Moskva 19/9 s. å. Avgick från presidentposten mars 1946. — Företog 1906—08 en resa genom Asien, vilkens resultat han skildrat i *Across Asia from west to east in igoö—1908* (2 bd, 1940; Till häst genom Asien, förkort, uppl. 1942).

Mannesmannrör, järnrör, framställda genom valsning av stänger mellan varandra korsande valsar. Rören bli tjockväggiga, varför de mest användas som rörarmen. Metoden uppfanns av de tyska bröderna Reinhard (1859—1922) o. Max (1861—1915) i Mannheim. Tillverkas av Mannesmannverken i Diüsseldorf.

Mannhardt, Wilhelm (1831—80), tysk folklorist o. religionshistoriker, förf. till banbrytande arb. rörande primitiv religion (*Wald-und Feldkulte*, 1875—77). M. lade en ny grund för mytologien genom att påvisa dess reflexer i den senare folkseden.

Mannheim [-hajm], stad i delstaten Württemberg-Baden, s.v. Tyskland (Baden), vid Neckars inflöde i Rhen, mittemot Eudwigshafen. 212.000 inv. (1946), hälften katoliker. Barockslott från 1700-t. Högskolor. Viktigaste handelsstaden i s. Tyskland med betyd. industri. Stortard hamn med livlig sjöfart. Grundades 1606, var på 1700-t. de pfalziska kurfurstarnas residens o. kom 1803 till Baden. Under Andra världskr. utsatt för förödande bombardemang av eng. flyg, varvid slottet svårt skadades.

1. Mannheim, Otto Salomon (1860—1924), jurist o. liberal politiker, huvudsakl. verksam i Göteborg, mcdl. av FK 191 r—18.

2. Mannheim, Herman (1867—1942), broder till O. S. M., finansman, dir. i Skand. Kredit AB. (huvudkontoret i Göteborg) 1899—1930.

Mannheimskolan, en grupp tonsättare under 1700-t. i Mannheim, vilka genomförde den nya instrumentaltstil, som senare fulländades av Haydn, Mozart o. Beethoven.

Mannheimssystemet, en tidigast i Mannheim tillämpad skolform, enligt vilken folkskolebarnen uppdelas i olika klassavdelningar alltefter begåvningarna.

Manning [msenn'ing], Henry Edward (1808—92), eng. teolog, övergick 1851 till romsk. kyrkan o. blev 1865 ärkebiskop av Westminster, kardinal 1875. M. bidrog kraftigt till ofelbarhetsdogmens antagande, införde en katolsk propaganda i England o. ivrade för det lägre folkets sedliga höjande.

Mannit, $C_6H_8(OH)_6$, sexvärd alkohol med sött smak. Förekommer rikligt i växtriket, bl. a. i mannaask (jfr Manna), svampar o. alger (särsk. *Laminaria*-arter). Vid lindrig oxidation bildas motsv. sockerarter: fruktos o. mannos (en aldosa). Jfr Sorbit.

Mann's, i västgermansk mytol., enl. Tacitus, son till guden Tuisto. Från M:s söner Ingvo, Irmin o. Istvo ledde germanstammarna ingveonerna, hermonierna o. istveonerna sitt ursprung.

Ma'no, it., hand. — Ma'no destra, förk. m. d., höger hand, ma'no sinistra, förk. m. s., vänster hand. Jfr Main.

Manodepressiv sjukdom, en förmodligen ärftlig sinnessjukdom, som kännetecknas av växlingar mellan djup melankoli (depression) o. abnorm uppmunthet. Jfr Mani o. Kretschmer.

Manoel', portug., Emanuel. Jfr Manuel.

Manoilescu [læss'ko], Mihail, f. 1891,

rum. politiker. Som utrikesminister 1940 genomförde M. Rumäniens orientering mot Berlin — Romaxeln o. undertecknade Wienskiljedomen.

Manomet'er (av grek. *mano's*, tunn, o. *metr'ein*, mäta), tryckmätare för vätska, gas el. ånga, försedd med visare o. cirkulär skala, på vilken övertrycket i förhållande till lufttrycket i rummet kan avläsas. Rörelsen åstadkommes antingen genom en metallmembran, som buktas mer el. mindre av trycket, en metallbåg, som fjädrar i längdriktningen, cl. (vanligast) en Bourdonfjäder, o. förstoras genom en utväxlingsanordning. Jfr Barometer, Macleodmanometer o. Vakuummeter.

Manon [‐nä‐w'], opera av J. Massenet med text av H. Meilhac o. Ph. Gille efter Prévosts roman »Manon Lescaut»; uppförd i Sthlm ragg'n 1896. Samma ämne ligger till grund för Puccinis opera *Manon Lescaut* [läskä']; uppf. i Göteborg i a ggn 1925.

Man or [meenn'], eng. adelsgoods.

Manre'sa, stad i n.ö. Spanien (Katalonien), prov. Barcelona, vid fl. Cordonera. 36,000 inv. (1940). Textilindustri. I närh. en grotta, där Ignatius Loyola levde som eremit 1522.

Mans, h e [1° ma's'], huvudstad i dep. Sarthe, n. mell. Frankrike, vid Sarthe. 100,000 inv. (1946). Katedral från tidigt romansk o. gotisk tid med märkliga skulpturer. (Se bild.) Industri o. handel.



— M. var en befäst stad på rom. tiden.

Mansar'dtak, en form av brutet yttertak, där nedre delen har starkare lutning än den övre, vilket möjliggör inredning av vindsvåning med Stående fönster. Uppkallat efter arkitekten F. Mansart men tidigare uppfunnet av de Clagny.



1. Mansart [ma's-sa'r], François (1598—1666), fransk arkitekt, en av sin tids främsta i Frankrike, med utpräglad känsla för proportioner o. rumsdisponering. M. utförde bl. a. slottet *Maisons-Lafitte* (se d. o.) samt kyrkan *Val-de-Grâce* i Paris (se bild).



2. Mansart, Jules Har d o u i n -M. (r646—1708), fransk arkitekt, elev till F. M. Generaldirektör för de offentliga byggnaderna under Ludvig XIV. Han skapade bl. a. *Place des Victoires*, *Place Vendôme* samt *Invaliddomen* i Paris o. delar av stora slottet, bl. a. slottskapellet, i Versailles samt *Grand Trianon*.

Mansbot, i germansk rätt benämning på de böter, varmed dråp sonades. Avskaffades 1861.

Manschett' (av fr.), garnityr kring handleden av spetsar el. (starkt) linne; vanl. av glas bestående skydd på ljusstakar mot nedrinnande stearin.

Manschettproletaria't, agitatorisk benämning på icke-kroppsarbetande samhällsgrupper i små omständigheter (kontorister, lägre tjänstemän m. fl.).

Mansfeld [‐fält], stad i delstaten Sachsen-

Anhalt, mell. Tyskland (prov. Sacusen, Preussen). 2,300 inv. (1933). I närh. grevarna M:s stamslott.

Mans'feld [‐fält], Ernst (1580—1626), tysk soldateskhövding under Trettiöåriga kriget, trädde 1622 i nederl. tjänst, besegrades av Wallenstein 1626 o. förenade sig s. å. med Gábor Bethlen i Ungern, där han dog.

Mansfield [maens'fildj. 1. Stad i mell. England, grevsk. Nottinghamshire. 50,000 inv. (1946). Textil-, sko-, maskinindustri. I närh. kolgruvor. — 2. Stad i Ohio, ö. För. Stat. 37,000 inv. (1940). Maskinindustri.

Mansfield [meens'fildj. Katherine, egentl. Kathleen Beauchamps (1888—1923), eng. författarinna, utgav utsökta noveller: *Bliss* (r920; Lycksalighet, 1946). *The garden party* (i9'2; Främlingen, 1923). Efter hennes död utgavs av maken John Middleton Murry samlingen *The dove's nest* (1923), *Poems* (s. å.) o. *Something childish* (1924). Publicerade äro äv. hennes brev (2 bd, 1928) o. dagböcker (1930).

Mansion House [mænn'sj'nn ha's], Lord Mayors residens i London.

Manskap, underbefäl f. meniga. von Man'stein [‐sja:n] F r i t z, f. 1872, tysk generalfältmarskalk (1942), deltog i Andra världskr. på västfronten 1940 samt i fälttåget mot Ryssland 1941, där han ledde offensiven på Krim, intog Sevastopol (i/7 1942) o. därefter företog offensiven över Kertsjundet. Överbefälh. för tyska sydarmén dec. 1942—april 1944. Efter Stalingrads fall (2/2 1943) försökte M. förgäves hejda den tyska offensiven. Skall ställas inför rätta som krigsförbrytare.

Mansu'ra, stad i Nedre Egypten, vid Nilen (Damiettaarmen). 69,000 inv. (1937). Betyd. bomullsindustri. Livlig handel.

Mantal, mått på jordbruksfastighets avkastnings- o. skatteförmåga. Mantålet, vars betydelse för skattskyldigheten num. bortfallit, var av växlande storlek alltefter förhållandena o. avsåg så mycket jord, som ett bondhushåll behövde för att vara »fullsutet».

Mantalsdirektör, chefen för mantalsverket i Sthlm.

Mantalskommissarie, i Sthlm souschef för mantalsverket; i Göteborg tjänstemän, som biträda vid mantalskrivningen.

Mantalslängd, den förteckning, som upprättas vid mantalskrivning särskilt för varje fastighet över personer, som där skola mantalskrivas.

Mantalspenningar, personlig skatt, som avskaffades med utgången av 1938.

Mantalsränta, dets. som hemmantalsränta. Mantalskrivning, en årlig förräkning, varigenom förteckning (mantalslängd) upprättas Över befolkningen. Best. främst i folkbokföringsförordn. 28/9 1946 o. mantalskrivningskung. 25/9 1947.

Mantegna

[‐tänn'ja], Andrea (1431—1506), ital. målare o. kopparstickare, arbetade från 1459 vid Lodovico Gonzagas hov i Mantua. Stödd på antiken o. påverkad av florentinsk konst, särsk. Donatello, sökte han ge uttryck åt plastisk form o. heroism. Med sitt illusionsperspektiv o. kompositionssätt före-



grep han barocken. Bl. arb. *fresker* i Eremitanikapellet i Padua (den hel Jakobs historia), söndermålade under Andra världskr., o. i Castello di Corte i Mantua (se bild å föreg. sida), ett *altarverk* i San Zeno i Verona, S:t Sebastian i Wien etc. Betydande äv. som tecknare o. grafiker. Monografi av G. Fiocco (1927).

Mantel (av lat. *mandelVtim*, hölje). 1. Överplagg, bestående av ett draperat löst tvygstveke. — 2. Zool. Hos blötdjuren från ryggsidan utgående hudveck, utåt oftast täckt av skalet, inåt begränsande gälhålan. Skalets tillväxt försigår vid mantelkanten. Musslorna ha två mantelveck o. två skal, snäckorna ett. — 3. Hand. Vid värdepapper (aktier o. dyl.) själva skuldförbindelsen till skillnad från kupongarket. — 4. Krigsv. De tubformiga ställager, som omge kärnröret i en artilleripjäs, kallas mantlar. — Det yttre omhöljet (av nickelstål) till en gevärskula. — 5. Siöv. Anordning för att öka en taljas kraft, bestående av ett genom ett enkelt block skuret rep, vars ena ända är fast till taljans block. — 6. Tekn. Det yttre höljet i en dubbelväggig cylinder.

Manteldjur, *Tunica'ta*, klass bland maskarna. Kroppen är oftast säck- el. tunnformig, omgiven av en lösare till broskartad mantel, innehållande ett ceUulosalikande ämne. Framtarmen är försedd med gälspringor. På grund av sin byggnad, närvaron av en ryggsäng, åtminstone på larvstadiet, nervsystemets anläggande i form av ett rtt osv., samt sin utveckling anses manteldjuren stå ryggradsdjuren nära. Fortplantningen är dels könslös, dels könlig, ofta förenad med generationsväxling. Alla leva i havet. Hit höra appendicularier, ascidier o. salper.

1. **von Manteuffel** [mann'täffel], Otto Theodor (1805—82), frih., preuss. politiker, ministerpresident 1850—58, avslöt med Österrike fördraget i Olmiitz (1850).

2. **von Manteuffel, Edvin** (1809—85), kusin till O. T. v. M., frih., tysk fältmarskalk, bidrog som chef för krigsministeriet till den preuss. arméns ombildning, besatte 1866 Holstein, deltog i Fransk-tyska kriget som chef för sydarmén o. förde 1871—73 befälet över den tyska okupationsarmén i Frankrike.

Man'they, August Christian (1811—80), uorsk konservativ politiker o. ämbetsman, statsråd 1856—74, förf. till värdefulla dagböcker (utg. 1905—19).

Manti'k, i sammansättningar *man'ti'* (av grek. *mantiké*), spådomskonst.

Man til j' (av sp.), lång, bred schal av silkespetsar, buren av spanjorskor över det högt uppsatta häret. (Se bild.)

Mantine'i'a, lat. *Mantine'a*, forngrek. stad i Arkadien, ryktbar genom Epameinondas' seger där över spartanerna 362 f.Kr., varvid han själv stupade.

Manti'ssa, decimaldelar i en logaritm.

Mantoux' reaktion [ma'sto's-], form av tuberkulinreaktion, varvid tuberkulinet sprutas in i huden.

Man'tua, it. *Man'tova*. 1. Provins i n. Italien (Lombardiet). 2,339 kvkm, 408,000 inv. (1936). Odling av vin, mullbärsträd, ris o. brödsäd. — 2. Huvudstad i M. 1. 55,000 inv. (1947). Bl. märkliga byggnader borgen Castello di Corte (uppförd 1395—1406; se bild å nästa spalt), renässanskyrkan di Sant' Andrea (uppförd 1472—94 av Alberti) samt invid staden lustslottet Palazzo del Te (1525—35) — M. grundades trol. av etruskerna, blev fri stad

iii5 o. kom 1328 i ätten Gonzagas våld, blev 1433 markgrevskap o. 1550 uertigdom. Tillhörde Österrike 1708—1866, därefter Italien.



1. Mant'zjus, Christian (1819—79), dansk komisk skadespelare, verksam vid Det kongel. Teater i Köpenhamn, främstående Holbergstolkare.

2. Mamzjus, Karl (1860—1921), son till C. M., dansk skadespelare, verksam vid Det kongel. Teater i Köpenhamn, dess dir. 1909—13. Främstående Holbergs- o. Moliéretolkare. Teaterhistorisk författare.

Mantåg, ombord sträckta rep att hålla sig i (t. ex. i sjögång).

Ma'nu, enl. ind. myt. ariernas stamfader, föregiven upphovsman till en samling levnadsregler, Manus lagbok.

Manua'l (av lat. *ma'nus*, hand), den klaviatur på orgeln, som spelas med händerna i motsats till pedalen.

Manua'le, lat., benämning på kyrkohandbok, Manuel [-no-], sp. o. portug., Emanuel.

Manuelis'men el. ma'nuel'stilen, benämning på den sengotiska, av renässansformer influerade stilen på Iberiska halvön. Uppkallad efter Manuel I.

Manuell' (av lat. *ma'nus*, hand), som utföres med händerna.

Manufaktu'r (av lat. *ma'nu fa'cere*, tillverka för hand), urspr. verkstad, sedermera fabrik. — Manu'faktu're'n i g, tillverkning av helfabrikat. — Manu'faktu'rist', tillverkare av el. handlande med manufakturvaror. — Manu'faktu'rhandla're betyder vanligen köpman i textilvaror.

Manufaktur AB, i Malmö (MAB), grund. 1825. Aktiekap. 5.6 mill. kr. (1948). Textilfabriker m. ra. Äger aktiemajoriteten i Malmö Yllefabriks AB. Verkst. dir. T. Bergh (sed. 1937).

Manufakturkontoret, ämbetsverk, som 1739—66 förvaltade den s. k. manufaktur-fonden (av rikets ständer anslagna medel till manufakturvärdens understöd).

Manufakturvaror, dels textilvaror, dels järnvaror, ss. knivar, saxar, verktyg o. dyl. — Manu'tryok, reproduktionsmetod för offsettryck.

Ma'nu pro'pria, lat., med egen hand, egenhändig. Förk.: *m. p.*

Ma'nus (lat., hand), beteckning för den rom. husfaderns myndighet över sin familj o. Sitt husfolk.

Manus., förkortning av *manuskript*.

Manuskript' (av lat. *ma'nu scriptum*, skrivet med handen), handskrift; hand- el. maskinskriven text, efter vilken något skall tryckas, förkortas *manus.*, *msc.*, *ms.*

Manu'tius, venticansk boktryckarsläkt, vars främste medlem, Aldus M. (1450—1515), utgav upplagor av grek. författare, införde kursivstilen o. oktavformatet samt utförde bokband med guldpressning.

Manxfolket [manks-], befolkning på ön Man, bestående av en blandning av nordbor o. kelter. De tala en keltisk dialekt, *manx*.

Man'ytj, biflod fr. v. till Don, s. Ryssland. 270 km. Genomflyter Manytdalen, som Sträcker sig från Kaspiska havet till Asovskas Sjön.

Manzana'res [-pan-], biflod till Jarama, mell. Spanien. 85 km. Genomflyter Madrid.

Manzanillaträdet [-t>anilj'a-], art av trädsläktet *Hippomane*.



Manzanillo [-sanil'ja], stad på s. kusten av Cuba. 66,000 inv. (1939). Utförsel av socker, tobak o. trä m. m.

Manzoni [-tsā'ni], Alessandro (1785—1873), ital. författare, den ital. romantikens främste. M:s huvudarb. är / *promessi sposi* (1825—27; De trolovar, 1832), en roman i Walter Scotts stil. Skrev äv. dikter o. skådespel.

Manöver (av lat. *ma'nus*, hand, o. *o'pera*, arbete). *Krigsv.* 1. Benämning på en trupps rörelser på el. i närh. av slagfältet före den egentliga striden. — 2. Vanlig benämning på större fälttjänstövningar, fältmanöver. — 3. Kommandoord, angivande en viss grad av lystring o. hållning hos trupp. — *Sjöv.* Planmässig förande av fartyg i visst läge med ändring av maskinernas gång el. rodrrets o. seglens ställning. — *Flottmanöver*, stridsmässig övning med örlogsfartyg.

Manövermotor, dets. som servomotor.

Manöverofficer, officer ombord, som direkt under fartygschefen manövrerar fartyget under strid.

Manöverström, den svaga elektriska ström, som påverkar kopplingsorganet (elektroniagnet el. dyl.) i en kontakt (se d. o.). M. slutet o. brytet med manöverkontroller, dvs. ströms, tällare el. automatiskt reglerade kontakter.

Manövre'ra, företaga manöver; styra; hantera.

m. a. o., förkortning för *med andra ord*.

Mao, kinesiskt ytmått = ca 370 kvm.

Mao'ri, den infödda befolkningen på Nya Zeeland. 82,000 (1936). Företer övervägande polynesiska rasdrag; känd för sina träskulpturer o. nefritarbeten.

Map [ma'p] (latiniserat Ma'p'us), Walter (omkr. 1137—omkr. 1209), eng. författare, en av skaparna av Artursagorna, som M. i sina latinska dikter sammansmälte med kristna motiv o. föreställningar, bl. a. med Graal-sagan.

Mapp (av it. *mappa*, tyg, duk), förvaringspärm, -box, portfölj.

Maquis [-ki'], ^{fr.} el. *macchia*, ital., i Medelhavsländerna förekommande låga snår av ständigt grönskande buskar. — Gav under Andra världskr. upphov till benämningen på de franska underjordiska styrkor (*Armée du maquis*), som genom att dölja sig i maquis lyckades organisera motståndet mot occupationsmakten. Därefter mera allmänt vedertaget namn på motståndsrörelse i allmänhet.

Ma'ra. 1. Populär benämning på vissa under sömnen uppträdande ångesttillstånd, som kunna vara sjukliga symtom från hjärnat. — Enl. folktroen vållas denna ångest av ett övernaturligt kvinnligt väsen, som sätter sig på den sovandes bröst. — 2. Ondskans o. vålstustens andeväsen i buddhismen.

Mara, *Dolicho'tis patago'nica*, en i Patagoniens stäpptrakter förekommande gnagare, till utseendet påminnande om hararna. Öronen dock ganska små, tillspetsade. Jagas ivrigt för det mjuka o. vackra skinnen.

AB. Marabou, fd. AB. Chokladfabr. Marabou, Sundbyberg. Gr. 1916. Aktiekap. 7.5 mill. kr. (1948). Verkst. dir. I. Anderfelt (sed. 1947). Äger AB. Konserverfabriken Findus, Bjuv.

Marabu', *Leptop'tilus crumeni'ferus*, en upp till 1.6 m lång storkfågel, ovan mörkgrön o.



svart, undertill vit. Huvud o. hals delvis nakna, köttfärgade, halsen med en stor påse (»påsfar»), näbb ofantligt kraftig. Lever företrädesvis av as. Afrika. En indisk art (*argala'n*) skyddas, emedan den tjänstgör som renhållningspolis. (Se bild å föreg. spalt.)

Marabu't, dets. som marbut.

Maracaibo [-kaj'-], huvudstad i staten Zulia, n. Venezuela, vid Maracaibosjöns utflöde i Maracaiboviken av Karibiska havet. 110,000 inv. (1936). Landets huvudhamn. Utförsel av kaffe, kakao o. hudar m. m. Vid Maracaibosjön betyd. oljeförekomster.

Marais, 1, e [1° mara'], fr., »träsket», parti inom konventet under Franska revolutionen, som efter jakobinernas fall 1794 tog makten.

Marajó [-sja'], ö i n. Brasilien, mellan Amazonflodens o. Tocantins' mynningar. 42,000 kvkm, 80,000 inv.

Marana', tal arameiskt uttryck i 1 Kor. 16: 22, som betyder »Herren kommer» el. »Du, vår Herre, kom».

Maranhão [-anja'õe']. 1. Dets. som Maranhon. — 2. Stat i n. Brasilien, vid Atlanten. 459,759 kvkm, 1,381,000 inv. (1946). Slättland med trop. skog, bergigt i s. Boskaps-skötsel, jordbruk o. något bergsbruk (guld). Huvudstad: São Luiz.

Maranon [-ranjänn'], portug. Maranhão, namn på Amazonfloden, särsk. dess övre del.

Maranta', växtsläkte (fam. *Marantaceae*), 24 arter enhjärtbladiga örter (tropiska Amerika). Rotstock o. på denna tväradigt ställda blad med avledad skiva. Blommor osymmetriska med en enda ståndare. *M. arundinacea* (Västindien) lämnar ur sin köttiga jordstam äta arrowstärkelse.

Maras', stad i sö. Turk., Mindre Asien. 36,000 inv. (1945). Bomullsväverier.

Maraschino [-ski'-] (av fr.), likör från Dalmatien, beredd genom jäsnings o. destillation av körsbär.

Marasm' (av grek. *maré'nein*, borttorka), kroppsligt o. andligt kraftförfall. Senil marasm, åldersavtynning. Jfr Kakexi.

Marat [mara'], Jean Paul (1744—93), fransk revolutionär, utövande under Franska revolutionen genom tidningen *V Ami du peuple* (1789—92) ett starkt inflytande på Paris' befolkning o. bidrog till septembemorden (1792) samt girondisternas störtande (1793) men blev s. å. mördad av Charlotte Corday. Genom sin brutalitet o. hänsynslöshet blev M. den parisiska pöbelns gunstling.



Ma'raton, ort i det forna Grekland, n.ö. om Aten; den atenska hären under Miltiades vann en stor seger över perserna där 490 f.Kr.

Maratonlöpning, tävlan på 40—42 km, uppkallad efter den grek. soldaten Fcidiippides' lopp från Maraton till Aten (där han stupade av utmattnings) för att meddela budskapet om Miltiades' seger vid Maraton 490 f.Kr.

Maratontalare, medlem av beslutande församling, som genom att tala i timmar avsiktligt fördörjer avgörandet i en fråga.

Marble [ma'bl], Alice, f. 1913, arnerik. tennisspelerska, en av världens främsta.

Marbod, d. 37 e.Kr., *det markomanniska rikets förste konung*, inträngde i Böhmen år 8 f.Kr. o. grundade där ett stort rike, som dock tillintetgjordes av Arminius (17 e.Kr.).

Marbot [-bå'], Antoine (1782—1854), fransk militär; deltog i Napoleonskrigen o. striderna i Algeriet 1835 o. 1839—40; skrev in-

tressanta *Mémoires* (1891; General Marbotts minnen från Napolcontiden, 1896).

Ma'rburg, r. Stad i delstaten Hessen, v. mell. Tyskland (Hessen-Nassau), vid Lahn. 28,000 inv. (1939). Gam-malt slott, förr re-sidens för lantgre-varna av Hessen, nu landsarkiv, Elisa-bethkyrkan (1235—83), en av den ty-unggotikens främsta minnesmärken (interi-ör, se bild). Univ., grundlagt 1527. In-dustri. — M. blev stad 1227. 1529 hölls där ett religions-samtal mellan Lu-ther o. Zwingli. — 2. Tyska namnet på Maribor.



Marburgerskolan, av H. Cohen grundad riktning inom nykantianismen.

Marbu't el. m a r a b u't (av arab.), mu-hammedansk eremit, helgon. Marbuterna, som urspr. voro stridsmän mot de otrogna o. samtidigt utmärkte sig för religiös iver, bildade på 1000-t. en vitt utbredd sekt i n. Afrika, från vilken almoravidernas härskarätt utgick.

Marby, kommun i mell. Jämtland. Jämtl. 1. (past.adr. Hallen); Övikens landsf.distr., Jämtl. v. doms. 511 inv. (1947).

Mar bäck, 1. Kommun i n. Småland, Jönk. 1. (past.adr. Aniby); Anby landsf.distr., X. o. S. Vedbo doms. 659 inv. (1947). — 2. Kom-mun i ö. Västergötland, Älvsb. 1. (past.adr. Åsunden); Tranemo landsf.distr., Kinds o. Redvägs doms. 650 inv. (1947).

Marcauonio, vanligt namn på ital. kop-parstickaren M. Raimondi.

Marca'to, it., musikterm: betonat.

Marcelin', tunt, glansigt sidentyg för hatt-foder.

Carcello [-tsjäirå], Benedetto (1686—1739), ital. tonsättare. Tonsatte bl. a. en om-skrivning av Davids 50 första psalmer.

MarcelTus, Marcus Claudius, d. 208 f.Kr., rom. konsul, känd med framgång mot Hannibal, intog 212 Syrakusa, varvid Arkimedes mot befällning dödades.

Marcell'us Empir'icus, gallisk lärd, omkr. 400 e.Kr., författade en medicinsk handbok, *De medicamentis*.

MarceH'usteatern, antik teater i Rom, ännu till stor del bevarad, uppförd av kejsar Augustus 11 f.Kr. i hans systerson Marcellus' namn. Åskådarrummets travertinfasad är i tre våningar med arkader i tuskansk, jonisk o. korintisk stil.

Marc-h [martj], slav. M o r a v a, biflod fr. v. till Donau; upprinner i Sudeterna. 350 km. Huvudflod i Mähren.

Marchan'tia, levermoss-släkte. *M. poly-morpha*, lungmossa, har intill 3 cm bred, bandlik, vanl. tilltryckt bål med bärarlika groddkornsbäare på översidan. Könsorgan på upprätta, paraplyformade skottdelar. All-män på jord, i kärr osv.

Marche [marsj], fr., marsch. — *M. fu-né bre* [fynå'br], sorgmarsch.

Marche. 1. I, a M. [lamarsj'], förr provins i mell. Frankrike, motsv. dep. Creuse o. delar av Haute-Vienne, Charente o. Indre. — 2. [marr'kel. it., sv. M a r k e r n a, landskap i mell. ö. Italien, omfattande prov. Ancona, Ascoli-Piceno, Macerata o. Pesaro e Urbino. 9,691 kvkm, 1/131,000 inv. (1943).

Mar'cia [-tsja], it., marsch.

Mar'eia a'qua, en av de största forntida

akvedukterna i Rom, från Sabinska bergen. 91 km. Anlades 144 f.Kr. av Quintus Marcius Rex.

Mar'cia Ca'rolus Rex, »Kung Karls marsch», militärmarsch av W. Hartveld efter i Pol-tavas stadsarkiv funna orkesterstämmor.

Mareks, Erich (1861—1938), tysk histori-ker, prof. i Berlin 1922, grundare av den mo-derna Bismarcksforskningen. Bl. arb.: *Kaiser Wilhelm I* (1897), *Bismarck* (1909; 1915), *Mariner und Zeilen* (2 bd, 1911) o. *Aufstieg des Reiches* (1936).

Marconi [-kå'ni], Gu-glielmo (1874—1937), ital.-eng. fysiker, utexperi-menterade den trådlösa te-legrafien (patentansökan 1896) o. arbetade senare i den på hans uppfinningar grundade firman Marconi Wireless Telegraph Co. på att fullända uppfinningen. Erhöll tills. m. Ferd. Braun nobelpriset i fysik 1909.



Mareo'nirigg el. b e r m u d a r i g g, en som radiomast stagad mast med flera stag o. vant-spridare (tvärsår på masten) samt bermuda-segel (trekantigt segel, utan gaffel, från topp till bom). I Sverige är masten ibland upptill bakåtböjd (icke tillåtet enl. internat. regler).

Marcus, Henry (1866—1944), läkare, prof. i nervsjukdomar vid Karol. inst. o. överläkare vid Serafimerlasarettet 1924—31. Bl. arb. *In-fluensa och nervsystemet* (1915).

Mar'cus Aure'lius (121—180), rom. kejsare, adoptivson till Antoninus Pius, dennes efterträdare

161, förde upprepade krig med de germanska gräns-folken, främst med mar-komannerna (167—180), samt ägnade sig med stor omsorg åt den inre styrel-sen. M. var ivrig an-hängare av den stoiska filo-sofien o. gav i sina på grek. avfattade *Självbe-traktelser* (sv. övers. 1911) uttryck åt en ädel, resignerad livsåskådning.



Marcuscolonnen, antikt monument i Rom (byggt efter Trajanuskolonnens förebild), var-med Marcus Aurelius hedrades efter sina segrar över sarmater o. markomanner (år 176). Har givit namn åt den omgivande *Piazza Colonna*.

Mar del Pia'ta, argentinsk kuststad, prov. Buenos Aires. 65,000 inv. Badort.

Mården [ma'dn], Orison Swett (1850—1924), amerik. författare, bekant för sina böcker om levnadskonst, varav flera i sv. övers. {*Människans inre kraft*, 4:e uppl. 1922}.

Mardefelt (Mardefelt), Konrad (omkr. 1610—88), frih. fältmarskalk, utmärkte sig som fortifikationsofficer i Trettioåriga kriget samt förde en kortare tid överbefälet i kriget mot Brandenburg 1675—79.

Mar di'n, stad i v. asiat. Turkiet (Kurdistan). 23,000 inv. (1935). Missionscentrum.

Mardo'nios, d. 479 f.Kr., pers. fältherre, företog 492 ett misslyckat anfall mot Grek-land, deltog 480 i Xerxes' stora fälttåg men besegrades följ. år av de förenade grekerna i slaget vid Plataiai. Stupade själv i striden.

Ma'rduq, Babyloniens förnämsta gud. M:s huvudhelgedom var templet E-sag-ila i Baby-lon med ett i sju avsatser byggt torn (»Babels torn»).

Ma're, lat., hav.

Ma're clau'sum, lat., »slutet hav», dvs. hav, som ligger under en viss stals herravälde. Grundsatsen, att havet kan bli föremål för äganderätt, hävdades särsk. av engelsmannen

John Seldon (1635). Motsatsen, *mare liberum* (»fritt hav»), innebär, att öppna havet är fritt för alla. Målsman: Hugo Grotius (1609). Världshavens frihet är nu folkrättsligt erkänd. Jfr *Mare nostrum*.

von Marées [-re's], Hans (1837—87), tysk målare, vistades större delen av sitt liv i Spanien, Frankrike o. Italien. Valde gärna ämnen ur kristna legender (*Helige Martin* m. fl.) o. ur antik mytologi (*Helena* s. r. o. *Paris' dom*). Betraktas som en av den moderna konstens baurbrytare i Tyskland. Monografi av J. Meier-Graefe (i—3, 1909—10).

Mareflundra el. skärflundra, *Pleuro-nectes cynoglossum*, en flundra med gråaktigt rödbrun ögonsida, gråblå fenor, bröstfenan delvis svart. Gott kött. Västkusten.

Mareld, blå vitt ljus i havsvatten, framkallat av lysande, oftast mycket små havsdjur av skilda djurklasser. Marelden vid vår västkust härrör oftast från *Noctiluca miliaris*, en liten, högst 1 mm stor gisselinfusorie. Jfr *Euminescens*.

Maremm'er (it. *Maremma*, av lat. *maritima*, belägen vid havet),umpiga, osunda trakter på Italiens västkust, särsk. mellan floderna Magra o. Volturno. Under de senaste årtiondena ha stora områden utdikats.

Marengo, by i n.v. Italien, prov. Alessandria, s.ö. om staden Alessandria. Vid M. besegrade Napoleon ¹ 1800 österrikarna, var efter dessa utrymde n. Italien.

Ma're nost'rum, lat., »vårt hav», under den rom. kejsartiden romarnas benämning på Medelhavet, som då på alla sidor omgavs av rom. provinser. Benämningen upptogs av fascismen (it. *mare nostro*) såsom ett uttryck för Italiens imperiedrömmar.

Maren'zio, Luca (omkr. 1550—99). Ital. tonsättare, skattades högt för sina melodiosa madrigaler.

Ma'ret [ma'ra'], Hugues Bernard, hertig av Bassano (1763—1839), fransk statsman, Napoleon I:s förtrogne, utrikesminister 1811—13.

Mare'th, by i Tunisien, c:a 10 mil innanför gränsen, vid kusten v. om Gabés, invid vilken fransmännen under 1930-talet anlade en fästningszon. Denna sträcker sig från havet, 35 km s. om Gabés, till Matmatabergen. Genombröts mars 1943 av britt. 8:e armén efter hårt strider med de tysk-ital. trupperna under Rommel.

Marey [-rä'], Etienne Jules (1830—1904), fransk fysiolog, prof. vid Collège de France i Paris 1867. M. undersökte särsk. blodomloppet samt rörelsefunktionerna hos människan o. djuren, varvid han utbildade noggranna grafiska undersökningsmetoder.

Märg., förkortning av *marginal*.

Margareta, svenska drottningar. 1. Margareta el. Märta, d. 1341, gemål till Birger Magnusson, dotter till Erik Klipping. Medverkade till Nyköpings gästabad. 2. Margareta Eleonorhufvud (omkr. 1515—51), Gustav Vasas 2:a gemål (1536), dotter till riksrådet Erik Abrahamsson Eleonorhufvud; förstod genom sina utmärkta egenskaper att vinna såväl konungens som undersåtarnas hjärtan. (Se bild.)

Margareta (1353—1412), drottning av Danmark, Norge o. Sverige, dotter till Valdemar Atterdag, 1363 för-måld med konung Håkan Magnusson, regerade efter dennes död (1380) som förmyndare för sin son Olof, vilken 1376 blivit vald till dansk konung. Vid sonens



död 1387 valdes M. till riksförmyndare i Danmark o. Norge o. angrep på de sv. stormännens uppmaning konung Albrekt, som besegrades o. tillfångatogs vid Åsle 1389. Genom freden på Lindholm 1395 kom hon mot dennes frigivande i besittning av Sthlm (1398). Redan 1387 hade hon emellertid till konung utsett Erik av Pommern, som valdes i alla de tre nord. rikena

O. 1397 kröntes i Kalmar (jfr Kalmarunionen). Hon fortsatte dock själv regeringen till sin död, om också konungen småningom fick andel i styrelsen, o. sökte på allt sätt stärka konungamakten. Således bekämpade hon de sv. stormännens självvald, åstadkom en genomgripande reduktion (1396) samt insatte i Sverige pålitliga danska o. tyska fogdar. M:s sigill, se bild.



Margareta av Anjou, eng. Margaret (1429—82), drottning av England, gemål till Henrik VI (1445) utövade stort inflytande på politiken o. sökte, sedan konungen blivit sinnessjuk (1453), att själv övertaga regeringen men tvingades under Rosornas krig (1455—85) att fly till Frankrike (1462). Vid ett förnyat försök att återvinna kronan blev hon tillfångatagen, o. tronarvingen, hennes son Edvard, dräptes (1471).

Margareta, fr. Marguerite, franska furstinna. — 1. Margareta av Navarra (1492—1549), gemål till konung Henrik d'Albret av Navarra (1527), visade ett livligt intresse för konst o. litteratur, skrev bl. a. novellsamlingen *VHeptaméron* (1559) efter mönster av Boccaccios *Decamerone*. — 2. Margareta av Valois (1553—1615), gemål till konung Henrik av Navarra (sedermera Henrik IV av Frankrike). Bröllopet var avsett att försona katoliker o. protestanter men efterföljdes i stället av Bartolomeinatt (aug. 1572). På grund av sitt tygellösa levnadssätt förvisades M. från hovet, varefter äktenskapet upplöstes 1599.

Margareta, stadhllarinor i Nederländerna.

1. Margareta av Österrike (1480—1530), stadhllarinna 1507, dotter till kejsar Maximilian I, ledde sin brorson Karls (sedermera Karl V) uppfostran. — 2. Margareta av Parma (1522—86), stadhllarinna 1559—67, dotter till kejsar Karl V, bekämpade den nederl. oppositionen mot det spanska överväldet. (Se bild.)



Margareta Fredkulla, d. före 1310, norsk, sedermera dansk drottning, dotter till Inge d. ä. noi för-måld med norske konungen Magnus Barfot för att befästa den mellan Inge o. Magnus Barfot ingångna freden (därav binamnet Fredkulla); efter Magnus' död (1103) för-måld (1104) med danske konungen Nils Svensson.

Margareta (1882—1920), kronprinsessa av Sverige, dotter till Arthur, hertig av Connaught, 1905 för-måld med nuv. kronprinsen Gustaf Adolf, utveklade en omfattande välgörenhet, deltog under Första världskr. i hjälparbetet för krigsfångarna. (Se bild.)

Margareta, prinsessa av Danmark, i. ²⁵/₆ 1899, dotter



till prins Carl, hertig av Västergötland, 1919 förmyndad med Axel, prins av Danmark.

Margareta, *prinsessa av Sverige*, f. si/o 1934, äldsta dotter till prins Gustaf Adolf o. prinsessan Sibylla.

Margaret Rose, *prinsessa av England*, i. 1930, yngsta dotter till nev. engelska kungaparet.

Margari'n (av grek. *mar'garon*, pärla), en smörliknande konstprodukt, vanl. framställd av kokosfett o. någon flytande, fet olja. Förutom fett innehåller margarin ca 15 % vatten, salter o. tillsatsämnen, ss. något socker o. litet äggvita för att få margarin att bryna o. steka som vanligt smör. Enär margarin endast med svårighet på kemisk väg kan påvisas i smör, om det är uppblandat däri, måste allt margarin, för livsmedelskontrollens skull, vid fabrikationen försättas med en ringa mängd stärkelse. Denna påvisas näml. lätt medelst jod. För att bli likvärdigt med smör vitaminiseras margarin numera med A- o. D-vitamin.

Margari'ter, pärlbandsliknande kristalliter.

Margate [ma'git], stad i s.d. England, grevsk. Kent, på ön Thanet utanför Thames' mynning. 25,000 inv. (1945). Badort.

Margaux [-gä'], ort i dep. Gironde, Frankrike, berömd för sitt bordeauxvin, *Château M. Margelan*, St'a'ryj M., stad i republiken Usbekistan, Ryssland. Ferganaområdet. 59,000 inv. (1933).

Marg'graf, Andreas Sigismund (1709—82), tysk kemist, påvisade 1747 att vitbetan innehåller socker.

Marghiloma'n, Alexandru (1854—1925), rumänsk konservativ politiker, under Första världskr. förespråkare för neutralitet; avslöt som ministerpresident 1918 med centralmakterna freden i Bukarest.

Margina'l el. m'rg (av lat. *mar'go*, brädd, rand). 1. Den oskrivna kanten av en skriven el. tryckt sida. — Margina'l'ier, randanmärkningar, anteckningar i marginalen. — 2. Skillnaden mellan inköps- o. försäljningspris el. mellan in- o. utlåningsränta. — 3. Del av köpesumma, som vid terminsköp på börsen deponeras som säkerhet.

Marginalskatt, den skatteökning, som blir följden av en viss ökning av den inkomst, förmögenhet etc. som beskattas, t. ex. av att inkomsten ökas från 12,000 till 15,000 kr.

Margretelund, 1. Guds i Österåkers kommun, Sthlras 1., vid Trälhavet, sed. 1718 i ätten Åkerhielms ägo. Slottet uppfört 1658. — 2. Villaområde vid Trälhavet, avsköndrat 1927 från M. 1.

Margriet Francisca, *prinsessa av Nederländerna*, f. 1943, tredje dotter till drottning Juliana o. prins Bernhard.

Margueritte [-g'ritt' el. -gritt'], Paul (1860—1918) o. Victor (1867—1942), franska författare, bröder. Bl. deras gemensamt skrivna arb. märkas de under namnet *Une époque* (1898—1904) samlade skildringarna från kriget 1870—71. Victor M. utgav 1922 sederomanen *La gargonne* (Tjnkarsflickan, 1923), som väckte skandal o. föranledde M:s uteslutande ur herderslegionen. Av. polit. förf. i radikal anda.

Marhalm, art av grässläktet *Ammophila*. Ma'ri, autonom republik i RSFSR, mell. Ryssland. 23,300 kvkm, 580,000 inv. (1939), mest tjeremisser o. ryssar. Huvudstad: Ios'jkar-Ola.

Maria. 1. Jungfru Maria el. Heli-ga jungfrun, Jesu moder (Mark. 3: 31, Ägg. r: 14 m. fl.). M., som tidigt blev föremål för rik legendbildning (särsk. Jakobs evangelium från mitt. av 100-t.), blev under medeltiden en förgrundsgestalt i folkfromheten o. föremål för dyrkan. Inom kat. kyrkan ägnas

hennes en mängd kyrkliga fester, bl. a. *Kyndelsmässan* o. *Marie bebdelsedag* (bibehållna hos oss), *Marie bebdelsedag*, 2 juli (Luk. 1: 26), *Marie födelses fest*, 8 sept., *Marie frambärande i templet*, 21 nov. — 2. M. från Magdala (M. Magdalena), enl. Mark. 15 m. fl. ett av vittnena till Jesu död o. uppståndelse, senare sammanställd med synderskan i Simons hus (Luk. 7: 36 ff.). — 3. Martas o. Lasarus' syster (Luk. 10, Joh. n) från Betania. Grundtypen för ett innerligt kristligt sinne-lag.

Maria, *svenska furstinnor*. — 1. Maria av Pfalz (1561—89), gemål till hertig Karl (sedermera Karl IX). — 2. Maria Elisabeth (1596—1618), dotter till Karl IX, gemål till Johan III:s son, hertig Johan. — 3. Maria Eufrosyne (1625—87), dotter till pfalzgreven Johan Kasimir, syster till Karl X Gustav, 1647 förmyndad med Magnus Gabriel De la Gardie.

Maria (1457—82), *hertiginna av Burgund*, dotter till Karl den djärve. Genom M:s giftermål med tysk-rom. kejsaren Maximilian I erhöill habsburgska huset det rika »burgundiska arvet» (med Nederländerna).

Maria, eng. Mary, *engelska drottningar*. — Maria I Tudor (1516—58), dotter till Henrik VIII o. Katarina av Aragonien, Edvard VI:s efterträdare 1553, sökte genom förföljelser av protestanterna (»Den blodiga Maria») återinföra katolicismens makstställning i England. 1554 förmyndad med Filip II av Spanien. — Maria II (1662—94), dotter till Jakob II, 1677 förmyndad med Vilhelm III av Oranien, besteg jämte denne Englands tron 1677.

Maria, fr. Marie, *franska drottningar*. —

1. Maria av Medici (1573—1642), dotter till storhertig Frans I av Toscana, gemål till konung Henrik IV (1600), övertog 1610 regeringen för sin omyndige son Ludvig XIII men avlägsnades efter mordet på gunstlingen Concini (1617) från hovet. Hon återvände dock 1621 men motarbetades av Richelieu, som hon förgäves sökte störta. — 2. Maria Teresia (1638—83), dotter till Filip IV av Spanien, förmyndades 1660 med Ludvig XIV. — 3. Maria Leszczyńska (1703—68), dotter till polske konungen Stauslaw Leszczyński, 1725 förmyndad med Ludvig XV.



Maria II da Gloria (1819—53), *drottning av Portugal*, dotter till kejsar Peter I av Brasilien, Johan VI:s efterträdare 1826, tillträdde regeringen efter don MIGUELS störtande 1834.

Maria, ry. Marija, *ryska kejsarinnor*. 1. Maria Fjodorovna (1759—1828), Paul I:s gemål, född prinsessa av Württemberg, grundade många uppfostrings- o. välgörenhetsanstalter. — 2. Maria Fjodorovna, egentl. Dagmar (1847—1928), dotter till konung Kristian IX av Danmark, Alexander III:s gemål 1866, änka 1894. Efter marsrevolutionen 1917 vistades M. under bevakning på Krim, befriades 1919 av engelsmännen o. bosatte sig i Köpenhamn.

Maria, eng. Mary, *skotska drottningar*. — i. Maria av Guise (1515—60), gemål till Jakob V, förde efter dennes död 1542 som regentinna under sin dotter Maria Stuarts minderårighet en starkt franskvänlig politik. — 2. Maria Stuart (1542—87), dotter till Jakob V o. M. 1, 1558 förmyndad med Frans II av Frankrike, återvände efter dennes död (1560) till Skottland o. övertog regeringen men väckte

genom sina katolska sympatier protestanternas förbittring. 1565 ingick hon äktenskap med lord Darnley, som 1566 deltog i mordet på hennes gunstling, italienaren Rizzio men följ. år själv föll offer för en sammansvärjning, ledd av Bothwell. Kort därefter förmäld med denne tvingades M. att avsäga sig kronan till förmån för sin son Jakob VI. 1568 flydde hon till England men fångslades o. blev anklagad för att ha underblåst en sammansvärjning mot drottning Elisabet o. slutl. dömd till döden o. avrättad.



Maria, spanska drottningar. — 1. Maria Lovisa (sp. Luisa) (175*—1819), gemål till Karl IV, ägde stort inflytande på regeringen men kom småningom under fullständigt beroende av sin älskare Godoy, som blev landets egentlige härskare. — 2. Maria Kristina (sp. Cristina) (1806—78), dotter till Frans I av Bägge Sicilierna, 1829 förmäld med Ferdinand VII av Spanien, genomdrev 1830 en pragmatisk sanktion, enl. vilken hennes dotter Isabella vid konungens död 1833 utropades till drottning. M. övertog som förmyndare regeringen o. lyckades 1840 kuva ett under ledning av konungens bröder don Carlos utbrutet uppror. (Se bild.) — 3. Maria Kristina (1858—1929), dotter till ärkehertig Karl Ferdinand av Österrike, 1879 förmäld med Alfons XII, efter dennes död 1885 regent o. förmyndare för sonen Alfons XIII (1886—1941),



Maria Eleonora (1599—1655), *svensk drottning*, dotter till kurfurst Johan Sigismund av Brandenburg, 1620 förmäld med Gustav II Adolf, råkade efter dennes död (1632) i konflikt med förmyndarregeringen, som 1636 skilde henne från dottern Kristinas uppfostran. Sedan hon 1640 i hemlighet avrest till Danmark, vistades hon en tid i Brandenburg men återvände 1648 till Sverige.



Maria församling, församling i Hälsingborg. 31,231 inv. (1947).

Ma'riager, stad i n.ö. Jylland, Randers Amt, Danmark, vid den 36 km långa Mariagethjorden av Kattegatt. 1,400 inv. (1945). M. har uppvuxit vid ett birgittinerkloster, som grundades omkr. 1420 o. blev ett bland de rikaste i Danmark.

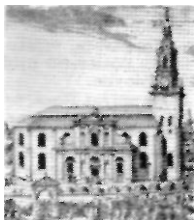
Mariakanalsystemet i n.v. Ryssland, för enar Volga med Finska viken. 1,093 km; 38 slussar.

Maria Karolina (1752—1814), *drottning av Bägge Sicilierna*, syster till Marie-Antoinette av Frankrike; g. m. Ferdinand IV 1768. M. bidrog till att inveckla landet i krig med fransmännen, fördes av dessa 1798, återvände 1800 men fördes åter 1806.

Maria-Laach [-lach], benediktinerkloster o. kyrka vid Laachersjön, v. om Andernach i Tyskland. Klostret grundades 1093 o. kyrkan med förgård (paradis) invigdes 1156.

Maria Magdalena församling, församling

i Sthlm. 22,326 inv. (1947). Kyrkan, som började uppföras omkr. 1588, var på grunden av en kyrka, som revs 1527. Den invigdes först 1634 o. tillbyggs senare av N. Tcassin d. ä. o. d. y., se bild, gravyr. Återställd efter eldsvåda 1759; restaurerad 1926—27. Nuv. tornkrön av C. F. Suudvall.



Mariamm'e, drottning i Palestina, av Mackabderernas släkt, maka till Herodes, den store; jämte 2 söner mördad av honom.

Maria'ner, medlemmar av Tyska ordens frivilliga sjukvårdsförening för krig o. fred. **Maria'nerna** el. Ladrö'nerna, ögrupp i Mikronesien, Stilla havet. Består av 15 öar, de n. vulkaniska, de s. korallöar. 1,170 kvkm, 63,000 inv. (1935). Utförsel av kopra. Tillhörde Tyskland men förlorades i Första världskriget. 1920—45 jap. mandatområde, därefter under För. Stats kontroll. Den största ön Guam (se d. o.) tillh. förut För. Stat. FN:s säkerhetsråd godkände 1947 enhälligt För. Stat:s begäran om förvaltarskapet över ögruppen.

Marianne [-ann'], populär personifikation av Franska republiken; avbildas som en kvinna med frygisk mössa. Namnet härrör från ett hemligt republikanskt sällskap, »la Marianne», som hade till syfte att störta andra kejsardömet.

Mariannelund, köping i n.ö. Småland, Jönk. l.; Mariannelunds landsf.distr., N. o. S. Vedbo domsaga. 1,515 inv. (1947).

Maria Pav'lovna, f. 1890, *rysk storfurstinna*, dotter till storfurst Pavel Aleksandrovitj, 1908—14 förmäld med prins Wilhelm av Sverige, efter ryska revol. bosatt i Paris o. För. Stat. samt sed. 1941 i Buenos Aires som red. för tidskr. »Town and Country». Utg. självbiograf, arb.

Maria Sofia av Bayern (1841—1925) l g. m. konung Frans II av Bägge Sicilierna 1859, bekant för sitt personliga deltagande i försvaret av Gaeta under Garibaldis tre månader långa belägring av staden 1860.

Maria Teresa (1717—80), *tysk-rom. kejsarinna*, ärkehertiginna av Österrike, dotter o. efterträdare (1740) till kejsar Karl VI, antog först sin gemål Frans Stefan o. efter dennes död (1765) sin son Josef II till medregent. Genom österrik. tronföljdskriget (1741—48) o. Sjuåriga kriget (1756—63) förlorade Österrike bl. a. Schlesien men vann genom Polens i:a delning 1772 Galizien. I den inre styrelsen utvecklade M. en omfattande verksamhet, centraliserade förvaltningen, förbättrade undervisningsväsen o. rättsskipning samt mildrade livsgenskapen.



Maria-Theresio'pel, tyska namnet på staden Subotica.

Mariazell [-tsäll'], ort i Österrike, n. Steiermark, vid Salza. 2,400 inv. Ryktbar vallfärtskyrka från 1363 (ärl. besökt av omkr. 10,000 pilgrimer).

Maribo. t. Amt i Danmark, omfattar Lolland o. Falster med kringliggande småöar. 1,791 kvkm, 89,000 inv. (1945). Städer: Maribo, Nakskov, Nysted, Rødby, Saksköbing, Nyköbing, Stubbeköbing. — 2. Stad på Lolland, huvudstad i M. l. 4,700 inv. (1945). Av det 1416 grundade birgittinerkloster, kring vilket M. vuxit upp, återstår kyrkan (nu domkyrka).

Ma'ribor, stad i n. Jugoslavien, vid fl. Drava.

33,000 inv. (1931). Furstbiskopssåtc. Industri. Handel med vin o. spannmål.

Marie [mari'], André, f. 1897, fransk politiker (radikalsocialist). Deputerad 1928, statssekr. i konselj presidiet 1933 o. i utrikesministeriet 1934. Fänge i Buclienwald 1943—45. Justitiemin. i reg. Ramadier o. Sehuman jan. 1947—juli 1948, konseljpresident i en samlingsreg. juli—aug. 1948, vice konseljpresident, min. för FN-frågor o. justitiemin. sept. 1948.

Marie-Antoinette [mari'-a"Br'nätt'] (1755—93). fransk drottning, dotter till kejsar Frans I o. Maria Teresia av Österrike, gemål till Ludvig XVI (1770), motarbetade reformpartiets inflytande o. bidrog bl. a. till Turgots fall (1776). Vid revolutionens utbrott var hon synnerligen impopulär o. blev efter ett misslyckat flyktförsök (juni 1791) jämte konungen inspärriad i Tempeltornet (aug. 1792) men visade under fångenskapen stor undergivenhet o. själstyrka. Ställd inför Revolutionstribunalet dömdes hon till död o. avrättades (10/10 1793).

Marie bebedelsedag, kyrklig högtid, firad (i regel) 25 mars till minne av bebedelsen (Luk. 1: 26 ff.).

Marieberg, kronoegendom på Kungsholmen, Sthlm. På M. grundade J. Ehrenreich 1758 en berömd porslins- o. fajansfabrik, nedlagd 1788. Monografi av C. Ilermarck (1946).

Marieby, kommun i mell. Jämtland, Jämtl. l. (p. st. adr. Bruuflo); Brunflo laudsf. distr., Jämtl. o. d. d. 547 inv. (1947).

Mariédal, gods i Ova kommun, Skarab. l. Slottet uppfördes 1666 av M. G. De la Gardie efter ritningar av Jean De la Vallée.

Marie de France [mari' d' fra"8s'], fransk författarinna, verksam i England på Henrik II:s tid 1154—89, skrev i hövisk, känslösamt ton s. k. *lais*, som höra till medeltidens bästa.

Mariestad, stad i n. Södermanland, vid Gripsholmsviken av Mälaren; Strängnäs laudsf. distr., Livgedingets d. 1,526 inv. (1947). M:s namn är en översättning av kartusianerklostret Mariæ pacis från medeltidens slut. Av detsamma kvarstår murar invid kyrkan. Stadsrättigheter 1590. I närh. Gripsholms slott. Folkhögskola. Stadsvapen, se bild.

Marihamn, fi. *Maarianhamina*, huvudort på Åland o. huvudstad i Ålands l., Finland. 3,200 inv. (1942), svenskar. Anlöpes av ångarna på linjen Sthlm—Åbo. Stadsrättigheter 1861. Flygplats.

Mariholm. 1. Municipalsamhälle i v. Skåne, Reslövs kommun, 1,041 inv. (1947). Yllefabrik. — 2. Länsresidens i Mariestad.

Marie-Louise (1791—1847), kejsarinna av Frankrike, dotter till Frans II av Österrike, 1810 förmäld med Napoleon I, erhöjld vid Wienkongressen hertigdomet Parma. (Se bild.)

Mari'enbad [-bat], tjekk. Mariánské Lázně, stad i Böhmen, Tjeckoslovakien. 6,900 inv. En av Europas förnämsta kurorter med alkaliska mineralkällor.

Marienburg, po. *Malbork*, stad i vojvodskapet Gdarisk, n. Polen (Ostpreusscn), vid en bifl. till Weichsel. 10,000 inv. (1946). Slottet M. (se bild i nästa spalt) är den största tyska medeltidsborgen, byggd 1274—1309 o. till 1457



residens för Tyska ordens högmästare. — 1626 o. 1656 intaget av svenskarna. Stora flygplansfabriker ödelagda av allierat bombflyg under Andra världskr.

Mari'englas, grovkristallin, klart genomskinlig gips.

Marienlyst', kungl. lustslott samt badort på Själland, invid Helsingör, Danmark.

Marienwerder, po. *Kwidzyn*, stad i vojvodskapet Gdarisk, n. Polen (Ostpreusscn), nära Weichsel. 8,000 inv. (1946). Domkyrka från 1300-t. Slott, byggt 1233 av Tyska orden; intogs 1628, 1658 o. 1659 av svenskarna.

Marieskog, premonstratenserklöster i Dragsmark kommun, Bohuslän, anlagt i mitten av 1200-t. av norske konungen Håkon Håkonsson; ruinerna utgrävdes på 1890-t.

Mariestad, stad i n. Västergötland, vid Tidans utlopp i Väneren. 7,334 inv. (1947). Säte för landshövdningen i Skarab. l. Samreal-skola, länslasarett, epidemisjukhus. Fångvårdsanstalt. Kyrka från 1600-t:s början, restaurerad 1903—05.

På en holme i Tidan ligger den forna kungsgården Mariholm (från 1724), nu landshövdingens residens. Spannmålsutförsel, handel, pappersindustri. Stadsrättigheter 1583. Stadsvapen, se bild. — Namnet efter Karl IX:s gemål Maria av Pfalz.

Mariestads kontrakt, Skara stift, Skarab. l., omfattar 18 församlingar. Kontraktsprostens adr.: Ullervad.

Mari'etistel, art av örtsläktet *Silybum*.

Mariette [-ätt'], August Édouard (1821—81), fransk egyptolog, företag talrika viktiga utgrävningar i Egypten, bl. a. av Serapeum vid Memfis o. templen i Karnak, Edfu, Dendera o. Abydos.

Marignane [marinjann'], flygplats vid Marseille.

Marignano [-rinja'nå], äldre namn på Melegnano.

Marijke, prinsessa av Nederländerna, f. 1947, fjärde dotter till drottning Juliana o. prins Bernhard.

Ma'ri Mi'hi, författarnamn för Gustaf I, indquist.

Mari'n [av lat. *mari'nus*, hörande till havet]. 1. Flotta, sjömak. I Sverige sammanfattning av flottan o. kustartilleriet. — 2. Tavla med motiv från havet, sjöstycke. — 3. (Adj.) I havet levande; som angår havet, havs-.

Marina'd (fr. *marinade*, egentl. saltlake), med kryddor tillsatt vin- el. ättiklag, i vilken födoämnen inläggas före anrättningen.

Marinattaché, vid diplomatisk beskickning anställd officer från resp. lands marin.

Marindirektör, grad i mariningenjörkåren.

Marindistrikt. Svenska kusten är i militärt hänseende indelad i sex marindistrikt nämligen: Norrlandskustens, Ostkustens, Gotlands, Syd-kustens, Öresunds och Västkustens. Befälet över mariudströkt föres av en marindistriktsschef, som är direkt underställd chefen för marinen.

Marine'ra, inläggda födoämnen i marinad; *marinerad* betyder äv. sjöskadad-



Marineti, Filippo Tommaso (1876—1944), i tal. författare, den litterära futurismens upphovsman.

Marinförvaltningen, central förvaltningsmyndighet, som under K. Majt i tekniskt och ekonomiskt hänseende utövar ledningen av marinen. Chefen för marinen är tillika chef för Marinförvaltningen. Verksamheten bedrivs på tre avdelningar o. en byrå, nämligen vapen-, skeppsbyggnads- o. intendenturavdelningen samt civilbyrån. Därjämte finns ett förrådskontrollkontor. Instruktion av 11/12 1943 med ändr. "s 944-

Mari'ni, Giambattista (1569—1625), ital. skald, verksam i Frankrike 1615—23. Skrev praktfulla dikter i konstlad stil o. med massor av mytologiska bilder. Jfr Marinism.

Marininfanteri, i en del flottor förekommande truppslag, som ingår i besättningen på större krigsfartyg el. sjöfästningar; förekom i sv. flottan till 1872 (marinregementet).

Mariningenjörkåren, en till marinen hörande kår av ingenjörutbildad personal. Chefskapet utövas av marinöverdirektören. I kåren finnas därjämte marindirektörer, förste mariningenjörer, mariningenjörer o. specialingenjörer.

Marinintendenturkåren, en år 1903 organiserad kår av marinen icke militära förvaltningsanställda. Omorganiserades 1937 till en militär kår. Chefskapet utövas av en kommandör (benämnd marinöverintendent). Chefen för marinintendenturkåren är tillika chef för Marinförvaltningens intendenturavd.

Marinism', benämning på den litterära stil under 1600-t., som utgjorde en efterbildning av G. Marinis konstlade o. bildrika stil. Sv. representant: G. Dahlstierna.

Marinledningen, gemensam beteckning på Marinstaben, Marinförvaltningen samt marinen inspektörer och tjänstegrepschefer.

Marinläkarkåren, en år 1903 organiserad kår av marinen läkarutbildad personal. Chefskapet utövas av marinöverläkaren.

Marinmålning, landskapsmåleri med motiv från kusten el. havet.

Marinstaben, sv. flottans militära överstyrelse.

Marinöverdirektör, högsta ingenjörsgården vid flottan, chef för Mariningenjörkåren o. Marinförvaltningens skeppsbyggnadsavdelning.

Marinöverintendent, titel för chefen för Marinintendenturkåren o. Marinförvaltningens intendenturavdelning.

Marinöverkommissarie, titel för chefen för Marinförvaltningens civilbyrå (med kommandörs värdighet).

Marinöverläkare, högsta läkargården (med kommandörs värdighet) vid marinen, chef för Marinläkarkåren.

Mariologi', läran om jungfru Maria enl. de katolska trossatserna.

Marion [mseWn], stad i Ohio, ö. För. Stat. 31,000 inv. (1940).

Marionett' (av fr.), urspr. liten Mariabild; Senare leddocka med rörliga lemmar, som genom trådar bringas att röra sig o. med vilka marionettspel uppföras i marionettteater. I överförd betydelse viljesvag el. maktlös människa, som låter sig ledas av andra.

Mariotte [-riätf], Edme (1620—84), fransk fysiker, underkastade Boyles lag en ingående prövning, varför denna stundom uppkallats efter M. Upptäckte glasets absorption av

värmestrålar o. ögats blinda fläck, marionettiska fläck.

Mariit'm (lat. *mari'timus*, av *ma're*, hav), hörande till havet el. sjöväsendet.

Mari'za el. Mari'ca, flod i ö. delen av Balkanhalvön, flyter åt ö. genom Bulgarien samt åt s. på gränsen mellan Grekland o. Turkiet till Egeiska havet. 490 km.

Mariup'ol, stad i Ukraina, Kysland, vid Asovskas sjön. 222,000 inv. (1939). Industri- o. hamnstad. Kollexport.

Mari'us, Gajus (156—86 f.kr.), rom. fälther, konsul 107, besegrade teutonerna (102) vid Aquae Sextiae (nuv. Aix) o. cimbrenerna vid Vercellae (101) samt omorganiserade den rom. krigshären. M. råkade i strid med Sulla o. tvingades att fly till Afrika men återvände år 86 till Rom, där han förde ett grymt skräckregemente.

de Marivaux [d'o marivå], Pierre (1688—1763), fransk författare. Bl. Ms arb., vilka utmärka sig för fin själsanalys o. elegant stil, märkas komedierna *Arlequin poli par l'amour* (1720), *Le jeu de l'amour et du hasard* (1730) samt romanerna *La vie de Marianne* (1731—41) o. *Le paysan parvenu* (1735—36).

Mark (av urgerm.), gräns, gränsområde; från Karl den stores tid benämning på de från det Frankiska rikets gränsfolk erövrade områdena; styrdes av markgrevar o. erhöles senare benämningen markgrevska p.

Mark. r. (Av urgerm. *marko*-, gräns, märke), myntenhet i 1) Finland, där r mark (fi. *Markka*) = 100 penni, 2) TSSkland (om valutareformen 1948 se Riksmark). Var myntenhet i Sverige 1512—r664 (= 8 öre = 24 örtugar = r92 pennningar) o. i Danmark 1524—1618 (= 16 Skilling = 192 Penge). — 2. (Av fr. *marque*, märke), räknepenning i spel.

Mark, Knut J:son, f. 4/8 1869, industriman, delägare i Johansson & Carlander AB., Göteborg, sed. 1894, ordf. i AB. Götavcrkcn, 1923—48.

Märka, kommun i ö. Västergötland, Skarab. 1. (past.adr. Gökhem); Vilske landsf.distr., Skarabygdens doms. 327 inv. (1947).

Markalls sömnlösa nätter, en litterär satir i 2 delar (1820—21), författad av några yngre nyromantiska skaldar (Hammarskjöld, Livijn, Dahlgren m. fl.) o. riktad mot akademisterna, främst deras energiske försvarare P. A. Wallmark (»Markall»).

Markant' (av fr.), anmärkningsvärd, påfallande.

Markaryd. 1. Kommun i s.v. Småland, Kronob. 1.; Markaryds landsf.distr.. Sunnerbo doms. 3,046 inv. (1947). — 2. Köping i M. 1. 1,537 inv. (*947)- Järnvägsknut. **Torvindustri**.

Markaryds församling omfattar Markaryds kommun o. Markaryds köping.

Markasit', hårt, gulglänsande mineral av samma kemiska sammansättning, FeS₂, som svavelkis men kristalliserande i rombiska systemet. Markasitkristaller användas i enklare smycken.

Markattor, *Cercopi'thecus*, släkte av smäckt byggda, finlemmade, smalnäsiga apor med stora kindpåsar o. sittvalkar samt mycket lång svans. Utpräglade trädjurar, vilka oftast leva i flock. Ett 100-tal arter från Afrika. Den lättämjda gröngråa markattan, *C. sabaeus*, är mycket vanlig i zool. trädgårdar.

Markbygden, kyrkobokföringsdistrikt i Piteå landskommun, Norrb. 1. 2,545 inv. (1947)-



Markegång, värde i penningar, som enl. kongl. förordning $\frac{1}{6}$ 1911 skall årligen äsättas vissa varor i varje län; användes bl. a. som beräkningsgrund för vissa kronoarrenden.

Markelius, Sven, f. $\frac{1}{10}$ 1889 arkitekt, byggnadsråd 1938, stadsplanedirektör i Sthlm sed. 1944. Bl. arb. *Tekniska högskolans kårhus i Sthlm* (tills. med U. Åkrén), *Konserthuset i Hålsingborg* (1932), den första funktionalistiska monumentalbyggnaden i Sverige. Sin märklige insats på bostadsarkitektens område har M. gjort genom det första kollektivhuset i Stockholm vid John Ericssonsgatan (1935).

Marke'ra (av fr.), beteckna, utmärka, utvisa; betona, framhålla; bevakna (motståndare i fotboll etc). — Marke'rad, utpräglad, skarpt framträdande, betonat.

Markerna. 1. »Gränslanden», medeltida benämning på v. Dalsland o. angränsande norska gränsbygd. — 2. Svenskt namn på i tal. landskapet Marche.

Marketeri' (av lat. *merca'ri*, driva handel), försäljningsställe vid varje regemente av mat, tobaksvaror m. m. för manskapets behov. Vinsten tillföres num. lägerkassan.

Markgreve, i det Frankiska riket styresmän över markerna (jfr Mark). I rang stodo markgrevarna över andra grevar. Ur ordet har utvecklets adels titeln markis.

Markievicz [k-j'e'vitsj], Constance, född Booth (1880—1927), grevinna, irl. frihetsagitator, 1923 medl. av Eires parlament.

Markim, kommun i s. Uppland, Sthlms l. (past.adr. Lindholmen); Vallentuna landsf.distr., Sthlms l8 v. doms. 315 inv. (1947).

Marki's (fr. *marquise*, egentl. markisinna), solskärm av tyg att fälla ned utanför fönster. Marki's, fr. m a r q u i s, eng. m a r q u e s s, urspr. gränsebefälhavare, markgreve; num. adels titel, i Frankrike, England, Italien, Spanien o. Portugal i rang mellan hertig o. greve. — Markisat, en markis' värdighet o. jordadgos. — Markisin'na, maka till en markis.

Marklund, Bror, f. s/2 1907, konstnär, skulptör. Bl. arb. *Thalia* (Malmö stadsteater, 1944) samt *Dalénmonumentet* för Lidingö.

Marklära el. p e d o l o g i', läran om markens el. jordmånens egenskaper o. förhållande till växtlivet.

Marknad (av lat. *merca'tus*, köpenskap). 1. Handelsutbyte o. köpslagen på plats o. vid tillfälle, som i förväg göras bekanta; oftast årligen återkommande vid samma tidpunkt o. på samma ort (t. ex. Distingen i Uppsala). Marknaderna, som tidigare hade stor betydelse, ha numera starkt minskat i antal. E n s k i l d a marknader kallades sådana, som voro förbehållna borgarna i en viss stad (före 1788). —

2. *Nationalekon.* Inbegreppet av effektiv efterfrågan o. effektiv tillgång som bestämningsgrund vid prisbildningen. Såväl »världsmarknaden» i sin helhet som till tid, rum el. innehåll begränsade marknader kunna komma i betraktande (julmarknad, ortsmarknad, spannmålsmarknad, arbetsmarknad, aktiemarknad).

Markmann'er (»gränsmän»), en omkr. 100 f.Kr. mellan Main o. Donau bosatt germansk folkstam, som under ledning av Marbod inträngde i Böhmen år 8 f.Kr. o. där grundade ett stort rike, vilket upplöstes efter striden mot Arminius. Under Marcus Aurelius' tid inföll de i rom. riket men tillbakaslogos (markmannerkriget 167—180 e.Kr.) o. kommo i starkt beroende av Rom. Få 500-t. 600-t. dog de sig ned i Bayern, som uppkallats efter deras namn efter Böhmens erövring, b a j u v a r e r.

Marks domsaga, Älvsb. l., utgör ett tingslag med tingsställe i Skene o. omfattar Marks härad. 34,928 inv. (1947). Domarens adr.: Skene.

Marks härad, Älvsb. l., omfattar 23 kommuner: Sätla, Hyssna, Hajom, Berghem, Fotskäl, Tostared, Surteby-Kattunga, Öxnevala, Horred, Istorp, Kungsåter, Grimmared, Karl Gustav, Gunnarsjö, Torestorp, Ålekulla, Öxabäck, Örby (med Skene municipalsamhälle), Kinna köping, Seglora, Fritsla, Skepphult o. Kinnarumma. 34,928 inv. (1947). Marks domsaga.

Marks och Bollebygds kontrakt, Göteborgs l., Älvsb. l., omfattar 26 församlingar. Kontraktsprostens adr.: Kinna.

Marks von Wiirtemberg, Erik (1861—1937), frih., jurist, justitieråd 1903—05 o. 1906—13, president i Svea hovrätt 1925—31, ordf. i Lagberedningen 1931—35, konsult, statsråd i Staafts i:a ministär 1905—06, utrikesminister i Tryggers ministär 1923—24. Led. av Permanenta skiljedomstolen i Haag; sv. ombud vid N. F. Presles i Mus. akad. rg2i—32.

Mark Twain [mak toe'n], författarnamn för S. L. C l e m e n s.

Markus, enl. Ap. 15: 37—39 binamn på en av Paulus' o. Barnabas' medhjälpare vid namn J o h a n n e s, äv. omnämnd som en av Petrus' förtrogna (1 Petr. 5: 13). M. säges ha grundat församlingen i Alexandria o. där lidit martyrdöden. Hans ben fördes i början av 800-t. till Venedig (Markusdomen). — Enl. traditionen är M. förf. till Markusevangeliet, vilket anses som NT:s urenvåg, skrivet före Jerusalems förstöring (70 e.Kr.).

Markb'or (av fr.), person, som tillkännager hur en skjutning utfaller, ett spel går o. dyl.

Marlborough [mål'b'or^o el. mål'b'r^o], John Church'il, hertig av M. (r650—1732), eng. fältherre o. statsman, Jakob II:s gunstling, men slöt sig 1688 till Vilhelm av Oranien, till vars framgångar han starkt bidrog. Genom sin hustru, Sarah Jennings (1660—1744), vann M. stort inflytande hos drottning Anna efter hennes tronbestigning o. var under Spanska tronföljdskriget eng. överbefäl. samt vann tills. m. prins Eugen av Savojen de lysande segrarna vid Blenheim (1704) o. Malplaquet (1709). 1707 besökte M. Karl XII i Altranstätt o. förvisade sig om att denne icke skulle ingripa på Ludvig XIV:s sida. Sedan en brytning inträtt mellan M. o. drottningen, förlorade han den senares gunst o. berövades 1711 sina ämbeten. M. var en utomordentligt fältherre, diplomat o. administratör. Jfr äv. W. Ckurchill.



Marlborough-visan, densamma som *Malbrough s'en va-t-en guerre*.

Marlitt [mal'it], E., pseudonym för Eugene John.

Marlowe [ma'lå'], Christopher (1564—93), eng. dramatiker, Shaksperes mest betydande föregångare på tragediens område, den egentlige skaparen av det eng. dramet. M. bearbetade Faustsagan i *The tragical history of doctor Faustus* 1589; Doctor Faustus, 1839) o. förebådade Shaksperes historiska dramatik i sitt främsta verk *Edward the second* (1592). Äv stor betydelse var äv. att M. gjorde blankversen hemmastadd på den eng. folkscenen.

Mar-ma, skjutfält för artilleriet i n. Uppland. Älvkarleby kommun.

Marma-Långörns AB., fd. Sulfitt-AB. Ljusnan, Söderhamn. Grundat 1907. Aktiekap. 4.2 inill. kr. (1948). Tillverkar sulfitt- o. sulfatcellulosa, slipmassa, trävaror, biprodukter o. sulfitsprit. Skogsbruk o. jordbruk. Verkst. dir. L. Lundquist (sed. 1945). Till M a r m a-

Långgrörskoncernen anslutna bolag
 äro: Marina Sulfatfabr. AB., fd. Marnia-Lång-
 rörs AB. (aktiekap. 12 mill. kr. 1948), Marna
 Sägverks AB. (aktiekap. 3,8 mill. kr. 1948),
 Adolf Ungers Industri-AB. (aktiekap. 2 mill.
 kr. 1948), AB. Skogsviken (aktiekap. 420,000
 kr. 1948).

Mar'marasjön, fordom Propont'is, in-
 nanhåll mellan Europa o. Mindre Asien, sam-
 manhängande med Egeiska havet genom Dar-
 dauellerna o. med Svarta havet genom Bospo-
 rinen. 11,000 kvkm. Talrika öar, den största
 Marmara.

Marma verken cl. Marma, industrisam-
 hälle i s. Hålsingland, Söderåla kommun.
 923 inv. (1947). Sulfatcellulosafabrik o. såg-
 verk. Äg. Marna-Långrörs AB. (sed. o.).
 Marmela'd (av grek. *meWmelon*, honungs-
 äpple), halvflytande el. fast fruktgelé.

Marmite [-mitt'], fr., gryta; benämning på
 vissa soppor; extrakt på kött el. jäst.

Marmola'da, högsta massivet i Dolomiter-
 alperna.

de Marmont [d^o marmå**], Auguste
 Frédéric Louis, hertig av Ragusa
 (1774—1852), marskalk av Frankrike, deltog
 med framgång i Napoleonskrigen o. anslöt sig
 vid Napoleons fall till Ludvig XVIII samt
 förde under Julirevolutionen 1830 befälet över
 de kungliga trupperna.

Marmontel [-må**täll'], Jean Frän-
 cois (1723—99) fransk författare. M:s
 skrifter, *Contes moraux* (1756—61; sv. övers.
 i urval 1765), *Les Incas* (1777; Incas el. kej-
 sardömet Perus förstöring, 1795—96), *Mé-
 moires* (1805) m. fl., skaffade honom europ.
 berömmelse men äro nu föga lästa.

Marmor (av grek. *mar'maros*, glänsande sten)
 betecknar i vidsträckt bemärkelse alla av kar-
 bonater bestående bergarter el. bergarter av
 liknande hårdhet, vilka lätt antaga polityr o.
 av i övrigt äro lämpliga för byggnads- o. skulp-
 turändamål. I egentlig bemärkelse betecknar
 marmor endast kristallin kalksten o. dolomit, av
 vilka den senare kallas dolomitmarmor.

Marmore'rad, med marmorliknande yt-
 mönster.

Marne [marnn'], 1. Största bifloden till
 Seine, n.ö. Frankrike. 525 km, segelbar 364
 km. Utmynnar ovanför Paris. Förbunden ge-
 nom kanaler med fl. Saône, Aisne o. Rhen. —
 Vid M. stod ⁶/₁₈ 1914 i:a Marneslaget,
 som hejade tyskarnas frammarsch o. fram-
 tvingade deras återtag till Aisne, samt ¹/₁₇
 1918 2:a Marneslaget, efter vilket de
 tyska arméernas offensivkraft var bruten. —
 Under Andra världskr. övergick tyskarna
 Marne ¹³/₁₈ 1940. — 2. Departement i n.ö.
 Frankrike⁸ (Champagne), omkring M. l o. Aisne.
 8,205 kvkm, 387,000 inv. (1946). Slättland.
 Jordbruk o. boskapsskötsel (fåravel). Produk-
 tion av berömda champagneviner. Industri.
 Huvudstad: Châlons-sur-M. Jfr Haute-Marne.

Marne-Rhenkanalen, kanal i n.ö. Frank-
 rike, från Strassburg vid Rhens bifl. Ill, förbi
 Saarburg, Nancy o. Toul o. till Vitry-le-
 Francois, vid Marnes sidokanal. Längd 317 km.

van Marnix [fann-], Filip's (1538—98),
 nederl. statsman o. skriftställare, en av ledarna
 i kampen mot det spanska förtrycket, bidrog
 kraftigt till pacifikationen i Gent 1576. M.
 anses vara förf. till Nederländernas national-
 sång *Wilhelmus van Nassouwe*.

Marock'o. 1. Stat (sultanat) i n.v. Afrika,
 vid Atlanten o. Medelhavet, begränsat i S.
 och s.v. av fl. Wadi Draa. M. är delat i ett
 franskt protektorat (415,000 kvkm, 9 mill.
 inv., 1946; huvudstad: Rabat), ett spanskt,
 kuststräckan i n. mellan Atlanten o. Algeriet
 (34,000 kvkm, 900,000 inv., 1941; huvudstad:

Tctuân). Det internationella området Tanger
 (585 kvkm, 100,000 inv.) var 1941—45 inkorpo-
 rerat med det spanska protektoratet. Spanien
 äger dessutom Ceuta, Melilla, Ifni o. några öar
 vid n. kusten. M. är ett övervägande frukt-
 bart land, genomdraget av Atlasbergens kedjor.
 Det befolkas av berber (kabyler), tuareger,
 araber, negrer, judar o. européer (ca 300,000).

¹/₃ mill. äro kristna, 180,000 judar, resten mu-
 hammedaner. Klimatet är subtropiskt men
 blir längst i s. ökenartat. Huvudnäringar äro
 jordbruk (säd, sydfrukt, vin) o. boskaps-
 skötsel. Bergsbruket är obetydligt; mest bry-
 tes fosfat. Av industrivaror äro ylle-, silke-
 o. lädervaror samt mattor de viktigaste. — Sul-
 tanen är enväldig, men styrelsen ledes i det
 franska området av en fransk generalresident;
 i det spanska företrädde sultanen av en kalif,
 formellt under spanske överkommissariens
 överinseende. — Huvudstäder: Fes o. Marra-
 kesh, Rabat o. Meknes. — *Hist.* M. samman-
 föll under romartiden med v. Mauretanien; in-
 togs 429 av vandalerna, 618 av västgoterna o.
 705 av araberna, som tvungo de berberiska
 stammarna att övergå till islam. Landet fri-
 gjorde sig snart från kalifens väld o. förde
 under en rad härskarätter en ömsevis lugn o.
 stormig tillvaro. Sin största utsträckning ägde
 riket vid slutet av 1500-t., sin största makt
 omkr. 1700. Sjööveriet florerade sedan gam-
 malt, o. de europ. staterna tvungos att för
 sina sjöfaranes räkning betala årliga tributer
 till sultanen av M. (Sverige ånda fram till
 1845). Tidigt hade spanjorer o. portugiser
 fått insteg i M:s kuststräcker, utan att starkare
 kunna göra sig gällande. Från slutet av 1800-t.
 började flera stormakter göra M. till ett fält
 för sin intresskamp (Marockofrågan).

1904 gav Storbritannien Frankrike fria hän-
 der i M. samtidigt med att i n. en spansk
 intressesfär reglerades genom fördrag med
 Frankrike (nya sådana 1912 o. 1926). Emel-
 lertid utpträdde Tyskland på skådeplatsen,
 motsättande sig Frankrikes framträngande i
 M., o. det utspann sig en serie demonstrationer,
 konflikter o. förhandlingar, vilka tidvis syntes
 hota freden (kejsar Vilhelms besök i Tanger
 1905, Algeriskkonferensen 1906, Casablanca-
 affären 1909, tyskt örlogsbesök i Agadir 1911),
 samtidigt med att oron jäste inom landet
 (Mulai Hafid erkänd som sultan 1909 efter
 seger över Abd-el-Asis) o. främlingsfientlig-
 heten växte. Omsider tillerkände Tyskland
 1911 Frankrike skyddsväldet över M., o. 1912
 slöts med sultanen ett protektoratsfördrag.
 Den egentlige styresmannen i det av Frankrike
 bevakade M. var 1912—25 marskalk Lyautey.
 I den nordliga spanska intressesfären hade
 emellertid utbrutit ett stort uppror, o. kaby-
 lerna i Rifbergen under Abd-el-Krim tillfogade
 från 1921 spanjorerna många svåra ne-
 derlag. Under förenade ansträngningar av
 Frankrike o. Spanien kvävdes slutligen denna
 resning av marskalk Pétain våren 1926 o. Abd-
 el-Krim måste ge sig fången. — Engelsk-ameri-
 kanska trupper under general Eisenhower land-
 stego 8 nov. 1942 i Franska Marocko på Atlant-
 kusten. Casablanca o. Rabat ockuperades.
 Motståndet inställdes n. s. m. genom överens-
 kommelse med amiral Darlan trots Vichyrege-
 ringens protester o. M. anslöt sig till de allie-
 rade. — Efter Andra världskr. har den nationella
 rörelsen bland muhammedanerna ökat i styrka.
 Nationalisterna, som ha sultanen Sidi Moham-
 med III:s stöd, propagera för en sammanslag-
 ning av Franska o. Spanska Marocko till ett
 självständigt marockanskt rike. 1948 krävde
 nationalistpartierna, att protektoratsfördragen
 skulle upphävas. Jfr Tanger o. Andra världskr.

— 2. Annat namn på Marrakesh.

Marode'ring (av fr. *marauder*, plundra), krigsfolks obehöriga tilltvingande av livsmedel från ortens befolkning. Deltagarna i dyl. handling kallas *marodörer*.

Marokäng' (fr. *maroquin*, av *Marocko*) el. *saffian*, mjukt läder av get-el. bockskinn, färgat o. krusat på narvsidan. »Oäkta marokäng» göres av får-el. lammskinn.

Maro'ner, namn på en stor, nästan rund fruktform av den äkta kastanjen.

Maroni'terna, ett kristet, syriskt kyrkosamfund, uppkallat efter klostret St Maron vid Orontes o. utbredd på n. Libanon, i städerna o. på Cypern. Samfundet, som räknar omkr. 300,000 bekännare, styres av en patriark o. är sed. 1182 anslutet till rom.-kat. kyrkan.

Maros [mä'rasj], biflod fr. v. till Theiss, upprinner i Transsylvanien o. utmynnar på ungerskt område. 876 km. Flottningsled.

Marot [mara'], C l e m e n t (omkr. 1497—1544), fransk skald, hoypoet hos Frans I. Miskvicka o. älskvärda rimbrev o. epigram skattades högt av samtiden.

1. **Marot** [marå'] > Jean (omkr. 1619—79), fransk arkitekt o. grafiker. Han utgav ett flertal gravyrer över samtidens franska byggnadsverk.

2. **Marot**, David (omkr. 1663—1752), son till J. M., arkitekt, huvudsakl. verksam i Holland, där han skapade en nationell variant av Ludvig XIV-stilen. Vistades likaledes i England o. fick betydelse även som kopparstickare av arkitekturemotiv, inredningar o. konstslöjd.

Marouf [-roff], komisk utstyrselopera av H. Rabaud till libretto av L. Népote efter »Tusen och en natt»; uppförd i Sthlm i:a gången 1915. Marquand [mä'k'and], John P., f. 1893, amerik. författare, har i en rad romaner, såsom *The late George Apley* (1937; Boston, s. å.), *Wickford Point* (1939; Fint folk, 1941), // *M. Pulham, Esq.* (1941; En viss Mr Pulham, 1942. äv. filmatis.), *So little time* (1943; Ännu en tid, 1944), särskilt skildrat Bostons dekadenta aristokratiska kretsar. Äv. detektivromaner.

Marquartmassa [mä'k'ä-t-], elfast material, framställt genom bränning av lera, uppblandad med kaolin. Är mera eldhärdig än bränd lera (chainotte) o. har använts i mindre elektriska ugnar.

Marque déposée [marrk depäse'], fr., inregistrerat varumärke.

Marquesasöarna [-ke'sas-], fr. I, es Matquises [le marki's], ögrupp i Franska Oceanen, Stilla havet, ö. Polynesien. 1,274 kvkm, 2,400 inv. (1936). Öarna bergiga, skogiga, med fruktbara dalar. Utförsel av kopra o. bomull. Huvudön är Nukuhiva.

Marquet [märkä'], Albert, f. 1875, fransk målare. Motiv från kajer o. hamnar, bl. a. i Paris o. Sthlm, i Matissinfluerad stil.

Marquisette [-kisätf], ett slags glest vävt tyg, urspr. av silke.

Marr, Nikolaj (1864—1934), rysk språkforskare, prof. i Leningrad. Mycket omtalad för sina djärva o. marxistiska hypoteser om språket. Hade ett dominerande men icke fruktbart inflytande på den ryska språkvetenskapen.

Marra'kesh el. Marocko, den sydligaste av Marockos huvudstäder, vid Atlasbergens fot. 190,000 inv. (1941). Stort sultanpalats. Läderhantverk. Anlåg på 1000-t

Marryat [mserrä't], Frederick (1792—1848), kapten, eng. författare, vars sjöromaner o. äventyrsberättelser (*Peter Simpel*, *Masterman Ready* n. fl.; de ficsta i sv. övers.) höra till världslitteraturens mest lästa.

Mars. 1. I rom. myt. krigets gud, urspr. en italicisk naturgudomlighet, sedan liktydiggjord med grekernas Ares. M. var hos romarna ett slags nationalgud o. betraktades som stamko-

nungen Romulus' fader. — 2. (I »at. *mar'tius*, helgad åt guden Mars), årets 3:e månad. 31 dagar. Svenskt namn vårmånad. — 3. *Astr.* Den fjärde av de stora planeterna (från solen räknat). Avståndet från solen växlar från 207 till 249 mill. km på grund av banans elliptiska form. Minsta avståndet från jorden är 57 mill. km. Omloppstiden är 687 dygn, i förh. till jorden 780 dygn. Diametern är 6,770 km, något mer än halva jordens, massan 0.108 o. tätheten 0.71 av jordens. Rotationstiden är 24 t. 37 m. o. ekvatorn lutar 25° mot banplanet. M. har liksom jorden växlande årstider, under vilka ytan skiftar färg o. de vita polfläckarna växa o. avtaga. Man urskijler rödgula »kontinenter» o. blågrå »hav» el. snarare vegetationsområden, som stundom förbindas av s. k. »kanaler», vilkas karaktär är osäker. M. har en täml. tät atmosfär o. en medeltemperatur jämförlik med jordens. Planeten omkretsas av två små månar, Phobos o. Deimos, upptäckta 1877.

Mars, Anne Françoise Boutet-Monveit, kallad mademoiselle Mars (1779—1847), fransk skådespelerska, berömd framställarinna av såväl klassiska komediroller som tragiska roller i det romantiska dramat.

Marsala, hamnstad på v. Sicilien, prov. Trapani, Italien. 72,000 inv. (1947). Vinutförsel.

Marsch (av fr. *marche*, gång), *Krigsv.* Trupps förflyttning i fält; verkställs som tåg-el. krigsmarsch. — *Mus.* Tonstycke med utpräglad rytm, vanl. i $\frac{1}{4}$ takt.

Marschall' (av fr. *maréchal*, marskalk), fackla, som är fastsatt i marken.

Marschner, Heinrich (1795—1861), tysk tonsättare. Påverkad av Webers romantik skrev M. bl. a. operorna *Der Templer* och *die Jidin* (1829) o. *Hans Heiling* (1833).

Marschruta el. marschroute (av fr. *route*, väg), väg som man följer, marschplan.

Marseille [-säj'], huvudstad i dep. Bouches-du-Rhône, s. Frankrike (Provence), vid Medelhavet, ö. om Rhônes mynningar. 636,000 inv. (1946). Frankrikes näst största stad o. dess främsta sjöfartsstad. Katedral (1893), vallfartskyrkan Notre-Dame-de-la-Garde (1864). Univ., f. 1409 (3,500 stud., 1938). Betyd. industri o. fiske. Flygplats Marignanc. — Grundat av fenicierna omkr. 600 f.Kr., därefter länge en hård för grek. kultur i Gallien, 49 f.Kr. rom. (Massilia). 1218 självständigt; till Frankrike 1481.

Marseljä'sen, fr. La marseillaise, Frankrikes nationalsång, diktad o. tonsatt 1792 av C. J. Rouget de Lisle. Sitt namn fick sången därav, att den först bragtes till Paris av en bataljon frivilliga från Marseille.

Marsfält (fr. *champ de mars*), frankiska riksmöten under Merovingertiden, voro urspr. blott vapensyner. Äv. namn på en stor öppen plats i Paris.

Marsfältet, lat. *Cam'pus Martins*, ett fält nedanför kullarna i antikens Rom med ett Marsaltare, vid vilket truppmonstring o. reningsoffer hölls vart 5:e år.

Marshall [mä'sj'¹¹], George Catlett, f. 1880, amerik. militär o. politiker, general (1939), »general of arrayi (1944). Deltog i Första världskr. o. tjänstgjorde 1924—27 i Kina. Som generalstabschef o. högste befälhavare för För. Stat:s landstridskrafter 1939—45 nedlade M. efter värnplikens införande (1940) ett stort arbete på organiserandet av den nya armén. Medl. av de allierades ge-
9. 45.

mensamma generalstab i Washington 1942—45. Som ambassadör i Kina 1945—46 misslyckades M. i sina försök att media mellan Kuomintang o. kommunisterna delvis på grund av den oförsonliga inställningen bland extremisterna i de kämpande lägren. Jan. 1947 efterträdde M. Byrnes som utrikesminister o. var chefsdelegat vid utrikesministermötena i Moskva mars-april o. London nov.—dec. s. å. Se vidare Marshallplanen.

Marshallplanen, benämning på den av amerik. utrikesministern Marshall i ett tal 7/4 1947 skisserade planen för Europas ekon. återhämtning. De europeiska staterna uppmanades taga initiativet till ett samordnat återuppbyggnadsprogram, som skulle realiseras med För. Stat:s hjälp. Vid en förberedande konferens om planen i Paris juli s. å. mellan Storbritanniens, Frankrikes o. Rysslands utrikesministrar tog Ryssland avstånd från den amerik. planen o. uteblev jämte de östeuropeiska staterna från den följande expertkonferensen (repr. från 16 nationer). Denna uppskattade Europas hjälpbehov för tiden 1948—51 till 19 miljarder dollar. President Truman framlade 12/7 1948 lagförslaget om ekon. hjälp till Europa för kongressen, där särsk. senator Vandenberg kom att utöva ett avgörande inflytande på det republikanska partiets ställningstagande. 20/6 s. å. beslöt kongressen att för en femtonmånadersperiod anslå 6 miljarder dollar för Marshallplanens genomförande. (I detta belopp inkluderades en summa på 400 miljoner dollar för hjälp åt Kina, 70 miljoner till IRO o. 30 mill. till internat. barnhjälpssonden.) Presidenten fick dock bemyndigande att efter förord från administratörn för Marshallhjälpen uttaga beloppet inom 12 månader. Sed. de 16 Marshallstaterna i april 1948 upprättat en organisation för europeiskt ekon. samarbete med säte i Paris o. För. Stat. i juni o. juli s. å. slutit bilaterala avtal med Marshallstaterna, trädde hjälpprogrammet officiellt i kraft.

Marshallstaterna, sammanfattande populär benämning på de 16 stater, som erhålla amerik. hjälp enl. Marshallplanen. Dessa äro England, Frankrike, Belgien, Nederländerna, Luxemburg, Danmark, Norge, Sverige, Island, Österrike, Eire, Italien, Portugal, Grekland, Schweiz o. Turkiet. Till M. räknas äv. Västtyskland.

Marshallöarna, ögrupp i Mikronesien, Stilla havet. Torde ha besökts redan 1529 av spanjorerna men undersöktes ingående först 1788 av engelsmannen Marshall, som givit ögruppen sitt namn. Arkipelagen består av två från sydöst mot nordväst parallellt med varandra löpande atollkedjor. Den östra av dessa, Ralakoarna, består av 13 större ögrupper, den västra, Raliköarna, av 11 större ögrupper samt ett otal mindre atollöar. Sammanlagt finnas över 800 större o. mindre öar med en areal av 411 kvkm. Endast ett 30-tal äro av betydelse, främst Jaluit, som är en viktig örlogs- o. flygbas. Utforskel av kopra. 10,000 inv. (1935). M. annekterades 1885 av Tyskland; efter Versaillesfreden övertogs de av Japan som mandatområde, förvaltas sed. 1947 av För. Stat.

Marshska provet [ma'sj-ska], metod att påvisa förekomst av arsenik, varvid bildat arsenikväte sönderdelas genom upphettning, så att en arsenikspiegel erhålles.

Marsi'lius av P a d u a (omkr. 1270— omkr. 1340), ital. polit. författare, försvarade i *Defensor pacis* (1324) tyske kejsaren i striden mot påvedömet.

Marsipa'n (av it.), fin mandelmassa.

Marsk (samma ord som *marskalk*), benämning på en av de högsta riksämbetsmännen i de

nord. länderna under medeltiden. Jfr Riksmarsk.

Mars'kalk (av fornhögt. *marh*, häst, o. *scale*, tjänare), urspr. »hästkötare». Under den äldre medeltiden benämning på en stormans tjänare, har ordet sedermera använts i flera bemärkelser. I de flesta arméer den högsta militära värdigheten; i Sverige o. Finland fältmarskalk, i Frankrike *maréchal de France*. Som utmärketecken bäres en guld- el. silverbeslagen, sammetsklädd stav.

Marskfår, storvuxen, hornlös grupp av får-raser med grov, vitt ull.

Marskland (av höll. *marsch*, lågt beläget ställe), kusttrakter, som ligga så lågt, att de under flodtiden översvämmas. Förekomma vid Nordsjön, särsk. i Holland o. Tyskland.

Marsk Stig-visorna, en grupp danska folkvisor, som besjunga marsken Stig Andersen (av Hvideätten), som efter att ha medverkat till mordet på Erik Klipping 1287 gick i landsflykt o. sedan företog härjningståg till Danmark.

Marsksvin, mer el. mindre starkt förädlade svinraser från marsktrakterna vid Nordsjön. Stora, fruktsamma svin med hängande öron.

Marstal, handelsplats på iEro, Danmark. 2,000 inv. (1945). Har näst Köpenhamn o. Eshjerg den största handelsflottan i Danmark.

Marstall, ty., hovstall.

Marston Moor [ma'stn mo°], slätt i grevsk. York (West Riding), England, där Karl I:s armé besegrades av parlamentshären 1644.

Marstrand, stad i s. Bohuslän, på Marstrandön i Kattegatt, 8 km från fastlandet; Hisings landsf. distr., Askims, Hisings o. Säveds doms. 1,272 inv. (1947). Kyrka, urspr. klosterkyrka från 1300-t., restaurerad 1912. I M. ligger Karlstens fästning. Badort. Sjöfart, fiske, båtbyggeri, handel. God hamm. Stad omkr. 1300. Stadsvapen, se bild. — Namnet (*Marstrand*) 1291, *Mastrandh* 1310) av mal. 'bank av grus el. småsten',

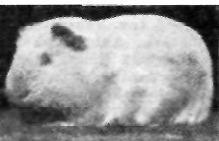
o. ordet *strand*.

Marstrand, Wilhelm (1810—73), dansk målare, en av de främsta representanterna för danskt måleri under 1800-t:s förra del. M. utförde dels porträtt, dels humoristiskt uppfattade bilder ur dansk borgligt liv samt i tal. folkscener (*Engelsk par i Venedig*, se bild). Ypperlig tecknare (bl. a. motiv ur Holbergs komedier). Äv. altartavlor o. väggmålningar (Roskilde domkyrka). Monografi av K. Madsen (1905).

Marsvin, *Ca'via*, släkte svanslösa, kortbenta klumpiga gnagare av medelstorlek.

Vanliga marsvinet, *C. coby'a*, är nu blott känt i tamt tillstånd men härstammar antagl. från aperean, *C. apere'a*, en i Sydäm, allmän, vild, svartbrun art.

Marsvinsholm, gods i Balkåkra kommun, Malmöhus l. Nuv. slottet uppf. 1644—48 av Otto Marsvin; senare ombyggt.



Mar'syas, i grek. myt. en satyr, som inlät sig på sångartävlan med Apollon men besegrades av denne o. blev flädd till straff för sin förmåtenhet. Kopia av Myrons Marsyasstaty (400-t. f.Kr.), se bild.



Marta, i NT Lasarus' o. Marias syster från Betanien. Efter berättelsen i Luk. 10 står M. som huvudtypen för ett mera utåtvänt kristligt sinnelag i motsats mot Mariasinnat med det djupa innerlighetsdraget.

Marteau [-tå], Henri (1874—1934), fransk violinist o. tonsättare, sv. medborgare 1920, prof. i Geneve 1900 o. Berlin 1908—14. Konserterade från 1894 ofta i Sverige. Tonsatte symfonier, kammarmusik, sånger o. en opera.

Martebo, kommun på n. Gotland, Gotl. l. (past.adr. Stenkyrka); Slite landsf.distr., Gotlands doms. 330 inv. (1947). — Kyrka från 1200-t. med tre skulpturprydda portaler. Predikstol från mitten av 1500-t.

Martel de Jan vilie [martall' d' o sja'svill'], Gabrielle de Riquelieu de Mirabeau (T850—1932), fransk författarinna, skrev under författarnamnet Guy de romanerna under ämnen ur Parissocietets liv.

Martens, Adolf (1850—1914) tysk ingenjör, chef för materialprovsningsanstalten i Charlottenburg från 1884; den moderna metallografiens grundläggare.

Martens hårdhetsprov, ritsprov, metod för bestämning av hårdhet, grundad på djupcl. bredd av den rits i diamantpets åstadkommer under visst tryck. Jfr Hårdhet.

Martensi't, lösning av kol i järn, huvudmassan i hårdat stål.

Mar'ter (av lat. *marty'rium*), kval, pina. — Mar'ter'a, plåga med pinoredskap; pina. Martha el. Marknaden i Richmond, komisk opera av F. v. Flotow till libretto av W. Friedrich; i Sthlm i a ggn 1850.

Mariialis, Marcus Valerius (omkr. 40—102 e.Kr.), rom. skald, född i Spanien, den romerska litteraturens ypperste epigramdiktare. Hans dikter riktade sig med särskild satirisk skärpa mot de högre skiktens liv i Rom.

Martialisk (av lat.), egentl. tillhörande gudeu Mars; krigisk, manhaftig.

Martin V, d. 1431, påve, vald 1417 av Konstanzkonciliet; förföljde husiterna.

1. Martin, Elias (1739—1818), målare o. gravör, en av Sveriges främsta akvarellister o. landskapsmålare, vistades 1768—80 o. 1788—

sats i hemlandet gjorde han genom sina konstnärligt förträffliga utsikter från Sthlm o. landsorten. Graverade illustrationer till Dalins »Poetiska arbeten» o. Bellmans »Bacchi Tempel». — Monografi av R. Hoppe (1933).

2. Martin, Johan Fredrik (1755—1816), broder till E. M., kopparstickare. Utförde i gravyr ett flertal av sin broders målningar o. etsade konurtteckningar av Sthlms utsikter. Utgav 1805 *Svenska vyer i akvatinta*, omfattande 46 utsikter, förträffliga i mjukhet o.



koustnärlig känsla (*Utsikt över Norrmalmstorg, se bild*). M. utgav vidare *Svenska hov- o. ordensdräkter*, *Svenska provinsdräkter* o. etsade ett hundratal porträtt av framstående personer. — H. Frölich: *Bröderna E. o. J. Martins gravyrer* (1939).

Martin [martä''], Pierre Émile (1824—1915), fransk metallurg, utexperimenterade 1862—65 martinprocessen (jfr d. o.).

Martin, Fredrik (1868—1933), konsthistoriker, konstsamlare, särsk. kännare av orientalistisk konst. Bl. arb.: *A history of oriental carpets before 1800* (2 bd, 1906—08) o. memoarer, *Sett, hört o. känt* (1933). M. hopbragte den efter honom uppkallade Martinsska bildsamlingen (reproduktioner av konst o. konstslöjd), nu i Konstfackskolan i Sthlm.

Martin, Benito Quinquela, f. 1890, argentinsk målare, vars livfulla, med bred pensel utförda hamnbilder från Buenos Aires blivit högt uppskattade. Repr. i Nat.mus. Monografi av J. de Espaiia (1945)»

Martin av Tours [-tor] (omkr. 316—omkr. 400), biskop i Tours (371), grundade Galliens första kloster; efter sin död frankiska rikets skyddspatron. Hans festdag n. nov. (»Mårtensmässan») har gammalt burskap av. i vårt land.

Martin Du Gärd [martä''* dy ga'r], Roger, f. 1881, fransk författare, nobelpristagare 1937. M:s mest kända arb. är den stora samtidsskildringen *hes Thibault* (r—8, 1922—40; Släkten Thibault, 1923—40), som angriper konservatism o. tradition o. skildrar dels motsättningen mellan katoliker o. protestanter, dels fransk ungdom före Första världskr.

Martineau [ma'tinä'], Harriet (1802—76), eng. författarinna, skrev bl. a. berättelser avsedda för social- o. nationalekon. undervisning, främst *Illustrations of political economy* (9 bd, 1832—34; Statshushållningen, framställd i exempel, 8 bd, 1834—36). Hennes memoarer, *Autobiography*, utgavs 1877.

Martingal' (av fr.), hjälptygel vid ridniug, vilken hindrar hästen att slå upp huvudet.

Marti'ni, benämning på ital. vermut el. drink därav. Egentl. vermut från vinfirman Martini e Rossi i Turin.

Marti'ni, Simone (antagl. mellan 1280 o. 1285—1344), ital. målare, framstående represen-



91 i England, där han vann stor framgång med sina landskap, porträtt o. genremålningar (ex. fr. en senare period, se bild). Blev 1777 medl. av The Royal Academy i London. Sin största in-

tant för Sienaskolan. Han utförde 1315 en stör väggmålning, *Maestà*, i Sienas rådhus samt 1328 ett porträtt av fältherren *Guidoriccio dei Fogliani* (se bild å föreg. sida). En altartavla med *Marias bebyggelse* tillkom 1333 i samarbete med hans sväger Lippo Memmi. De fresker M. utförde i Avignon äro förstörda.

Martini, Giambattista, kallad p. dre M. (1706—84), ital. tonsättare, sin samtids främste musikteoretiker o. -historiker, äv. verksam som lärare.

Martinique [-nikk'], ö bland Små Antillerna, Västindien, utgörande franskt departement sed. 1947—987 kvkm, 262,000 inv. (1946), mest negrer o. mulatter. Bergig, vulkanisk; högsta vulkanen, Mont Pelée, 1,350 m, hade 1902 ett fruktansvärt utbrott, som bl. a. utplånade staden St-Pierre med dess 30,000 inv. Tropisk växtlighet. Utförsel av socker, kakao o. rom. Huvudstad: Fort-de-France. — M. upptäcktes av Columbus o. blev franskt 1635.

Martinprocessen [martä^{nk}], en av franske metallurgen Pierre Emile Martin upfunnen metod att i stor skala framställa mera kolfattigt smidesjärn o. stål ur kolriket gjutjärn. Kolet avlägsnas ur järnet genom oxidation dels medelst luft, dels medelst smidesjärnskrot. Järnskrot är näml. alltid mer el. mindre rostigt, o. då rost utgöres av järnoxid, är skroten således rätt syrerikt. Under processen oxiderar syret i järnoxiden kolet i tackjärnet, varav följden blir, både att tackjärnet blir kolfattigt o. smidesjärnskroten åter användbart. Äv. järnmalm kan direkt användas i stället för skrot. För att oxidationen skall kunna ske måste järnet o. skroten först nedsmältas. Detta sker i en stor flamugn, Martinugn, genom förbränning av gasformigt bränsle tills. m. blästerluft, som får stryka direkt över smältan. Som temperaturen måste vara mycket hög för att hålla äv. det kolfattiga järnet flytande, förvärmas de brännbara gaserna. Såväl som blästerluften i regeneratorer (se d. o.). Martinprocessen är lätt att reglera, o. äv. under processens lopp kan man, om så behövs, genom tillsatser förändra smältans sammansättning. Vid varje smältning bearbetas 15—35 ton.

Martinska bildsamlingen, en samling reproduktioner (gravyrer, fotografier m. m.) av konstslöjd, arkitektur, måleri o. bildhuggerkonst, hopbragta av F. Martin, tidigare tillhöriga Svenska slöjdföreningen nu Konstfackskolan i Sthlm.

1. Martinson, Harry, f. ^{*/} 1904, förutv. sjöman, författare. Med sin »nomad»-filosofi vill han verka för ett allmänmänskligt broderskap av franciskanskt kynne. Hans intuitiva psykologiska, språkligt nydanande konst när sin höjdpunkt i den självbiograf, barnskildringen *Nässlorna blomma* (1935), följd av *Vägen ut* (1936). Bl. senare arb. *Verklighet till döds* (1940), med motiv från Finskryska kriget 1939 — 40, o. diktsaml. *Korsförhör* (1944) o. *Pas-sad* (1945). (Se bild.)



2. Martinson, Moa, f. ^{*/} 1890 (egeutl. Helga Svarts, gift m. H. M. 1929—40), författarinna av proletära bygde- o. storstadromaner: *Kvinnor och äppelträd* (1933), *Mor gifter sig* (1936), *Vägen under stjärnorna* (1940), *Brandiljor* (1941) samt novell- o. essäsaml.: *Armén vid horisonten* (1942), *Bakom svenskvalen* (1944) o. *Kärlek mellan kriget* (1947) ni- fl. (Se bild.)

Martinstål [martäm'-], stål, framställt enl. martinprocessen.

Martina, B o h u s l a v, f. 1890, tjeck, tonsättare, har komponerat uppmärksammasd kam-marmusik, operor o. programmusikaliska verk för orkester.

Marti'nus O1a'i (latinisering av Marten Olofsson), d. 1585, biskop i Linköping (1569). Ivrig bekämpare av Joh. IH:s liturgi (Koda boken) blev han avsett men utnämndes av hertig Karl till kyrkoherde i Nyköping. Jfr Olaus Martini.

von Mart'ius, Karl Friedrich Philip (1794—1868), tysk botanist, forskningsresande (Brasilien), prof. i München 1826. Började det stora verket *Flora brasiliensis* 1826.

Martorn, art av örtsläktet *Eryngium*. Mart'ov, L., egentl. Julij Osipovitj Cederbaum (1873—1923), tysk socialdemokratisk politiker. 1903 mensjevikernas ledare. Politisk o. ekonomisk författare.

Martucci [-totsji], Giuseppe (1856—1909), ital. tonsättare o. pianist, skrev på-verkad av den nyare tyska musiken två symfonier, en pianokonsert o. -kvintett, kammar-musik m. m.

Marty'r (grek. *mar'tys*, vittne), blodsvittne, urspr. namn på den, som under förföljelser givit sitt liv för Kristus. — Uttrycket användes num. allmänt om en person, som får lida för sin övertygelse.

Marty'r'ium, lat., martyrskap, martyrdöd, martyrgrav; kyrka byggd över en martyrs grav el. invigd åt en martyr.

Martyrolo'gium (av grek. *mar'tys*, vittne, o. *lo'gos*, förteckning), sammanställning av marty-r- o. helgonddagar; mest bekant är *Martyro-logium Hieronymia'nunt* (från börj. av 600-t.).

Maruffel (av fr. *marouille*), tölp, drummel.

Marulk, *Lophius piscatorius*, taggfenig, upp-till mer än meterlång bottenfisk med stort, platt huvud o. väldigt gap. Av ryggenans 6 fria strålar har den främsta ett flikigt bihang i spetsen, med vilket marulken uppges locka till sig andra fiskar. Västkusten, n. Atlanten.



Marum, kommun i n. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Vinköl); Skånings länds.distr., Skarabjuggens doms. 280 inv. (1947).

Maru'ter, i ind. myt. stormens o. ovädrets andar, åskguden Indras följeslagare.

Marvatten. Vattenfylt fartyg, som ej kan manövreras, säges ligga i marvatten.

Marviol, art av örtsläktet *Cakile*.

Marx, Karl (1818—83), tysk socialist av judisk börd. Som radikal publicist blev M. bemärkt o. utsatt för förföljelser, varför han levde större delen av sitt liv i landsflykt, på äldre dagar bosatt i London. I nära samarbete med Engels författade han bl. a. *Kommunistiska manifestet* (1847; flera övers.), *Zur Kritik der politischen Oekonomie* (1859) o. socialismens främsta lärokrift *Das Kapital* (I, 1867, II o. III efter hans död utg. av Engels 1885 o. 1894). M. utgick från Hegels dialektik (tes, antites, svutes) o. sökte bevisa, att de ekonomiska faktorerna äro av avgörande betydelse för samhällsutvecklingen (den materialistiska historieuppfattningen). Kapitalets hopande på ett fåtal händer leder enl. Marx till proletarietets utarmning o. blir orsaken till det kapitalistiska samhällets sammanstörtande. Proletariatets diktatur av-löser den kapitalistiska staten o. ett socia-



listiskt samhälle framväxer, i vilket klasskillnaderna upphöra o. den statliga tvångsmakten försvinner. — M. tog äv. prakt, ledande del i arbetarrörelsen, särsk. i i:a internationalen. Intressanta synpunkter på M. ger L. Schwarzschild i *The red Prussian, The life and legend of Karl Marx* (1947).

Marx, Wilhelm (1863—1946), tysk politiker, från 1921 ledare för det katolska centrumpartiet, rikskansler dec. 1923—jan. 1925, senare preuss. ministerpresident. M. var i april 1925 vänsterpartiernas presidentkandidat mot Hindenburg. Åter rikskansler maj—dec. 1926 o. jan. 1927—juni 1928.

Marx, Chico, f. 1891, Harpo, f. 1893, o. Groucho, f. 1895, amerik. filmskådespelare o. clownner, kända genom en mängd surrealistiska farsor, bl. a. *En dag på varuhuset* (1939).

Marx, före 1918 Jekaterinenstadt, 1918—41 Marxstadt, stad i förvaltningsområdet Saratov, RSFSR, vid Volga. 15,000 inv. (1939).

Mary Island, örlogsbas i Kalifornien, För. Stat., nära San Francisco.

Maryland [mä'ril'and], förk. Md, en av Amerikas Förenta Stater, vid Atlanten, omkr. övre Chesapeakeviken. 25,754 kvkm, 1,812,000 inv. (1940), 17 % negrer. I n.v. Alleghanybergen, f. ö. fruktbart slättland. Betyd. majs, vete-, tobaks- o. fruktodling. Kolgruvor. Mycket framstående industri. Viktigaste univ. är Johns Hopkins University (se d. ö.). Huvudstad: Annapolis, största staden: Baltimore. — M. var en av de 13 urspr. unionsstaterna.

Marzabotto, ort på n. slutningen av Apenninerna, Italien, kallad »det etruskiska Pompeji», för sina talrika lämningar av en etruskisk stadsanläggning från 400-t. f.Kr.

Marzia'le, it., musikterm: krigiskt.

Maräng' (fr. *meringue*), bakverk av äggvita o. socker.

Masaccio [-satsj'äl], egentl. Tommaso di Giovanni di Simone Guidi (1401—28), ital. målare. M. reagerade mot gotikens skönhet o. detaljrikedom o. blev banbrytare inom den ital. konsten med sin monumentala,



enkla, plastiska stil. Hans mästerverk är freskerna i Brancaccikapellet i Florens (detalj av fresken *Skattepenningen*, se bild) samt *Santa Anna i Uffizierna* o. *Treenigheten* i Santa Maria Novella i Florens (vad perspektivet beträffar anagl. utförd i samarbete med Brunelleschi). Monografi av M. Pittaluga (1935).

Masafu.era [-foä'ra], ö bland Juan Fernandezöarna, sed. 1927 deportationsort för kommunistiska agitatorer i Chile; tidigare obebodd.

Masaniero, egentl. Tommaso Aniello (1622—47), ital. upprorsledare, fiskare i

Neapel, ledde det mot spanjorerna 1647 utbrutna upproret men mördades s. å. M. är huvudpersonen i Aubers opera »Den stumma från Portici».

1. Ma'saryk [-ik], T h o m ä i (1850—1937), tjeck. statsman, Tjeckoslovakiens förste president. Urspr. filosofisk vetenskapsman (1882 prof. i filosofi i Prag) ägnade sig M. snart med allt större iver åt den tjeck. frihetsrörelsen o. verkade under Första världskr. i England, Frankrike, Ryssland o. För. Stat. för upprättandet av en självständig tjeckoslovakisk stat. Då detta önskemål genom centralmakternas nederlag förverkligades, valdes M. i nov. 1918 till den nya statens förste president, omvald 1920 o. 1927 (avgick 1935 av åldersskäl med titeln »presidenten-befriaren»). M. utgav 1925 det politiska memoarverket *Die Weltrevolution, Erinnerungen und Betrachtungen 1014—1918*.



2. Masaryk, J a n (1886—1948), son till T. M., tjeck. diplomat, minister i London 1925—38, blev 1940 vice ministerpresident o. utrikesminister i den tjeck. Londonregeringen o. efter Tjeckoslovakiens befrielse utrikesminister i den nationella samlingsregeringen. Kvarstod som utrikesminister i Gottwalds nya ministär febr. 1948. Hittades död nedanför ett fönster i utrikesministerhotellet 1/3 s. å.

Masatierr'a, ö bland Juan Fernandezöarna; 1704—09 vistelseort för Alexander Selkirk, förebilden till Defoes »Robinson Crusoe».

Mascagni [maskann'ji], P i e t r o (1863—1945), ital. operakompositör, känd genom operan *Cavalleria rusticana* (1890; På Sicilien, Stilm., s. å.), som gav upphov till en ny riktning inom operamusiken, v e r i s m.

Mascot [mass'kätt el. maskätt'] (fr. *mascotte*, av *masco*, häxa), föremål, sona anses bringa lycka o. därför medföres.

Masefield [me'sfild], John, f. 1878, eng. författare. Bl. arb. diktsamlingen *Ballads and poems* (1910) samt den berättande dikten *The everlasting mercy* (1912). Äv. framgångsrik dramatiker (*The faithful*, 1915, *The coming Christ*, 1930) o. förf. av äventyrsromaner (*Dead Ned*, 1938; Berättelsen om döde Ned, 1939; *Live and kicking Ned*, 1939; Berättelsen om levande Ned, 1940). Poet laureate 1930. Självbiografi i 2 dir: *In the mill* (1941), *New Chum* (1945).

Mashonaland [m'ji'å'n^o], område i ö. delen av Syd-Rhodesia med rika guldtillgångar, utnyttjade sedan medeltiden.

Masiniss'a (238—149 f.Kr.), numidisk furste, deltog från 212 som kartagernas bundsförvant i 2:a puniska kriget men övergick 204 till romarna.

mask., förkortning av *maskulinum*.

Mask (av fr. *masque*, möjl.

av arab. *mascharat*, gyckel).

1. Ansiktsbeksädnad. Användes i form av lösansikte i de antika skådespelen o. fort. hos primitiva folk vid rituella danser o. dyl. Vid maskeradbaler användas s. k. halvmasker av siden el. sammet (antik komisk mask, se bild). Efterliknande av ett verkligt el. karakteriserande



utseende. Jfr Dödsmask o. Slaktmask. — 2. Ansiktsskydd av metalltråd vid fäkning. — 3. Krigsv. Skyddande förklädnad medelst träd, grenar, flätverk o. dyl. för artilleripjäser, förstärkningsarbeten m. m. Jfr Gasmask, Skyddsmask o. Syrgasmask.

Maskar, *V ermes*, sammanfattande namn för ett stort antal ryggradslösa, tvåsidigt byggda djur, oftast långsträckt men i övrigt av mycket växlande kroppsform. De skilja sig från leddjuren förnämligast genom frånvaro av ledade extremiteter o. från blötdjurens genom nervsystemets beskaffenhet. Muskulaturen bildar en s. k. hudmuskelsäck. Plattmaskar, rundmaskar o. ringmaskar äro olika grupper.

Mas'kara el. Ma s'c a r a, stad i n. Algeriet, dep. Oran. 32,000 inv. (1936).

Maskare'nerna, ögrupp i Indiska oceanen, ö. om Madagaskar, består av 3 vulkaniska öar, Mauritius o. Rodriguez (eng.) Samt Réunion (fransk).

Maskaron (av it. *maschera*, ansiktssmask), människoansikte, ofta med förvridna drag, använt i den ornamentala konsten. (Se bild.)



Maskat, huvudstad i sultanatet Oman, på Arabiens n.ö. kust. Med förstaten Matrah. 13,000 inv. Utförsel av dadlar m. m.

Maske'ra, anligga mask, med särskilda medel förändra ett utseende i viss riktning, förkläda, dölja.

Maske'rad kallas en tvåläppig blomma med sammanlösta läppar, varigenom pistill o. ståndare förblir dolda. Ex.: lejongap (se bild).



Maskera'd (av fr.), bal, i vilken deltagarna bära maskor för ansiktet o. vanl. äv. äro kostymerade.

Maskeradbalen, opera av G. Verdi med libretto av Scribe (motiv: Gustav III:s mord); uppförd i Sthlm i:a ggn 1867, på sv. 1927.

Maskering. Krigsv., dets. som mask. Maskformiga bihanget, den blint slutande utbuktningen från blindtarmen. Jfr Appendix.

Maskgroddjur, *Gymnophiona*, ordning groddjur med fjällklädd, masklik kropp utan extremiteter. Tropiska länder.

Maskhäckare. *Buphaga erythrorhyn'cha*, brun starfågel, bekant för sitt förhållande till Afrikas stora gräsätare, ur vilkas hud fågelns plockar fram parasiterande insektlarver, samtidigt som han varskor dem om fara.

Maski'n (lat. *ma'china*) kallas en mekanisk anordning för utförande av ett visst konstant el. periodiskt återkommande arbete. Man brukar skilja mellan kraftmaskiner, där energi av ett el. annat slag omsättes i mekaniskt arbete, samt arbetsmaskiner, vilka drivas av motor o. medelst vilka bearbetningar el. transporter utföras. Hjälpmaskiner kallas de små maskiner, som användas för ett större maskineris skötsel o. manövrering. — Som enkla maskiner betecknar man sedan gammalt hävstången, lutande planet, kilen, skruven o. blocket.

Maskinelement' benämnas de enkla delar, av vilka en maskin är uppbyggd, t. ex. kolv, axel, lager m. m.

Maskinell', som utföres med el. hör till maskin. Maskineri' kallas i dagligt tal en anläggning omfattande en el. flera kraftmaskiner med tillhörande hjälpmaskiner o. manöverapparater.

Maskingevär, dets. som kulspruta.

Maskmedel, medel, som användes till fördrivande av inälvsmask, ex.: santonin, extraktum filicis (extrakt av ormbunksrot) osv.

Maskopi' (av koll. bolag), hemligt förbund el. samförstånd.

Maskormar, dets. som blindormar.

Mask'ot, dets. som mascot.

Maskregn, plötsligt uppdykande av »maskar», oftast på snön, »snömaskar», under sådana förhållanden, att de allmänt antagits ha regnat ned. Fenomenet, vilket oftast iakttagits efter töväder, torde i allm. kunna förklaras därmed, att »maskarna» av vinden virvlas upp ur någon lövhög el. dyl., i vilken de haft sitt vinterkvarter. »Maskarna» äro oftast insektlarver, vanl. skalbaggs-larver, men äv. dagmaskar m. m. ha påträffats.

Maskros, arter av örtsläktet *Taraxacum*.

Maskspel, urspr. en dansfest, i vilken deltagarna uppträdde maskerade; denna erhöll efterhand en dramatisk inramning, varefter själva dramat med lyriska inslag blev huvudsaken. Maskspelen, som blomstrade i Europa på 1500—1600-t., äro föregångare till operan.

Maskuli'n (lat. *tnascu'Whus*, av *mas*, man), förk. mask, manlig; karaktigt, viril. — Mas'kulin u m. Språk v. Hankön.

Masmästare, förmän vid en masugn.

Masochism [-kism], perversitet, varvid fysisk misshandel, företagen av motparten, framkallar vällustkänslor. Jfr Sadism.

Masoli'no da Panica'le, egentl. Tommaso di Cristofano Fini (1383—omkr. 1447), ital. målare, representerande övergången mellan gotik o. renässans. Stundom förväxlas hans målningar med Masaccios.

Mason [me's'n], Alfred Edward Woodley, f. 1865, eng. författare, har utgivit romaner o. skådespel, ofta med exotiska motiv. Bl. romaner *The four feathers* (1902; De fyra fjädrarna, 1937), från Egypten, *The broken road* (1907), från Indien, *The sapphire* (1932; Safiren, 1933) o. *Königsmarck* (1938; Mesallians i Hannover, 1939).

Masoni't, dets. som träfiberplattor.

Masovien, po. *Mazowsze* [masaffsje], hist. namn på en del av Polen, kring mell. Weichsel. 1207—1526 hertigdöme.

Maspero [-rā'], Gaston (1846—1916), fransk egyptolog, prof. vid Collège de France, 1881—86 ledare av utgrävningarna o. 1899—1914 högste värdare av fornminnesmärkena i Egypten. Betyd. arb. om fornegyptiskan.

1. Masreliez [mar'lje'], Adrien (1717—1806), fransk-sv. ornameutsbildhuggare o. dekoratör. Framstående ornamentist kallades han att leda utsmyckningen av Sthlms slott (1748—76). M. utförde bl. a. *predikstolen* i Slottskapellet o. prydde *orgelverket* i Uppsala domkyrka (borttaget 1872).

2. Masreliez, Bouis (1748—1810), son till A. M., målare o. rumskdecoratör, prof. vid Konstakad. 1784. dess direktör 1805— Efter



grundliga studier i Frankrike o. Italien (1769—83) verkade M. som rumssdekoratör o. rumsinredare, bl. a. i *Sthlms slott* (se bild å föreg. sida), *Gustav III:s paviljong på Haga o. Arvfurstens palats* (növ. U. D.). M:s dekorationer blevo normgivande för den tiden. Ett mycket stort antal ritningar av hans hand äro bevarade, bl. a. arbetsritningar i Konstfackskolan i Sthlm. — Monografi av C. D. Moselius (1923).

3. Masreliez, Jean Baptiste (1753—1801), son till A. M., ornamentsbildhuggare, var fadern o. brodern behjälplig vid dekorationen av *Sthlms slott o. Arvfurstens palats* (növ. T. J. D.). Införde i Sverige »pastellaget» (gipsorneringen) vid rumsdekorationer.

Mass-, förkortning av *Massachusetts*.

Mass'a, stad i n.v. Italien, 1940 sammanlagan med Carrara till Apuania (se d. o.).

Massa (förvrängning av eng. *master*, herre), förr negerernas tilltalsord till en vit man.

Massa (lat., av grek. *mass'in*, knåda), en kropps innehåll av materia, kan antingen bestämmas genom vägning, tung massa el. vikt, el. också ur den hastighet en kropp vid Stöt mot en jämförelsemassa förmår meddela denna, trög massa. Försök ge vid handen att äv. den tröga massan är dets. som kroppsens vikt. Jfr Massenhet, Tyngd, Vikt o. Pappersmassa.

Massabiellegrötan [-bjäll'-], gröttan vid Lourdes, där enl. katolsk tro Jungfru Maria uppenbarade sig för en 14-årig flicka 1858. Num. vallfartsort. Jfr Lourdes.

Massabbinge, en med silbotten försedd behållare av armerad betong, inklädd med syrafast kakel, som användes för tvättning av den från kokarna kommande sulfittmassan.

Massachusetts [mjess'tsjo'sits], förk. *Mass.*, en av Amerikas Förenta Stater, i n.ö. vid Atlanten. 20,826 kvkm, 4,318,000 inv. (1940), varav



28,000 svenskar. En av unionens främsta industristater (bomull, läder, papper m. m.). Jordbruk, fiske. Flera univ., bl. a. det berömda Harvard University i Cambridge, gr. 1636 (7,000 stud., 1945; endast manliga). Huvudstad: Boston. — M. var en av de 13 urspr. unionsstaterna o. den som tidigast bebyggdes.

Massage [-sa'ij] (fr., möjl. av arab. *mass*, bearbeta), sjukgymnastisk behandlingsmetod, som består i att med händerna knåda o. stryka en kroppsdel, t. ex. en led el. ett muskelområde, el. att mera generellt bearbeta kroppen, t. ex. vid bad o. kroppsövningar.

Massaj'er, folk på stäpparna ö. och s.ö. om Victoriasjön, ö. Afrika. Delvis nomader, delvis bosatta. Talar hamitiskt språk.

Massaker (av fr.), blodbad, massmord. — Massakrera, nedhugga, anställa blodbad på, lemlästa.

Massa'ua, hamnstad i Eritrea, Ital. Östafrika, vid Röda havet. 17,000 inv. (1939). M., som besattes 1885 av Italien som utgångspunkt för dess kolonisering av Eritrea, spelade som ändpunkten för sjöförbindelsen från Italien en stor roll under Abessinienkriget 1935—36.

Massaved, virke för tillv. av pappersmassa. Massdefekt, skillnaden mellan den samman-

lagda massan av de i en atomkärna ingående elementarpartiklarna o. atomkärnans verkliga massa. Jfr Atomkärna.

Masséna', André, hertig av Rivoli, furste av Essling (1756—1817), marskalk av Frankrike, deltog med framgång i Napoleonskrigen (slagen vid Rivoli 1797, Essling 1809, Wagram 1809 m. fl.). Kallad »segrans skötebarn» av Napoleon.



Massenet [-s'nä'], Jules (1842—1912), fransk tonsättare, skrev melodiosa, stundom känslosamma operor, av vilka *Mation*, *Navarreskan*, *Thais* uppförts i Sthlm, ouvertyrer m. m. (Se bild.)

Massenhet är i cgs-systemet gram o. i mksystemet kg. Jfr Tekniska måttssystemet.

Massera, utföra massage.

Massey [miess'i], William (1856—1925), nyzeeländsk politiker o. lantbrukare. 1912 blev M. premiärminister o. gjorde en energisk insats i det britt. väldets krigföring under Första världskr. samt spelade en betydelsefull roll vid fredsavtalen utformande, särsk. betr. de tyska kolonierna.

Massformiga kallas sådana bergarter (t. ex. graniter), hos vilka mineralbeständsdelarna äro så regelöst blandade om varandra, att bergarten i avseende på deras anordning förhåller sig lika i alla riktningar.

Massif Central [-sa'treiral], bergplatå i mell. Frankrike, utgörande 1/7 av hela landet. 800—1,000 m ö. h.

Massigli [-sili'i], René, f. 1888, fransk politiker o. diplomat, ambassadör i Ankara 1938—40, kommissarie för utrikesärenden i Franska befrielseutskottet i Alger 1943. Ambassadör i London 1944.

Massillon [meess'il'n], stad i Ohio, ö. För. Stat. 28,000 inv. (1940).

Massinger- [meess'inds']^o, Philip (1583—omkr. 1640), eng. dramatiker. M:s lustspel *A new way to pay old debts* (1633) spelas ännu.

Massi'v (av lat. *mass'a*, deg), alltigenom av samma ämne; tät, fast; tjock, tung, stadig; i dagen gående relativt enhetlig massa av eruptiva bergarter—större, slutet bergområde.

Masskilogram, dets. som kilogram 1.

Masson [ma:ss'nj], David (1822—1907), skotsk litteraturhistoriker. M:s klassiska verk, *Life of John Milton narrated in connection with his lime* (6 bd, 1859—79), är det främsta av de många arb., som skrivits om Milton.

Masson [maså's], Frédéric (1847—1923), fransk historiker, led. av Fr. akad. 1903 o. från 1919 dess ständige sekreterare. M. utgav flera betydelsefulla arb. om Napoleon I o. hans familj (*Napoleon et les femmes*, 1893; *Napoleon och kvinnorna*, 1896).

Massore'ter (av hebr. *massore't*, tradition), jud. skriftlärda i Tiberias, vilka försågo den hebr. bibeltexten med vokalbeteckning.

Massproduktio'n, tillverkning i stor omfattning o. vanligen enl. förenklade metoder.

Masspsykologi, studiet av själslivet hos deltagarna i en folkmassa.

Masspsykos [-käs'], det tillstånd av raseri, hänryckning el. dyl., som ibland griper o. med alltmer stegrad kraft sprider sig inom en folkmassa.

Mass-spektrogra'f, en av nobelpristagaren F. W. Aston konstruerad apparat för bestämning av kanalstrålparklarnas massor. Under inflytande av ett elektriskt o. ett mot detta vinkelrätt magnetiskt fält uppdelas ett smalt strålknippe, så att partiklar med olika massa träffa en fotografisk plåt i olika punkter utmed

en rät linje. Ur pankternas inbördes avstånd i detta mäs-spektrum kunna partiklarnas relativa massor beräknas. M. har stor betydelse vid särskiljande av isotoper.

Masstal, hela tal, som angiva atomkärnors massa, uttryckt i $\frac{1}{16}$ av syrets atomvikt som enhet. För s. k. renelement (se d. o.) är atomvikten mycket nära lika med masstalet.

Massu't, de i bergoljan ingående tunga oljor, som återstår vid destination till ca 300°. Användes som motorbränsle o. eldningolja el. bearbetas genom dcstillation i vakuum till solarolja, diverse smörjoljor o. goudron.

Massverkans lag, uppställd av C. M. Guldberg o. P. Waage 1867, anger sambandet mellan koncentrationerna (»aktiva massan», aktiviteten) vid jämvikt i omvändbara kemiska reaktioner. Produkten av de bildade ämnens koncentrationer (el. vissa potenser av dessa) står vid given temp. i ett konstant förhållande till motsv. produkt för de ursprungliga ämnena. Jfr Aktivitet o. Dissociation.

Massör', fem. mäs'sö's (av fr.), person, som ger massage.

Mast, på fartygsskrovet upprest stöd för tackling, segel m. m. På vissa krigsfartyg utgöras masterna av fyrtornliknande konstruktioner (För. Stat.) el. trebensmaster. Lastångare ha ofta två rader täml. korta master med hissbommar längs lastluckorna. Större fartygs master äro vanl. av järn o. ihåliga för att tjänstgöra som ventilatorer. Förifrån benämnas masterna: på 3-mastade fartyg: fock-, stor- o. mesan-el. kryssmast; på 2-mastade: fock- o. stor-el. stor- o. jäck-(papegoj)-mast (längsta masten stormast). På större segelfartyg är masten vanl. i 3 längder: undermasten, mässtängen el. svära stängen o. bramstängen.

Mas'taba, gravbyggnadstyp i det forna Egypten, uppfördes av tegel el. kalksten i rektangulär form med sluttande väggar o. platt tak. Mumien dölles i fasta berget i ett litet rum, till vilket en 3—30 m djup brunn ledde.

Master [ma'st¹], eng., husbonde; unge herr (framför gossars dopnamn); ledaren vid jaktlopp o. jaktridning. Master of arts [älv a'ts], akademisk titel, motsv. ung. svensk filosofie magister. — Master of science [saj-²ns], motsv. ung. filosofie licentiat i naturvetenskapliga ämnen. — Jfr Mister.

Masters [ma'st²s], Edgar Lee, f. 1869, amerik. författare, advokat. M:s mest kända verk, *Spoon river anthology* (1915; sv. övers. 1927), är samtidskritik i form av fingerade gravinskrifter på fri vers.

Masthugget, stadsdel i Göteborgs centrum.

Masthuggs församling, församling i Göteborg. 11,176 inv. (1947). Den monumentalt beägnade kyrkan (se bild) är uppförd av Sigfrid Ericson (invigd 1914).



— SSat'L~s^A

Mas'tiff, stor, kraftig eng. vakt- o. sällskapshund av doggtyp, till färgen oftast rödgul, silvergrå el. mörkt gråbrunstrimmig. Boghöjden bör vara 75 å 80 cm.



Mas'tix, ett gulaktigt—vitt, hårt o. sprött harts, som användes till framställning av fernissor o. kitt, som tillsats till

läkemedel osv. Det utvinnes på ön Kios ur stam o. grenar av en odlad trädform av *Pistacia lentis'cus* (fam. *Anacardiaceae*), en i Medelhavsländerna inhemsk buske. Amerik. mastix erhålles av den till samma familj hörande *Schi'nus molle*. Jfr Asfaltmastix.

Mastkran, i. Dets. som saxkran. — 2. Hög kran för resning av mast på skrov, förtöjt invid kaj el. brygga.

Mast- och storverksträd, träd av viss större dimension, lämpliga för skepps- o. bergverksbyggnader.

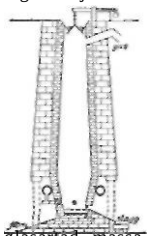
Mastodonsau'rus, ett utdött, under triasperioden i Tyskland levande jättestort groddjur. Huvudet nådde omkr. 1 m i längd.

Mastodon'ter, utdöda, under tertiarperioden levande, ursprungliga elefantdjur. De äldsta hade betar i såväl över- som underkåken, de senast utdöda blott i överkåken. Särsk. i Nordamerika äro talrika mellanformer mellan mastodoner o. elefanter påträffade.

Masturbatio'n (av lat. ma'nus, hand, o. stupra're, skändan), självbefläckelse, onani.

Masugn, en av eldfast tegel uppmurad ugn, som användes till framställning av järn ur järnmalm genom reduktion

med kol. För smältning erforderligt värme erhålles genom förbränning av en del av kolet med uppvärmd blästerluft, som inblåses i masugnens nedre del. Vid botten, där det smälta, färdiga järnet samlas, finnes en utslagsöppning, järngata, för järnets uttappning, vilken i regel sker var fjärde timme. De i järnmalmnen inblandade gångarterna smälta under processens lopp till en mer el. mindre glasartad massa, slagg, som lägger sig ovanpå det smälta järnet o. hindrar dess oxidation. Då o. då uttappas slaggen. Den järnsort, som erhålles vid masugnsprocessen, kallas tackjärn. Även elektriskt uppvärmda masugnar användas numera.



Masugns gas, ett slags generatorgas med koloxid som brännbar beståndsdel, vilken bildas på grund av att reduktionen med kol förutsätter luftbrist. Användes som bränsle för bl. a. martinprocessen. Jfr Masugn.

Masu'lipata'm, stad i s. Indien, prov. Madras. 40,000 inv. Den första eng. besittningen vid Bengaliska viken.

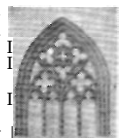
Mas'ur, en hos ett flertal träd (ex. björk, lönn, tall) mer el. mindre allm. utbildad, svårkliven ved, utmärkt av ett oregelbundet, slingrat fiberförlopp. Uppstår på starkt begränsade ställen av stammen (ofta i samband med rik o. tät knoppbildning) o. utvecklas i ansenliga svulster (»kotor»), el. ock är stamveden helt igenom masurartad. Har stort värde för finare slöjd o. möbeltillverkning.

Masuren [-so'ren] el. Masu'ren land, område i n.ö. Polen, omfattande s. delen av vojevodskapet Olsztyn. Ca 11,500 kvkm; inv. äro masurcr av polsk härkomst. Uppfyllt av sjöar, träsk o. vattendrag. — Vid huvudstaden Lyck vann Hindenburg det stora »vinterslaget i M.» febr. 1915 över ryssarna, varigenom Östpreussen definitivt utrymdes.

Masu'riskä sjöarna, benämning på ett antal sjöar i Masurien. Masu'rium, äldre num. överl. givet namn på grundämnet n:r 43. I Jfr Teknetium.

Masurka, annan form för masurka.

Masverk, benämning på det konstrika ramverket i gotiska fönster med trepass, fyrtass etc. (Se bild.)



Mat (höll. *maat*, kamrat). *Sjöv.* Benämning på underordnad medhjälpare, t. ex. kocksmat, kockens biträde.

Matabeleland, provins i Syd-Rhodesia. Britt. Sydafrika. 225,000 inv., kafferstammen matabele. 1836—89 självst. negerrike.

Matadi, stad i Belgiska Kongo, vid nedersta Kongofloden. 73,000 inv. (1939). Utgångspunkt för Kongobanan. Livlig export o. import.

Matador [-där] (sp., av lat. *macta're*, slakta), vid tjurfäktingar den torero, som ger tjuren dödsstöten. I vissa kortspel benämning på de högsta korten. Bildligt: storman, pamp.

Matagalpa, stad i mell. Nicaragua, Centralamerika. 50,000 inv. (1945). I omgivningen odlas kaffe av hög kvalitet.

Mata Häri, cgentl. Margareta Zeller (1876—1917), höll. dansös, som under Första världskr. var tysk spion i Paris. Arkebuserades.

Matanzas [-pas], San Carlos de M., hamnstad på n. Cuba, ö. om Habana. 74,000 inv. (1943). Socker-, melass- o. romexport.

Matapa'n, Kap, grek. Tainaron, sydligaste udden på halvön Peloponnesos, Grekland. I farvatten därutanför utkämpades 23. 1941 ett stort slag mellan eng. o. ital. flott- o. flygstridskrafter, varvid italienarna led o. svåra förluster.

Mafarengi, kyrkby i Öycrtorneå kommun, Norrb. l. 808 inv. (1941). Andstasjon för järnvägen Karungi—M. — Folkhögskola med lantmannaskola. Epidemisjukhus.

Matarö, hamnstad i n.ö. Spanien, prov. Barcelona, vid Medelhavet. 24,000 inv.

Matarvatten, det vatten som tillföres ångpanna (oftast med matarump). Ersätter det vatten, som avgått i form av ånga.

Match [msetij], eng., tävling.

Mat'e, sp., torkade, pulveriserade blad o. finare grenar av några i Sydamerikas varma trakter växande *Ilex-artei*, särsk. *I. paraguayensis*; äv. den härav med varmt vatten beredd drycken benämnes mate. Denna verkar genom sin koffeinhalt upplivande o. användes som dagligt njutningsmedel i stora delar av Sydamerika.

Mat'eko, Jan (1838—93), polsk historiemålare. M. målade i starka, nästan brutala färger o. på väldiga dukar scener huvudsakl. hämtade ur Polens historia: *Riksdagen i Warszawa 1773* (Wien), *Hertig Albrekt av Preussen hyllar kung Sigismund, Jan Sobieski undsätter Wien* (Vatikanen) m. fl.

Matelassé [matlase'] (av fr. *matelas*, madrass), pikéliknande fasonerad dubbelvävd av silke el. kamgarn. (Se bild.)



Matemati'k (av grek. *matematiko's*, hörande till vetenskaperna, av *ma'tema*, vetenskap), läran om rums- o. talstorheter o. deras samband; indelas vanl. i aritmetik, analys o. geometri.

Matematikmaskiner finnas av två huvudtyper: modellmaskiner (analogue machines) o. siffermaskiner (digital machines). *Modellmaskiner* arbeta utan siffror el. någon motsvarighet till dessa. Först i resultatet kan man avläsa siffror på en skala. Ex. på dessa äro *planimeter* (se d. o.) o. ol. slag av *integrera*, vilka utföra integrationer, exempelvis så att den oberoende variabeln *x* är den ständigt växande vinkel, som en skiva vrider sig. Ett hjul är radicllt förflyttbart o. ändrar läge, så att det ständigt befinner sig på avståndet

$f(x)/x$ från skivans centrum o. rullar på skivan. Då denna vrider sig, rullar hjulet en vinkel, som är proportionell mot integralen $\int f(x) dx$, vilken kan avläsas på en skala. *Differentialanalysatorn* består av flera hopbyggda dylika integrera, vilka driva o. styra varandra inbördes. Apparaten kan lösa differentialekvationer o. användes i enklare fall o. då noggrannheten ej behöver vara särskilt stor. *Siffermaskiner* äro additions- o. multiplikationsmaskiner (jfr Räkнемaskiner). För mera krävande arbetsuppgifter matar man in siffror med *hålkort* o. särskilda hål på korten angiva då, hur maskinen skall räkna. Metoden är fördelaktig, då ett stort antal snarlika räkningar skola utföras. För de mest invecklade problemen konstruerar man siffermaskiner, som utnyttja de hjälpmedel, som användas i automattefontekniken för koppling till önskad abonent, sed. numret slagits på nummerskiva. Med elektromagnetiska reläer som räkande organ får man sålunda en mångsidigt användbar maskin. Snabbheten kan ökas oerhört, om man ersätter reläerna med elektronrör som räkande element. Många sådana maskiner äro under konstruktion, den först färdiga var *Eniac*.

Matematiska skolan, nationalekonom, riktning, som strävar att uttrycka teorier i matematiska formler. Huvudmän: gränssytteteoretikerna Walras o. Jevons.

Matematiskt värde av inbetalda livförsäkringspremier är det värde, till vilket försäkringsbrevet utan risk kan belånas. Detta värde är mindre än premiernas sammanlagda belopp, ty det måste beräknas med hänsyn både till dödligheten o. till försäkringsbolagets skyldigheter gentemot samtliga försäkrings-tagare.

Mat'er, lat., moder. — *Mäter doloro'sa*, »den smärtfyllda modern», benämning på bildframställningar av Maria, som sörjer Jesu död. — *Mäter glorio'sa*, »den ärorika modern», Jungfru Maria.

Mat'e'ra, 1. Provins i s.ö. Italien (Lucania). 3,793 kvkm, 167,000 inv. (1936). — 2. Huvudstad i M. 1. 22,000 inv. (1936).

Mat'e'ria, lat., stoff, urämne. — *Filos.* Vanl. beteckning för den kroppsliga verkligheten i motsats till den andliga. — *Materialis'e'ra*, förkroppsliga, ikläda mänsklig el. kroppslig form.

Materialism' (av *materia*). 1. Åsikten att all verklighet till sitt väsen o. ursprung är kroppslig; det själsliga fattas antingen som ett materiellt ämne (Demokritos) el. som en form av fysisk energi (Buchner, La Mcttrie m. fl.). — 2. Ett inriktande av livet på egoistisk tillfredsställelse, särsk. kroppsliga njutningar (»krass materialism»). Motsats: spiritualism'.

Materialist', anhängare av materialismen; jordbunden, krass människa. — *Materialis'tisk*, jordbunden, krass.

Material'iter, lat., med hänsyn till innehållet. Motsats: form'al'iter.

Materialkonstant, storhet, som utgör ett mått på en fysikalisk egenskap hos ett visst material. Ex.: specifik vikt, resistivitet, elasticitetsmodul, brytningsindex.

Materie'l, hjälpmedel, redskap m. m. Materie'll', som är el. hänför sig till materia; som rör innehållet (motsats: form'e'll'); kroppslig, sinnlig.

Materievågor el. de Broglie-vågor [d'bräjj']. Elektroner o. andra materiestrålar (positroner, mesoner, neutroner o. jonstrålar), som sål. bestå av materiella partiklar med stor hastighet, ha enl. en av L. de Broglie uppställt o. av E. Sehrödinger m. fl. utvecklad hypotes samtidigt vägnatur o. alltså en (av partikelhastigheten beroende) karakteristisk våglängd. Experimentellt bekräftas teorien bl. a. därav, att

elektroner vid reflexion mot kristaller visa samma böjningsfenomen som röntgenstrålar o. att härvid funnen väglängd stämmer med beräknat värde (C. J. Davisson, G. P. Thomson). Jfr Vågmekekanik.

Maternite't (lat. *ma'ter*, moder), moderskap. Mathsson, Bruno, f. 1902, möbelskonstruktör, som för sina handgjorda sittmöbler, utformade efter principen att ge mesta möjliga vila, vunnit världsrykte.

Matilda (1046—1115), *markgrevinna av Toscana*, främjade Gregorius VII:s kyrkopolitik o. testamenterade sina besittningar till kyrkan. Efter M:s död uppstod strid mellan påven o. kejsaren om det »Matildiska arvet».

Matilda (1102—67), *tysk-rom. kejsarinna*, dotter till Henrik I av England, 1114 förmäld med kejsar Henrik V, fick under striderna om den eng. kronan vika för Stefan av Blois.

Matin, Le [l^o matä'n«¹], fr., »morgonen», daglig partilös Paristidning med nationalistisk tendens; grundad 1884. Iar numera upphört.

Matiné (fr. *matinée*, egentl. förmiddag), konsert el. teaterföreläsning före middagstiden.

Matisse [tiss'], Henri, f. 1869, fransk målare, sed. omkr. 1904 ledare av den expressionistiska skola, som går under namn av fauvismen. Han tog upp Gauguins o. Seurats yttill, samtidigt som han lät sig inspireras av linjerytmen i orientalsk konstslöjd o. av negerskulpturer. Koloriten är blommande i hans talrika målningar: porträtt, nakenmåleri, landskap o. stilleben (se bild). M:s betydelse som lärare är särsk. stor. Monografi av I. Swane (1944).



Matjek [matsj'ek], V 1 a d k o, f. 1879, kroat. politiker, urspr. advokat, efter mordet på Radič 1928 ordf. i det kroatiska bondepartiet. Som sådan har han städe kämpat för kroaternas autonomi inom den jugoslav. statens ram. 1939 o. 1941 vice konseljpresident. Internad av regimen i Kroatien 1941—44. Num. verksam i För. Stat.

Mat'jessill, insaltad, fet islandssill.

Matjord, det mullrika o. luckra övre jordlagret, i vilket örter ha sina rötter.

Matning, framförandet av ett ämne mot ett skärverktyg i en arbetsmaskin; äv. tillförandet av bränsle o. smörjolja till en kraftmaskin.

Matolja, vanlig benämning på olivolja o. andra till mat användbara oljor.

Matriarka't (av grek. *ma'ter*, moder, o. *arke'*, värde), modervärde; modernerätt; den hos vissa naturfolk härskande seden att räkna släktskap endast med moderns fränder; härledes ur en primitiv familjeform, i vilken modern ensam drog försorg om avkomman.

Matrica'ria, örtsläkte (fam. *Compositae*), ca 50 arter huvudsakl. i Medelhavsområdet o. Sydafrika. Blad fint parflikade, korgar med gula diskblommor o. vita strålblommor el. ock saknas de senare. *M. inodo'ra*, baldersbrå, luktlös, o. den välluktande *M. chamomil'wa*, sötkamill (se bild), båda hos oss vanliga som äkerogräs. Den senare medicinalväxt (»kainomilh).



Matrik'el (av lat.), lista, inskrivningsbok, rulla, namnförteckning.

Matrimo'nium, lat., äktenskap. — *Matrimonia'l*, äktenskaplig.

Matri's (av lat. *ma'trix*, moder). 1. Gjuten el. graverad negativ avbild (avtryck), vanl. i hårt material, av ett modellerat el. graverat föremål. Jfr Patris. — 2. *Matem.* Ett symboliskt uttryck, bestående av tal, som ordnats i ett rektangulärt fält med rader o. kolonner. För räkning med matriser gälla andra regler än för determinanter. Matriskalkylen användes framför allt inom den av nobelpristagaren W. Heisenberg utarbetade kvantmekaniken.

Matro'na, lat., i forntidens Rom gift kvinna; äldre, fetlagd fru.

Matros (av höll. *matroos*, eg. matlagskamrat), sjöman vid flottan, tillhörande däckssavdelningen. Med hänsyn till utbildningen indelas matroserna i artillerimatros, signalmatros m. m.

Matsukata, Ma sa y o s h i (1835—1924), furste, jap. statsman, vilken under 1880- o. 1890-t. särsk. verkade för organiserandet av Japans finansväsen samt senare som medl. av riksrådet utövade stort inflytande på landets politik. Matsu'muto, stad i Japan, på inre delen av ön Nippon. 73,000 inv. (1935). Sidentillv.

Matsuo'ka, Yosuke (1880—1946), jap. politiker o. diplomat. Katolik med amerik. universitetsutbildn. Mcdl. av den jap. delegationen vid fredskonferensen i Paris 1919. Dir. för Sydmandsjuriska järnvägen 1921 repr. M. 1932 Japan i N. F. vid behandl. av konflikten om Mandsjuriet (»samurajen med svärdet i munnen»). Som Konoyes utrikesminister (juni 1940—juli 1941) företog M. mars-april 1941 en uppmärksammas resa till Berlin o. Rom för att fastare knyta förbindelserna mellan Japan o. axeln Berlin—Rom (Tremaktspakten). På återvägen undertecknade han w/4 1941 i Moskva ett jap.-ryskt nonaggressionsfördrag. Som en av de ansvariga för krigspolitikens åtalades M. 1946 inför krigsförbrytelsesdomstolen i Tokio.

1. Matsys [sejs], Massys, Metsys el. Messys, Quinten (1465-66—1530), flamländsk målare, mest berömd genom sina stora altarbilder, främst *Louvainaltaret* (nu i Bryssel) o. *Antwerpenaltaret* (Antwerpens mus.; mittparti:



Kristus begrätes, se bild). M. målade äv. utmärkta porträtt: *Erasmus Rotterdams* o. *Petrus Aegidius*. En specialitet för honom voro de s. k. växlarbilderna (*Växlaren o. hans hustru* m. fl.). Tecknade äv. kartonger till vävda tapeter. Monografi av M. J. Friedländer (1929).

2. Matsys, Jan (1509—75), son till Q. M., anslöt sig till faderns konstnärsriktning men utbildad smänigom en av italiensk konst influerad manierism. Bl. arb. *Flora* (Nat.mus.).

Matteotti, Giacomo (1885—1924), ital. socialistisk politiker, vilken i juni 1924 mörda-

des av en fascistisk liga. »Matteotti-affären» väckte stark ovilja i vida kretsar. Processen mot M:s mördare återupptogs 1947, varvid tre av de anklagade dömdes till livstids fängelse. Den fascistiske presschefen Rossi frikändes i brist på bevis.

Matterhorn [-håru], fr. Mont Ceivin, it. Monte Cervino, bergstopp i Alperna, mellan Schweiz o. Italien. 4,482 m ö. h.

Matte'ring, 1. Mattslipning av glas genom påblåsning av sand o. dyl. — 2. Genom tillsatsmedel el. behandling med olja erhålles mildare glans på konstsilke.

Matteröd, kommun i n. Skåne. Kristianst. 1. (past.adr. Tor mes torp); Brönneånds landsf. distr., V. Göinge doms. 694 inv. (1947).

Matte'us (egentl. Levi) med tillnamnet »publikanen», en av Jesu första lärjungar (Matt. 10: 3), enl. traditionen förf. till Matteusevangeliet i NT, en urspr. grek. originalhandskrift från omkr. 70 e.Kr., avfattad för judekristna. Till grund för evangeliet, som skildrar Jesus som den i GT utlovade Messias, ligger Markusevangeliet o. en samling av Jesu tal. Evangeliet innehåller bergspredikan (kap. 5—7) o. dopbefallningen (28: 18—20). M:s kännetecken som evangelist är människan.

Matteus. 1. Församling i Sthlm, 1906 avskändad från Adolf Fredriks församling. 48,242 inv. (1947). Kyrkan byggd efter ritningar av E. Lallerstedt o. invigd 1903; nyinredd med målningar av Olle Hjortzberg 1925. — 2. Församling i Norrköping. 11,685 inv. (1947).

Matteuspassionen, musikverk av J. S. Bach. Under en följd av år framfört i Sthlm på långfredagen.

Matthi'ola, växtsläkte (fam. *Cruciferae*), ca 50 arter i Medelhavsländerna. *M. annua*, sommarlövkåja, ettårig, samt *M. incana*, vinterlövkåja, flerårig, båda i en mångfald former odlade, välluktade prydnadsväxter; den sistnämnda övervintrar i kruka.

von Matthiisson, Friedrich (1761—1831), tysk skald, vars känslösamma landskapskildringar (*Lieder*, 1781; *Gedichte*, 1787) väckte samtidens beundran. Flera av M:s dikter översattes till sv. av Atterbom.

Matti'as, enl. Äg. 1: 23 en efter Judas Iskariot i lärjungekretsen invald apostol.

Mattias (1557—1619), tysk-rom. kejsare (1612), son till Maximilian II, sökte intaga en medlande ställning i striden mellan protestanter o. katoliker. Sedan han nödgats utse sin kusin Ferdinand till konung i Böhmen (1617) o. Ungern (1618), utbröt Trettioåriga kriget.

Mattias Corvinus (1440—90), konung av Ungern (1458), son till Hunyadi, kämpade med framgång mot kejsar Fredrik III, mot turkarna o. Georg Podiebrad av Böhmen. M. var en av Ungerns mest betydande regenter.

Mattias Gregorsson, d. 1520, riksråd, biskop i Strängnäs, Sten Sture d. y:s kansler, understödde Kristian II men avrättades vid Sthlms blodbad.

Mattias (Matts) Kettilmundsson, d. 1326, en av hertig Eriks förtrogna män, efter Nyköpings gästabad 1317 ledare för resningen mot konung Birger, utsågs 1318 till rikskövitman o. genomdrev Magnus Erikssons val till konung.

Mattioli [-läli], Ercole Antonio, d. trol. 1703, fransk statsfånge, en mantuansk minister, häktad av Ludvig XIV för förräderi; säkerligen identisk med »Järnmasken».

Mattmar, kommun i mell. Jämtland, Jämtl. 1.; Mörsils landsf. distr., Jämtl. v. doms. 1,161 inv. (1947).

Matfo Gross'o (port., »täta skogen»), stat i det inre av Brasilien. 1,378,383 kvkm, 368,000 inv. (1946). Består till större delen av en skog-

täckt platå. Rika, ännu outnyttjade mineral-tillgångar. Huvudstad: Cuyabá.

Mattor. De orientaliska handknutna mattorna kännetecknas av att varpen kvarhänger som frans vid kortsidorna. De äro vanl. tillverkade som flossamattor helt av ullgarn. Viktigaste huvudgrupper äro persiska (ex. Chorassan), turkisk-anatoliska (ex. Smyrna), kaukasiska (ex. Daghestan) o. centralasiatiska (ex. Buchara). De persiska utmärkas av livliga växt- o. djurmotiv, ofta fulländat utförda i silke (t. ex. Ardebilmattan från 1539, nu i London). Övriga orientaliska mattor hava mer el. mindre geometriska el. stiliserade mönster. — De europeiska, num. vanl. fabriksmässigt tillverkade mattornas huvudtyper äro axminster- o. turkiska (ex. Wilton-mattor), båda plyschartade, samt brüssel- o. kiddermminstermattor.

Mattskiva, mattslipad glasskiva i kamera för uppfångande av bilden vid inställningen. Jfr Visirskiva.

Matsson, Gustaf (1873—1914), finl. författare, publicist o. kemist, skrev humoristiska kåserier o. ypperliga reseckildringar (*En herre för till Zanzibar*, 1914). Äv. utrikespolitisk skriftställare i liberal anda.

Maturite't (av lat. *matu'rus*, mogen), mogenhet. — Maturitetsexamen, äldre namn på studentexamen.

Matuti'n (av lat. *matu'Wna*, tidig), morgongudstjänst.

Maubeuge [mäbö'sj], tidigare Mabuse [maby's], stad o. fästning i n. Frankrike, dep. Nord, vid fl. Sambre, nära belg. gränsen. 24,000 inv. (1931). Metallindustri.

Maud [inåd], eng., Matilda. Maugham [mäm], William Somerset, f. 1874, eng. författare. M:s verk präglas av skarp cynism, utmärkta miljö- o. människoskildringar o. stor stilistisk elegans. Bl. romaner *Liza of Lambeth* (1897), *Of human bondage* (1915); Människans slaveri, 1943), *The moon and sixpence* (1919); Månen och silverslanten, 1932), *The painted veil* (1925); Den brokiga vävnaden, 1935), *Theatre* (1937; Teater, 1938), *Cakes and ale* (1930; Honung och malört, 1946), *Christmas holiday* (1939; En jul i Paris, 1939), *The razor's edge* (1944; Den vassa eggen, 1945), *Then and no-o* (1946; Då och nu, 1946) o. *Catalina* (1948). Bl. skadespel *The circle* (1921), bl. noveller *The trembling of a leaf* (1921) o. *Creatures of circumstance* (1947).



Maui [ma'oi], en av Hawaiiöarna. 1,877 kvkm, 53,000 inv. (1940). I s.d. den utslucknade vulkanen Mauna Haleakala.

Maulbronn [ma'bränn], stad i delstaten Württemberg-Baden, s. Tyskland (Wiirttemberg), med ett berömt välbevarat, f. d. cistercienscrkloster (1100-t.). 1,500 inv.

Mauna Haleakala [ma'oi-], utslucknad vulkan på ön Maui bland Hawaiiöarna (3,068 m ö. h.) med jordens största krater, 34 km i omkrets.

Mauna Ke'a [ma'oi-], »Vita berget», högsta bergstoppen på Hawaii. 4,208 m ö. h. Utslucknad vulkan.

Mauna Loa [-lä'a], »Stora berget», vulkan på Hawaii. 4,168 m ö. h.

Maunoury [mäno'ri], Michel Joseph (1847—1923), fransk marskalk. Vid Marne-slaget 1914 utförde M:s armé jämte Paris' trupper under Gallieni anfallet mot tyskarnas högra flank, med avgörande inflytande på slagets utgång.

de Maupassant [d^o måpasans'], Guy (1850—93), fransk författare av den naturalistiska skolan, skrev en mängd raskt o. träffsäkert berättade noveller o. romaner: *La maison Tellier* (1881; Huset Tellier, 1927), *Une vie* (1883; Ett liv, 1884), *Bel-ami* (1885; Kvin-nogunst, s. å.), *Le Horla* (1887; Horla, 1927), *Pierre et Jean* (1888; sv. övers. S. å.), *Fort comme la mort* (1889; Stark som döden, 1894) m. fl. M:s tidigare alstring utmärktes av en uppsluppen o. sensuell livs-glädje, hans senare verk ofta av mörkt tungsinne. M. dog vansinnig.



de Maupéou [d^o måpo], Nicolas Charles (r7r4—92), fransk politiker, Ludvig XV:s ledande minister r770, störtad vid tronskiftet 1774. M. försökte stärka regeringsmakten på parlamentens bekostnad.

de Maupertuis [d^o måpärtyi'], Pierre Louis Moreau (1698—1759), fransk astronom, ledare av den franska gradmätningen i Lappland 1736.

Maura y Montane'r [ma'rai-], Antonio (1843—1925), spansk politiker, urspr. liberal, senare de konservativas ledare, var från 1903 fem ggr konseljpresident, senast 1921—22. Under Första världskr. verkade M. för upprätt-hållandet av Spaniens neutralitet; ivrig bekämpare av de spanska militärjuntorna.

de Maurepas [d^o mår'pa'], Jean Fré-déric (1701—8r), greve, fransk statsman, Ludvig XVI:s förste minister (1774), återgav parlamenten deras tidigare maktställning.

Maur'er, forntidens namn på folken i n.v. Afrika. Deras land kallades som rom. prov. Maur-etanien (Marocko o. v. Algeriet).

1. von Maurer [ma'r-], Georg Ludvig (r790—1872), tysk rättshistoriker o. statsman, prof. i München 1826, genomförde som medl. av den grek. regeringen (1832—34) under Otto I:s minderårighet flera viktiga reformer.

2. von Maurer, Konrad (1823—1902), son till G. L. v. M., tysk rättshistoriker, prof. i München 1847—93, utgav ytterst betydelsefulla arb. inom germansk, särsk. nordisk, rätts-historia o. av kyrkohistoria.

Mauretanien. 1. Fr. Mauritanie, kolo-ni i v. Franska Västafrika. 850.000 kvkm, 372.000 inv. (1942). — 2. Fornrom. provins i n.v. Afrika (nuv. Marocko o. v. Algeriet).

Mauriac [mårjakk'], François, f. 1885, fransk författare, har utgivit en rad av katolsk religiositet genomsyrade romaner: *Le baiser au lépreux* (1922), *Le neud de vipères* (rg32; Orm-boet, s. å.), *Le mystère de Frontenac* (r933; Fa-miljen Frontenac, s. å.), *Les anges noirs* (1939; Fallna änglar, s. å.), *Les chemins de la mer* (r939; Mot havet, 1946) o. *La pharisienne* (1947). Medl. av Fr. akad. 1933. Deltog i franska motståndsrörelsen under okkupationen 1940—44. Politisk skribent i Figaro sed. 1945.

Mauri'ner, fransk kongregation inom bene-diktinerorden, stiftad 1618 o. uppkallad efter Benedictus av Nursias lärjunge, den helige Ma-ru-s. Maurinerna ha gjort betydelsefulla insatser i historisk forskning, diplomatik o. textkritik.

Mauri'tia, palmsläkte, 9 arter med solfjäderlika blad (tropiska Amerika); *M. flexuosa* o. *M. vini'era*, skogbildande i översvämnings-områdena, lämna palm vin.

Mauri'tius [eng. utt. måris'i's], fr. 11 e-d-e-France, britt, ö i S. Indiska oceanen, tillh. ögruppen Maskarenerna. r.865 kvkm, 421.000 inv. (1940), 70 % indier. Bergig med mycket fruktbara dalar. Export av tropiska produkter,

särsk. socker. Huvudstad: Port Louis. — M. var 1507—98 portug., sed. till i7ro höll., där-efter fransk till T8IO, sed. dess engelsk.

Mauri'tiushampa, en bladfiber, som er-hålles av *Fourcroya gigante* a (fam. A mariyli-

Mauritzhuis [-höjs], palats i Haag, uppfört r636—44 av Pie-ter Post efter ritn. av J. van Campen; num. konstmuseum med betydande samlingar av höll. 1600-tals-konst, bl. a. Vermeer o. Rembrandt.

Maurois [mår'a], André, cgentl. É mile Herzog, f. 1885, fransk författare, medl. av Fr. akad. 1938. M:s romaner äro talangfull, stundom subtil, psykologisk

konst: *Climat* (1928; Kär-lekens klimat, 1929), *Le cerele de lamille* (1932; Fa-miljekretsen, s. å.) o. *Terre promise* (1946; Det förlovade landet, s. å.). Sin lit-terära berömmelse har han dock främst vunnit genom romantiserade biografier, vilken genres egenart han analyserat i *Aspects de la biographie* (1929). Särskilt har han intresserat sig för eng. psyke o. kultur o. blivit en av de främsta förmedlarna mellan franskt o. angelsachsiskt väsen. Efter en bok om Shelley (*Ariel*, 1923; sv. öv. r924) har han publicerat arbeten om Disraeli (1927), Byron (1930) o. Edvard VII (1934) samt vidare om Turgenjev (1931), Lyautey (s. å.) o. Chateau-briand (1939), samtliga övers., till sv. 1942 utg. M. *Memoires* (Minnen, 1944).



Maurokorda tos, Alexandros (1791—1865), grek. furste, en av ledarna i grek. be-frielsekriget, utfärdade som regeringens president den grek. självständighetsförklaringen r822 o. innehade under Otto I flera olika mi-nisterposter.

Maurras [mara], Charles, f. r868, fransk författare, förespråkare för rojalistiska o. nationalistiska idéer, en av ledarna för »Paction Francaises. Förf. till utmärkta essäer över England, romaner m. m. Led. av Fr. akad. *L'oeuvre* (4 bd, T921—22). Adömdes r936 ett kortare fängelsestraff för angrepp mot konselj-presid. Blum o. 1945 livstids fängelse för sam-arbete med Vichyregimen.

Maury [mår'i], Matthew Fontaine (1806—73), amerik. sjöofficer o. hydrograf, prof. i Virginia 1868; hydrografiens grundläg-gare, upphovsman till gemensamt internati-onellt system för nautiskt meteorologiska ob-servationer (Bryssel T853).

Maury [mår'i], Lucien, f. 1872, fransk litteraturhistoriker, univ.ilektor i Uppsala 1900—06; verksam för fransk-sv. kulturellt när-mande. Fil. hed.dr i Uppsala r932. Förest. för Sv. studenthemmet i Cité universitaire i Paris T931—41. Bl. arb. *Littérature suédoise* (1940) o. *L'amour et la mort d'Emst Ahlgren* (1945).

Mausergevär, benämning på ett av brö-derma Mauser 1866 uppfun-net armégevär, bl. a. antaget för sv. armén (6,5 mm evär m/96, se bild.)



Mausole'um, praktfullt gravmonument; namnet efter Mausoleion, den väldiga gravbyggnaden i Halikarnassos över Kadens konung Mausolos (d. 353 f.Kr.) o. hans gemål (uppförd på 350-t. f.Kr.). Kn del av skulpturutsmyckningen i British Museum (se bild). Jfr Halikarnassos.

Mauvais sujet [måväs' syjäjä], fr., dålig människa, utsvävande, oduglig sälle. Mauve [måv], fr., malvafärgad (skärt med dragning åt lilå).

Max., förkortning av *maximum*.

Maxentius, d. 312, rom. kejsare 306, son till Maximianus, störtades 312 av Konstantin den store.

Maxentiusbasilikan (äv. Konstantinbasilikan), Roms sista o. största hedniska basilika, byggd av kejsar Maxentius onkr. 308, fullförd av Konstantin efter 313, vid Via sacra på Forum, där dess mäktiga valv i gjutverk o. tegel alltjämt dominera stadsbilden.

Maxill'er (av lat. *maxilla*, käke) benämnas andra paret mundelar hos insekter o. tusenfotingar o. andra o. tredje paret hos kräftdjuren.

Maxim' (av lat. *maxima*, högsta, underförstått *regula*, rättesnöre), levnadsregel; tänkespråk. — Filos. Personlig grundsats i motsats till imperativ.

Maxim [ma2kk'sim], s i r H i r a m S t e v e n s (1840—1916), eng. ingenjör av amcric. börd, konstruerade på 1880-t. den första användbara kulsprutan.

Maximal' (av lat. *maximum*, det högsta), det högsta tillåtna el. möjliga (i sammansättningar).

Maximalis'ter, yttersta vänstern inom ryska socialismen, uppgick 1917 i bolsjevismen.

Max'imi- (av *maximum*), i sammansättningar beteckning för det högsta, det största.

Maximianus, Marcus Aurelius Valerianus (250—310), romersk kejsare 285, Diocletianus' medkejsare, nedlade 305 regeringen o. besegrades av Konstantin den store under sitt försök att återtaga makten (310).

Maximilian (M a x) (1867—1929), prins av Baden, ledde som tysk rikskansler okt.—nov. 1918 vapenstillståndsförhandlingarna med ententen. Viktiga memoarer (*Erinnerungen und Dokumente*, 1927).

Maximilian, furstar av Bayern. — Maximilian I (1573—1651), hertig 1598, ledare av den 1609 bildade Katolska ligan, som vid Trettioåriga krigets utbrott anslöt sig till kejsaren o. fördrev Fredrik V av Pfalz (1620), varefter M. erhöi den pfalziska kurfurstevärdigheten samt Övre Pfalz. (Se bild.) — Maximilian I Josef (1756—1825), kurfurste 1799, konung 1805, lyckades under Napoleonskrigen genom en tills. m. ministern Montgelas skickligt förd politisk utvidga sitt område betydligt. Stiftade 1808 Konstakademien i München.

Maximilian, Ferdinand Josef (1832—67), kejsare av Mexiko, ärkeherdig av Österrike, broder till kejsar Frans Josef, lämnade sin medverkan till Napoleon III:s plan att upprätta ett mexik. kejsardöme men mötte efter



sin ankomst till Mexiko 1864 starkt motstånd av republikanerna under ledning av Juárez. M. inestängdes i Querétaro, tillfångatogs o. arkebuserades (juni 1867).

Maximilian, tysk-rom. kejsare. — Maximilian I (1849—1919), son till Fredrik III, konung 1866, kejsare 1893, erhöi genom sitt äktenskap med Maria av Burgund det »burgundiska arvet»; förde flera långvariga krig med Frankrike. (Se bild.) — Maximilian II (1857—76), son till Ferdinand I, kejsare 1868, medgav i sina arvländer trosfrihet åt protestanterna.



Maximilian (X689—1709), prins av WOrtemberg, slöt sig som 14-årig till Karl XII o. deltog i dennes polska o. ryska fälttåg, tillfångatogs vid Poltava (»lille prinsen»).

Maximinus, romerska kejsare. 1. Cajus Julius Verus Maximinus (173—238), kejsare 235, bördig fr. Trakien, beryktad för sin tyranniska regering, mördades av sina egna soldater. — 2. Cajus Valerius Maximinus, d. 313, rom. kejsare 305 (i Orienten).

Max'imipris, lagligen fastställd prisgräns, som ej må överskridas. Tillämpades under Första världskriget. Jfr Normalpris.

Maximum, lat., det största, det högsta, yttersta gränsen uppåt. Motsats: m'in i m u m.

Maximumtermometer, termometer, på vilken man kan avläsa den högsta temperaturen under viss tid. Ex.: En kvicksilverpelare i glasrör skjuter framför sig en liten järnstav, som av friktionen kvarhålls vid det högsta läge den uppnått sed. den senast (med magnet) återförs till pelaren. Kombinerade max.- o. min.-termometrar finnas äv. Jfr Minimumtermometrar.

Maximus, Magnus, d. 388, romersk kejsare (383), besegrade kejsar Gratianus, själv slagen av Theodosius den store. Avrättad.

Maxoty'l, dets. som niagncyi.

Maxton [raakksVn], James (1885—1946), eng. politiker, urspr. lärare, led. av underhuset från 1922, 1926—31 o. 1934—39 ledare för Independent Labour Party o. var 1932 en av de främsta krafterna vid dets utbrytning ur Eabour Party (jfr d. o.).

Maxwell [ma:kk's'ell], förk. mx, efter J. C. Maxwell uppkallad enhet i egs-systemet för magnetisk flux. 1 mx = 0.00000001 weber.

Maxwell [mEekks'ell],

James Clerk (183X

—79), skotsk fysiker, prof.

i Aberdeen 1856, i London

1860—65, i Cambridge från

1871, jämte Faraday grund-

läggare av den på läran om

kraftfält byggda moderna

elektricitetsläran; uppställ-

de den elektromagnetiska

ljusteorien (jfr Ljus) o. ut-

gav äv. grundläggande arb.

om kinetisk gasteori o. färglära.



Ma'ya (sanskrit, trolldom; bland verk), i äldre

ind. myt. gudarnas övernaturliga kraft; i den

följande brahmanska filosofien världen upp-

fattad såsom ett blåudverk.

Ma'yafolket, en grupp indianstammar, nu

boende i Las Chiapas på Yucatan (sö. Mexiko)

o. i Guatemala. Fordom ett av Amerikas

främsta kulturfolk med efterlämnade, otydda

inskrifter. Framstående astronomer.

Mayaguez [majagoä's], hamnstad på Porto-

ricos v. kust. 77,000 inv. (1940).

Mayborr, dets. som plattborr.

Mayence [maja'ssJ, franska namnet på Mainz. Mayenne [majänn'], i. Flod i n.v. frankrike. 185 km. Förenar sig ovanför staden Angers med Sarthe till Maine, som utfaller i Loire. — 2. Departement i n.v. Frankrike (Maine), kring M. 1. 5,212 kvkm, 256,000 inv. (1946). Slättland med högt utvecklat jordbruk. Huvudstad: Laval.

Mayer [maj'er], Robert (1814—78), tysk läkare, en av de första som sökte bevisa, att det finns en bestämd proportion mellan den värmemängd, som kan utvecklas på mekanisk väg (genom friktion, gasutvidgning o. dyl.), o. det här till använda mekaniska arbetet; var en av grundläggarna av termodynamiken.

Mayer [maj'är], René, f. 1895, fransk politiker (radikalsocialist). M., som gjorde sig bemärkt för sin omorganisation av de franska järnvägarna under åren före Andra världskr., blev 1943 medl. av Franska befrielsekottet i Alger o. var transportmin. i De Gaulles första reg. sept. 1944. Finans- o. ekonomimin. nov. 1947—juli 1948, försvarsmin. juli—aug. o. tre dagar sept. s. å.

Mayerlingdramat [maj'-], en uppseendeväckande händelse 1889, då ärkeherzog Rudolf av Österrike, sedan han inlett en kärleksförbindelse med baronessan Maria Vetsera, berövade henne o. sig själv livet på jaktsslottet Mayerling nära Wien.

Mayfair [me'fä'], förnäm del av London. Mayflower [me'fla⁹⁰], eng., 'majblomman', namnet på det fartyg, med vilket 'pilgrimsfäderna' 1620 avseglade från England till Nordamerika.

Maynooth [me'no'θ], stad i ö. Eire, grevsk. Kildare, v. om Dublin, 1,000 inv. Irlands största katolska prästseminarium, grundlagt 1795.

Mayo [me'ä'], grevskap i n.v. Eire, prov. Connaught, vid kusten. 151,000 inv. (1943). Bergigt i v. Föga odlat. Huvudstad: Castlebar.

Mayo [me'ä'], Richard Southwell Bourke, earl av M. (1822—72), eng. statsman, vicekonung i Indien 1869.

Mayo [me'ä'], Charles (1865—1939) o. William (1861—1939), amerik. kirurger, grundare av Mayo clinic i Rochester, Minnesota, en kirurgisk mönsterauläggning med forskningsinstitut.

May or [mä°] (av lat. *ma'jor*, större), styresman för stadskommun i England o. För. Stat. Motsv. fr. *Maire*. Jfr Lord

Mayotte [majät], fransk ö, v. om Madagaskar, bland Comorerne. 350 kvkm, 18,000 inv. (1936).

Mayr [majr], Simon (1763—1845), tysk-ital. tonsättare, skrev kyrkliga verk samt ca 60 operor, vilka med sina fulliga körer o. orkestersatser voro högt skattade.

von Mayr [majr], Georg (1841—1925), tysk statistiker, en av sin tids främsta, prof. i München 1898. Bl. arb. *Statistik und Gesellschaftslehre* (1895—1926).

Mazarin [-sara's'], Jules (1602—61), fransk statsman o. kardinal av ital. börd. 1639 kom M. i fransk tjänst, blev Richelieus efterträdare o. under Ludvig XIV:s minderårighet Frankrikes ledande minister. Som sådan förfäktade M. en stark statsmakt o. fullföljde Richelieus utrikespolitik genom krig med kejsaren (Westfaliska freden 1648) o. Spanien (Pyreneiska freden 1659). M. riktade sig själv på statens bekostnad o. framkallade ett allmänt missnöje, bl. a. genom sitt förhållande till änkedrottningen. Jfr Fronden.



Mazari'ner, pastejformade bakelser av mördeg med mandel, ägg o. socker som fyllning.

Mazatlan [mabatla'n], stad i v. Mexico, staten Sinaloa, vid Stilla havet. 29,000 inv. (1940). Industri o. betyd. handel.

Mazdais'men (av pers. *Mazda*, den allwise), persernas gamla religion, grundad på Zarathustras lära, som delvis ingår i mazdaismens heliga skrift Avesta. Som högsta gudom dyrkas Ahura Mazda, det gudas representant. I den världsomspännande kampen mellan honom o. det ondas representant, Ahriman, deltaga människorna o. bidra till det gudas slutliga seger genom att föra ett rättskaffens liv o. iakttaga en mångfald reningsföreskrifter. Det högsta reningsmedlet är den heliga elden. Mazdaismen, som under Sasaniderna (200-t. e.Kr.) blev statsreligion i Persien, gick efter den arab. erövringen (641) avsevärt tillbaka där o. har num. största antalet bekännare (omkr. 100,000) i Indien. Jfr Avesta, Parscr o. Zarathustra.

Mazep'a, Ivan Stepanovitj (1644—1709), kosackhetman i Ukraina (1687), deltog i början av Stora nord. kriget som tsar Peters anhängare men välde planer på Ukrainas självständighet o. övergick 1708 till svenskarna. Efter Karl XII:s nederlag vid Poltava medföljde M. denne på flykten till Turkiet.

i. Mazer [masä'r], Johan (1790—1847), affärsman, möjliggjorde genom donation till Mus. akad. stiftande av ett sällskap (Mazerska kvartettsällskapet) för höjande av intresset för kammarmusik i Sthlm.

2. Mazer, Carl Peter (1807—84), halvbroder till J. M., porträttmålare. Hans bästa porträtt återger C. J. L. Almqvist.

Mazetti AB., fd. Malmö chokolad- o. konfektfabr.-AB., i Malmö. Gr. 1888. Aktiekap. 1,6 mill. kr. (1948). Verkst. dir. Gunnar o. Gösta Mazetti-Nissen.

Mazur'ka el. masur'ka (urspr. masurisk dans), polsk nationaldans i 8/4 takt.

Mazzi'ni, Giuseppe (1805—72), ital. patriot o. revolutionär politiker, landsförvisad 1830, grundade 1831 föreningen »Det unga Italien», som åsyftade ett enhetligt republikanskt Italien, o. sökte vid utbrottet av 1848 års uppror i Milano åstadkomma en allmän ital. resning. 1849 vald till triumvir i Rom måste han redan s. å. åter gå i landsflykt o. stiftade tills. m. Kossuth o. Ledru-Rollin en europ. revolutionskommitté (1850), vars mål var upprättandet av en europ. republik.

Mazzuoli [matso'li], Francesco, kallad Parmeggiani'no (1503—40), landsf. målare, verksam i Rom, Bologna o. Parma. Påverkad av Correggio utvecklade han en utpräglad, graciös manierism. Religiösa o. mytologiska kompositioner o. porträtt.

mb, förkortning för millibar.

m. b. p. a., förkortning för med begränsad personlig ansvarighet, ord som skola ingå i ekonom. förenings firmanamn, om medlemmarna åtaga sig personligt ansvar till visst belopp. Jfr u. p. a.

Mc, förkortning för Mac.

McClure [m'klo°], sir Robert John Le Mesurier (1807—73), eng. polarfarare, upptäckaren av Nordvästpassagen (1850—54).

Mc/s, förkortning för megacykler per sekund. Jfr Cykler.

Md, förkortning för Maryland.

m. d., förkortning för it. *mano destra* el. fr. *main droite*, högra handen (musikterm).

M. D., förkortning för *medicine doktor*.

Me, förkortning för *Maine*.

M. E. A., förkortning för Militär Ekiperings AB. (Sthlm).

Me'a cul'pa, lat., genom mitt förvälland; det är min skuld.

Mean'der, grek. **Maian'dros**, nuv. **Menderes**, flod i Mindre Asien, bekant genom sitt slingrande lopp. — Namnet betecknar num. dels en flodbåge, som omfattar mer än en halv cirkel, dels en ornamentsform, dens. som ganska oegentligt betecknas *à la greck* (bild, se d. o.).

Measurement ton [mes5°m°nt-], enhet = 40 eng. kubikfot; användes som enhet vid angivande av fartygs lastningsförmåga av skrymmande gods.

Meath [mi'p] el. **E a s t-M.** [i'st-], grevskap i n.ö. Eire, prov. Leinster, vid kusten. 2,344 kvkm, 65,000 inv. (1941). Jordbruk. Huvudstad: Trim.

Meaux [mâ] stad i departementet Seine-et-Marne, vid fl. **Marne**. 14,000 inv. (1936).

de Meaux [d°mâ], **Jacques**, fransk ornametsmålare. Inkallades till Sthlm 1697 efter att ha arbetat bl. a. hos Bérain. Han utförde ett flertal dekorationer i Nic. Tessin d. y:s palats o. i Kungl. slottet, där dock endast föga är bevarat.

Mecena't, gynnare av konst o. vetenskap. Jfr **Mæcenas**.

Mechelen [mæk°l°n] (**Mecheln**), fr.

Malines [ma-linn'], stad i n. Belgien, prov. Antwerpen, vid fl. **Dyle**. 62,000 inv. (1940). Säte för Belgiens ärkebiskop. S:t Rombaut-katedralen från 1100 — 1400-t., se bild. Betydande industri, bl. a. statliga järnvägsverkstäder.

Mechelin [mekeli'n]. **Leo** (1839—1914), finl. politiker o. rättslär, prof. i statsrätt i Helsingfors 1874; senator 1882—90, 1905—09. Svensk liberal o. en orädd förespråkare för Finlands författningsenliga rättigheter åtnjöt M. stort anseende i utlandet. Han medverkade livligt vid tillkomsten av lantdagsordningen 1906.

Mechitaris'ter [-kl-], en armenisk munkkongregation, stiftad av prästen **Mechitar** (1676—1749); unierad med rom.-kat. kyrkan o. stadfäst av påven 1712. Huvudkvarter är ön San Lazzaro utanför Venedig, varifrån bl. a. viktiga arb. rörande armenisk historia o. språkvetenskap utgått.

Mechthild från **Magdcburg**, d. omkr. 1280, tysk nunna, nedskrev från 1250 en rad »uppenbarelser», som utmärkas av poetiskt språk o. en mot vissa kyrkliga förhållanden kritisk tendens.

Mechthild (**Mektiid**), d. 1288, dansk drottning, gemål till konung Abel, efter dennes död förmäld med Birger Jarl.

Meck'a, huvudstad i Hedjas, v. Saudi-Arabien, i en ofruktbar dal. 80 km från Röda havet. 80,000 inv. Som Muhammeds födelsestad är M. islams andliga huvudstad o. främsta vallfartsort. Dess medelpunkt är moskén el-Haram med Kaba o. den heliga svarta stenen. Icke-muhammedaner få num. ej besöka M.

Meckabalsam, ett gulbrunaktigt gummi-harts, som utflyter ur stammar o. grenar av *Commiphora opobalsamum* (fam. *Burseraceae*), inhemska i s.v. Arabien. Ett i Orienten högt skattat men mycket dyrbart läkemedel.

Mecklenburg. 1. Delstat i u. Tyskland, vid Östersjön, omfattande M. 2 samt Pommern. — 2. Till 1945 riksdel i Tyskland, utgörande huvuddelen av M. 1. 15,721 kvkm, 911,000 inv. (1939). Skogrikt bergland. Åkerbruk, boskaps-skötsel; livsmedelsindustri. Huvudstad: Schwerin. — **Hist.** Tjrspr. bebott av germaner erövrades M. på 500-t. av slaver, som omkr. 1160 kuvades o. kristnades av Henrik Lejonet. 1348 blev M. hertigdöme, 1701 indelades det i M.-Schwerin o. M.-Strelitz o. 1815 blcvo båda områdena storhertigdömen. 1918 infördes rcpubl. författningar. 1934 förenades de till en riksdel (ty. *Land*), styrd av en riksståthållare.

Meco'nium, annan form för mekonium.

Med., förkortn. av *medicine* (doktor o. dyl.).

Medalj' (av lat. *metawum*, metall), skådepenning, minnespenning, myntliknande, i rund el. oval form gjuten el. präglad metallplatta med vanl. tämligen höga reliefer (porträtt, inskrifter m. m.) på såväl åtsida (adversen) som fränsidan (reversen) el. enbart på fränsidan. Användes som pris- el. belöningspenning.

Medaljfonden, fond, stiftad av Karl XIV Johan, för pensioner åt manskap o. underofficerare, som deltagit i hans krig. Ingår nu i Konungens militärhospitals- o. medaljfonder.

Medaljong' (av fr.), medalj av större format, relief el. dyl. i oval el. rund ram; kapsel för förvaring av miuityporporträtt o. dyl.

Medaljensionär, innehavare av den s. k. svärdspensionen.

Medaljö'r, innehavare av medalj; äv. medaljgravör.

Medang', stad på n. Sumatra. 77,000 inv.

Medborgarkort, ett av vederbörande länsstyrelse utfärdat identitetskort för svensk medborgare, som fyllt 15 år o. är kyrkobokförd i riket, med uppgifter om personens namn, födelseid, födelsennummer, födelsehemort o. kyrkobokföringsort. Motsvarande kort för den som icke är svensk medborgare kallas **främ-lingsk o r t**.

Medborgarrätt el. **medborgarskap** i Sverige förvärfas bl. a. genom födsel (av barn i äktenskap om fadern o. av barn utom äktenskap om modern är sv. medborgare), genom äktenskap (med man som är sv. medborgare), genom naturalisation (av inflyttad utlänning, som fyllt 21 år o. vistats minst 5 år i riket med god frejd) o. genom återinflyttning (av personer, som genom födsel vunnit sv. medborgarrätt men förlorat den genom utvandring). Lag 23/ 1924.

Medborgerligt förtroende el. **frejd**, äldre lagterm för medborgerlig aktning; förlust av medborgerligt förtroende kunde före 1918 ådömas som strafföjd.

Medbringare, detalj på maskin, varigenom en maskindel (el. t. ex. ett arbetstykke i en svarv) tvingas medföra en rörelse (t. ex. av en roterande axel). Kan i sin enklaste form bestå av en i den ene delen fästsatt tapp, passande till ett hål i den andra. „

Mede'a, grek. **Mede'i'a**, i grek. myt. en kungadotter i Kolkis, hjälpte med trollkonster Jason att röva det gyllene skinn. M. blev Jasons maka, men då han efter en tid tog en annan hustru, mördade hon denna samt sina egna barn med Jason.

Medelbarometerståndet, ett lufttryck av 760 mm kvicksilverpelare. Jfr **Lufttryck**.

Medelhavet begränsas i n. av Europa, i ö. av Asien, i s. av Afrika o. står i v. genom Gibraltar sund i förbindelse med Atlanten, i ö. genom Suezkanalen med Röda havet. Det har flera tydligt avgränsade bihav: Svarta havet taed Asovsk sjön, Marmarasjön, Egeiska o. Adriatiska haven o. Tyrrenska sjön, tills. m. dessa ca 2.9 mill. kvkm. Medeldjup 1,431 m,



största djupet 4,404 ni, s. om Peloponnesos. Salthalten är större än i Atlanten. — Sed. urminnes tider har M. spelat en mycket viktig roll för samfärdseln.

Medelhögtyska, förk. *mhty.*, perioden 1100—1500 i högtyska språkets utveckling.

Medelkontraktet i Visby stift omfattar 36 församlingar. Kontraktsprestens adr.: Gotlands Karby.

Medellin [-deljinn'], stad i v. Colombia, Sydamerika, n.v. om Bogotá. 198,000 inv. (1942). Univ. Handel. Guldgruvor i närh.

Medellågtyska, förk. *mlty.*, perioden 1100—1500 i lågtyska språkets utveckling.

Medelpad (möjl. »mellanvägen», av fsv. *pap*, stig), landskap i ö. Norrland, kring nedre loppet av Ångermanälven.



pet av Indalsälven o. Ljungan. M. är beläget mitt i Sverige från n. till s. räknat. Ingår Västernorr 1. l., Härnösands stift. 7,592 kvkm, varav 7,085 land, 110,436 inv. (1946), 16 pr kvkm land. Högst i v. (upp till 577 m ö. h.). Kusten är sönderdelad o. omges av öar, störst Alnö. Skogsbruk, sågverksindustri, trävaruutförsel. Stad: Sundsvall. landskapsvapen. se bild.

Medelpads västra domsaga, Västernorr. l., omfattar ett tingslag (kommunerna Haverö, Borgsjö, Ange köping, Torp, Stöde, Sättna, Selånger, Tuna o. Attmar) med tingsställe o. domare i Sundsvall. 37.323 inv. (1947).

Medelpads östra domsaga, Västernorr. l., omfattar ett tingslag (kommunerna Njurunda, Skön, Timrå köping, Alnö, Tyndcrö, Hässjö, Ljustorp, Indal, Liden o. Holm) med tingsställe o. domare i Sundsvall. 52.035 inv. (1947).

Medelplana, fordom Mc del upplanda, kommun i n. Västergötland, Skarab. l. (past.-adr. Blomberg); Kinne landsf.distr., Kinnefjärdings, Kinne o. Kållands doms. 805 inv. (1947).

Medelproportional el. geometriskt medium till två storheter a o. b är $\sqrt{ab}$, konstrueras geometriskt medelst en halvcirkel. (Se bild.)

Medelpunkt el. centrum. *Mat.* Medelpunkt till en kurva är en punkt, som halverar alla genom densamma dragna kordor (dvs. rätta linjer, som förena två godtyckliga punkter på kurvan). Jfr Cirkel.

Medelsoltid, dets. som medeltid.

Medelstads härad, Blek. 1, omfattar 13 kommuner: Sillhövda, Eringsboda, Tving, Fridlevstad, Nätraby, Hasslö, Aspö, Föckärla, Listerby, Hjortsberga, Edestad, Ronneby landskommun o. Backaryd samt Ronneby stad. 34.921 inv. (1947). Östra o. Medelsta domsaga.

Medelstads kontrakt. Lunds stift, Blek. 1.,
omfattar 14 församlingar. Kontraktsprostens
adr.: Johannishus.

Medelsvensson, namn på genomsnittssvensken, tänkt som en något brackig figur.

Medeltal, dets. som medelvärde.

Medeltid' el. medelsoltid räknas i mot-

sats till sann tid efter en tänkt sol, som i motsats mot den verkliga förflyttar sig utefter himmelsekvatorn med jämn rörelse. Ifr Dygn

Medeltiden kallas sed. omkr. 1690-t. i europ.
historia tiden tydymden från omkr. år 400 till omkr.
1500; räknas i sv. historia från mitten av
1000-t. till omkr. 1520.

Medeltidslatin, det under medeltiden, särsk. av de andliga nyttjade latinet, som därvid undergick stora förenklingar. Undanträngdes under renässansen, då man sökte få till stånd ett klassiskt latinskt tal- o. skriftspråk.

Medeltidsmiddag, tidpunkt, då medelsolen
passerar ortens meridian.

Medelvärde, medeltal el. aritmetiskt medium till en samling tal är deras summa dividerad med talens antal. Jfr Medelproportional o. Harmoniskt medelvärde. Me'der, invånare i Medien.

Me'devi (fsv. *Midhiaviii*, 'mitt på skogen'), Sveriges äldsta hälsobrunn, i n.v. Östergötland, nära Vättern, grundad av Urban Hjärne 1678. Radioaktivt, järnhaltigt vatten; gyttejbad.

Medförd [medd'f»d], stad i Massachusetts, För. Stat. 63,000 inv. (1940). Förstad till Boston.

Medgift, dets. som hemföljd.
Med Guds nåde, tillägg framför vissa titlar.
Jfr Dei gratia.

Medhjälps. Jur. Form av medverkan (se d. o.) till brott.

Media'n till en triangel är en rät linje från ett av dess hörn till mittpunkten på motstående sida.

Mediant' (av lat. *me'dius*, mellerst), musikk-
term: dets. som ters.

Mediastin'ium (av lat. *the'dius*, mellerst, o. *asta're*, befinna sig), en genom anhopning av ett flertal bildningar, ss. hjärtat, matstrupen, stora, kroppspulsådern o. sammanfogande bindväv, bildad, mittställd skiljevägg i brösthålan, delande denna i en höger o. en vänster hälft.

Mediat (av lat. *the'dium*, mellanlänk), medelbar; riksmedelbart område, ett under riket
ej omedelbart lydande utan ett annat »riks-
stånd» underordnat område (i Tysk-romerska
riket).

Mediatio'n (av lat.), medling för fredligt biläggande av mellanfolkliga tvister. — Me-dia'tor, lat., medlare.

Mediatise'ra, göra mediat, dvs. göra beroende av en större stats suveränitet. Genom media-tise'ringar 1803, 1806 o. 1815 försvunno ett stort antal tyska småstater.

Medica'go, växtsläkte (fam. *Leguminosae*), ca 50 arter i Europa, Asien samt v. Afrika. Blad trefingrade, blommor i huvuddik klase, balor snäcklikt hopvridna. *M. saWwa*, blålucern, flerårig, värdefull foderväxt.

Medicéergravarna, benämning på två av Michelangelo utförda, märkliga gravmonument över Giuliano (1479—1516) o. iorenzo (1492—1519) de'Medici i Nya sakristian i San Lorenzo i Florens, ej helt fullbordade. I/Orenzos grav, se bild.

de' Medici [-di-
sji], Medicéerna,
berömd florentinsk
ätt, härskade 1434—
1737 i Florens.

1. de' Medici, Cosimo (1389—1464), innehade från 1434 ledningen i Florens, lät pryda staden med konst-



verk o. byggnader (Palazzo Medici), understödde litteratur o. vetenskap.

2. **de' Medici, Lorenzo**, kallad *il Magnifico* (1449—92), sonson till C. de' M., en av renässansens mest lysande personligheter, själv skald (samlade dikter, *Opere*, 1826) o. ivrig gyn-nare av vetenskap o. konst (Michelangelo, Poliziano, Pico della Mirandola ra. fl.); stod från 1469 i spetsen för republiken o. befäste sin maktställning genom en författningsförändring, varigenom makten lades i händerna på en av honom själv behärskad 70-manna-nämnd. Sökte i den yttre politiken upprätthålla jämviktssystemet i Italien o. gav åt Florens en synnerligen inflytelserik ställning.



3. **de' Medici, Piero** (1471—1503), son o. 1492 efterträdare till 1. de' M. Fördriven 1494.

4. **de' Medici, Giovanni** (1475—1521), son till L. de' M., blev 1513 påve (Leo X).

5. **de' Medici, Giulio** (1478—1534) > brorson till J. de' M., blev 1523 påve (Clemens VII).

6. **de' Medici, Alessandro** (1510—37), sonson till P. de' M., förde 1527 från Florens men återinsattes 1530 av kejsar Karl V, vilkens dotter (Margareta av Parma) Alessandro äktade. Mördad.

7. **de' Medici, Cosimo, d. y.** (1519—74), efterträdare till A. de' M. 1537, storhering av Toscana 1569, gynnade konst o. litteratur.

Medic'n (av lat. *mede'ri*, läka), benämning på 1) läkekonsten i dess helhet, 2) den del av läkekonsten, som sysslar med sådana invärtes sjukdomar, som icke kräva kirurgiskt ingrepp; kallas äv. invärtes medicin. — Populärt användes termen i st. f. medikament. Därav *medicin'er'a*, regelbundet intaga medikament.

Medicinalråd, led. av Medicinalstyrelsen. Medicinalstyrelsen, under inrikesdepartementet lydande, centralt ämbetsverk för överinseendet över läkar-, sjukhus- o. apoteksväsendet i Sverige. Vid styrelsens sida står ett vetenskapligt råd. Instr. av »/6 1947.

Medicinaltaxa, av medicinalstyrelsen utfärdade föreskrifter för apotekens priser på läkemedel. Revideras årligen.

Medicinalvikt el. **apoteksvikt**, viktssystem, som förr användes för läkemedel, i Sverige till 1862. Jfr Gran, Skrupler o. Uns.

Medicinalväxter, sådana växter, från vilka man erhåller material till framställning av läkemedel.

Medicine Hat [medd'sin hsett], stad i prov. Alberta, s.v. Canada, 10,000 inv. I närh. mycket rika gaskällor.

Medicinan, hos många naturfolk (särsk. indianer) person, som samtidigt är läkare, trollkär, siare o. präst.

Medien, fordom namn på ett rike i n.v. nu v. Iran, uppkallat efter ett invandrat, med perserna nära besläktat folk, *mederna*, som äv. antogs Zarathustras lära. M. stod länge under assyrisk överhöghet men frigjorde sig på 600-t. f.Kr. o. upplevde en storhetstid under konung Kyaxares (625—585 f.Kr.), som utvidgade riket o. i förbund med Babylonien störtade det assyriska väldet (606). Omkr. 550 f.Kr. kuvades M. av perserkungen Kyros o. uppgick sed. som provins i det pers. riket.

Medieva'l (av lat. *medium ævum*, medeltiden), medeltida; en trvckstilt av antikvasnitt (>latinsk> stil) med fin schattering.

Medika'l (av lat. *medicus*, läkare), hörande Ull medicinen, medicinsk, t. ex. medikala bad.

Medikament' (av lat.), läkemedel, företrädesvis sådana, som tillhandahållas av apotek.

Medikofilen, förkortning för *medicinsk, filosofisk examen*, en 1907 avskaffad förberedande examen till medicine kandidatexamen.

Med'ikus (av lat.), läkare. Användes num. endast i vissa sammansättningar, t. ex. kungl. livmedikus.

Medin, Oskar (1847—1927), prof. vid Karol. inst. 1884—1912. Initiativtagare till Allmänna barnhusinrättningen, vid vilken han 1884—1914 var överläkare. M. gjorde viktiga rön ang. barnförlamning.

Medi'na, t. Arab. e l-Medina, stad i Hedjas v. Saudi-Arabien. 20,000 inv. Näst Mecka islams heligaste stad, vars förnämsta moské rymmer Muhammeds grav. Univ. sed. 1913. — M. var 622—661 kalifernas huvudstad. 2. Annat namn på staden Cittavecchia på Malta.

Medina'l el. veronalnatrium, ett sömnmiddel. Jfr Veronal.

Medi'net el-Fajum, äv. Medina, nuv. stad i oasen Fajum i s. Egypten, vid Kairojärnvägen. 64,000 inv. (1937). Väverier; handel. — N. om M. ruinerna av den forna staden Arsinoe.

Medi'net Habu, by i s. Egypten, vid v. Nilstranden, snett emot Luxor. Stortatade ruiner från det forna Tebe, främst Kamses III:s gravtempel o. palats, omgivna av höga murar.

Med'io, it., i mitten (av en månad).

Medioker [-iäk-] (av lat.), medelmåttig.

Mediotvist, ett hårt snott garn, som användes till varp för finare bomullstygger.

Medisferkorv, milt kryddad korv till bräckning.

Meditatio'n (av lat. *medita'ri*, grubbla), andaktsfull, inätvänd betraktelse; begrundande.

— **Medi'te'r'a**, begrunda. — **Medi'tati'v**, tankfull, begrundande.

Mediterra'n (av lat. *me'dius*, mellerst, o. *terr'a*, land), som ligger mitt i ett land; som hör till Medelhavet, Medelhavs-.

Med'ium, lat., det mellersta, mellanlänk. Fys. Påvisbart el. blott tänkt ämne, utfyllande det rum, i vilket man tänker sig fysikaliska företeelser sprida sig från punkt till punkt. Ex. världsetern, dielektrikum. — **Mat. Dcts.** som medelvärde. — **Psyk. Person**, som vid psykologiska experiment (hypnos m. m.) användes som försöksobjekt.

Medling, försök att åvägabringa överens-kommelse el. försoning mellan tvistande parter. Medling mellan stater regleras bl. a. i Haagkonventionerna 1899 o. 1907 o. i FN:s stadga, medling mellan makar i 14 kap. Giftermålsbal-ken o. medling i arbetstvister i lag 28, 1920.

Medljud, dets. som konsonant.

Médoc [medäkk'], en del av dep. Gironde, s.v. Frankrike, v. om Gironnes o. Dordognes sammanflöde. C:a 1,000 kvkm. Vinodlingar.

Médois, rörelse i solens skenbara riktning (t. ex. visarna på ett ur).

Medulla'rär (av lat. *medul'la*, märke), det först ränn- o. sedan rörföriga anlaget till centrala nervsystemet hos fostret.

Medusa. 1. I grek. myt. ett vidunder, en av de tre gorgonerna. M:s huvud, som hade förmågan att förstena varje betraktare, avhögs av Perseus o. fästes på Atenas sköld. Ur M:s blod uppstod vinghåsten Pegasus. Forngrek. medusahuvud i marmor, den s. k. Medusa Rondanini, ut i Miinchen, se bild. — 2. M. el. *polyp medusa* benämnes den könliga generationen av polypdjuren.



Medway [medd'oe'], biflod fr. h. till Thames, s.ö. England, grevsk. Kent. 110 km. Segelbar.

Meissner [mejs'-], Hjalmar (1865—1940), musiker, orkesterdirigent vid Ranfts teatrar, 1908—10 vid Kungl. teatern o. 1914—19 vid Göteborgs orkesterförening. Memoarer (*Gamla glada Stockholm*, 1939). G. m. i. m. m. a. M., f. Ekström (1866—1942), operettsångerska. M:s fader, August M. (1833—1903), åtnjöt som musiker, tonsättare o. dirigent (på Berns salonger m. m.) stor popularitet.

Meissner [majs'-], Otto, f. 1880, tysk ämbetsman. Blev 1920 chef för rikspresidentens byrå, 1934 för det nya Präsidialkanzlei, motsv. den förutv. rikspresidentens byrå, spelade stor roll vid den nationalsocialistiska statens rättsliga utformning. 1947 ställde inför en armerik. krigsförbrytelse domstol. Har bl. a. skrivit *Staats- und Vernaltungsrecht im Dritten Reich* (1935)«

Meissonier [mäsänje'], Just Aurèle (1693 el. 1695—1750), fransk konstnär. Han föddes i Italien o. kom tidigt till Frankrike, där han utbildades till guldmed. I ett stort antal mönsterteckningar, som graverades, gav han upphov till rokokons formspråk, såväl betr. enstaka konstslöjdsföremål som rumsinredningar (se bild). Verksam både inom o. utom Frankrike.



Meissonnier [mäsänje'], Ernest (1815—91), fransk målare o. grafiker. Urspr. genremålare övergick han senare till historiemåleriet



med Napoleonska motiv (*Återtåget från Ryssland*, se bild). Oftast litet format men med realistisk noggrannhet återgivna detaljer.

Meitner [majt'-], Lise, f. 1878, österrik, fysiker, e.o. prof. vid Berlins univ. 1926—33, sed. 1938 verksam vid Forskningsinstitutet för experimentell fysik i Stthlm. Atomforskare.

Mejerhold, Vsevolod, f. 1874, rysk teaterregissör, vars insättningar varit förebildiga för teatern i den kommunistiska folkuppföstrans tjänst.

Mejeri' (av ty. *Meter*, gårdsfogde), lokal för yrkesmässig mjölkbehandling (pasteurisering samt beredning av grädd, smör o. ost). Gällande mejeristadga av ²²/₇ 1936 med ändr. ²³/₇ 1936 o. ²⁴/₇ 1945.

Mejerikonstulent, tjänsteman hos hushållningsällskap, mejerierorganisation o. d. för tillhandahållande med råd o. biträde inom mejerifacket.

Mejhand, en båge, som, fästad vid en lie, befordrar sådens avläggning i en sträng.

Mejram, art av örsläktet *Origanum*.

Mejsel, verktyg för bearbetning av trä, sten o. metaller. Är en platt, killiknande stålbit med skärande, härdad ägg, som drives in i

arbetsstycket med hammarslag. Jfr Skruvmejsel o. Stämjärn.

Mekanik' (av grek. *mekane'*, verktyg), vetenskapen om kroppars jämvikt o. rörelse. Indelas i statik, kinematik, kinetik o. dynamik. — Mekaniker, person, som vetenskapligt sysslar med mekaniken; arbetare inom mekaniska facket. — Mekanisk, som hör till mekaniken; hantverks-, maskinmässig; utan viljans medverkan.

Mekaniska värmeekvivalen'ten, det mekaniska arbete el. den energi, som motsvarar en värmeenhet. Har värdet 426.9 kilogrammeter per kilokalori = 41.86 milljoner erg per kalori.

Mekaniska värmeteorien, den allmätt antagna teorien, att värmen beror på molekylernas rörelser. Jfr Gasteori o. Termodynamik.

Mekaniska vävnader el. stödjevävnader, sådana ofta förvedade vävnader, som ha till uppgift att ge växternas kropp fasthet o. styrka. Hit räknas bast (sklerenkym), kollenkym o. stencellsvävnad. Hos örter har äv. kärllsträngens veddel mekanisk betydelse, hos buskar o. träd är veden den viktigaste stödjevävnaden.

Mekanisk teknologi', läran om råämnens förädling genom mekaniska processer o. arbetsmetoder, ex. gjutning, maskinbearbetning, härdning osv.

Mekanisk trämassa, slipmassa. Jfr Pappersmassa.

Mekanism' (av grek. *mekane'*, verktyg). *Tekn.* Maskinell anordning. — *Filos.* Åskådning, som under förkastande av ändamålsynpunkter o. teorier om frihet lär, att allt skeende bör förklaras rent mekaniskt enl. lagen om orsak o. verkan. Motsats ur filos. synpunkt är teleologien, ur biologisk vitalismen.

Mekne's el. Mekine's, arab. Miknasa, stad i n.v. Marocko, s.v. om Fes. 10,000 inv. (1941), därav 15,000 européer. Sultanens sommarresidens.

Mekong', största floden i Bortre Indien; upprinner i ö. Tibet, genomflyter kin. prov. Yü-nan under namnet Lant-sa-n-Kiang o. utfaller i Sydkin. havet med stort delta. 4,200 km. Flodområde c:a 800,000 kvkm. Föga segelbar. Delvis gräns mellan Annam o. Siarn.

Mekonium (av grek. *mekon*, vallmo). 1. Dets. som opium. — 2. Dets. som barnbeck.

Me'la, Pomponius, f. i Spanien omkr. Kristi födelse, författare av romarnas äldsta geografiska lärobok *De chorographia* (omkr. 40 e.Kr.).

Melaleuca, växtsläkte (fam. *Myrtaceae*), mer än 100 arter träd o. buskar. Blad lansettlika. Frukten ett bär. Av *M. leucadendron* (indomalajiska området) erhålles genom destination av bladen kajeputolja.

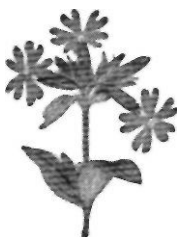
Melamin', triaminotriazin el. cyanursyreamid, framställes numera i stor skala ur kalkkväve, som med syror ger cyanamid ($H_2N \cdot CN$). Denna förening el. dess omvandlingsprodukt dicyandiamid polymeriseras till melamin genom upphettning i ammoniakgas under tryck. Melamin kondenseras lätt med formaldehyd till ett konstharts, melaminharts, som vid värmebehandling blir osmältbart o. olösligt. Användes till elektriska isolatorer m. m.

Melampyrum, kovalsläktet (fam. *Scrophulariaceae*), 25 arter ettåriga örter på n. halvklotet. Blad hela, spetsade, korsvis motsatta; blommor (se bild) ensamma el. i toppställt ax. Den vit- o. gulblommiga *M. pratense*, koval, o. den gulblommiga



Af. *silva'ticum*, skogskovall, allmänna i ängs- o. skogsmark. *M. nemoro'sum*, natt och dag, har höggula blommor o. blåvioletta höglblad; lundväxt.

Melandrium, örtsläkte (fam. *Caryophyllaceae*, underfam. *Silenoideae*), 60 skildkönade arter på n. halvklotet, i Kaplandet o. i Anderna. Kronblad djupt tvåkluvna med vingad klo; enrummig kapsel. Af. *ru'brum*, röd-blåra, en över hela landet utbredd lund växt. (Se bild.)



MelanV sien, gemensamt namn på de öar o. ögrupper i Stilla havet, Oceanien, som ligga n. och n.ö. om Australien. De förnämsta äro: Nya Guinea, Bismarcksarkipelagen, Salomon-, Santa Cruz-, Fijidoarna, Nya Ilebriderna, Loyautédoarna o. Nya Kaledonien. Inv. kallas mclane'sier, varav namnet på övärlden.

Melane'sier, människoras, bebodde större delen av Melanesien. Utmärkande drag äro: kullrig panua, bred näsa, mörkbrun hudfärg, krusigt, yvigt svart hår med matt glans, ringa kroppshårighet.

Mélange [mela'&s3'], fr., blandning.

Melani'n (av grek. *me'las*, svart), det mörka pigmentet i hud, hår o. näthinna hos mörka personer o. raser. Ingår äv. i födelsemärken o. vissa sjukliga förändringar i huden (jfr Melanos). Bildas vid oxidation av tyrosin o. a. aromatiska aminosyror.

Melanism' (av grek. *me'las*, svart). 1. Förekomst inom vissa djurarter av individer med en avvikande, mörkare färg, t. ex. svarta ekorrar o. harar. — 2. Bets. som melanos.

Melankoli' (av grek. *me'las*, svart, o. *kole'*, galla), svärmod, dysterhet. I modern psykiatri namnet på en viss form av sinnessjukdom, vid vilken den sjuke lider av ett djupt svärmod, depression, som ibland leder till självmord. — Melankolisk, tungsint, vemodig.

Melankton (Melanchton), Philip p (1497—1560), tysk huma- <r-

nist o. teolog. Luthers medhjälpare, vid 21 år prof. i grekiska i Wittenberg, senare i teologi. M:s ideal var kristlig humanism. Genom sina arb., främst tros- läran *Loci communes* (1521) o. *Augsburgska bekännelsen* (1530), förvärfvade han sig namnet »Tysklands lärare». M. avlägsnade sig senare alltmer från den strängare lutherdomen o. närmade sig Calvin, särsk. i nattvardsläran.



Melanos [-äs] el. melanism' (av grek. *me'las*, svart), sjuklig mörkfärgning av huden, t. ex. vid Addison's sjukdom o. vid kronisk arsenikförgiftning. — Melanom [-äm], brun till svart svulst i huden; en svårartad form kallas mclanosarkom [-äm]. Jfr Melanin.

Melarti'n. Erkki (1875—1937), finsk tonsättare, från igri direktor för Helsingfors' musikinstitut; professor 1919. Skrev lyriska sånger o. orkesterverk med folkvisemotiv.

Melass' (av lat. *mel*, honung), en tjockflytande, mörkbrun vätska, vilken erhålles i sockerfabrik som återstod efter indunstning av den sockerhaltiga pressaftn. Användes för framställning av sprit (rom, brännvin) o. som foder, vanl. blandat med kli el. fodercel- lulosa.

Mel'ba, Nellie, cgcntl. Mitchell (1861—1931), austral. operasångerska (soprän), vann särsk. som kofortursångerska stora framgångar i Kuropa, Amerika o. Australien. Lämnade operascenen 1926. (Se bild.)



Melbourne [niell'b'n], huvudstad i Victoria, s.ö. Australien, vid Yarras utlopp i Port Philip Bay. 1,077,000 inv. (1941). Före 1927 säte för den austral. förbundsregeringen. Världsdelens näst största stad o. främsta hamn. Univ. sed. 1853. Betyd. industri o. mycket livlig handel o. sjöfart. — Grundad 1835.

Melbourne [mell'b'n], William Lam b, viscount M. (1779—1848), britt, statsman av whigpartiet, premiärminister 1834 o. 1835—47; mest känd som drottning Viktorias lärare i regeringskonsten.

MeFbye [-by], Anton (1818—75) o. Vilhelm (1824—82), danska marinmålare. Anton M. är repr. i Nat.Mus. med *Franska fartyget le Fleurier i Medelhavet*.

Mel'chers [-kers], Henrik Melcher, f. 1882, professor, tonsättare, lärare vid Musikhögskolan i Stihln 1925—46, har skrivit orkesterverk (*Svensk rapsodi*), en stråkkvartett, pianokonserter, sånger m. m.

Melchior, Lauritz, f. 20/3 1890, dansk operasångare, kgl. Kammersanger, sed. 1926 den främste Wagner-tenoren vid Metropolitan Opera; medv. i Bayreuth-festspelen 1925—31; vidsträckt konsertresor, till Stihln i:a ggn 1938.

Me'ldahl, Ferdinand (1827—1908), dansk arkitekt, mest känd för återuppbyggnaden av det genom eldsvåda förstörda Frederiksborgs slott o. fullbordandet av Frederiks- el. Marmorkirken i Köpenhamn.

Meldererantz [-kröjts], Jonas (1715—85), adlad 1719 på grund av faderns (teol. prof. Lars Molin i Uppsala) förtjänster, matematiker o. fortifikationsofficer, prof. i matematik i Uppsala 1751—52. Som deltagare i en fransk gradmätningsexp. till Lapland 1736 lärde M. känna detta land o. grundade Meldersteins bruk (se d. o.) samt upptog Gällivare gruvor.

Melderstein [mell'ersteun], numera nedlagt järnbruk i Råneå kommun, Norrb. l., grundat 1738 (namnet efter J. Meldercreutz o. A. Steinholtz, som 1740 förvärfvade bruksprivilegierna). Under Meldercreutz' ledning utvecklades bruket enormt o. omfattade äv. manufakturverk, sågverk, kvärn o. skeppsbyggen, vartill kom en nyodlingsverksamhet i hela området mellan Luleå o. Kalix älvar på 20 mils längd. M. spelade sålunda en viktig roll i Norrb:s ekonomiska liv. — Manbyggnaden är num. ålderdomshem.

Meldome'ter, apparat för bestämning av höga smältpunktstrmpcraturer, grundad på mätning av längdändringen hos ett elektriskt uppvärmt platinaband, på vilket ett mycket litet prov placeras. Inträdande smältning iakttagas med mikroskop. Bandets längd har uppmätts vid några kända smältpunkter. Användbar upp till 1,500 C.

Melea'gros (lat. *Melea'ger*), grek. sagohjälte, deltog i argonauternas tåg o. i kalydonska jakten.

Melegnano [-lenja'nä], förr Marignan'n o. stad i n. Italien, prov. Milano (Lombardiet), 8,700 inv. (1931). Vid M. besegrade Frans I av Frankrike en legohär i Milanos tjänst 1515.

von Me'len, Berend, d. 1561, tysk adelsman, åtföljde Kristian II till Sverige 1520 men övergick inom kort till Gustav Vasa o. deltog

som ledare i expeditionen mot Gotland 1524; misslyckades o. föll i onåd hos konungen. M. flydde till Tyskland o. utgav under de följ. åren hätska smädeskrifter mot Gustav Vasa.

Mele'ra (av fr.), (in)blanda. — Mele'rad, a. av obestämd färg, spräcklig, blandad.

Melia'eeae, växtfamilj, omfattande 670 arter träd, buskar samt några örter i tropikerna. Blommor femtaliga, regelbundna, ståndarsträngar rörligt sammanvuxna. Hit höra flera arter med värdefullt virke, ex. *Cedrela*, *Swietenia*, *Khaya* o. a.

Melbios [-ä's], sammansatt sockerart, som bildas vid lindrig hydrolys av raffinös.

Melilla [-lil'ja] el. Mi'lla, hamnstad i n. Marocko, starkt befäst. 77,000 inv. (1941). — Spaniens äldsta besittning i Afrika (sed. 1496).

Melin, Hans Magnus (1805—77), teolog, prof. o. domprost i Lund, mest känd för sitt stora bibelverk *Den Heliga Skrift, i berättigad översättning och med nödiga förklaringar* (»Melin's bibelverk», 1858—65). Äv. vitter förf.

Melin, Karl Alfred (1849—1919), lektor, skald, led. av Sv. akad. 1898. Skrev naturskildrande o. berättande dikter med folklivsmotiv (*Humlepickningen*, 1882, *Skårgårdsbilder*, 1891, m. fl.) samt dramer (*Vid Breitenfeld*, 1893) o. lyriska översättningar.

Melin, Olof (1861—1940), överste, uppfinnare av ett stenografiskt system (offentliggjort 1892). Utgav *Stenografiens historia* (r—2, 1927—29).

Melin, Elias, f. ^{28/7} 1889, botanist, prof. i Uppsala 1930, framstående mykorrhiza-kännare.

Melini't, sprängämne av pikrinsyra.

Melisk poesi el. meli'k (av grek. *me'los*, sång), för sångföredrag avsedd lyrisk diktning, förekom hos de attiska skalderna i grek. litteratur; vanl. rikt växlande versmått.

Melism' (av grek.), melodisk utsmyckning, vanl. dets. som koloratur. — Melisma'tisk sång, en sång, där flera toner sjungas till en stavelse. Motsats: sylla'bisk sång.

Meliss'a, örtsläkte (fam. *Labiatae*), 3 arter i Medelhavsområdet o. Asien. Af. *Officina'lis*, citronmeliss el. »hjärtansfröjd», innehåller en flyktig olja med citronliknande lukt. Sedan forntiden använd som läkemedel (magmedel).

Melito'pol, stad i Ukraina, vid fl. i »—j—

Molotjinaja, 76,000 inv. (1939). Handel med säd o. salt.

Melk, stad i Nedre Österrike, vid Donau, 3,000 inv. Berömt benediktinerkloster, grundat 1089. Nuv. byggnader uppfördes i rik barock 1702—49, huvudsakl. efter ritn. av J. Prandtauer. (Se bild.)

Mel'kart (feniciska: »stadskönung»), det forna Tyrus' stadsgud (baal).

Melki-Se'dek, enl. 1 Mos. 14: 18—20 en »prästkönig» i Salem (Jerusalem).

Melki'ter, i Egypten o. Syrien benämning på grek.-ortodoxa kyrkans bekännare; stundom på en grupp syrisk kristna, som leva i union med rom.-katolska kyrkan med egen patriark i Damaskus. Omkr. 100,000.

Mellaha, flygplats, 16 km utanför staden Tripolis, Libyen. Amerik. flygbas under utbyggnad sed. 1948.

Mellan [mlams'], Claude (1598—1688),

fransk tecknare o. koppars tickare; utförde karaktärsfulla porträtt i en säregen teknik.

Mellanakt, uppehåll mellan akterna i en teaterföreställning.

Mellanamerika, dets. som Centralamerika.

Mellandäck, 1. Det närmast under huvuddäcket belägna däck. — 2. Benämning på underdäckstrymme för 3e klass passagerare.

Mellanfernissa, äv. kallad retuscherfärg, består i regel av hartslösning med tillsats av torkande olja. Användes som underlag vid övermålning. I'är ej användas som slutfärg.

Mellänfrekvens, de mindre hastiga svängningar, vartill inkommande radiosignaler (högrekvens) förvandlas i superheterodynsmottagare. Efter förstärkning (mellänfrekvensförstärkning) likriktas de av detektorn, så att de långsamma ljudsvängningarna (lägrekvens) bli hörbara.

Mellan-Grevie, kommun i s.v. Skåne, Malmö. 1. (past.adr. Jordholmen); Vellinge landsf. distr., Oxie o. Skytts doms. 200 inv. (1947).

Mellängärde, diafragma, andningsmuskel, som utgående från ryggraden o. bröstorgans nedre rand bildar en uppåt konvex kupolformad skilljevägg mellan bröst- o. bukhälarna. Vid dess sammandragning sänkes kupolen o. brösthållans volym ökas; den är sålunda en inandningsmuskel. Kupolen höjes genom verkan av bukmuskulerna, som pressa på bukhålvorna, som i sin tur pressa mellängärdet uppåt.

Mellänkommande part cl. interveni'c n t, person som utan att vara part i rättegång inträder i densamma, därför att saken rör hans rätt. 14 kap. rättegångsbalken.

Mellänkåben, ett hos fostret i överkåbens mitt beläget ben, som hos den vuxne endast motsvaras av den del av överkåben, i vilken framtänderna sitta.

Mellanriksbanor, sådana järnvägar, som förbinda angränsande länders järnvägsnät.

Mellanrikslagar, överenskomelser mellan Sverige o. Norge under unionistiden om inbördes handels- o. sjöfartsförhållanden.

Mellansel, stationssamhälle i Anundsjö kommun, Västerbotten. 1. 273 inv. (1941). Knutpunkt mellan linjerna Bräcke—Boden o. Mellansel—Örnsköldsvik. Folkhögskola.

Mellanskola, egentl. skolförskola mellan folkskole- och gymnasietadiet; i Sverige 4-klassig överbyggnad på folkskolan med realskolexamen som mål; äges vanl. av kommunerna. Jfr Kommunal mellanskola.

Mellanspel, dets. som interludium.

Mellansysslets domsaga, Värml. 1., utgör ett tingslag med tingsställe i Karlstad o. omfattar Karlstads, Kils o. Grums härader. 42,970 inv. (1947). Domarens adr.: Karlstad.

Mellantillståndet, beteckning i luthersk troslära på de avlidnas tillstånd mellan död o. dom; behandlas i rom.-kat. teologi i läran om skärseiden.

Mellanverk, befästningar i mellanrummen mellan fortet i en fästningsgördel.

Mellänvikt, viktsklass vid boxning (74—79 kg) o. brottning (73—79 kg).

Mellänvagsbandet el. mellänvagsområdet för rundradio, det våglängdsområde mellan c:a 190 o. 550 meter (frekvensområdet 1,560—550 kilocykler per sekund), på vilket flertalet rundradiostationer sända. Radiovågornas räckvidd är inom mellänvagsbandet betydligt nedsatt under den ljusa delen av dygnet. Jfr Kortvågs- o. Eångvagsbandet.

Mellbom-visan, sv. variant av soldatsången *Malbrough s'en va-t-en guerre*.

Mellböv, 1. Kommun i n. Småland, Jönk. 1. [past.adr. Medalby]; Eksjö landsf. distr., N. o. S. Vedbo doms. 59° b'v. (1947). — 2. Kom-



ruun i n.v. Västergötland, Skarab. 1. (past. adr. Lidköping); Kinnefjärdings landsf.distr. Kinnfjärdings, Kinne o. Kållands doms. 55: inv. (1947).

Mellbystrand, badort i s. Halland, Laholms landsförsamling.

Mellersta Kongo, fr. *Moyen-Congo* [ma'aja's] kã «gã», territorium i Franska Ekvatorialafrika, på Afrikas västkust. 430,115 kvkm, 556,000 inv. (1945). Huvudstad: Brazzaville.

Mellersta Roslags domsaga, Sthlns 1., utgör ett tingslag med tingsställe i Norrtälje o. omfattar Bro o. Vätö skeppslag, Lyhundra härad, Frötuna o. Länna skeppslag o. Sjuhundra härad, 19,060 inv. (1948). Domarens adr. Norrtälje.

Mellersta Värends domsaga, Kronob. 1. utgör ett tingslag med tingsställe i Växjö o. omfattar Kinnevalds härad o. Norrvigging härad, 22,505 inv. (1947). Domarens adr.: Växjö.

Mellersta Östern, sammanfattande benämning på Turkiet, arabländerna samt Iran o. Afghanistan.

Mellerud, köping i ö. Dalsland, Älvsb. 1. Nordals landsf.distr., Nordals, Sundals o. Valbo doms. 1,778 inv. (1947). Järnvägsknut, Samrealskola. Orgel- o. pianofabrik, ullspinneri, mek. verkstäder.

Mellin, Gustaf Henrik (1803—76), präst, författare, populär genom sina historiska noveller {*Blomman på Kinnekulle*, 1829 m. fl.).

Mellon [meir'n], **Andrew** (1855—1937), arærisk finansman o. politiker (republikan). Urspr. bankman blev M. ledare för en rad stora koncerner o. lyckades bl. a. få kontroll öfver För. Stat: hela aluminiumutverkning. Finansminister mars 1921—febr. 1932. M., som var en av Amerikas rikaste män, var stor konstsamlare o. frikostig donator, främst till det mars 1941 öppnade konstmuseet The National Gallery of Art i Washington.

Mellösa, förr l. i l. i Mellösa, kommun i mell. Södermanland, Södermani. l.; Villåttinge landsf.distr., Öppunda o. Villåttinge doms. 3,737 inv. (1947).

Melnik [mjnell'nik], stad i Böhnten, Tjeckoslovakien, 30 km n. om Prag, vid Moldaus utlopp i Elbe. 12,000 inv. Vinberg. Rundradio-station.

Melodi' (av grek. *me'los*, sång, o. *ode'*, visa), följd av toner, bildande ett avslutat helt. — *Melod i'k*, melodibildningslära.

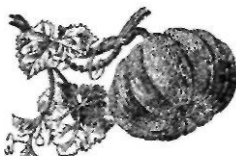
Melodikon, gammalt musikinstrument, liknande ett piano men med stångfflar i st. f. strängar.

Melodisk el. *melodiös*, sångbar, lätt-sjungen, rik på melodier.

Melodi'verk, ett av mekanikern Anders Moberg (1803—66) uppfunnet verk i orgeln, avsett att förstärka församlingssången genom uppreppande av den melodiförande stämman i en högre **oktav**.

Melodra'm (av grek. *me'los*, sång, o. *dra'ma*, skådespel), urspr. dets. som *opera*; num. dets. deklamation med instrumentallackompanjement, dets. rafflande o. tillika känslösamt skådespel.

Melo'n, *Cucumis me'lo* (fam. *Cucurbitaceae*), en från tropiska Asien o. Afrika (Guineakusten) härstammande, ettårig, med klangen klättrande el. nedliggande ört. Sedan



I forntiden odlad (hos oss endast i bänk) för I sina stora, klotformade, sötsmakande frukter. Sorter: nätmelon (skal nätdrigt; se bild å föreg. spalt), cantaloupe-melon (skal rafflat), orientalisk melon (skal slätt).

Melonträdet, art av växtsläktet *Carica*. *Me'los*, grek., sång, melodi. Jfr *Melisk* poesi. *Me'los*, nu *Milo*, grek. ö i Egeiska havet, bland Kykladerna. 147 kvkm, 5,000 inv. Bergig, mineralrik, fruktbär. Huvudstad: Slaka. — På M. hittades 1820 den berömda statyn *Venus Milo* el. *Meliska Afrodite*.

Melozz'o da Forli, se da Forli.

Melpo'mene (lat., av grek. *Melpome'ne*, den sjungande), sorgspelets musa (sånggudinna).

Melsbroek, flygplats vid Bryssel.

von Melsted, Henning, f. *, 1875, advokat, författare. Har utpträtt som försvarsadvokat i ett flertal märkliga brottmål; redaktör för tidningen *Dagen* 1914—16; utg. romaner (*Nöd*, 1904, *Juristerna*, 1910, m. fl.) samt ströskrifter i försvars- o. nykterhetsfrågor.

Melun [m'lö'8'], huvudstad i dep. Seine-et-Marne, n. Frankrike, vid Seine. 16,000 inv.

Melusi'na, hjältinnan i en urspr. fransk folksaga. M., som varje lördagsnatt blev en sjöjungfru, kunde lösas ur denna förtrollning endast om hennes make då lämnade henne ensam utan att efterforska orsaken. Han överraskade henne dock en gång o. omöjliggjorde därmed förtrollningens hävande.

Melville [me'hvill]. 1. Ö utanför Canadas n. kust, i N. Ishavet. 4,350 kvkm. Upptäcktes 1819 av Parry, som övervintrade där. — 2. Ö utanför n. kusten av Australien.

Melville, Herman (1819—91), amerik. författare, vars äventyrsroman *Moby Dick* (1851; *Moby Dick* eller den vita valen, 1943) först efter hans död förskaffade honom världsröyk. Bl. övr. romaner *Typee* (1846; Teipi, 1879) o. *Omoo* (1847).

Mem. 1. Gods i Tåby kommun, Östergöt. l., vid Göta kanal. Nuv. huvudbyggnad, delvis från 1600-t., utvidgad på 1800-t. — 2. Lastage-plats vid Göta kanals mynning i Slätbaken.

Membra'n (av lat.), hinna, tunn skiva; inom biologien ofta använd beteckning för cellvägg. Tekniskt utnyttjas utfädringen vid belastning av t. ex. tunna metallmembran för mätinstrument, regulatorer in. m., varvid ofta rörligheten ökats genom koncentrisk, ringformiga inbuktningar (vågor).

Memel, Ht. *Klaipėda*. 1. Memelområdet, del av sovjetrepubl. Litauen, RSFSR, n. om nedre fl. Memel. 2,447 kvkm, 152,000 inv. (1937). Området tillhörde Tyskland före 1919 men överlämnades till Litauen 1923. Blev 1939 åter införlivat med Tyskland. 1944—45 ockuperades M. av ryssarna. — 2. Huvudstad i M. x. vid det smala sundet mellan Kurisches Haff o. Östersjön. 49,000 inv. (1937). Betyd. handel o. sjöfart. Industri. Fiske. — Grundlades 1252 av Tyska orden. Intogs 1627 av Gustav II Adolf o. tillh. Sverige 1629—35.

Memento (lat., minns), påminnelse; varning. — *Memento mo'ri*, »kom ihåg, att du skall dö». — *Memento te morta'lem esse*, »kom ihåg, att du är en dödlig», brukade en slav visa till den rom. fältherren under hans triumftåg.

Mem'fis, forntida stad i Egypten, dess äldsta kända huvudstad, belägen vid Nilen, något s.v. om nuv. Kairo. Staden är num. nästan jämnad med marken. Vidsträckt gravfält med pyramider finnas i närh.

Mem'ling, Hans (omkr. 1433—94) > ne. derl. målare av tysk börd, från 1460-t. verksam i Brügge. Påverkad bl. a. av H. van der Goes* o. D. Bouts' konst utförde M. ett

flertal andaktsbilder o. porträtt även innerlig, rofylld, idealiserad karaktär. Altarmålningar för Marienkirche i Danzig o. domen i Lünebeck. *Niewenhovemadonnen*, se bild. Han är bäst repr. i Brügge. Monografi av T. von Baldass (1942).



Memmi, Lippo, påvisbar 1317—47, ital. målare av Siena-skolan, sväger till Simone Martini, med vilken han samarbetade, t. ex. *Bebadelsen* (1333, nu i Uffizien i Florens).

Memmingen, stad i Tyskland, delstaten Bayern, vid en biflod till Iller. 15,000 inv. (1933). Flera byggnader från medeltiden o. renässansen.

Memmings härad, Östergöt. l., omfattar 2 kommuner: Kullerstad o. Kimstad. 4,694 inv. (1947). Bråbygdens o. Finspångs l:3 domsaga.

Memnon, sagokonung över Etiopien, son av Eos o. deltagare i Trojanska kriget på trojarnas sida. — Memnonstoderna, två omkr. 20 m höga skulpturer vid Tebe i Egypten



föreställande Amenhotep III, vilka urspr. flankerade ingången till kungens nu nedrivna dödstempel. De ena ansågs av grekerna avbilda Memnon. (Se bild.)

Memorier (av lat. *memoria*, minne), en författares anteckningar av tilldragelser han bevittnat o. deltagit uti, till skillnad från dagboken upptecknade en tid efter det de timat o. framställt i en förtälad berättelse.

Memorial (av lat.), minnesvärd. — Memorabilia, minnesvärda händelser.

Memorian (av lat.), skriftlig erinran, meddelande, sammanfattande framställning.

Memorera (av lat.), lära sig utantill, kunna utantill. — Memorering, utantillläsning.

Memoria, lat., minne, häkomst. — Immemoria, till äminnelse.

Memoria (av lat. *memoria*, minne). 1. Minnesanteckning; betänkande; inlägga. — 2. Handelsbok.

Memphis [memf'is], stad i Tennessee, ö. För. Stat., vid Mississippi. 293,000 inv. (1940), hälften negr. Med. fakultet. Stor bomulls- o. trämarknad. — Jfr Memfis.

Mena, dets. som mainader. Mena, hamnstad på n.ö. Celesbes. Indon. 27,500 inv. (1930). Utförsel av kaffe.

Ménage à trois [-na'sj a tr'a'], fr., egentl. hushåll för tre; äktenskap, där hustrun med mannens vetskaper har en älskare.

Menageri [-sje'ri] (av fr.), samling av djur, som föresås.

Me'nahem, konung över Israel 743—737 f.Kr.; erlade 738 en stor tribut till den assyriska konungen Tiglat-Pileser IV (2 Kon. 15).

Menam, flod i Siarn, utfaller i Siambukten med stor delta. 850 km. Flodområde. 150,000 kvkm. Viktig för samfärdsel o. bevattnings.

Menand'ros (lat. *Menander*) (342—290 f.Kr.), grek. komediförfattare, den främste representanten för den s. k. nya attiska komedien; författade över 100 komedier, varav brottstycken finnas bevarade, kännetecknade av fin personschildring o. hög sedlig ståndpunkt.

Menar'che (av grek. *men*, månad, o. *arche*, början), den första menstruationen.

Me nas, enl. legenden en kristen egypt. soldat, som led martyrdöden under Diocletianus. M:s grav i öken vid Alexandria var en berömd vallfartsort, vars ruiner framgrävdes 1905—08.

Men'cius, lat. form tor Mcng-tsi, kinesisk filosof.

Men'cken, Henry Louis, f. 1880, amerik. kritiker o. tidningsman, red. för *American Mercury* 1924—33. Spelade som kritiker av hyckleriet i den amerik. demokratin en stor roll för dess sanering. Skrev av. en undersökning av den amerik. engelskans utveckling. (Xglo—45). Memoarer: *Happy days 1880—1892* (1940). *Newspaper days 1899—1906* (1941). *Ileathen days* (1943). *The days of li. L. Mtu i'H* 1947—).

Mendel, Johann Gregor (1822—84), österrik. naturforskare, Augustiner-munk i Brunn, 1854—68 lärare i naturhistoria i Brunn, därefter sitt klosters abbot. M. upptäckte ärtförlighetslagarna o. lade därigenom grunden för det moderna förädlingsarbetet. Bl. arb. *Ober einige ans künstlerischer Befruchtung gewonnene Hieracium Bastards* (1865; 3:e uppl. 1913).



Mendele'ev, Dmitrij Ivanovitj (1834—1907), rysk kemist, prof. i Petersburg, vann världsrykte genom att uppställa grundämnenas periodiska system. Bl. arb. märkes *Kemiens grunder* (1869). (Se bild.)



Mendelism', beteckning för en ärtförlighetsforskning som grundar sig huvudsakligen på de av Mendel gjorda rönerna angående ärtförlighets natur.

1. Men/delssohn, Moses (1729—86), tysk filosof o. skriftställare av judisk börd, representerar den tyska upplysningsfilosofien i dess mest ideella strävan, stod i nära förbindelse med Lessing o. Nicolai. M. var den första judiska kulturpersonligheten under upplysningstiden o. verkade för judarnas likaberättigande. Bl. arb. *Phädon oder über die Unsterblichkeit der Seele* (1767). (Se bild.)



2. Mendelssohn-Bartholdy, Felix (1809—47), sonson till M. M., tysk tonsättare, pianist o. framstående dirigent, bl. a. ledare av Gewandhauskonserterna i Leipzig. Bl. M:s verk, som utmärka sig för melodirikedom o. teknisk fulländning, märkas musiken till *En midsommarmattisdröm*, 5 symfonier, en violinkonsert (e-moll), oratorierna *Paulus o. Elias*, sånger, pianosaker (de populära *Lieder ohne Worte*)



Men'desantilop el. a d d'a xantilop, *Addax nasomaculatus*, en i n.ö. Afrika förekommande stor, ståtlig antilop, med vackert lyrformade, stora horn (se bild). Ofta tecknad på eg'spt. fornlämningar.



Mendia (av Mendel) sägas inom arfslighetsforskningen alla de arvsätt göra, vilka följa de mendelska lagarna.

Mendoza [-då'pa], i. Provins i v. mell. Argentina, vid gränsen till Chile. 148,783 kvkm, 549,000 inv. (1945). I v. Anderna stora men föga utnyttjade mineraltilgångar, i ö. bördigt stäppland med jordbruk (vin o. frukt) o. boskapskötsel. — 2. Huvudstad i M. r. vid järnvägen mellan Valparaíso o. Buenos Aires. 104,000 inv. (1944). Handel. Oljefält.

de Mendoza [-å'pa], Diego Hurtado (1503—75), spansk skald, historiker o. statsman. Skildrade morenas resning r568—7r i *Historia de la guerra de Granada*.

Mened, brottslig gärning, bestående däri, att man under laga ed. försäkrar, som avgives i stället för cd, lämnar osann uppgift cl. förtiger sanningen. Straffbelagt i 13 kap. strafflagen.

Menela'os, grek. sagohjälte, konung 1 Sparta, make till Helena, vilkens bortförande gav anledning till Trojanska kriget. I detta var M. en av de främsta kämparna. Efter Trojas fall irrade han 8 år omkring på havet, innan han återkom med Helena till Sparta.

Men'elik (1844—1913), *kejsare av Abessinien* (från 1889). Genom segern vid Adua 1896 stäckte han Italiens expansion. M. införde i sitt rike åtskilliga reformer efter europ. förebild o. framstod som en av sin tids mäktigaste regenter.

Mene'nus Agripp'a, rom. patricier, lyckades enl. sagan vid plebejernas utvandrning till det heliga berget 494 f.Kr. förmå dem att återvända genom att berätta fabeln om tvisten mellan magen o. lemmarna.

Menes, *egypt. farao från Tinis i s. Egypten*, vilkens namn inleder de egypt. konungalängderna. Med M. börjar den historiska tiden i Egypten (omkr. 3300 f.Kr.).

Ménestrel [-sträll'], under medeltiden diktare el. sångare i Frankrike, som var fast anställd vid furstligt el. högadligt hov.

Menete'kel, högtidlig varning om hotande olycka el. av högre makt beslutad förestående dom. Uttrycket syftar på orden *mene', nvene', telte'el, u-farsi'n* som enl. Dan. 5: 5, '24—30 under den babyloniske konungen Belsassars gästabad skrevs på väggen o. som enl. en läsaratt betydde »räknad, räknad, vägd, delad. Av Daniel uttyddes de: »Gud har räknat ditt rikes dagar o. gjort ändå därpå. Du är vägd på en väg o. befunden för lätt. Ditt rike har blivit styckat o. givet åt meder o. perser.»

Meng'elberg, Wilhelm, f. 1871, tysk-holl. dirigent, 1895—1945 för Concertgebouw-Orkest. i Amsterdam o. 1934—45 prof. i musikvetenskap i Utrecht. Har äv. varit ledare för Loudons o. New Yorks filharmoniska orkestrar. Gästdirigerade i Stlmh om v. 1940.

Meng'er, Carl (r840—1921), österrik, nationalekonom, 1873—1903 prof. i Wien. Gränstteteoretiker. Bl. arb. *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre* (1871).

Mengs, Anton Raphael (1728—79), tysk målare. Påverkad av Winckelmanns förkunnelse o. inspirerad av konsten i Italien, där

han länge vistades, blev han en av samtiden högt uppskattad representant för nyklassicismen. M. är repr. i Nat.mus.

Meng-tsl, handelsstat i s. Kina, prov. Yunnan. 193,000 inv. (1931). Traktathamn 1886.

Meng-tsi, lat. Men'ci'us (372—289 f.Kr.), kinesisk filosof, efterföljare till Konfucius, vars lära han energiskt försvarade.

Menhir [mani'r] (kelt., lång sten), arkeol. benämning för stenblock, rest av människohand i kultsyfte. De flesta menhira äro från slutet av stenåldern (megalitkulturen) o. förekomma särskilt talrikt i Frankrike, framför allt i Bretagne.

Menig, obefordrad militär personal.

Menin [m'nä'Sj], flaml. Meenen, stad i s.v. Belgien, prov. Väst-Flandern, vid fl. Dys. 22,000 inv. (1940). Textilindustri.

Meningit (av grek. *meninx*, hjärnhinna), hjärnhinneinflammation.

— Meningokock'er (av grek. *meninx*, membran, hinna, o. *kokkos*, kärna), bakterier, diplokokker, utgöra den epidemiska hjärnhinneinflammationens smittämne.

Menisk' (av grek. *menis'kos*, liten måne). Fys. Buktd yta på vätskan i ett smalt rör. Äv. benämning på konkav-konvex lins. — Anat. Mänskäreformad trådbroskiva, varav två finnas i knäleden, inskjutna mellan lårbenets o. skenbenets ledytter.

Men'ja, i nord. myt. en av de jättekvinnor, som drogo Grottekvarnen. Jfr Fenja o. Menja.

Menk el. mink, annat namn på flodiller. Menlösa barns dag, 28 dec, ämningsdag av barnmordet i Betlehem (Matt. 2: 16 f.); förr helgdag i katolska länder.

Mennander, Carl Fredrik (1712—86), ärkebiskop. Som biskop i Åbo (från 1757) o. ärkebiskop i Uppsala (från 1775) värdade M. nitiskt kyrkliga o. vetenskapliga intressen.

Mennonit'er, en av Menn'o Simo'nis (d. 1559) stiftad vederdöparesekt, som i motsats till vederdöparna i Münster uppträdde hovsanit o. sansat. De förkastade barndop o. varje utformad bekännelse, vägrade edgång o. krigstjänst samt sökte genom sträng kyrkotukt skapa en församling av idel rena o. heliga. Sekten kvarlever med talrika församlingar i Holland, För. Stat., Canada m. fl. länder.

Menolo'gium (av grek., månadsförteckning), 1 grek.-kat. kyrkan använd kalender, som anger dagarnas kyrkliga festkaraktär. Äv. helgonkalender för liturgiskt bruk, motsvarande kat. kyrkans martyrol'gium.

Menopau's (av grek. *men*, månad), menstruationernas upphörande i de klimakteriska åren.

Menorca [-nårr'ka], den näst största av Balearerna i v. Medelhavet. 686 kvkm, 45,000 inv. Bergig o. föga fruktbar. Rester av gamla keltiska gravmonument. Huvudstad: Makón.

Mens, lat., förstånd; rom. gudinna, personifikation av förnuftet.

Men'ses (lat. plur. av *men'sis*, månad), menstruation.

Mensjevi'ker (ry. *men'sje*, mindre), de som tillhörde minoriteten vid det ryska socialdem. partiets sprängning på partikongressen i London IQ03. De som tillhörde majoriteten kallade sig bolsjevik (av ry. *boVsje*, större). Under Kerenskij deltog mensjevikerna 1917 i regeringen, varvid de fullständigt bröto med bolsjevikerna.

1. Men'sjikov, Aleksandr Danilovitj (1672—1729), rysk furste, statsman (av bondeslakt), Peter I:s vän, fältmarskalk, deltog i slaget vid Poltava. Under Katarina

I:s regering allsmäktig rådgivare o. under Peter II:s minderårighet riksföreståndare. Störtad efter tronskiftet 1727 o. förvisad till Sibirien. (Se bild.)



2. Mensjikov, A l e k s a n d r S e r g e j e v i t j (1787–1869), sonsonson till A. D. M., rysk furste, militär, generalguvernör i Finland 1831–55, överbefälh. i Krimkriget 1854–55.

Mens såna in corpore sa'no, lat., ten sund själ i en sund kropp» (ur Juvenalis' satirer). Menstruatio'n (av lat. *men'struus*, månatlig), hos kvinnan efter det hon nått könsmoden ålder vanligen var 28:e dag inträdande, i allm. 4–5 dagar varande blödningsår underlivet. Beror på avstötning av stora delar av livmodersslemhinnan. Förekommer ej under havandeskap samt upphör helt vid de klimakteriska årens inträdande.

Mensträsk, sjö s. om Skellefte älv, Malmå kommun, Västerb. l., där submarin koppar-malm 1942 påträffats.

Mensur (av lat. *mensu'ra*, mått), i. Mätglas (för vätskevolymer). — 2. Vanl. benämning på tyska studentdueller på sabel (Schläger); länge förbjudna ehuru dock ofta förekommande, under litlerregimen åter tillåtna.

Mensurabel (av lat.), mätbar.

Mensuralmusik (av lat. *mensura'lis*, mätbar) el. figuralmusik, egentl. all musik, vars tidsvärden anges genom bestämda nottecken, men framför allt musiken från iroo-t. till omkr. 1600, dvs. från uppkomsten av mensuralnoterna, vilka i motsats till de tidigare koralnoterna angävo både tonhöjd o. tidsvärde, till införandet av taktstrecktet.

Mental (av lat. *mens*, själ), sjäslig, andlig. — Mentalit'e't, sjäsläggning.

Mentalhygie'n, psykisk hygien.

Mentalreservatio'n, tyst förbehåll, att man menar något annat än det man säger vid avgivande av försäkrän. Spelade stor roll i den jesuitiska moralläran.

Mentawi el. Men'ta'w'e'i, nederl. ögrupp i Indiska oceanen, v. om Sumatra. 3,171 kvkm. Men'tha, örtsläkte (fam. *Labiatae*), 15 arter i Gamla världens tempererade delar. Blommor små med fyrflikad krona, samlade i kranslika knippen i bladecken el. i stjälkens topp i huvud- el. axlika gyttringar. *M. arven'sis*, åkermynsta, vanlig på fuktig åkermark. *M. piperi'a* lämnar pepparmyntolja.

Mentol [-ä'lj], $C_{10}H_{19}OH$, en terpenalkohol, som utgör huvudbeständsdelen i pepparmyntolja. Färglösa, starkt luktande kristaller. Ingår i en del medel mot snuva o. klåda samt tillsammans med kamfer i migränstift.

Menton [ma'stä'ö'], i. Men'to'n'e, stad i s.ö. Frankrike, dep. Alpes-Maritimes, vid Medelhavet. 22,000 inv. (1936). Milt o. jämnt klimat. Luftkurort med härlig omgivning. Besattes av italienarna $\frac{7}{8}$ 1940, ställdes okt. 1943 åter under fransk förvaltning.

Mentonegrottorna [inentä'ne-j], dets. som Grimaldigrottorna.

Men'tor, enl. Ilomcros Odyssevs' vän o. hans son Telemakos' handledare. — Bildligt: handledare, uppfostrare.

Menuett', äldre fransk dans i $\frac{3}{4}$ el. $\frac{3}{8}$ takt o. långsamt tempo, dansades sirligt med små steg (*pas menus*, därav namnet). Genom Mannheimskolan infördes menuetten som 3:e sats i den 4:satsiga symfonien, senare av Haydn ombildad till s c h e r z o.

Men'uf, stad i n. Egypten, n.v. om Kairo. 22,000 inv. Tillv. av mattor.

Menuhin [meno'hin], Y e h u d i, f. 1917, framstående amerik. violinist av judisk börd. Gästade Sthlm 1939. 1947 o. *94^a.

Meny' (av fr.), matsedel. Meny'an'thes, örtsläkte (fam. *Gentianaceae*). Enda art *M. trifoliata*, vattenklöver, har trefingrade blad o. en upprätt klase av utvändigt ljusröda, invändigt vita blommor. Utbredd över n. halvklotet; hos oss allmän i kärr o. grunda vatten. Medicinalväxt. (Se bild.)



Menza'lesjön, strandsjö i n.ö. Nildeltat, mellan Damiette o. Port Said. 1,840 kvkm. Bräckt vatten. Rikt fågelli.

Men'zel, W o l f g a n g (1798–1873), tysk litteraturhistoriker o. kritiker, angrep bl. a. völdsamt Goethe o. »Das junge Deutschland».

von Men'zel, A d o l f (1815–1905), tysk målare, som med skarpögd realism o. psykolo-

gisk skärpa återgav motiv från Fredrik den stores o. Vilhelm I:s värld (*Cercle*, se bild). Han skildrade också det moderna livets mångfald på ett med fransk impressionism närbesläktat sätt o. inledde med



Järnvalsverket, 1875 (Nationalgalleriet, Berlin), sitt århundrades industri- o. arbetarbilder. Som tecknare o. grafiker (etsningar, träsnitt o. litografier) hör M. till sin tids främsta. Monografi av K. Scheffler (1915)-

Menzies [menfsis], Robert, f. 1894, austral. politiker, konservativ partiledare, urspr. advokat. Industriminister 1934–39 i kabinettet Lyons, premiärminister 1939–aug. T94r. Statsrättslig förf.

Mepa'l, ett melaminharts. Jfr Melamin.

Mera'n, i. Mer'a'n'o, stad i Syd-Tyrolen, Italien. 26,000 inv. (1936). Vinterkurort o. turistort.

Merapi, vulkan på mcll. Java. Hade ett utbrott 1930, varvid 2,000 människor dödades.

Mercadan'te, S a v e r i o (1795–1870), ital. tonsättare, skrev kyrklig musik samt ett 60-tal operor, bland vilka *Eden* (Sthlm 1852).

Meroa'tor, egentl. Gerhard Kremer (1512–93), nederl. geograf, uppfinnare av Mercators kartprojektion el. det s. k. växande sjökortet.

Mercerise'ring, behandling av bomull med lösningar av alkalier, så att den får silkelig glans. Metoden uppkallad efter John Mercer (1791–1866), eng. textilman. Jfr Hydratcellulosa.

Mer'cia, forntida angelsachsiskt rike i mcll. England.

Mercié [märsie'], A n t o n i n (1845–1916), fransk bildhuggare. M. förenar realistisk kraft med formens elegans. Bl. arb.: *Konstens genius* (vid Louvre-infarten), gruppen *Quand même!* (Tuilericsträdgården) i Paris.

Mercier [märsie'], D é s i r é (1851–1926), belg. kardinal, ärkebiskop i Mechelen; stod i

spetsen för proteströrelsen mot Belgiens ockupation under Första världskriget.

Mercier de la Rivière [märsje d'la rivjäre], Paul Pierre (1720—93), fransk fysiokrat o. ämbetsman, skrev ett av fysiokratiens huvudverk, *L'Ordre naturel* (17C7).

Merck, Johann Heinrich (1741—91), tysk författare, en av sin tids främsta kritiker, utövade ett betydelsefullt inflytande på den unge Goethe. M:s brevväxling (utg. 1835—47) har stort litteraturhistoriskt värde.

Mercurialis, örtsläkte (fam. *Euphorbiaceae*), 7 arter, de flesta i Medelhavsområdet. Af. perenn'is, bingel, skildkönad, med tunna, utdraget ovala blad o. oansenliga blommor i ax. Allmän i bogsög, lövängar. Giftig.

Mercu'rius. 1. I rom. myt. handelns o. köpmannens gud, motsv. grekernas Hērme's. — 2. Namn på flera sv. tidskrifter, bl. a. Gjörwells betydelsefulla månadstidskrift *Den swänka Mercurius* (1755—65). Jfr Merkurius.

Mer de glace [mär d' glass'], fr., »ishavet», jöklet på u. sidan av Mont Blancgruppen.

Merddj, nuv. namnet på Barka.

Meredith [merr'edip], George (1828—1909),

eng. författare, utgav 1851 en samling *Poems*, som bl. a. följdes av den populära samhällsskildringen *The ordeal of Richard Feverel* (1859; Richard Feverels eldprov, 1908), *The egoist* (1879); *Diana of the crossways* (1885); *Diana på korsvägen*, 1904) samt flera diktsamlingar. M. var en mästare i djupgående o. förfinad karaktärsteckning. (Se bild.)



Meredith [merr'edip], Owen, författarnamn för E. R. Bulwer.

Meresjkov'skij, Dmitrij Sergejevitj (1866—1941), rysk författare, skald, kritiker o. filosof, berömd för sina fängslande historiska romaner (trilogierna *Kristus och antikrist*, 1896—1905; *Vilddjurets rike*, 1911—18, båda i sv. övers). M:s författarskap var genomträngt av idén om kampen mellan det goda o. det onda. Efter bolsjevikrevolutionen bosatt i Paris.

Meretsk'ov, Kiril, f. 1889, rysk militär, general (1940), marskalk (1944); ledde nov. 1939—febr. 1940 vinterkriget mot Finland. Generalstabschef aug. 1940—okt. 1941; 1944 befälh. för den ryska offensiven i Nordnorge.

Me'rian, Matthäus, d. a. (1593—1650), Schweiz, kopparstickare i Frankfurt am Main. Hans stadsvyer ha tjänat som mönster för gravyrer i »*Suecia antiqua*». — Sonen Matthäus M. d. y. (1621—87), en lång tid i tjänst hos C. G. Wrangel, utförde porträtt o. bataljstycken.

Mérida [me'riða]. 1. Stad i s.v. Spanien (Estremadura), prov. Badajoz, vid fl. Guadiana. 13,000 inv. Talrika rom. minnesmärken. — 2. Huvudstad i staten Yucatan, ö. Mexico, nära Mexikanska bukten. 98,000 inv. (1940). Univ. (gr. 1922). Handel o. industri. Anlagd 1542. — 3. Stad i v. Venezuela. 12,000 inv. (1940). Univ. Textilindustri o. handel.

Meriden [merr'id⁰n], stad i Connecticut, n.ö. För. Stat. 40,000 inv. (1940).

Meridia'n (av lat. *meri'dies*, middag) el. middagslinje. Astr. Den storcirkel på himlen, som går genom polen o. zenit. — *Geogr.* En Orts meridian är den halvcirkelbåge genom orten, som sammanbinder polerna.

Meridian [meri'dj'ni], stad i Mississippi, s. För. Stat. 35,000 inv. (1940).

Meridia'ncirkel, instrument för observation av tiden för stjärnornas meridianpassager o. mätning av deras kulminationshöjd.

Meridianhöjd, en himlakroppens höjd (i båg-

mått) över horisonten vid passerande av ortens meridian.

Meri'dies, lat., middag, söder. — *Ante meri'diem* (a. m.), förmiddagen. — *Post meri'diem* (p. m.), eftermiddagen.

Meridiona'l (av lat.), hörande till en meridian; middags-; sydlig.

Merignac [m'rinjak'], flygplats vid Bordeaux. Merikanto, Oskar (1868—1924), finsk tonsättare, skrev ett stort antal populära sånger samt den första operan till finsk text, *Pokjan neito*, 1899.

Mérimée [-me'], Prosper (1803—70), fransk författare o. ämbetsman. Förenade ett romantiskt, ofta exotiskt ämnesval med en behärskad o. koncentrerad stil. Bl. arb. *Chronique du règne de Charles IX* (1829; Från Bartolomeusnattens tid, 1875), *Colomba* (1841; sv. övers. 1909) o. *Carmen* (1847; sv. övers. 1908), som lämnat stoffet till Bizets opera av samma namn. (Se bild.)



Meri'nofår, en ras tamfår, som särsk. i Spanien nått en mycket hög utveckling o. därifrån i flera olika typer, rambouillet, electral osv., införts i Frankrike, Tyskland, Sverige m. fl. länder. Ullen mycket tät, kort, fin o. krushårig. Hornen snäckformigt spiralvridna.



Merionethshire [mcriänn'ips]⁰, grevskap i n. Wales. 43,000 inv. (1931). Bergland med många små sjöar. Boskapsskötsel. Huvudstad: Dolgelly.

Meriste'm (av grek. *meri's*, del. o. *ste'mon*, varp i väv), delningsvävnader hos växterna. Jfr Kambium.

Meri't (av lat. *mere'ri*, förtjäna), förtjänst (för befordran). — *Merite'ra*, vara värd. — *Meritera sig*, skaffa sig meriter.

Merkant'il (av lat. *merca'ri*, idka handel), handels-, köpmanna-, köpmannamässig.

Merkantilis'men el. merkant'il's systemet (av lat. *merca'ri*, idka handel), sammanfattande beteckning för de åskådningar, som behärskade den tongivande europ. näringspolitiken o. den ekonom. litteraturen från slut. av medeltiden till fysiokratismens o. liberalismens genombrott på 1700- o. 1800-t. Typiska drag däri voro statsintressets enväld, näringsreglering genom statsgripande, ivrande för handel, sjöfart o. industri på bekostnad av jordbruk, protektionism, särsk. i handelspolitiken (skyddstullsystem), samt överdriven tro på positiv handelsbalans o. på tillgång på reda penningar.

Merkapta'ner el. tioalkoholer, svavelhaltiga, vidrigt luktande föreningar, som stå alkoholerna nära. De kunna härledas ur dessa, genom att alkoholens syre ersattes med svavel, t. ex. CjlljOH = etylalkohol; C.H.SH = etylmercaptan. Användas bl. a. vid läcksökning på gasledningar, varvid en obetydlig tillsats till gasen ger tillräckligt stark lukt för lokalisering av läckan.

Merks'em el. Merx'e'm, stad i Belgien. 29,000 inv. (1946). Förtort till Antwerpen. Textilindustri.

Merku'ri-föreningar, kvicksilverföreningar, där kvicksilvret är 2-värt.

Merku'rius, den innersta o. minsta av de stora planeterna. Solavståndet är omkr. 58

mill. km el. 0.39 av jordens o. omloppstiden 88 dygn. Diametern är 4,770 km, 0.38 av jordens, massan endast 0.04 o. tätheten 0.8 av jordens. Rotationstiden är okänd o. planetens fysiska beskaffenhet oviss. Vid *Merkurius* s passage synes planeten som en liten mörk skiva skrida över solytan. Jfr *Mercurius*.

Merkur o **föreningar**, kvicksilverföreningar, där kvicksilvret är i-värt.

Merlin [mo'lin], walesisk sagofigur, trollkär. Kung Arthurs vän o. medhjälpare i striderna mot angelsachsarna.

Merlin [-lä's], Philippe Antoine (1754—1838), greve, fransk revolutionsman, en av välfärdsskottets ledare. M., som bidrog till Robespierres störtande, blev 1795 justitieminister o. innehade under kejsartiden höga ämbeten.

Merroe, forntida stad i s. Nubien, huvudstad i Etiopien. Tempelruiner o. pyramider.

Me'rope, namn på flera gestalter i grek. mytol., bl. a. en av Plejaderna, dotter till Atlas. I stjärnbilden Plejaderna är M. den sjunde, mörka stjärnan: hon beslöjar sig av skam för att ha äktat en dödlig, Sisfys av Korint.

Meroving'erna el. **meroving'ska ätten**, en efter *Herovig* (omkr. 450) uppkallad fransk konungaätt, vars främsta med. voro *Klodvig* (481—511), *Klotar I* (558—561) o. *Klotar II* (613—628). Den siste merovingiska konungen, *Kildrik III*, avsattes 751 av Pippin den lille.

Merr'imac [-m'kk], 1. Flod i n.o. För. Stat.; upprinner i New Hampshire o. genomflyter denna stat o. Massachusetts till Atlanten. 300 km, segelbar 30 km. Många för industriellt ändamål utbyggda vattenfall. — 2. Namn på Sydstaternas pansarfartyg, som av John Ericssons Monitor besegrades på Hamptons redd 9 mars 1862.

Merr'imán [-m'án], John Xavier (1841—1926), sydafrik. statsman av eng. börd, flera ggr minister, premiärminister i Kapkolonien 1908—10. M., som kraftigt medverkat till bildandet av Sydafrikanska unionen 1910, betraktades som dess självskrivne premiärminister men fick tråda tillbaka för Botha, vars politik han dock understödde.

Merr'y del Val [ii-], Raphael (1865—1930), spansk kardinal. Som statssekreterare i Rom (1903—14) utövade M. stort inflytande på den påvliga politiken i högkyrklig anda samt i försönlig riktning gentemot konungamakten.

Merry old England [merr'i áld ing'l'nd], eng. »trevliga gamla England», uttryck som under tidens lopp hänsyftat på olika förfädda skeden i landets historia, urspr. väl på den elisabetanska eran.

Mer'sa Matruh [-troch'], hamnstad i n. Egypten, vid Medelhavet. 250 km fr. Alexandria. Hölls en kort tid besatt av ital. styrkor juni 1940 samt ²⁹/_e—⁸/_n 1942 av axelstyrkor.

Mer'seburg [-bork], stad i delstaten Sachsen-Anhalt, mell. Tyskland (prov. Sachsen, Preussen), vid Saale. 38,000 inv. (1939). Domkyrka (romansk-gotisk roo—1400-t., hårt restaurerad) o. slott från 1480-t., ombyggt i höll. renässans 1605. Livlig industri.

Mersey [mó'si], flod i v. England, utfaller i Irländska sjön, bildande en 32 km lång mynningsvik. 137 km. Till större delen segelbar o. genom kanaler förenad med andra floder.

Mersin el. *Icel*, stad i s. Mindre Asien, Turkiet, vid Medelhavet. 30,000 inv. (1940). Viktig hamn. Jordbrukscentrum.

Mer'tainen, järnmalmfyndighet (statsgruvefält) i n. Lappland, Jukkasjärvi kommun. Upp-täcktes 1897.

Merthyr Tydfil [m'pö tidd'vil], stad (eget grevskap) i s. Wales, n.v. om Cardiff. 60,000

inv. (1946). Stor järn- o. stålindustri. I om-givningen rika kolgruvor o. kalkbrott.

Meru'lius, svampsläkte (fam. *Polyporaceae*), 63 arter. Fruktkroppens sporbildande del är försedd med grunda, oregelbundna, av veck åtskilda gropar. *M. lacrymans*, hussvamp, den farligaste röttsvampen i byggnader.

Merv, stad i s.o. Turkmenistan, RSFSR. 31,000 i v. Bomulls- o. ylleindustri.

Merwede, namn på fl. Maas (Meuse) efter föreningen med Waal.

Merwedekanalen förenar Amsterdam över Utrecht med Gorinchem vid Merwede o. därigenom med Rhen. Byggt 1886—93. 68 km.

Merveilleuses, *I. es* [le mär-vä'ös], fr., »de vidunderliga», smådämnar på damer, som i Frankrike under direktoriets tid (1795—99) buro en särskilt utmanande dräkt (se bild).

Méryon [-riä's'J, Charles (1821—68), fransk ctsare, mest bekant genom en poetiskt uppfattad o. med tekniskt mästare-skap utförd serie av stadsbilder från Paris (1850—54).

Mes, ställning, som spännes fast på ryggen för bärande av bördor. Ryggssäckar äro numera ofta försedda med mes.

Mesa, avfallsprodukt vid sulfatcellulosafabriker, huvudsakl. bestående av kalciumkarbonat.

Mesa, sp., egentl. bord, amerik. benämning på jämna platåer, vilka utgöra återstoder av större platåområden.

Mes'abibergen, eng. Missabey Heights, bergskedja i n.o. Minnesota, n. För. Stat. 720 m hög. Nordamerikas viktigaste järnmalms-fält (ca 60 % av För. Stats produktion).

Mesallians [-ängs'] (av fr.), giftermål med person av lägre samhällsställning.

Mesa'n (av it. *mezz'o*, i mitten), trapetsformt gaffelsegel på mesanmasten, aktersta masten på 3-el. flermastat fartyg.

Mesar, *Pa'rus*, ett släkte mesfåglar. Viktigaste arter hos oss äro blåmes, kärmes, tofs-mes, svartmes, nordisk mes el. talltita, lappmes o. talgoxe.

Mesastenen, minnessten med berömd inskrift på moabitiska, vari kung Mesa av Moab (omkr. 850 f.Kr.) berättar om sina strider mot Israel. M. som bevaras i T.ouvre, Paris, har varit grundläggande för studiet av det grek. o. därmed det västerländska alfabetets ursprung.

Mesdames [medamm'], fr., mina damer.

Mesembryanthemum, växtsläkte (fam. *Aizoaceae*), omkr. 400 arter halvbuskar o. örter, flertalet i s. Afrika.

Blad köttiga, vanl. trinda el. trekantiga, stundom med utbredd skiva. Blommor stora, praktfulla, regelbundna, vanl. femtaliga, med enkelt hyll. Krona saknas men ersättes av en massa ombildade, strålförmigt utstående, kron-bladslika ståndare, röda, gula el. vita. Dugliga ståndare talrika. Flera arter odlas som prydnadsväxter.

Mesen', flod i n. Ryssland, utfaller i Vita havet. 846 km. Segelbar.

Meseny'm (av grek. *me'sos*, i mitten befinlig, o. *en'kyma*, ingjutning), på fosterstadiet från mesodermet utvandrande cellmassor, ur vilka hos ryggradsdjuren bl. a. bindväv, brosk, ben, ligament, senor, blod- o. lymfkärl samt mjälte uppstå.

Mesfåglar, *Pa'ridae*, familj bland tättingar-



na. Små, livliga, ofta kringstrykande fåglar, vilka livnära sig av insekter. Flytta vanl. ej. Talrika arter över nästan hela världen utom Sydamerika. Representeras i Sverige av mesar o. kungsfågeln.

Me sien, lat. *Moesia*, fornnrom. provins, omfattande delar av n. Balkanhalvön, ungefär Serbien o. n. Bulgarien.

Me'sjad Husei'n, annat namn på Kerbela. Mesjhed, huvudstad i prov. Chorassan, n.ö. Iran, 176,000 inv. (1942). Berömd vallfarts-ort. Tillv. av o. handel med mattor, silke, vapen.

Meskali'n (sp. *mezcalin*), den viktigaste av de alkaloider, som ingår i vissa kaktusarter, särskilt *Echinocactus William'sii*. Meskalin framkallar ett egendomligt rus med färghallucinationer vid förtäring av den torkade växten (peyotl), vilken sedan gammalt använts av indianerna i Mexiko.

Mes'mer, Franz Anton (1734—1815) tysk läkare, upphovsman till en teori om »animal magnetism» o. i samband därmed en »magnetiserande» sjukdomsbehandling, bestående av handstrykningar, som försatte den sjuke i hypnotiskt tillstånd. Jfr Hypnos o. Hypnotism.

Meso- (av grek. *me'sos*, i mitten befintlig), i sammansättningar: mitten, det mellersta.

Mesoder'm (av grek. *me'sos*, i mitten befintlig, o. *der'ma*, hud), vetenskapligt namn för det mellersta groddbladet.

Mesog'o'ter, lat. *Gothici minores*, rom. benämning på de västgöter, som slo sig ned i prov. Mesien o. där uppblandades med slaver.

Mesohippus, släkte av utdöda, ursprungligen tretåiga hästar av ungefär ett fårs storlek. Levede under oligocenperioden.

Mesolongion, nygrek. namn på Missolonghi.

Mesoner L-än-], mesotroner el. tunga elektroner, elementarpartiklar, vilkas existens man först (1935) antog för att kunna teoretiskt beräkna de krafter med ytterst begränsad räckvidd, som sammanhålla neutroner o. protoner inom atomkärnorna, o. samtidigt kunna förklara de radioaktiva grundämnenas betastrålning. Senare ha mesoner kunnat experimentellt påvisas i den kosmiska strålningen samt (1948) äv. direkt framställas med hjälp av den största cyklotronen i Berkeley, Kalifornien. Deras laddning är ett elementarkvantum; såväl positiva som negativa (event. äv. neutrala) mesoner förekomma. Massan är hos olika slag av mesoner omkr. 200, 400 o. 1,000 gånger så stor som elektronens massa. Mesonerna sönderfalla mycket snabbt i en elektron (= betapartikel) o. en neutrino; halveringstiden är därvid 15 milliondels sekunder. Mesonerna bildas i jordatmosfärens övre lager under inverkan av den från världsrymden infallande kosmiska strålningen.

Mesopotamien (av grek. *me'sos*, i mitten befintlig, o. *potamós*, flod), »landet mellan floderna», landet mellan Eufrat o. Tigris. Främre Asien, num. ingående i konungariket Irak. M. är ett av jordens äldsta kulturländer, platsen för de babylon. o. assyr. rikena under forntiden.

Mesost, gulbrun ost, beredd genom inkokning av vassa från get- el. komjölk el. en blandning därav, ofta med tillsats av grädder. Består huvudsakl. av mjölksocker.

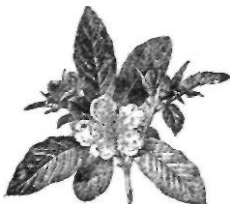
Mesotorium, två radioaktiva grundämnen tillhörande toriumserien. Kem. tecken *MsThi* o. *MsThu*, atomvikt för båda 228. *MsThi* bildas ur torium, har atomn.r. 88 (alltså en isotop till radium) o. halveringstid 6,7 år. Övergår under betastrålning till *MsThn* med atomn.r. 89 (isotop till aktinium) o. halveringstid 6,1 tim. Jfr Radiotorium.

Mesotroner [-än-], dets. som mesoner. Mesozo'iska eran (av grek. *me'sos*, i mitten, o. *to'on*, djur) el. mesozo'ikum, den mel-

lersta av de tre stora perioder (eror) i jordens utvecklingshistoria, vilkas geologiska avlagringar innehålla rester (fossil) av döda djur o. växter. Mesozoiska eran omfattar tre sådana avlagringar el. formationer med olika ålder: trias-, jura- o. kritformationen.

Mes'pilus, växtsläkte (fam. *Rosaceae*, under -fam. *Pomoideae*), omkr. 40 arter på

n. halvklödet (om det närliggande hagtornssläktet *Crataegus* medräknas). *M. germanica*, mispel (ö. Medelhavsområdet), en 3—6 m hög buske el. litet träd med smalt ovala blad, stora, vita blommor (se bild) o. täml. stora frukter med kvarsittande foder o. innehållande flera enföriga stenar. Odlas mest som prydnadsväxt (älv. i Sverige).



Messagero [mäsa'dsja'räl, 1 l M., morgontidning i Rom, grundad 1879.

Messali'na, Valeria, d. 48 c.Kr., rom. kejsarinna, gemål till kejsar Claudius, beryktad för sitt utsvävande levnadssätt, mördades under sitt bröllop med älskaren Cajsus Silius.

Messall'a Corvi'nus, Marcus Valerius (64 f.Kr.—8 el. 9 e.Kr.), rom. fältherre, stadsprefekt i Rom, ivrig beskyddare av den rom. litteraturen (Tibullus o. Ovidius).

Messa'pier, forntida folkstam i s. Apulien, Italien, trol. besläktade med illyrerna.

Messel, Alfred (1853—1909), tysk arkitekt, den moderna tyska byggnadskonstens grundläggare. Stödd på klassicismen framhävde han ändamålsenligheten i ett byggnadsverk. M:s främsta verk var det under Andra världskr. bombade Wertheims affärspalats i Berlin (1896—1900, se bild).

Messe nien, det syd-västligaste landskapet på Peloponnesos, Grekland. 297,000 inv. (1938). Beboddes under forntiden av en dorisk stam, som genom de tre Messeniska krigen (på 700-, 600- o. 400-t. f. Kr.) underkuvades av spartanerna men återvann självständighet på 300-t. f. Kr.

Messeniska bukten, stor vik på s. Peloponnesos, Grekland.

1. Messenius, Johannes (omkr. 1579—1636), historiker, författare, studerade vid jesuitseminariet i Braunsberg, inträdde 1608 i Karl IX:s tjänst o. utnämndes 1609 till prof. i Uppsala. Förutom stridskrifter mot katolikerna o. konung Sigismund skrev han skoldrammer (*Disa*, 1611; *Signill*, 1612, m. fl.) o. hist. arb. men råkade i tvist med Rudbeckius o. måste lämna professuren (1613). Anklagad för kat. stämplingar dömdes M. 1616 till livstids fängelse (på Kajaneborg), där han utarbetade sitt stora verk *Scondia illustrata* (2 bd, 1700—05), behandlande Sveriges historia från äldsta tider till börj. av 1600-t. (Se bild.)

2. Messenius, Arnold Johan (1608—51), som till J. M., historiker, 1645 rikshistoriograf, skrev Sigismunds o. hertig Karls historia.



3. Messenius, Arnold (1629—51), son till A. J. M., politiker, skrev en till Karl (X) Gustav riktad anonym dikt med upmaning att bemäktiga sig kronan o. blev efter upptäckten tillika med fadern dömd till döden o. avrättad.

Messerschmitt, Willy, f. 1898, tysk flygplanskonstruktör, vars flygplanstyper (beteckning Mc) kommo till stor användning i Andra världskrig. Prof. vid Tekn. högskolan i München 1937. Num. i amerik. tjänst.

Messia's (grek. omskrivning av hebr. *Maschiach*, »den smorde»), beteckning i NT för den i GT utlovade Frälsaren, den med Guds Ande smorde (Matt. 16: 16 m. fl.).

Messidor [-dä'r], fr., »skördemånad», ioe månaden i franska revolutionskalendern, från mitten av juni till mitten av juli.

Messier [-je'], Charles (1730—1817), fransk astronom, bekant genom sina arb. över stjärnhopar o. nebulosor, vilka ofta betecknas med numren i Messiers katalog.

Messier-kanalen [-je'], 250 km lång fjord i Chile. Världens djupaste (1270 m).

Messieurs [mes-jö'], fr., mina herrar.

Messi na. 1. Provins i Italien, omfattande n.ö. Sicilien. 3.246 kvkm, 627.000 inv. (1936).

2. Huvudstad i M. 1, vid Messinaudset. 217.000 inv. (1947). Återuppbyggd efter jordbävning 1908. Univ., gr 1549 (3.900 stud., 1943). God hamn. Livlig sjöfart, betyd. handel. Utförsel av sydfrukt. Grundat på 700-t. f.Kr. var M. redan under forntiden en betyd. handelsstad.

da Messi'na, vanl. benämning på den ital. målaren Antonello da Messina.

Messinaudset, sund i S. Italien, mellan ön Sicilien o. Kalabrien, förenar Tyrenska sjön med Joniska havet. 3.3—18 km brett.

Mest-gynnad-nationsklausul, bestämmelse i handelsfördrag, innebärande att fördragsslutande part automatiskt kommer i åtnjutande av förmån, som av medkontrahenten utan särsk. förbehåll beviljas vilken som helst annan makt.

Mesti'z (av lat. *mixtus*, blandad), avkomling av vit o. indian.

Mes'to, it., musikterm: sorgset.

Mestrovie [mä's]trävit], Ivan, f. 1883, kroatisk skulptör, prof. i Zagreb. Påverkad av fransk o. ital. konst har han utbildad en starkt uttrycksfull monumentalitet. I Zagreb har ett museum upprättats för hans produktion.

Mesy'r (av lat. *mensura*, mått), åtgärd, mått o. steg. — Halvmesy'r, något otillräckligt, halvgånget.

Meta, biflod fr. v. till Orinoco, n. Sydamerika. 1.100 km; delvis segelbar.

Meta- (av grek. *meta'*, mellan, efter), förstavelse, som inom oorganisk kemi betecknar syror med lägre vätehalt än motsv. normala syror, t. ex. metafosforsyra, HPO_3 , o. inom organisk kemi bensolderivat, där väteatomerna n:r 1 o. 3 ersatts av andra atomer cl. atomgrupper. Jfr. Orto-.

Metabolism' (av grek. *melaboWein*, omforma), ämnesomsättning.

Metaent'rum (av grek. *meta'*, till, o. *centrum*, medelpunkt) el. styvhetpunkt, den punkt (M), där vid mindre krängning vattnets uppåtriktade kraft skär medelpunkten genom fartvagns tyngdpunkt (A). Avståndet mellan de båda punkterna kallas metacenterhöjd.

Metafor [-fä'r] (av grek., överföring), bildligt uttryck.

Metafosfa't, salter av metafosforsyra, HPO_3 . Viktigast är natriumhexametafosfat, ett polymert salt, $(NaPO_3)_6$, vilket användes som tvätt- o. diskmedel.



Metafra's (av grek., omskrivning), översättning i prosaform av en dikt på främmande språk.

Metafysi'k (av grek. *meta'*, bredvid, o. *fysik*), läran om tingens yttersta grunder o. förändringens yttersta orsaker. — Metafysiker, person, som sysslar med metafysik. — Metafysik, hörande till metafysiken; översinnlig.

Metakronism' (av grek. *meta'*, utöver, o. *kronos*, tid), tideräkningsfel, varigenom en händelse förläggas för långt tillbaka i tiden. Jfr Anakronism o. Parakronism.

Metakrylsyra el. a-metylakrylsyra, en omättad syra, vars metylester vid polymerisation ger plexiglas, ett glasklart konsthar. Jfr Akrylsyra o. Polyvinyl.

Metaldehyd, vitt, kristalliniskt ämne, som bildas ur acetaldehyd genom polymerisation vid låg temp. Användes som bränsle i form av metalletter.

Metalep'sis (av grek., utbytte), retorisk figur, i vilken något för tanken efterföljande sättes i st. f. ett föregående, t. ex. graven i st. f. döden.

Metallarbetaren, veckotidskrift i Sthlm, gr. 1890. Organ för Svenska metallarbetarförbundet.

Metall'er (av lat. *metallum*, av grek. *metallon*, egentl. gruva) äro grundämnen, som kännetecknas därav, att de nästan fullständigt spegla ljus utan att nämnvärt genomsläppa detsamma, s. k. metallglans, o. äro goda ledare för elektricitet o. värme (ex. guld, silver, koppar, bly, järn, zink, aluminium, tenn, nickel o. kvicksilver).

Metallise'ring, överdragnag av föremål (äv. av metall) med tunt metallskikt. Vanligt utförande är metallsprutning (se d. o.).

Metallografi' (av metall o. grek. *graphein*, skriva), studiet av metaller o. deras legeringar, sker vanl. med tillhjälp av mikroskop, varvid en yta av metallprovet slipas o. vanl. behandlas med lämpliga etsmedel, så att strukturen kommer fram genom skuggbildningar, förorsakade av olika etsdjup på beständsdelarna.

Metallografiska institutet, institut för metallografisk forskning o. praktiska undersökningar, grundat 1920 i Sthlm med enskilda medel på initiativ av prof. C. Benedicks.

Metalloid'er (av metall o. grek. *b'dos*, likhet), grundämnen, som till skillnad från metallerna ej ha metallglans o. ej äro goda ledare för elektricitet o. värme (ex. syre, väte, kväve, kol, svavel, fosfor).

Metallsprutning, av schweizaren M. U. Schoop uppfunnen metod att förse olika föremål med en tunn metallhinna genom att spruta ut smält metall i form av en fin dimma. Jfr Katodförstoftning.

Metallsyror, sådana oorganiska syror, vilkas negativa jön innehåller en metallatom.

Metalltryckning, formning i svarv av t. ex. skålförmiga plåtföremål med ett avrundat tryckstål i st. f. skärstål, varmed man tvingar plåten (oftast en rondell) att forma sig efter en tillsammans med denna roterande patron (se d. o.).

Metallurgi' (av metall o. grek. *ergon*, arbete), läran om metallers framställning ur malmerna o. metallernas egenskaper.

Metamorfofos [-fä's] (av grek.), förvandling. — Myt. En människas förvandling till något naturföremål. Dyliska myter framställas i Ovidius' diktverk *Metamorfofos* (lat. *Metamorphoses*). — Geol. Den omvandling, som fört bildade bergartsmassor (sediment, eruptivbergarter m. m.) undergå i jordskorpan vid ändringar i de fysikaliska förhållandena, t. ex. under inflytande av starkt tryck o. hög temperatur i samband med bergskedjeveckning. Om metamorfofen blir så genomgripande, att väl karakteriserade nya bergarter bildas, kallas dessa omvandlingsprodukter metamorfa bergarter. — Zool. Benämning på det

förhållandet, att vissa djur icke direkt få de fullvuxnas form o. för dem utmärkande organ, utan först genomlöpa ett antal larvstadier. lix. fjärlarnas utveckling.

Meta'n, sumpgas el. gruvgas, CH_4 , ett brännbart, gasformigt kolväte. Bildas vid en hel del sönderdelnings- o. jäsningsprocesser, t. ex. i träsk- o. sumpmarker. Äv. i kol- o. bergoljegruvor utströmma vanl. stora mängder metan. Blandad med luft exploderar gasen mycket kraftigt vid antändning o. kan därför i kolgruvor lätt förorsaka förödande explosioner. Metan bildas äv. vid torrdestillation av stenkol (ingår därför i stadsgas) o. vid sönderdelning av kloakslam i röttningskammare. Syntetiskt framställes den i industriell skala genom katalytisk reduktion av koloxid medelst väte o. användes som utgångsmaterial vid tillverkning av metan-klorföreningar, metylalkohol m. m. samt som motorbränsle. Jfr Naturgas o. Rötgas.

Metanol 1-åll, dets. som metylalkohol.

Metanserien, dets. som paraffinkolväten.

Metapsyki'k, sammanfattande benämning för sådant som går utöver den psykologiska erfarenheten, såsom spiritismens o. okultismens företeelser. Studiet därav kallas metapsykologi.

Metasta's (av grek. *meta'stasis*, ombyte av plats), uppträdande av sjukdomshård genom spridning av bakterier el. sjuvulster med blod- cl. lymfbanan från en primärhård.

Metastasio [-aj, Pietro Antonio Domenico (1698—1782), ital. författare; vann berömmelse genom sina lyriska tragedier, som tonsattes av tidens främsta kompositörer.

Me'tatabletter bestå av metaldehyd (se d. o.).

Metate's (av grek.), omkastning av språk-ljud i ett ord, t. ex. lat. *crux*, sv. *kors*. Inträffar oftast vid förbindelse mellan vokaler o. likvida (/, r) o. kallas då likvidmetates. Denna har spelat en stor roll för differentieringen av den slaviska språkstammen i särspråk.

Metaxas', Joannis (1871—1941) grek. general o. politiker. M., som erhöi sin militärutbildning i Tyskland, deltog i kriget mot Turkiet 1897 o. i Balkankrigen 1912—13. 1915—17 generalstabschef, avgick på grund av sin opposition mot Venizelos' politik o. gick i landsflykt till 1920. Måste åter lämna Grekland 1923 på grund av delaktighet i en monarkistisk konspiration. M. var en av de ivrigaste tillskyndarna av den monarkistiska restaurationen 1935. Mars 1936 krigsminister o. april s. å. konseljpresident. 4 aug. s. å. proklamerade han diktatur. Efter Andra världskrigets utbrott sept. 1939 sökte M. i det längsta upprätthålla Greklands neutralitet. Hans arbete efter 1936 för stärkande av Greklands försvar, särskilt anläggandet av den s. k. Metaxaslinjen vid landets nordgräns, torde ha en väsentlig andel i att Grekland till en början framgångsrikt motstod det ital. anfallet okt. 1940.



Metazoa (av grek. *meta'*, efter, o. *zo'on*, djur), flercelliga djur, vilkas celler är anordnade i åtminstone två cellager.

1. Metellus, Quintus Caecilius, d. 115 f.Kr., rom. fältherre, konsul 143, kuvade 148 ett anstiftat uppror i Makedonien o. erhöi därigenom tillnamnet *Macedonicus*.

2. Metellus, Quintus Caecilius, d. 91 f.Kr., rom. fältherre, konsul 109, besegrade den numidiske konungen Jugurtha o. erhöi därför tillnamnet *Numidicus*.

Metempsyko's (av grek.), själavandring.

Meteor, eng. jaktflygplan med två reaktionsmotorer, max.hastighet omkr. 970 km/tim.

Meteor'er (av grek. *mete'oros*, i luften befintlig), meteoriter el. stjärnfall, stenar, som från världsrymden intränga i jordens atmosfär o. därvid genom friktionen mot luften bli glödande. Bilda ofta grupper, som följa en komets bana, o. anses vara brottstycken av denna. Ex.: perseiderna i aug. o. leoniderna i nov., benämnda efter den stjärnbild, varifrån de synas utstråla.

Meteorism' (av grek. *mete'oros*, luft), »väderspänning», tarmens utspänning av gaser.

Meteorogra'f (av grek. *mete'oros*, luft-, o. *grafein*, skriva), självregistrerande instrument för mätning av 2 el. flera meteorologiska företeelser samtidigt.

Meteorologi', person som sysslar med meteorologi. Jfr Statsmeteorolog.

Meteorologi' (av grek. *mete'oros*, luft-, o. *logos*, lära), vetenskapen om företeelserna i atmosfären o. lagarna för dess omsättning o. rörelser.

Meteorologiska tecken, internationellt fastställda figurtecken för viktigare meteorologiska företeelser:

	båst el. storm		norrsken		snöbyrå
	dagg		regn		solgärd
	dimma		reguläge		solstråk
	hagel		rinfrost		solken
	komblistar		snö		trindisnö
	måldreg		snöfläcke		isfläcke

Meteorologiska institutet, se Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut.

Metemromanti' (av grek. *mete'oros*, luft-, o. *mantel'a*, spådom), konsten att spå väder.

Me'ter, dets. som versmått.

Me'ter (av grek. *metron*, mått), förk. m, längdenheten i metersystemet, är lika med avståndet vid 0° mellan två streck på den internationella meterprototypen, som förvaras i Paris. En med denna mycket nära överensstämmande riksprototyp för metern finnes i Stockholm. M. är nära en tiomiljiondel av en meridianbåge från en av polerna till ekvatorn. Jfr Metersystemet.

Meterkilogram, dets. som kilogrammeter. Meterkilogram-sekund-systemet, fullständiga namnet för »As-systemet» (se d. o.).

Meterklinka, trådklinka (se d. o.) med metrisk gradring. Numret är 10 gånger diametern i mm. Ex.: Om trädens nr är 20, är dess diameter 2 mm.

Metersystemet, ett internationellt system för mått o. vikt (massa), grundat på metern o. kilogrammet som enheter för längd o. massa. Urtyper för dessa, arkivmetern o. arkivkilogrammet, tillverkades i Paris 1799 nien ersattes 1889 av internationella meterprototypen o. kilogramprototypen, som bestå av platin-iridium o. förvaras av Internationella byrån för mått o. vikt i Sévres. Till Internationella meterkonventionen anslutna stater erhöi samtidigt prototyper, som ytterst nära överensstämde med dessa. M. infördes i Sverige 1878.

Methemoglobi'n (av grek. *meta'*, efter, o. *hemoglobin*), en brunfärgad oxidationsprodukt av blodets röda färgämne. Jfr Hemoglobin.

Methil [meh'il], viktig kollexporthamn i grevsk. Fife, Skottland, vid Firth of Forth. Tillhör staden Buckhaven and Methil (18,000 inv.).

Methuen [mep'jo'n], Paul Sanford (1845—1932), baron, britt. fältmarskalk, deltog

som underbefälhavare i Boerkriget, var senare guvernör på olika platser, bl. a. 1915—19 på Malta.

Methuenfördraget [mep'jo°n-], fördrag mellan England o. Portugal 1703, varigenom det senare anslöt sig till England under Spanska tronföljdskriget o. råkade i starkt beroende av detta land. Upphävt 1836.

Metier Tmetje', fr., yrke.

Metionin', en svavclhaltig aminosyra som ingår i många äggvitämnen, bl. a. kasein.

Me'tis, i grek. myt. kloketens gudinna, Zevs första gemål, slukades av honom, då han fruktade, att hon skulle föda en son, som bleve mäktigare än han. Ur Zevs' huvud föddes då vishetsgudinnan Atena.

Metj'nikov, Ilja Iljitj (1845—1916), rysk zoolog, prof. i Odessa 1870—82, vice dir. vid Pasteurinstitutet i Paris från 1905, framställde en viktig teori om inflammation o. immunitet på grundval av iakttagelse av vita blodkroppars förmåga att upptaga o. sönderdela bakterier. Erhöll nohel priset i fysiologi o. medicin 1908, tills, med P. Ehrlich.



Metod (av grek. *me'todos*, efterspaning). Log. Planmässigt vetenskapligt förfarande.

Metodi'k, läran om metoden inom ett arbetsområde, t. ex. undervisning. — Meto'd i s k, efter viss metod, planmässigt.

Metodism', religiös rörelse, som uppstod på 1720-t. i England för väckande av ett innerligare o. mera verksamt fromhetsliv. Rörelsen, vars upphovsmän voro de båda väckelsepredikanterna J. Wesley o. G. Whitefield, anbefaller en viss »metod» för att söka sig fram till kristlig fullkomlighet. En håftig botkamp måste föregå nådens genombrott, som bör kunna bestämt dateras. Vid sakramenten fästes mindre vikt. Under namnet Metodist-kyrkan (biskopsämheten är bibehållet) har rörelsen vunnit vidsträckt spridning o. har num. omkr. 12 mill. beknännare (metodister), de flesta i För. Stat.; i Sverige omkr. 20,000.

Metodologi', metodlära. metodik.

MetöVker, i forntidens Grekland fast bosatta främlingar, som voro skatte- och krigstjänstskyldiga utan att äga medborgarrätt.

Metol [-tå'l], fotografisk framkallningssubstans, som ofta användes i blandning med hydrokinon.

Me'tons cykel, en tid av 19 år, varunder månen fullbordar 237 banvarv. Användes av greken Me'ton (432 f.Kr.) för beräkning av nymänar o. förmörkelser. Jfr Kalender o. Påsk.

Metonymi' (av grek., egentl. namnbyte), stilistisk figur, där utbyte sker av beteckningar för abstrakta o. konkreta begrepp, orsak o. verkan, ämne o. därav förfärdigat föremål etc., ex. *gråhudad statskonst* (för statsmän), *svenska stålet* (för svärdet). *Agirs dottrar* (för böljorna).

Metop [-tå'p] (av grek.) benämnes på byggnader i dorisk stil den del av frisen, som ligger mellan tfiglyferna o. vanl. prydes av reliefer. (Ex. från Olympia, se bild.)



Metoxon [-å'n], 4-klor-2-metyl-fenoxiättiksyra, den

medlet agroxon, som användes mot vissa ogräs i sädesfält o. gräsmattor. Motsvarande diklorförening, 2,4-diklorfenoxiättiksyra, ofta förk. 2,4-D, har liknande men kraftigare verkan. De kallas gemensamt hormonderivat på grund av kemisk släktskap med indolyättiksyra = hormonet heteroauxin.

Metoxy'1, den organiska radikalen —OCII₃.

Metri'k (av grek.), verslära.

Me'trisk (av grek. *me'tron*, mått). 1. Som hör till metrikern (versläran); versifierad. — 2. Som hör till metersystemet.

Metri't (av grek. *tne'tra*, livmoder), inflammation i livmodern.

Metro-Goldwyn-Mayer Pictures [metr'p° gå°ld°in mej° pikk'tsj°s], atnerik. filmkoncern, grundad 1924 genom sammanslagning av flera olika bolag. Världens största filmateljéer i »Culver City» i Hollywood, Kalifornien.

Metrologi' (av grek. *metré'n*, måta, o. *lo'gos*, lära), läran om instrument och metoder för mätningar.

Metrono'm, taktmätare, ett urverk, som anger takten; inställbart efter varje tempo. (Se bild.) Jfr M. M.



Metro'on, Kybeles tempel i Aten, var äv. arkontens ämbetslokal samt statsarkiv.

Metropol [-pål] (av grek.), »moderstad», huvudstad; huvudstad i kyrkoprovins.

Metropoli't (av *metropol*), namn från fornyrkans tid på kyrkligt överhuvud i en kyrkoprovis; värdigheten finnes kvar inom grek.-kat. kyrkan, där den i rang står mellan patriark o. ärkebiskop.

Metropolitan Museum of Art [metröpål'it°n mjos'i°m «v a't], New York, För. Stats' närmsta konstmuseum, innehåller bl. a. stora samlingar höll. 1600-talsmaleri samt klassisk-arkelogisk o. orientalsk konst.

Metropolitan Opera House [metr°pål'it°n å'pr° ha's] vid Broadway i New York, Amerikas främsta operascen, öppnad 1883. Första raden utgöres av idel enskilda loger o. kallas »gyllene hästskon», varigenom millionärsfamiljerna understöd tryggas.

Metrorragi', blödnng från livmodern.

Metrox'yion, palmsläkte, 7 arter i indomalajiska området. Bladen fjäderlikt delade. *M. Rumphii* o. *M. lae've*, sagopalmer, 10—15 m höga. Blomma efter 15—20 år. Stammen dör efter fruktsättningen, men trädet fortlever genom långa, underjordiska utlöpare. Ur mårgen utvinns sago.

Metsu, G a b r i e l (1629—67), höll. målare. M. inlade i sina genrebilder, med motiv huvudsakl. från det borgerliga livet, förtäfflig lokalfärg med känslig behandling av ljusdunklet, ex. se bild.



Metfernich, K l e m e n s (1773—1859), furste, österrik, statsman, utrikesminister 1809, ledde under nära 40 år den österrik. politiken, vann åt sitt land, bl. a. genom Wienkongressen, en förhållande ställning i såväl Tyskland som Italien o. sökte under de följ. åren upprätthålla Heliga alliansens grundsatser genom en rad av stormaktskongresser, M., som var en ivrig motståndare

till varje liberal rörelse, tvingades genom 1848 års revolution att avgå. — 1880—84 utgavs *Aus Melternichs nachgelassenen Papieren* (8 dir).

Mettray [-trä], fransk förbättringsanstalt för vanartiga gossar, grundad 1840 i närh. av staden Tours, dep. Indre-et-Loire. — Mettraysystem, system för byggande av arbetarbostäder (fristående envåningshus, avsedda för 1 el. 2 familjer).

Metu'salem, Matu'se la, Metu'sa la el. Mctu'sae l, enl. 1 Mos. 5 en av urtidens fäder, som nådde en högre ålder än alla andra.

Mety'l, den organiska radikalen — CH₃.

Metylalkohol el. metanol, CH₃OH, en färglös, lättflyktig o. lätt antändbar vätska med brännande smak, kokp. 64,7°. Erhålls genom torrdestillation av olika växtämnen, framför allt trä (träspån), samt som flyktig biprodukt vid tillverkning av pappersmassa enligt sulfatmetoden, varvid den num. ofta tillvaratas. Framställs i teknisk skala av ur koloxid o. vätsgas vid hög temp. o. tryck. Metylalkohol är giftig o. kan förorsaka blindhet o. död. Den användes till framställning av formalin, läkemedel o. färgämnen samt som lösningsmedel för fetter o. hartser.

Metylbutadien, dets. som isopren.

Metylen, den organiska radikalen — CH₂ —. Metylenblått, ett färgämne, användes för färgning av mikroskopiska preparat samt bomull o. i medicinen.

Metylklorid, klor metyl el. (monoklormetan), CH₃Cl, färglös gas, som lätt kondenseras till vätska, kokp. — 23,7°. Användes i kylmaskiner o. till lokalbedövning genom frysnings (jfr Etylklorid).

Metylnorfin, dets. som kodein.

Metylnaftokinon [-nän'], ett ämne som framställs ur naftalin o. som har samma verkan som K-vitamin, ehuru i högre grad. Det används därför antingen direkt el. i form av vattenlösliga salter av närbesläktade sura estrar (ex. natrium-metylnaftohydrokinondisulfat) som läkemedel vid nedsatt levningsförmåga hos blodet vid gulsot o. hos nyfödda barn. De naturliga K-vitaminerna utgöra komplicerade derivat av metylnaftokinon. Jfr Protrombin.

Metylorange [-ärens'] el. heliantin, organiskt färgämne, användes som indikator. Färgen är röd i sur lösning o. orangegul i alkalisk; färgväxlingen omfattar pH-området 3,1—4,5. Jfr Metylrött.

Metylrött, organiskt färgämne, användes som indikator. Röd i sur lösning o. gul i alkalisk; färgväxlingen omfattar pH-området 4,4—6,3. Jfr Metylorange.

Metylviolett, basiska trifenylmetanfärgämnen med något växlande sammansättning (ex. kristallviolett). Användas till färgning av bomull o. silke o. vid framställning av anilinpennor.

Metz, huvudstad i dep. Moselle, n.ö. Frankrike (Lothringen), vid Moselle. 70,000 inv. (1946). Starkt befäst. Gotisk katedral (1200—1500-t.). Livlig handel, särsk. med säd, frukt o. vin. Industri. — M. var redan på rom. tiden en befäst plats (D i v o d o r u m); 511—843 huvudstad i Austrasien, 843—870 i Lothringen, kom 870 till Tyskland, 1552 till Frankrike o. var 1871—r518 åter tyskt. Bekant är Bazaines kapitulation i M. 27/10 1870. Under Andra



J världskr. ockuperat av tyskarna 17/6 1940—20/9 1944.

Metzner, Franz (1870—1919), österrik. bildhuggare, prof. i Wien 1903. Representant för expressionistisk kolossalskulptur i frödig barock (skulpturerna på Völkerschlachtdenkmal, Leipzig).

Meudon [möda'>], stad i n. Frankrike, dep. Seine-et-Oise. 21,000 inv. (1931). Lustslott, uppf. av Ludvig XIV, nu med observatorium. I M. finnes ett Rodinmuseum.

van der Meulen [fann där mö'len], Adam Frans (1632—90), flaml. bataljmålare, skildrade Ludvig XIV:s fälttåg i bild på tapeter o. tavlor (Louvre, Invalidhotellet, Versailles).

Meumann [mäj'-], Ernst (1862—1915), tysk psykolog o. pedagog, prof. vid olika univ., senast i Hamburg, en av banbrytarna inom den moderna pedagogiken. Bl. arb. *Vorlesungen zur Einführung in die experimentelle Pädagogik* (2:a uppl. 1912—r6).

de Meung [dö mö'>], Jean (omkr. 1240—före 1305), fransk skald, fullbordade Guillaume de Lorris' *Le roman de la rose*.

Meunier [mönje'], Constantin (1831—95), belg. bildhuggare o. målare, utförde religiösa målningar (Stefanus' martyrium. Den helige Franciskus' bön) samt framför allt skulpturer med motiv ur de belg. arbetarnas liv (*Gruvarbetare*, se bild).

Meurling [mö'r-], Carl, f. 205 1876, ingenjör, ämbetsman, fastighetsdir. i Stlm 1919, borgarråd därstädes o. chef för fastighetsroteln 1920. överdir. o. chef för Väg- o. vattenbyggnadsstyr. samt tillika överste o. chef för Väg- o. vattenbyggnadskåren 1924—28. Kommunikationsminister 1926—28, regeringsråd 1929—44.

Meurthe [mörrt], biflod fr. h. till Moselle, n.ö. Frankrike. 170 km, obetydligt segelbar.

Meurthe-et-Moselle [mörrt e mäsäl'], departement i n.ö. Frankrike (Lothringen), kring de båda floder, varefter det uppkallats. 1940—44 införlivat med Tyskland. 5,280 kvkm, 529,000 inv. (1946). Åkerbruk o. vinodling. Betyd. industri. Huvudstad: Nancy.

Meuse [mö>]. 1. Tyska o. höll. M a a s, flod, som från n.ö. Frankrike (dep. Haute-Marne) flyter genom Belgien o. Holland, förenar sig med Rhenarmarna Waal o. Lek o. utmynnar i Nordsjön. 840 km. Flodområde 48,600 kvkm. Kanaler bl. a. till Schelde, Aisne samt till Amsterdam. Genom permanenta befästningar längs M. både i Frankrike o. Belgien var floden av betydelse under krigen 1914 o. 1940—44, då äv. svåra strider utkämpades vid flodmynningen i Holland. — 2. Departement i n.ö. Frankrike (Lothringen), kring fl. M., 1940—45 införlivat med Tyskland. 6,241 kvkm, 189,000 inv. (1946). Åkerbruk; vinodling. Industri. Huvudstad: Bar-le-Duc.

Meute [mjot el. mött], en samling för jakt till häst avsedda hundar.

MeV, förkortning för *megaelektronvolt*. Jfr Elektronvolt.

Mevlevi-orden, muhammedansk dervischorden med huvudsäte i Konia, Mindre Asien, stiftad på 1200-t.



Mex'icö el. Me'jico [sp. Uttal: me'ch'iká]. 1. Förbundsrepublik i s. Nordamerika, gränsar i n. till För. Stat., i ö. till Mexikanska bukten, i s. till Guatemala o. Britt. Honduras, i v. till Stilla havet. 1.969,365 kvkm, 22,2 mill. inv. (1946). M. är till största delen ett torrt högländ med ett flertal ännu verksamma vulkaner. Högsta topp: Pico de Orizaba 5,555 m. I s. finnes ett flertal avloppslösa saltsjöar. Bl. floder Rio Grande del Norte, gränsflod mot För. Stat. — Klimatet är vid kusterna s. om vändkretsen tropiskt, i höglandet tempererat utom i de kalla, högst belägna trakterna. Nederbörden är rikligast på ö. kusten, medan den i v. är mycket ringa. — Befolkningen utgöres av 15 % kreoler (vita av spansk härkomst), 27 % indianer (azteker m. fl. stammar), 57 % mestizer o. 1 % främlingar. Statskyrka saknas, största delen av befolkningen tillhör rom.-kat. kyrkan. 11 univ., det förnämsta i huvudstaden Mexico. — Närlägg: jordbruk, boskapsskötsel, bergsbruk, bomulls- o. tobaksindustri. Förnämsta exportartiklar äro guld, silver, bly, koppar, petroleum, zink, kaffe, bananer. Myntenhet: peso el. dollar (silvemyntfot) = 100 centavos. — *Författning* av 1917. I spetsen för styrelsen står en av folket för 6 år vald president, som ej omedelbart får omväljas. Den lagstiftande makten tillhör kongressen, som består av senaten (58 medl. valda för 6 år) o. deputeradekammaren (147 medl. valda för 3 år). Landet indelas i 28 stater o. 3 territorier. — *Armé*. Allmän värnplikt sed. mars 1943. Armén utgöres av 50 infanteribataljoner, 40 kavalleri- o. 3 artilleriregementen m. m. *Flygvapnet* ingår i armén o. består av bomb-, jakt-, spanings- o. transport- o. skolförband. — *Hist.* Aztekernas mäktiga rike i M., grundat på 1200-t., krossades 1519—21 av Cortés o. M. blev jämte närgränsande områden spansk koloni, styrd av vicekonungen över »Nya Spanien». Under o. efter Napoleonskrigen gjorde M. sig fritt o. erkändes av Spanien 1836. Den 1823 upprättade republiken skakades av ständiga borgarkrig o. (1846—48) av ett krig med För. Stat., vilket beröfvade M. områden n. om den nuv. gränsen. Med Benito Juárez inleddes på 1850-t. en liberal reformperiod, i det arméns o. kyrkans privilegier avskaffades. Försöket att genom sarsk. jordlagar hejda jordens koncentration på ett fåtal händer ledde emellertid till nya inbördes strider. Samtidigt hotades M. av utländsk intervention. Franska trupper landstego 1863, Napoleon III insatte ärkehertig Maximilian av Österrike som kejsare o. först 1867 kunde Juárez, sedan Maximilian tillfångatogs o. avrättats, återta makten. Under Porfirio Díaz' diktatur (1876—1911) inträdde en reaktion mot Juárez' liberala idéer: storgodsägarna uppmuntrades att lägga under sig allt större delar av jorden. Mot slutet av århundradet var 95 % av bondebefolkningen utan egen jord. Utländskt kapital strömmade in i landet, Gruvor, oljekällor o. industrier övergingo till stor del i utländsk ägo. 19n års revolution inleddes ett decennium av svåra inbördes strider. En ny författning antogs 1917, vari politisk demokrati, förbättrad folkundervisning, jordreform o. begränsning av kyrkans makt sattes som mål för det nybildade nationella revolutionspartiets verksamhet. Kampen mot kyrkan präglade hela 1920-t. Högdpunkten i den antireligiösa agitationen nåddes under Calles' presidentur (1924—28). I flera



delstater förbjödes prästerna att utöva sina ämbeten. Den bland folket impopulära hetsen mot katolska kyrkan ledde till en schism inom partiet. Calles' falang avlägsnades ur regeringen o. under Cardenas' presidentskap (1934—40) inträdde en avspänning i förh. till kyrkan. Ett vittgående socialt reformprogram sattes i verk: böndernas krav på jord tillgodosågs (1933—40 fördelades omkr. 20 mill. hektar, mark på 1 mill. bönder), folkundervisning förbättrades o. fackföreningsrörelsen växte i styrka. 1938 exproprierades de utländska oljebolagens egendom, vilket utlöste konflikter med För. Stat. o. Storbritannien. Dessa bilades 1941 genom avtal mellan regeringarna. Cardenas efterträddes Ávila Camacho (1940—46) inleddes samarbete med För. Stat., vilket ytterligare fördjupades sedan M. i maj 1942 förklarade axelmaktcrna krig. Den nuv. presidenten Miguel Alemán (vald för perioden 1946—52) har fortsatt Camachos liberala reformpolitik. Medl. av FN. — 2. Huvudstad i republiken Mexico, belägen i landets ö. mell. del. 15 mill. inv. (1940). Bildar med omgivningen det direkt under rege-



ringen stående Förbundsdistriktet. 1,483 kvkm, 18 mill. inv. (1940). Stor renässanskatedral (1573—1667, se bild). Nationalpalatset (1600-t.) har en fasad på 205 m o. inrymmer senaten, nationalmuseum, observatorium. Univ. o. tekn. högsk. Eivlig handel. Industri (cigararer, guld- o. silvervaror m. m.). — M. grundades av Cortés på samma plats som aztekernas huvudstad Tenochtitlán, sedan denna av honom fullst. förstörts 1521. — 3. Stat. i mell. republiken Mexico. 21,400 kvkm, 1,1; mill. inv. (1940). Bergland i s. med landets högsta toppar, bl. a. Popocatepetl. Huvudstad: Toluca.

Mexikanska bukten el. Mexikanska golfen, vik av Atlanten utanför Nordamerikas s.ö. kust, mellan Mexico o. Florida. 1,560,000 kvkm. Genom Yucatansundet förenad med Karibiska havet. Efter Mexikanska golfen är Golfströmmen uppkallad.

Meyer [mej'-], Gerhard, d. v. (1704—84), konst- o. styckgjutare. 1828 förvaltare av Kungl. styckgjuteriet, under hans tid hade en glansperiod (*Karl XII:s* byst av Bouchardon, *Gustav Vasas* o. *Gustav II Adolfs statyer* av L'Archevêque m. fl.). Han skänkte 1775 till Mälar- o. bildhuggarakad. den byggnad, som motsvarar nuv. Konstakademiens hus.

Meyer [maj'-], Joseph (1796—1856), tysk bokförläggare utgav bl. a. *Meyers Konversationslexikon* i 52 bd (1840—55). Förlagsrörelsen fortsattes av sonen Hermann Julius M. (1826—1900).

Meyer [maj'-], Conrad Ferdinand (1825—98), Schweiz, författare, skrev en rad utmärkta hist. noveller, de flesta med ämnen från renässansen. *Jurg Jenatsch* (1876; sv. övers. IQOQ) är en skildring från Trettioåriga krigets tid. Förf. av ballader o. fin tankelyrik (*Gedichte*, 1882). Jämte Gottfr. Keller Schweiz' störste diktare.



Meyer [maj'-], Lothar (1830—95), tysk kemist, prof. i Tübingen från 1876, studerade bl. a. grundämnenas periodicitet.

Meyer [maj'-], Victor (1848—97), tysk kemist, prof. i Stuttgart 1871, i Heidelberg 1888, utförde flera viktiga undersökningar inom den organiska kemien o. utarbetade en metod att bestämma ämnenas gastäthet.

Meyer [maj'-], Gustav (1850—1900), tysk språkforskare, prof. i Graz 1881—97; utg. banbrytande arb. rör. albanernas språk.

Meyer [maj'-], Eduard (1855—1930), tysk historiker, prof. i Berlin 1902—27. M:s huvudarbete, *Geschichte des Altertums* (5 bd, 1884—1902), är ett av den moderna hävdteckningens yppersta o. lärdaste verk. Äv. märkes *Ursprung und Anänge des Christentums* (3 bd, 1921—23).

Meyer [maj'-], Richard (1860—1944), tysk litteraturhistoriker, prof. i Berlin 1901, skrev bl. a. en biografi över Goethe (1895) samt det utförliga verket *Die deutsche Literatur des 19. Jahrhunderts* (1900).

von Meyer [maj'-], Ernst (1847—1916), tysk kemist, vars arb. inom kolloidkemien möjliggjort den viktiga upptäckten av skyddskolloider.

Meyerbeer [maj'erberl. Giacom o. egentl. Jacob Beer (1791—1864), tysk tonsättare, känd genom sina stora operor *Robert av Normandie* (1831; Sthlm 1839), *Hugenotterna* (1836; Sthlm 1842), *Profeten* (1849; Sthlm 1852) o. *Afrikanan* (1865; Sthlm 1867), i vilka han sökte sammansmälta tysk harmoni, italiensk melodi o. fransk rytme o. deklamation.

Meyer-Förster [maj'-j. Wilhelm (1862—1934), tysk författare, vann stor framgång med det känslösa skådespelet *Alt-Heidelberg* (1899; Gamla Heidelberg, 1903).

Meyerhof [maj'erhåf], Otto, f. 1884, tysk fysikolog, honorärprof. vid Kiels universitet, 1929—35 chef för eget laboratorium vid Kaiser-Wilhelms-Institut für Biologie i Berlin, senare



verksam i Philadelphia, För. Stat. M. erhö 1923 halva 1922 års nobelpris i fysiologi o. medicin för sin upptäckt av det lagbundna förhållandet mellan syreförbrukningen o. mjölksyresomsättningen i muskeln. (Se bild å föreg. spalt.)

Meyer-Liib'ke [maj'er-J. Wilhelm (1061—1936), tysk språkforskare, prof. i Wien 1892, i Bonn 1915. Viktiga arb. i romansk språkvetenskap, främst *Grammatik der romanischen Sprache* (4 dir, 1890—1902) o. *Romanisches etymologisches Wörterbuch* (1911—20; 3:e uppl. 1930—35).

Möyrink [maj'-], Gustav (Meyer) (r868—1932), österrik, författare, skrev romaner med starkt inslag av skräckromantik (*Der Golem*, 1914, *Das grüne Gesicht*, 1916).

von Meysenbug [maj'senboch], Malvilda (1816—1903), tysk författarinna, verksam i England o. Frankrike. Bl. arb. *Memoiren einer Idealistin* (1876; I landsflykt, 1916).

1. van Meytens (Mijtens) [fann maj'-], Martin, d. ä. (1648—1736), boll. porträttmålare, verksam i Sthlm från 1677. En av huvudrepresentanterna för det sv. barockmaleriet. Bl. porträtt *Olof Rudbeck* (Uppsala universitet).

2. van Meytens, Martin, d. y. (1695—1770), son till M. v. M. d. ä., porträttmålare, huvudsakl. verksam i Wien, där han 1759 blev Konstakad:s direktör.

de Meza [d^e me'sa], Christian Julius (1792—1865), dansk general, överbefälh. i Dansk-tyska kriget 1864; avskedad sedan han utrymt Dannevirke utan strid.

Mézières [mes'jær], huvudstad i dep. Ardennes, n. Frankrike (Champagne), vid Meuse. 11,000 in v. Under Första världskr. sätet för tyska stora högkvarteret 1914—15.

Mezzanin (av it.), »halvvänning; låg vänning mellan tvenne högre.

Mezza voce [mædd'sa vâti'l'e], it., musikterm: med halv stämman.

Mezzo [mædd'så], fem. mezza (it., av lat. *medius*, i mitten), medel-, halv-, t. ex. i musiken mezzo forte, förk. mf, halvt starkt, mezzo piano, förk. mp, halvsvalt.

Mezzosopran [mædd'så-] (av it.), kvinnoröst mellan sopran o. alt.

Mezzotin'togravy'r, en art av kopparstick, där dagerpartierna arbetas fram ur skuggan. På den preparerade plåten upptecknas den bild, som skall återges, varefter de olika partierna utarbetas till olika djup o. glättning genom skrapning med ett s. k. skavjärn.

mf, förkortning för *mezzoforte*.

„g, förkortning för *mikrogram*.

M. f. p., förkortning på recept för lat. *mis'ce, fi'at pul'vis*, blanda till pulver.

mg, förkortning för *milligram*.

m. g., förkortning för *fr. main gauche*, vänstra handen (musikterm).

mf, internationell förkortning för *mikrofarad*.

Mg, kem. tecken för en atom magnesium.

Mgr., förkortning för *fr. monseigneur*.

M. h. p. p., förkortning för *med handen på pennan*. Användes när någon icke-skrivkunnig tecknar sitt namn med annans hjälp.

Mht(y), förkortning för *medelhögstyska*.

Mi, it., musikterm: ton (e) i solmisationen.

Miaja [mjach'a], José, f. 1880, spansk general, var vid Inbördeskrigets utbrott juli 1936 kommandant i Madrid, vars försvar han med stor framgång ledde ända till krigets slut mars 1939. M. begav sig därefter i landsflykt till Mexico.

Miami [majaemm'i], stad på s.ö. kusten av Florida, s.ö. För. Stat., vid Biscaineviken. 172,000 inv. (rg40). Mycket besökt badort. Delvis förstörd genom översvämning 1926.

Miami-Eriekanalen [maj'Eemm'i-ri-], ö. För. Stat., förbinder Cincinnati vid fl. Ohio med Toledo vid Eriesjön. 454 km. Byggt 1820—35.

Miao-tsi (»jordens söner»), oavhängiga folkstammar i de bergiga delarna av s.v. Kina, ättlingar till de icke-kinesiska urinvånarna.

Miasm' (av grek. *mi'asma*, förorening), förr bakteriologisk benämning på smittämne, som skulle bildas ur död materia ss. i luften el. marken o. därifrån överföras till individ men ej överförs från individ till individ.

Miau lis, Andreas (1708—1835), grek. frihethjälte, överbefälh. för den grek. flottan, lät 1831 i Porös' hamn uppträffa de grek. fartygen för att de ej skulle råka i ryssarnas händer.

Mich., förkortning av *Michigan*.

Michael'is, Johan David (1717—91), tysk orientalist o. teolog, prof. i Göttingen 1746, en av föregångsmännen för den historisk-kritiska bibeltolkningen.

Michael'is, Georg (1857—1936), tysk ämbetsman o. politiker. Juli—nov. 1917 rikskansler.

1. Michaelis, Sophus (1865—1932), dansk författare, utgav jämte diktsamlingar äv. romaner, ofta med hist. el. exotiska ämnen: *Mbelö* (1895), *Trtzbukken* (1918), *Dommeren* (1921). Ordfr. i Dansk Forfatterfor. från 1915.

2. Michaelis, Karin, f. 1872, g. m. S. M. 1895, m. C. Stangeland 1912, författare till ett antal romaner, ofta skildrande sjukligt kvinnligt själsliv (*Den farlige Älder*, 1910).

Michaelson, Knut Gottlieb (1841—1915) författare, teaterledare, dir. för Dram. teatern 1907—10. Utgav lustspel.

Michaud [·ii'], Joseph François (1767—1839), fransk historieskrivare, jämte brodern Louis Gabriel M. (1773—1858) grundläggare av det stora verket *Biographie universelle* (52 bd, 1811—28). Huvudarbete: *Histoire des croisades* (7 bd, 1812—22).

Michaux [-slä'], Henri, f. 1899, belg. författare, verksam i Frankrike; debuterade som dadaist men har senare som surrealist utvecklat en självständig originell stil. Bl. arb. reseskildr. (*Un barbare en Asie*, 1932), dikter, profantasier (*au Pays de la Magie*, 1942, *Labyrinthes*) samt teckningar.

Michel [-ijäll'], Marc (1812—68), fransk författare, som tills, med Labiche o. a. skrev en rad lustspel, av vilka ett 30-tal spelats i Sverige (*Italienska halmhatten*).

Michel [-själl'], Louise (1833—1905), fransk anarkist, förvisades 1871 efter Paris-kommunens undertryckande till Nya Kaledonien men återvände 1880 till Paris o. fortsatte sin våldsamma agitation. Utgav memoarer.

Michell [-ijäll'], André (1853—1925), fransk konsthistoriker, prof. i Paris. Huvudverk: *Histoire de l'art* (18 dir, 1905—29, forts. av P. Vitry).

Michelangelo Buonarroti [mikelann'dg]eläboan' (1475—1564), ital. konstnär, en av Västerlandets största, med utpräglat plastisk

fornvilja. Som arkitekt införde han i Rom en arkitekturtyp med väldiga kolonner och pilaststrar, som inledade byggnadernas fasader, ett konpositionssätt, som föregrep barocken (Capitolium, Peterskyrkan). Som målare o. skulptör återgav han människokroppen i uttrycksfulla kontraposter. Hans senare produktion hade i sin förändring en utpräglat manieristisk karaktär. Målningar: *Sixtinska kapellet*s utsmekning (taget 1508—iz; detalj), se vänstra bilden å föreg. spalt). *Yttersta domen* (1535—41). Skulpturer: *Pietà*, *David* (1504), *Moses* (Rom; se högra bilden å föreg. spalt), *Medicérggravarna*, *Kristi gravläggning* (Florens). M., som haft den största betydelse för den kommande utvecklingen, var även skald. Monografi av A. I*. Romdahl (1943).

Michélet[·mislä'], Jules (1798—1874), fransk historiker, 1838—51 prof. vid Collège de France, skrev i demokratisk anda sitt klassiska verk *Histoire de France* (17 bd, 1833—67), som bl. a. följdes av *Histoire de la révolution française* (7 bd, 1847—51). (Se bild.)

Michelin [niisjlä'·*], André (1853—1931), fransk uppfinnare o. industriman, Uppfann jämte brodern Édouard de nuv. cykel- o. automobilringarna.

Michellager [misjäh'-], axiallager med en på axeln fästsittande, koncentrisk, ringformig kam, som hindrar att axeln förskjutes i sin längdriktning. Kammen roterar näml. i lagerskålen mellan ett antal något rörliga block (sektioner), vilka tillsammans bilda en stödjande ring på vardera sidan om kammen.

Michelozzo di Bartolommeo [mikelädd'sä] (1396—1472), ital. arkitekt o. bildhuggare, representant för renässansen. Huvudverk: *Palazzo Medici-Riccardi* U444—52), se bild, i Florens.

Michelsen, Hans (1789—1859), norsk bildhuggare, elev av Thorvaldsen, biträdde Göthe o. Byström. Utförde bl. a. *De tolv apostlarna* för Trondheims domkyrka.

Michelsen, Christian (1857—1925), norsk statsman, vänsterpolitiker o. skeppsredare. 1903—05 norsk statsråd ~

i Sthlm i Hägerups samlingsministär. Som statsminister 1905—07 genomförde M. upplösningen av unionen med Sverige. Under senare år betraktades M. jämte F. Nansen som Norges grand old man o. grundade bl. a. samlingsorganisationen Fädrelandslaget mot den Moskvakommunistiska propagandan. Donator i sin hemstad Bergen (Christian Michelsens institut för fri vetenskapliga forskning).

Michelsen, A., dansk guldsmeds- o. juvelerarefirma, grundad av Anton M. (1809—77) o. nu ledd av Paul M., f. 1881. Den har från början samarbetat med inhemska konstnärer.

Michelson [mikh's'nj.], Albert Abraham (1852—1931), amerikansk fj-siktr. prof. i



Cleveland 1883, i Worcester 1889, i Chicago 1892—1929, nobelpristagare 1907. M. utförde en mängd ytterst noggranna optiska undersökningar, såsom jämförelse mellan den (förstörbara) meterprototypens längd o. det förstörbara mått, som kadmiumljusets våglängd angiver (tills. m. Benoit), samt bestämning av ljushastigheten i olika riktningar i förhållande till jorden.

Michigan [mis'ig'n]. 1. En av de canadiska sjöarna i Nordamerika; ligger helt inom För. Stat. 58,000 kvkm. Fiskrik. Förbunden med sjön Huron genom Mackinac-sundet.

2. Förk. *Mich.*, en av Amerikas Föreninga Stater (sed. 1837); utgöres av två halvöar mellan Michigansjön, Övre sjön o. Huronsjön. 148,912 kvkm, 5,256,000 inv. (1940), därav ca 30,000 födda i Sverige. Lågbergigt i n., slätt i s. Huvudnäringar jordbruk o. boskapsskötsel (mest får). Järn-, koppar- o. virkesproduktion med därpå grundad industri. Univ. i Ann Arbor. Huvudstad: Lansing; största staden: Detroit.



Michoacán [rnitsjåka'n], stat i v. Mexico, vid Stilla havet. 58,594 kvkm, 1,167,000 inv. (1940). Högsått med flera vulkantoppar (högsta Pic de Tancitaro 3,858 m). Mycket fruktbart. Jordbruk, boskapsskötsel o. bergsbruk (silver o. koppar). Huvudstad: Morelia.

Micinski [mitjin'ski], Tadeusz (1873—1919), polsk skald o. dramatiker. Bl. skådespel *Kniaz Potiomkin* (1907) om upproret på ryska Svarta havsflottans pansarskepp »K. P.».

Mickedala, förläggningssort för Hallands flygflottilj (F 14), utanför Halmstad.

Mickel. 1. Benämning på räven. — 2. Gamalt namn på tysken som typ (*der deutsche Michel*). I bild brukar han framställas klädd i folkdräkt med knäbyxor o. toppluva.

Mickiewicz [mitskje'vitsj], Adam (1798—1855), Polens främste romantiske diktare o. nationalskald, f. i Wilnoområdet. Studerade vid Vilnos univ., deporterades 1824 till Ryssland för förbjuden polsk-patriotisk verksamhet. M., som 1822 debuterat som lyriker (*Romanser och ballader*, följda 1823 av det ofullb. lyriska dramat *Föräderna* o. versberättelsen *Graiyna*), rönt i Ryssland ett intresserat, mottagande i litterära kretsar samt bereddes stor rörelsefrihet. Från denna tid härröra hans utsökta *Krimsonetter* (1826) o. versberättelsen *Konrad Wallenrod* (1828). 1829 fick M. utresetillstånd o. slog sig efter en tid ned i Paris. Djupt skakad av Polens misslyckade uppror 1830—31 påbörjade M. här sin versroman *Pan Tadeusz* om livet i Polen från tredje delningen fram till Napoleons tåg mot Moskva. Detta verk, som utkom 1834 o. som översatts till en mängd språk (sv. 1898 o. 1926), blev ett polskt nationalepos. — M:s senare produktion är obetydlig, delvis beroende på att M. kom under den polske mystikern Towiafiskis inflytande o. övergick till religiösa svärmerier. 1840—44 var M. prof. i slav. litteratur vid College de France. 1848 sökte han i Italien organisera en polsk frikår mot Österrike o. under Krimkriget reste han till Konstantinopel för att därifrån få till stånd en



frikår mot Ryssland men dog i kolera kort efter ankomsten. M:s stoft vilar i Kraköws domkyrka.

Mida, Herkules, arkitekt o. skulptör, antagl. av nederl. börd, i hertig Karls tjänst 1580—96. Verksam bl. a. på Nyköpings slott.

Mi'da, frygisk sagokonung, som av Dionysos fick gåvan att förvandla allt han rörde vid till guld. Av Apollon försägs M. med äsneöron, då han framför gudens spel föredrog Pans.

Middag, den tidpunkt då solen passerar meridianen (sols övre kulmination, midnatten motsvarar den undre). Sann middag gäller den verkliga solen, medelmiddag hänföres till den fingerade medelsolen; tidsskillnaden kallas tidsekvation. Den borgerliga middagen hänföres till en normalmeridian (zontid). Middagshöjden är solens höjd över horisonten vid meridianpassagen. Övanför polcirkeln blir solen tidvis synlig äv. vid midnatt.

Middagslinje, dets. som meridian.

Midd'elburg, [-börch], huvudstad i prov. Zeeland, s.v. Nederländerna, på ön Walcheren. 20,000 inv. (1947). Stora delar av staden ödelades under Andra världskr. Det sengotiska rådhusets exteriör står kvar. Bomullsindustri.

Middelfart, stad på Fyn, Odense Amt, vid Lilla Balt, Danmark. 7,800 inv. (1940). Förr viktig överfartsort till Jylland. Badort

Midd'elgrund, grund med fyr o. fort i inloppet till Köpenhamn.

Midd'elthun, Julius (1820—86), norsk bildhuggare. Utförde porträttbyster (*Welhaven*, *Wergeland* m. fl.).

Middlesbrough [middrsbr^o], stad (eget grevskap) i n.ö. England, nära fl. Tecs mynning. 140,000 inv. (1946). Belägen i ett rikt järnmalmsdistrikt. Järn- o. stålindustri. Äv. stora kemiska fabr. o. skeppsvarv.

Middlesex [middl'seks], grevskap i s.ö. England, omedelbart n.v. om London. Handels-trädgårdar. 734 kvkm, 2,065,000 inv. (1946). Huvudstad: Brentford.

Middleton [middl't'n], stad i n.v. England, grevsk. Lancashire, vid fl. Irk. 29,000 inv. Bomulls- o. sidenindustri. I närh. kolgruvor.

Middleton [middrt'n], Thomas (omkr. 1570—1627), eng. dramatiker, skrev dels själv, dels tills. m. andra en rad kulturhistoriskt betydelsefulla skådespel, det främsta, *The Spanish gipsy* (1623), tills. m. Rowley.

Middletown [middrt'a'n], stad i Ohio, ö. För. Stat. 31,000 inv. (1940).

Middle West [middl'west], eng., »Mellersta Västern», sammanfattande benämning på vissa stater i För. Stat. (Ohio, Michigan, Indiana, Illinois, Iowa, Wisconsin o. Minnesota). I amerik. lit. eratur äv. symbol för trängsynt borgerlighet.

Midea, förhistorisk ort i landskapet Argolis på Peloponnesos, Grekland, med betydande rester av en mykeusk flyktborg o. mykenska konungagravar med enastående rika gravfynd, utgrävda av svenska arkeologer (jfr Dcndra).

Mi'delfart, Wi 11 v. f. 1904, norsk målare, elev till P. Krogh och A. Revold. Med sin starkt expressionistiska konstuppfattning har han tendentiöst tolkat proletärens liv o. krigets fasor.

Midfastosöndag, 4:e sönd. i fastan; kallas äv. Brödsöndag o. Rosensöndag. Predikoämne: bespisningsundret (Joh. 6: 1—5).

Midgård, i nord. myt. den mellersta, åt människorna upplåtna o. av havet kringflutna delen av jordskivan.

Midgårdssormen, i nord. myt. en son av Loke; omsluter Midgård i skepnad av en jätteorm.

Midha't pascha (1822—84), turk. statsman, storvesir 1872 o. 1876, ståthållare i Syrien 1878, en av reformpartiets dugligaste medf. Mördad.

Midi', fr., middag, kl. 12; söder, Södern, särsk. Sydfrankrike.

Midia, hamnstad i europ. Turkiet, vid Svarta havet, 3.000 inv.

Midinette [-nätt'] (av fr. *midi*, middagstid), i Paris benämning på arbeterskor, som om midnatten lämna verkstaden o. utgå till mycket uppmärksammat drag i vissa kvarters gatubild.

Midja'n el. midja'n i'ter, enkl. Dom. 6—8 ett folk, med vilket Gideon kämpade.

Midland Bank, Ltd. (midl'nd brengk limm[itid]), Storbritanniens största affärsbank, London. Grundad 1836 i Birmingham. Aktiekap. 152 mill. pund.

Midlands [midd'l'nds], namn på mellersta England med där belägna stora industridistrikt.

Midlotnian [midlâ'bi'n] el. Edinburgh, grevskap i s.ö. Skottland, s. om Firth of Forth. 948 kvkm, 563.000 inv. (1946). Jordbruk, bergsbruk o. industri. Betyd, handel o. sjöfart. Huvudstad: Edinburgh.

Midnatssol kallas solen, då den är synlig över horisonten äv. vid midnatt. Inträffar ovan n. polcirkeln vid midsommartid (omkr. sommar-solståndet) samt ovan s. polcirkeln omkr. vintersolståndet.

Midrasjim', judiska utläggningar av de kanoniska böckerna.

Midshipman [midd'shipm'n], eng., i eng. o. amerikanska flottorna kadett av äldsta årskursen.

Midskogsforsen, kraftverk i Indalsälven, 40 km fr. Östersund. Fallhöjd 30 m, effekt 90.000 kW, fördelad på 2 aggregat. Byggt 1941—44.

Midsommarblomster el. skogens väva, art av växtsläktet *Geranium*.

Midsommardagen el. Johannes döparens dag, 24 juni, firas inom rom.-kat. kyrkan samt i Sverige o. Finland till minne av Johannes döparens födelse. Festen leder sitt ursprung från omkr. mitten av 400-t.

Midsommarkransen, stadsdel i Brännkyrka förs., Sthlm. 16,055 inv. (1947).

Midway Islands [midd'e' aj'l'nds], atoll i Stilla havet, omkr. 1.200 sjömil v.n.v. från Honolulu, sed. 1867 tillhörig För. Stat. Till att börja med stödjepunkt för transpacifiska telegraf kablar, från 1935 mellanlandningsstation för den civila flygtrafiken, från 1938 hjälpbas för amerik. flottan o. från Vg 1941 regelrätt flottbas. I farvattnen väst o. nordväst om Midway slogo amerikanarna 8/6—«/6 rg42 tillbaka ett japanskt invasionsförsök.

Midvinterblot, en av våra hedniska förfäder firad fest, inföll trol. omkr. 13 jan. Firades med anledning av ljusets återvändande o. torde efter kristendomens införande ha sammanfallit med julhögtiden.

Mien, djup sjö i s. Småland, nära gränsen mot Blekinge. 20 kvkm.

Mie'res, stad i'n. Spanien, prov. Oviedo. 52.000 inv. (1946). Järn- o. kolgruvor. Järnindustri.

van Mierevelt [fann mi'refält], Michiel {1567—1641}, höll. porträttmålare, de oraniska furstarnas porträttmålare o. innehavare till en av sin tids mest kända ateljéer, där han hade talrika medhjälpare. Bl. arb. *Gustav II Adolf o. Axel Oxenstierna*, vilka dock aldrig suttit modell.

1. van Mieris [fann mi'ris]. Frans. d. ä. (1635—81), höll. genre- och porträttmålare. Hans oftast miniatyrtat utförda små arbeten äro bäst representerade



rade i Munchens o. Dresdens museer. *Porträtt av mästaren och hans hustru*, se bild 4 föreg. spalt.

2. van Mieris, Willem (1662—1747), son o. elev till F. v. M. d. ä. höll. porträtt- o. genremålare (interiörer med fisk- o. grönsaks-målare).

Mieroslav'ski [mje'-], E u d w i k (1814—78), polsk frihetskämp, hist. o. militärvet. förf. M. ledde ett polskt uppror i storhertigdömet Poznan 1848, var överbefälh. för upprorsstyrkor på Sicilien o. i Baden 1849 samt till slut diktator under det polska upproret 1863.

Mies van der Rone [mis fann där rå'-], E u d w i g, f. r886, tysk arkitekt, en av funktionalismens första företrädare.

Mieszko I [injäs'kå], hertig av Polen 962—92, av ätten Piast, polska statens grundare. Omkr. 966 antog M. med hela sitt folk kristendomen.

Miethe [mi'te], Adolf (1862—1927), tysk fotokemist, prof. i Charlottenburg 1899. M. utförde en rad betydelsefulla arb. på färgfotografis område, beräknade ett anastigmatiskt objektiv, införde blitxljusterografin samt uppfann en metod att framställa ådelstenar.

Migmati'ter (av grek. *mig'ma*, blandning), gneisartade bergarter, vilka intaga en mellanställning mellan graniterna o. de kristalliniska skifferna, i det att de utgöra en blandning av båda o. ej visa skarp gränser mot någon av dem.

Mignard [minja'r], Pierre (1612—95), fransk målare, elev till Vouet, vistades i Rom 1636—57, blev 1690 Ludvig XIV:s hovmålare. Utom porträtt utförde han madonnabilder o. kupoldekorationen i kyrkan Val-de-Grâce i Paris.

Mignet [minjä'], Francois Auguste Marie (1796—1884), fransk historiker. Huvudarbete: *Histoire de la revolution française de 1789 à 1814* (2 bd, 1824; Franska revolutionens historia från 1789 till 1814, 1863).

Mignon [minjä's]Je namn på den kvinnliga huvudpersonen i Goethes roman »Wilhelm Meisters Lehrjahre«, varifrån ämnet hämtats till en opera av Thomas (1866).

Mignon [minjä'ng'], dets. som kolonel, en trycksillsgrad.

Migratio'n (av lat. *migra'tio*, vandring), folkvandring; in- o. utvandring.

Migrån (av grek. *henti-*, halv, o. *kranVon*, huvudskål), en viss form av halvsidig huvudvärk, plötsligt påkommande; ofta årlig o. mycket svår.

Miguel [-g'el], dom Maria Evaristo (r802—66), portugisisk prins, son till Johan VI, insattes 1828 av sin broder Pedro I till regent men måste lämna landet 1834.

Mihaj'lovitj, Draga (1893—1946), serbisk militär, general (1941). Efter Första världskr. var M. militärtattaché i Sofia o. Prag. Tog efter Jugoslaviens kapitulation iQ4r befälet över friskarorna, tjechnikförbanden, i kampen mot axeltrupperna. Ut'n. jan. 1942 till krigsminister i cxilregeringen. Då marskalk Tito hösten 1943 tog ledningen av andra partisanförband, fick M., som icke kunde enas med T., ej längre de allierades stöd. Efter Jugoslaviens befrielse 1945 fortsatte M. kampen mot Tito. Tillfångatogs mars 1946 av Titos trupper, dömdes efter en summarisk rättegång till döden o. avrättades juli s. å.



Mihra'b, bönenisch i en muhammedansk moské, anger riktningen mot Mecka.

Mi'ka, två profeter i GT, den ene profet i Israel på kon. Ahabs tid (800-t. f.Kr.), den andre profet i Juda på 700-t. f.Kr.

Mika'do (jap., egentl. »högä porten»), benämning på Japans regering; av främlingar använd titel för den jap. kejsaren; i Japan benämnd tenno el. tenscli.

Mika'don, operett av A. Sullivan till text av W. S. Gilbert (1885; i a ggn i Sthlm 1890).

Mikael, en av judarnas 7 ärkeänglar, Israels skyddshelgon. Firades i rom.-kat. kyrkan framför allt 29 sept. (Mikaelidagen), vilken äv. var helgdag i Sverige till 1772. Firandet flyttades då till följ. söndag.

Mikael, ry. Miha'il, tyska tsarer o. storfurstar. 1. Mikael Fjodorovitj (1596—1645), den förste tsaren av huset Romanov, vald 1613, regerade under sin fars, patriarken Filarets, ledning, förde krig med Polen, Sverige samt mot inre fiender. — 2. Mikael Nikola-jevitj (1832—1909), storfurste, som till kejsar Nikolaus I, stäthållare i Kaukasien 1864. — 3. Mikael Aleksandrovitj (1878—1918), storfurste, yngre broder till tsar Nikolaus II. Mars 1917 avsatte sig denne tronen till förmån för M., som dock vägrade mottaga kronan utan en nationalförsamlings bekräftelse. Mördades sannolikt i Perm juni 1918.

Mikael, östrom. kejsare. — Mikael IV, d. 1041. Som hovman hos kejsar Romanos III vann M. kejsarinnan Zoës gunst; hon lät mördas sin make, åktade M. o. upphöjde honom på tronen (1034). M. förde en framgångsrik regering. — Mikael VIII Palaiologos (1224—82), intog Konstantinopel 1261 o. gjorde slut på det »latinska kejsardömet».

Mikael, rum. Miha'il, f. 1921, exkonung av Rumänien, som till Karl II. M. var konung 1927—30 o. 1940—47. Han gjorde sin förnämsta insats i augusti 1944, då han aktivt medverkade i den sammanväringning, som ledde till att diktatorn Antonescu störtades. Efter Antonescus fall slöt M. vapenstillstånd med Ryssland. M., som 1947 tilldelades den amerik. utmärkelsen Legion of merit, abdikerade dec. s. å., varefter Rumänien utropades till folkrepublik. M. har senare vistats i bl. a. London o. Geneve, m/ 1948 g. m. prinsessan Anne av Bourbon-Parma.



Mikani't, plattor av med schellack hopkittade, tunna små glimmerblad. Användes som elektriskt isolationsmaterial.

Mikkeli, finska namnet på Sankt Michel.

Mikkelsen, Ejnar, f. 1880, dansk polarforskare, företog bl. a. 1909—12 en expedition till Grönlands nordöstkust, som han skildrat i *Löst in the Arctic* (1913). Ledde kolonisationen av Scoresby Sound 1924 o. företog 1932 en ny exp. till Grönland.

Mikk'ola, Jooseppi (1866—1946), finsk språkforskare, prof. i slav. filologi i Helsingfors 1921—34. Behandlade bl. a. de slav. språkens beröringar med finskan samt utgav *Urslavische Grammatik* (1913—42). — Ms hustru Maria, f. Winter, f. 1871, är känd som finsk författarinna under pseud. Maija Talvio. Med patetisk käuslokraft o. frodig inbillning har M. särskilt skildrat finsk allmog, landsbygd o. hemliv, under det att stadskulturen framstälts med från misstro [*Förödelser*, 1901; sv. övers. 1904, ro. fl.].

Miklagård (»den stora staden»), fornisl. mikil, stor), vikingarnas namn på Konstantinopel.

Mik'las, Wilhelm, f. 1872, österrik. politiker, republikens siste president före Anschluss (vald 1928, omvald 1931). Han stödde Dollfuss' o. Schuschnigg's diktaturer, n mars 1938 väg-

rade M. först att acceptera Tysklands ultimatum med krav på Schuschnigg's tillbakaträdande o. Seyss-Inquarts utnämning till förbunds-kansler men tvangs ge vika, varpå han nedlade sitt ämbete.

von Mik'losioh, Franz (1831—91), slovensk språkforskare, prof. i slaviska språk i Wien 1849—85. Bl. arb. den bänbrytande *Ver-gleichen Grammatik der slavischen Sprachen* (4 dir, 1852—75).

Mikoja'n, Anastasij Ivanovitj, f. 1895, rysk politiker, medl. av politbyrån, 1926—46 folkkommissarie för in- o. utrikeshandeln, sed. 1946 minister för utrikeshandeln o. sed. 1937 vice ordf. i folkkommissariernas råd (från 1946 ministerrådet).

MikoJaj'czyk [tjilki, Stanislaw, f. 1900, polsk politiker, ledare för bondepartiet P. S. I. Efterträdde Sikorski som konseljpresident i polska londonregeringen juli 1943. I opposition mot polska befrielseutskottet i Lublin försökte M. åvägbringa en lösning i gränsfrågorna o. besökte i detta syfte juni 1944 För. Stat. o. därefter upprepade ggr Moskva. Då något positivt resultat icke uppnåddes, avgick M. nov. 1944. April 1945 godtog M. Krimkonferensens beslut om Polens gränser o. ingick juni s. å. som vice konseljpresident o. jordbruksminister i samlingsregeringen i Warszawa. Sed. Ms parti lidit ett avgörande nederlag i parlamentsvalet jan. 1947, utträdde M. ur regeringen som protest mot kommunisternas diskriminering av bondepartiet. Flydde okt. s. å. till England. Jfr P. S. I.



Mikro- (av grek. mikro's, liten) anger som förstavelse till måttenhet milliondelen därav, ex. 1 nikrofarad = 0.000001 farad (jfr Mega-o. Piko-). Betecknas med grek. bokstaven y (my), t. ex. nikrofarad = iF. — Som förstavelse till namn på mätapparater el. -metoder anger den, att mätningen gäller ytterst små belopp, ex. mikrovåg, våg för mätningar av vikter om tusendels mg o. därunder. Jfr Mikrokemisk analys. — Motsats: makro-.

Mikrober [krä-] (av grek. mikro's, liten, o. bios, liv), dets. som mikroorganismer. Mikrobiologi, läran om mikroorganismerna. Mikroelement el. spärelement, grundämnen, som behövas endast i ytterst ringa mängd för växter el. djur. Jfr Biogena grundämnen. Mikrofon [-få'n] (av grek. mikro's, liten, o. fone', ljud), apparat för överföring av ljud till elektrisk växelström. Den för telefoner vanliga typen, kolkornsmi krofonen, består av en membranförsedd dosa, fylld med kolpulver, genom vilken ström från ett batteri passerar. Då man talar mot membran, ändras kolmassans ledningsmotstånd, varigenom strömmen kommer att växa i takt med talets vibrationer. För överföring av musik vid radio-utsändningar, gramfonupptagningar m. m. har ett flertal olika mikrofoner konstruerats.

Mikrofotografi, fotografering av mikroskopiska bilder. Härtill användas kombinationer av mikroskop o. kamera.

Mikrogram, vikt- el. massenhet = ett milliondels gram, alltså = 0.001 milligram. Betecknas Mg (jfr Mikro-) cl. y (gamma).

Mikroka'tor, mekaniskt längdmättningsinstrument med friktions- o. glappfri utväxlingsanordning o. högt upptriven noggrannhet (0.0005 mm).

Mikrokemisk analys, mikroanalys, kemisk analys av mycket små substansmängder.

Mikrokinematografi, kinematografering av mikroskopiska preparat (levande bakterier, blodkroppar o. dyl.). Jfr Mikrofotografi.

Mikrokli'n, triklint kristalliserande kalifaltspat, förekommer allmänt i det sv. urberget.

Mikrokosmos, grek., en värld i smått; motsats: makrokosmos, världsallett. Enl. vissa filosofer är människan en mikrokosmos.

Mikrokristallin(isk), beteckning för att en bergart, som för blotta ögat synes tät, vid mikroskopisk undersökning visar sig vara kristallin.

Mikroliter (av grek. mikro's, liten, o. Wtos, sten), i. Ytterst små, först under mikroskopet iaktagbara kristaller. — 2. I arkeol. små verktyg o. vapen (pilspestar) av flinta, typiska för tidig neolitisk tid.

Mikrometer (av grek. mikro's, liten, o. me'tron, mått), verktyg för mätning av små länder. Består av en noggrant tillverkad skruv, rörlig i stadig metallbåge o. försedd med en graderad trumma, på vilken man i hundradels millimeter kan avläsa skruvens förflyttning.



Mikromikron [-än], förk. *fft*, längdenhet = 0.000001 mikron, dvs. 0.000000001 mm.

Mikro'n (av grek. mikro's, liten), förk. *u*, längdenhet = 0.000001 meter, dvs. 0.001 mm, varvid grundmättet meter underförstås. (se Mikro-). Jfr Millimikron o. Mikromikron.

Mikronesien, »de små öarna», gemensamt namn på ögrupperna i n.v. Oceanien, omfattande Marianerna, Karolinerna, Marshall-o. Gilbertöarna. Befolkningen kallas mikronesier, ett blandfolk av polynesier o. melanesier.

Mikroorganismer, organismer endast synliga i mikroskop (bakterier); dock finnas än mindre organismer, de s. k. ultravisibla, filterbara genom oglaserat porslin.

Mikroprojekti'o'n, framställning av bilder på den vita duken av ett mikroskopiskt preparat medelst en kombination av mikroskop o. skiop-tikon.

Mikroskop [-skåp] (av grek. mikro's, liten, o. skope'in, se), tubformat instrument, med vilket man kan få starkt förstörade bilder av små, på lämpligt sätt behandlade föremål, mikroskopiska preparat. I den mot föremålet vända tubändan sitter en kombination av små, ytterst väl slipade linser, objektivet, i den andra sitter en större o. enklare linskombination, okulare. Detta är utbytbar för olika förstöringar, medan 3—4 olika objektivet vanl. sitta i en revolverhållare, så att de med en enkel vridning byta plats. Tuben sitter i ett stativ o. kan förskjut, så att man får en tydlig bild av preparatet, som mellan två tunna glasskivor, objekt-glas o. täckglas, fasthålls på ett med förskjutningsanordningar utrustat, vid stativet fastat objektbord. Under objektbordet sitter belysningsapparaten, som består av en spegel o. ett linssystem, kondensorn. För att skärpa iaktagelserna av detaljerna har man utarbetat systematiska metoder, mikroskopisk teknik, varvid dels ljuset, varmed föremålet belyses, polariseras el. passerar färgfilter, dels föremålet självt behandlas med färgnings- el. etsmedel. För ögat osynliga detaljer kunna framträda genom mikrofotografering med ultraviolett ljus. Jfr Immersion, Elektronmikroskop o. Ultramikroskop.

Mikroskopi', föremåls undersökning medelst mikroskop. — Mikroskopisk, synlig endast med mikroskop. Motsats: makroskopisk.

Mikrosporang'ium (av grek. mikro's, liten, tpora', egentl. såd, o. ange'on, behållare), ett

sporgömma, i vilket utbildas massor av små sporer, mikrosporer, vilka vid groningen ge upphov till hanliga prothallier. Hos fröväxterna är ståndarknapparna mikrosporangier o. de enkärniga frömjölskornen mikrosporer.

Mikrotom [-tå'm] (av grek. mikro's, liten, o. tome', snitt), instrument, med vilket ytterst tunna (0.005 mm.) snitt kunna skäras. Användes i mikroskopisk teknik.

Mikszáth rmikk'at'. Kålman (1847—1910), ungersk novell- o. romanförfattare med humoristiskt filosoferande berättarkonst (S; Peters parapy, 1895; i sv. övers. 1899).

Mil (av lat. mille, tusen), större längdenhet i metersystemet = 10,000 m; eng. laglig mil (eng. mile), 1,609 m. Jfr Sjömil.

Mil, amerik. längdmått, 1/1000 tum = 0.0254 mm.

Mil (plur. mils), mynt «* /iooo av ett Palestina-pund å (nominellt) 18.16 kr.

Mila, anordning för framställning av träkol (torrdestillerat trä). Träet uppbygges i cirkelrunda resmilor el. rektangulära liggmilor, vilka täckas med ris, grästorv, kolstybb o. dyl. o. antändas. En del av veden får på vanligt sätt förbrinna, varvid värme erhålles till torrdestillering av återstoden.

Mil'an I Obrenovic [-itj] (1854—1901) i konung av Serbien, valdes 1868 till furste, 1882 till konung, avsåg sig tronen 1889 till förmån för sin son Alexander.

Mila'no (ty. Mailand), 1. Provins i n. Italien, fordom självständig hertigdöme. 2,761 kvkm, 2,176,000 inv. (1936). — 2. Huvudstad i M. 1, vid Olona. 1,270,000 inv. (1947). M:s medelpunkt är Piazza del Duomo (domkyrkoplatsen) med den tyskt influerade, rikt dekorerade domen i vit marmor (1386—1813, se bild). Kyrkan San Lorenzo från 300-t.; San Ambrogio, även från gammalkristen tid, ombyggdes på 1000-t. i lombardisk stil. I klostret Santa Maria de lie Grazie refektorium finnes Lionardos väggmålning »Nattvarden», vilken undgick Andra världskr:s bombningar. M. är rikt på märkliga profanbyggnader, bl. a. kastellet, uppfört på 1400-t. för Sforza, nu konst- o. kulturhist. museum. Ospedale Maggiore (1400-t., av Filarete), skadat under Andra världskr., nådhuset (1558—60) o. Palazzo di Brera (1650-t.), nu konstmuseum (»Breragalleriet», bombat). Univ., grundat 1924 (16,400 stud., 1943). I M. finns en världsberömd opera, Teatro della Scala (1776—78), med 3,600 sittplatser. Under Andra världskr. blevo (aug. 1943) stora delar av staden ödelagda av flygbombningar. — Betyd, industristad: maskinindustri (lokomotiv, ångmaskiner, brokonstruktioner m. m.), siden- o. bomullsindustri. Livlig handel. — Historia. M. var under rom. kejsartiden Italiens andra stad (Mediolanum) o. undergick sedan skiftande öden. Under 1100-t. strävade M. som ledare för lombardiska stadsförbundet att uppnå självständighet, blev 1176 fri stad o. 1395 huvudstad i hertigdömet M., först under huset Visconti o. sedan 1447 under huset Sforza. Staden tillföll 1545 Spanien, 1714 Österrike o. var 1805—14 huvudstad i konungariket Italien, därefter österrikisk intill 1859.



Milch [miltj], Erhard, f. 1892, tysk generalfältnärskalk. Deltog som officer i Första världskriget. 1933 blev M. statssekr. i riksluftfartsministeriet o. 1939 generalinspektör för flygvapnet. Generalfältnärskalk 1940. M. var Görings närmaste man i tyska flygvapnet och var den egentlige skaparen av detta. Dömdes 1947 till livstids fängelse.

Milda stiftelser, stiftelser för välgörande ändamål.

Mil'es glorio'sus, lat., den skrytsamme soldaten, titel, som blivit bevingad, på lustspel av Plautus.

Mile'siska berättelser (lat., *milesi'acä*), novellartade, erotiska berättelser; antik litteraturart, uppkallad efter Aristides från Miletos (troligen 2:a årh. f.K.). Genren efterliknades av romare ss. Petronius o. Apulejus samt av Boccaccio i »Decamerone».

Mile'siska skolan, benämning på de äldre joniska naturfilosoferna, vilkas huvudrepresentanter voro från Miletos.

Mile'tos, den rikaste o. mäktigaste av de joniska städerna i Mindre Asien, vid Egeiska havet, anlade en mängd kolonier vid kusterna av Svarta havet men råkade under persisk överhöghet o. ödelades efter det joniska uppröret 494 f.Kr. Genom de av tyska staten bekostade grävningarna (sed. 1899) ha flera betydelsefulla fynd kommit i dagen.

Mil förd Haven [mil'f'd he'vn], markis värdighet inom eng. släkten Mountbatten. Jfr Batteuberg.

Milia'rtuberkulos (av lat. *mil'ium*, kirs-korn), en akut massiv spridning av tuberkulos (via blod- el. lymfbäror) till ett flertal organ el. till ett enda, t. ex. lungorna el. hjärnhinnorna, varvid bildas s. k. miliartuberkler, knappalshuvudstora granulationssvulster, som betingas av tuberkelbacillen.

Mili's (fr. *milice*, av lat. *miWUa*, krigsfolk), genom allmän värnplikt uppsatt armé, som saknar yrkesbefäl o. som i fred icke erhåller fullständig utbildning. En på milissystem grundad härordning finnes bl. a. i Schweiz. I vissa länder benämning på de äldre värnpliktsuppbåden.

Militarism', militärvalde; ensidigt hävdande av det militära.

Militieombudsmannen [militie'is-] (Riksdagens militieombudsmän), förk. 1. O., riksdagens ombud »för tillsyn över lagars o. författningars efterlevnad, i vad de skola tillämpas vid krigsdomstolarna, samt av ämbets- o. tjänstemän med avlöning från de till försvarsväsendet anslagna medel». Ämbetet besattes i:a gången 1915— Val av M. O. o. ställföreträdare för honom förrättades till en början vid varje lagtima riksdag av 48 valmän, 24 från vardera kammaren. Numera (sed. 1941) väljes M. O. för 4-årsperiod. Instr. av i 1941.

Militär (av lat. *mil'es*, soldat), fast anställd el. värnpliktig krigsman; hörande till krigsmakten.

Militärapoteket, centralt apotek för krigsmakten, förlagt till Karolinska sjukhuset i Sthlm.

Militärattaché, officer, anställd vid ett lands beskickning hos en främmande stat för att följa dess lantmilitära verksamhet.

Militärbefälhavare, benämning på befälhavaren i ett militärområde.

Militär Ekipering AB. (M. E. A.), Sthlm. Grundat 1883. Aktiekap. 1,765,000 kr. (1948). Herr- o. damekiperinK med egna verkstäder. Verkst. dir. H. Rosenberg (sed. 1948).

Militärledningen, ett genom beslut av 1948 års riksdag inrättat organ för försvarets högsta ledning i fred, sammansatt av överbefälhavaren o. försvarsgrenscheferna.

Militärläroverk, gemensam beteckning inom armén för Krigshögskolan, Artilleri- o. ingenjörhögskolan o. Krigsskolan, inom marinen för Sjökrigshögskolan o. Sjökrigsskolan samt inom flygvapnet för Flygkrigshögskolan, Krigsflygskolan o. Flygkadettskolan.

Militärmetéorolo'g av första o. andra graden, civilmilitär personal vid flygvapnet med resp. majors, kapten o. löjtnants tjänsteställning.

Militärområde, förk. *Milo*. Riket indelas i fred i sju militärområden, lydande under var sin militärbefälh., som till sitt förfogande har en militärbefälstabs. I staben ingår som stabchef en regementsofficer vid generalstabskåren, adjutantpersonal, tygofficer, fortifikationsofficer, signalofficer, luftvärnsofficer, intendent, läkare, veterinär m. fl. Till militärbefälhavarens förfogande finnas i I.—V. militärområdena en ställföreträdare för militärbefälhavaren och en inspektör för lokalförsvaret. I VI. militärområdet finnas en kommandant i Bodens fästning och en inspektör för lokalförsvaret. Militärbefälstabsernas fredsfrägnings- ordo äro: I. Kristianstad, II. Östersund, III. Skövde, IV. Stockholm, V. Karlstad, VI. Boden och VII. Visby.

Militärpastor, vid truppförband och vissa skolor anställd prästman. Föreskrifter för militärpastorer äro utfärdade med K. br. >10/10/1937. Jfr Regementspastor.

Mil'ium, grässläkte. *M. efu'sum*, hässlebrädd, ett bredbladigt, högvuxet, vålluktande lundgräs med gles vippa av små cnblommiga ax. Spridd över hela landet.

Miljukov [-käff], Pavel Nikolajevitj (1859—1943), rysk historiker o. politiker; 1896—99 prof. i Sofia; från 1905 ledare för kadettpartiet i riksduman. Efter Marsrevolutionen 1917 var M. (mars-maj) utrikesminister o. ivrade för en konstitutionell monarki; efter bolsjevikrevolutionen flydde M. till Ukraina, sedan till Paris, där han grundade den ryska tidningen *Poslednija Novosti*.

Miljutin, Dmitrij Aleksejevitj (r816—1912), greve, rysk general, genomdrom krigsminister 1861—81 den allm. värnplikts införande (1875).

Miljöv' (fr. *milieu*), mitt, omgivning.

Milkom, ammoniternas gud.

Mill, amerik. räknemynt = 1/10 cent.

1. Mill, James (1773—1836), eng. historiker (*History of British India*, 6 bd, 1818—19), nationalekonom (*Elements of political economy*, 1821) o. filosof (*Analysis of the phenomena of the human mind*, 1829). Verkade för sociala reformer.

2. Mill, John Stuart (1806—73), son till J. M., eng. filosof o. nationalekonom; urspr. liksom fadern tjänsteman i Ostindiska kompaniet. Med utgångspunkt från den tidigare eng. empirismen lär M., att all vår kunskap vilar på erfarenheten o. att vi genom i n d u k t i o n e n, enl. M. den grundläggande forskningsmetoden, komma till allmänna satsar o. lagar. — Som nationalekonom var M. vid mitten av 1800-t. obestridd ledare av den klassiska skolan, vars teorier han i många fall fulländade. Sedermera fick hans åskådning en starkt socialpolitisk o. delvis socialistisk inriktning. M. utgav bl. a. *On utilitarianism*, 1861; *Utilitarianism*, 1885.

Millais [miHe'], sir John Everett-1 (1829—96), eng. målare, urspr. en av prärefaeliterna. Målade ämnen ur Bibeln, historien o. de engelska diktarnas verk samt porträtt. -



Millay [mhTe¹], Edna St. Vincent, f. 1892, amerik. skaldinna. Diktsaml. (*The harp-weaver*, 1923, *Make bright the arrows*, 1940) o. skådespel.

MillTe, lat., tusen. Jfr Promille.

Milliefiori [-fi'ri], it., »tusenblommor». 1. Tygmönster med botten täckt av mångfärgade blommor. — 2. Glas med blommönster av olika färgade glastrådar el. småbitar.

Millenn'ium (av lat. *mill'e*, tusen, o. *ann'us*, år), årtusende, tusenårsfest; av. »tusenårigariket».

Miller [miU⁰], Henry, f. 1891, amerik. författare, satiriska o. surrealistiska romaner o. skildr., där han framhåller fantasiens o. frihetens betydelse gentemot civilisationen: *Black spring* (1936), *Tropic of Capricorn* (1939), *The air-conflicted nightmare* (1946) o. *The cosmological eye* (1948).

Miller [mill⁰], Arthur, f. 1915, amerik. författare o. journalist. Bl. romaner: *Focus* (1945). ^{AV} Skådespel: *All my sons* (1947; Alla mina söner, uppf. i Stilm 1948).

Millerand [milra⁰s], Alexandre (1859—1943), fransk statsman, ursprungl. socialist, senare ansluten till den nationalistiska politiken. Krigsminister 1912—13 o. 194—15, en av skaparna av det »nationella blocket» 1919, konseljpresident 1920, republikens president sept. 1920—juni 1924, då han av den vid valen segrande vänsterkoalitionen tvangs att avgå. Valdes till senator 1925. — M. var en av den franska nationalistiska högerpolitikens mest energiska företrädare.



Milles, Carl, f. 23/e 1875, bildhuggare, prof. vid Konst-högskolan 1930—31, sed. 1929 verksam i Cranbrook. För. Stat. M. började som ornamentsbildhuggare o. studerade i Paris o. Mimen. Han slog igenom med skissen till *Sten Sture d. d:s monument* (1901), färdigt o. uppsatt nära Uppsala 25 år senare. Karaktärsfulla porträttbyster



(/. Kronberg, G. Mittag-Leffler m. fl.), monumentalbilder: *Gustav Vasa* (Nord. mus.) i polykromt behandlad ek, *Scheelestatyn* (Köping), /. Rudbeckius (Västerås), *Sötsängaren* (Sthlm), fontäner: *Europa och tjuren* (Halmstad), *Folkungabrunnen* (Linköping), *Poseidonbrunnen* (Göteborg), *Dianabrunnen* o. *Orfevsfontänen* (Sthlm). Ett flertal arb. äro utförda i För. Stat., bl. a. *Delawaremonumentet* (1938), fontänen *Flodarnas möte* i St. Louis (1940), statyn över *Louis De Geer* (1944) för Norrköping o. *Himmelsgruppen* (1945; detalj, se bild). Inspirerad av antiken söker M. främst monumentalitet, samtidigt som hans konst är fylld av nya o. djärva idéer o. ett sprudlande liv. Sitt hem på Lidingön med en stor del av sina verk överlät M. 1938 på en stiftelse, som skall handha dess vård o. hålla det tillgängligt för allmänheten. Monografi av M. R. Rogers (1940).

Millesvik, kommun i s. Värmland, Varml. 1.; Näs landsf.distr., Södersysslets doms. 307 in v. (i947).

Millet [milä¹], Jean Francois (1814—75), franskt målare. M. var bondson o. här-

av har hela hans måleri fått sitt sårmarke. Hans konst röjer vördnad för kroppsarbetet på samma gång som det finaste sinne för naturens skiftande stämningar. Bl. arbeten *Axplockerskor* (se bild) o. *Angelus* (bägge i Louvre). M. var äv. framstående etsare. Monografi av H. Rostrup (1941)-



Millenvaoheplatån [millvasj⁻], högslätt i mell. Frankrike, n. delen av dep. Corrèze, vattendelare mellan Garonne o. Loire.

Milli- som förstavelse till måttenhet anger tusendelen därav, ex. 1 millivolt = 0.001 volt.

Milliampere (internationell förk. mA), elektrisk måttenhet = 0.001 ampere.

Milliärd el. miljard (av lat. *mill'e*, tusen), tusen millioner; 1,000,000,000. Milliärd är el. milliärd öfr (fr. *milliardo*), ägare av en el. flera milliärder (kronor, dollar osv.).

Millibar, förk. mb, måttenhet för tryck = 0.001 bar = 0.750 mm kvicksilverpelare. Jfr Bar.

Miirich, Nicolaes (omkr. 1630—omkr. 1699), flaml. bildhuggare, verksam i Sverige 1669—76 o. 1682—87, där han utförde porträttbyster o. gravmonument samt medverkade till utsmyckningen av Drottningholm, Karlberg o. Ulriksdal. Monografi av B. Waldén (1942).

Milligram (intern, förk. mg), vikt- el. massenhet = 0.001 gram.

Mill'ikan [-k'n], Robert Andrews, f. 1868, amerik. fysiker, prof. i Chicago 1910, chef för Norman Bridgelaboratoriet i Pasadena, Kalifornien, 1921, erhöill 1923 nobelpriset i fysik för uppmätning av det elektriska elementarkvantum. Har äv. utfört viktiga undersökningar över fotoelektriska fenomen, kosmisk strålning o. kortvägig ultraviolett strålning.



Millili'ter, förk. ml, rymdmått = 0.001 liter.

Millimeter (intern, förk. mm), längdenhet = 0.001 meter.

Millimikron [-kran], förk. mt, längdenhet = 0.01 mikron, dvs. 0.00001 mm. Jfr Mikromikrou.

Millio'n cl. miljon (av lat. *mill'e*, tusen), tusen gånger tusen; r,000,000. — Million är, ägare av en el. flera millioner (kronor, dollar osv.).

Millons reaktion [mijä⁰e's-], ett reagens på äggvita, bestående av kvicksilver löst i koncentrerad salpetersyra. Ger med äggvita en fällning, som vid upphettning blir röd.

Miiröcker, Karl (1842—99), österrik. Operettkompositör, särsk. känd genom operetten *Tiggarstudenten* (Sthlm 1883).

Milne [milln], Alan Alexander, f. 1882, eng. författare, främst känd genom barnboken *Winnie-the Pooh* (1926; Nalle Puh, 1930). M. har äv. utgivit barnverser, *Christopher Robin verses* (1939), samt skådespel. Självbiografi: *It's too late now* (1939).

Milner [miHn⁰], Alfred (1854—1925), viscount, eng. statsman o. konservativ politiker. Som high commissioner i Sydafrika 1897—1905 o. boerrepublikens förste guvernör 1901—05 bekämpade han boerseparatismen samt ledde förhandlingarna före o. efter Boerkriget. Liberalernas, främst Lloyd Georges, angrepp tvang honom att avgå, men 1916 inträdde han i den-

nes krigskabinett, var 1918—19 krigsminister, 1919—21 kolonialminister. Deltog äv. i freds-konferensen. M., som tidigare verkat i Egypten, uppdrog som kolonialminister riktlinjerna för den självstyrelse, som sedermera förklarades Egypten.

M>'lo, it. namnet på ön Melos, nygrek. Milos. Milo, förkortning för *militärområde*.

Milstein, Nathan, f. 1904, framstående rysk violinist, har turnerat i För. Stat. sed. 1928; i Sthlm i a ggn 1934.

Milti'ades, d. 489 f.Kr., berömd atensk fält-herre, besegrade perserna vid Maraton 490 f.Kr.

Milton [mill'tɒn], John (1608—74), eng. skald, en av världslitteraturens främsta, äv. poli-tiker. M:s tidigare, latinska författarskap an-sluter sig till renässansens herdediktning. Åren 1640—60 verkade han som puritanska partiets publicist o. revolutionens hänförelse försvarare (*Detensio pro populo angli-cano*). 1658 påbörjade han sitt stora religiösa epos *Para-dise löst* (10 böcker, 1667; Det förlorade paradiset, 1862; sv. sv. tolkning av Frans G. Bengtsson 1926), en dikt på blankvers om världens tillkomst o. första dagar, där han söker för-verkliga renässansens tanke att skapa ett modernt epos efter antik förebild. På det-samma följde fortsättningen *Paradise regained* (1671; Det återvunna paradiset, 1862) o. *Sam-son Agonistes* (1671), ett kördrama i antik form. För europ. litteratur har M. varit av utomordentlig betydelse. — J. R. Graves ut-gav 1943 en historisk roman om ett avsnitt ur M:s liv: *IVive to mr Milton*.



Milwaukee [mil'wæki], största staden i Wis-consin, n. mell. För. Stat., vid Michigansjön. 588,000 inv. (1940). Säte för kat. ärkebiskop. Betyd. handel (spannmål, stenkol, timmer m. m.) o. industri (bryggerier, garverier, järn-o. stålverk, slakterier, kvarnar m. m.).

Mi'm (av grek. *mi'mos*, härmare), ett slags folkskådespel under antiken, av uppsluppen art. Sofron från Syrakusa anses som den främste mimdikaren.

Mimba'r el. minba'r, ett slags predikstol i en moské, varifrån föreläses ur koranen.

Mimeograf (av grek. *mi' merna*, harmning, o. *gra'tein*, skriva), apparat för mångfaldigande av handskrift. Av Edison 1873 uppfunnen före-gångare till stencilduplikatorn. Jfr Duplicera.

Mi'mer, i nord. myt. väktare av visdoms-källan vid Yggdrasils fot. Hös M. satte Oden sitt ena öga i pant för att få dricka ur visdoms-källan.

Mimesis' (av grek. *mi'mesis*, efterhärming), den företeelsen, att ett mineral genom upp-repad tvillingbildning kan få sken av att till-höra system med högre symmetrigrad. Sådana härmningsformer kallas mi m e t i s k a kris-taller.

Mim'icry [-kri], eng., harmning, förklädnad; en skyddsåtgärd hos vissa djur, i det de härma dels livlösa föremål, blad, grenar, lavar o. dyl., dels onjubar o. fruktade insekter, med dålig smak el. lukt, med frukttag el. dyl., t. ex. vissa flugors harmning av stickande bin, getingar osv.

Mimik (av grek. *mi'mos*, härmare), konsten att genom minspel o. åtbörder avspiegla olika självställstånd. Adj.: m'i m i s k.

Mimmer' mos, grek. skald från Kolofon i Mindre Asien, omkr. 600 f.Kr., anses som den förste ero-tiske elegidiktaren. En diktsamling, benämnd efter M:s älskade, *Nanno*, är delvis bevarad.

Mimo'sa, växtsläkte (fam. *Leguminosae*), omkr. 350 arter tropiska träd, halvbuskar el. örter, de flesta i Amerika. Blad dubbelt parbladiga. Blom-mor små i huvud, regel-bundna, med foder o. krona femdelade samt 5 el. flera fria ståndare. Flera arter, särsk. *M. pud'i'ca* (Brasilien; se bild), utföra med bladen egendomliga böjningar efter beröring. En del *Caecia*-arter, som hos oss säljas i blomsteraffärer, kallas ofta »mimosas».



Mi'mulus, örtsläkte (fam. *Scro-phulariaceae*), 59 arter, de flesta i Anderna. Blomkrona (se bild) två-läppig, trattlik, vidöppen, hos många arter stor o. praktfullt fär-gad. Flera odlade som prydnads-växter. Den gulblommiga *M. lu-teus* förvildad i s. Sverige.



Mi'musops, trädsläkte (fam. *Sapotaceae*), 160 arter i tropikerna. Kronbladen på ryggsidan med 2 enkla el. rikt delade bihang. *M. bala'ta*, (Guyana) lämnar den guttaperkaliknande produkten balata. *M. dja'vé* (Kamerun) har olje-rika frön; oljan utvinnes genom pressning. Flera arter äga ett hårt o. tungt virke, s. k. järnträ.

Min., förkortning av *minut* o. *minimum*.

Mina, underjordisk gång; gruvschakt.

Mina, på olika sätt anbragt sprängladd-nings, avsedd för verkan mot trupper, be-fästningar, fartyg m. m. — *Landminor* indelas med hänsyn till användningen i strids-vagnsminor och truppmi-nor. Inom svenska armén finnes av båda slagen ett flertal typer. Landminor kommo under Andra världs-kr. till vidsträckt användning. — *Sjöminor* avse att spränga hål på fientliga fartygs under-vattensroppar. Sjöminor äro: stötminor (vanliga stötminor, antennminor), vilka deto-nera vid påseglning, av ståndsmi-nor (magnetiska och akustiska minor), som detonera, då ett fartyg närmar sig, samt syftminor (ett slags avståndsmi-nor), vilka bringas att de-tonera på elektrisk väg, från en minstation i land, då ett fientligt fartyg befinner sig över desamma. Stöt- och syftminor äro förankrade.

Min'a, forngrek. vikt (= 436,6 g) o. mynt-enhet (= 100 drakmer el. *l'm* talent).

Minare't (av arab. *mana'ra*, ljusplats), van-ligen smalt torn, uppfört i anslutning till en moské, från vilket bönetimearna utropas.

Minas Geraes [sjera's], stat i ö. Brasilien. 574,705 kvkm, 7,6 mill. inv. (1946), negrer, indianer o. blandfolk. Höglätt med gräs- o. buskvegetation, högre i ö. och s. Guld-diamant- o. mangangruvor. Jordbruk o. boskaps-skötsel. Huvudstad: Bello Horizonte.

Min'bar dets. som mimbar.

Minbomb, stridsbomb med tunt hölje o. en sprängladdning av ung. halva bombvikten. Verkar främst med tryckverkan.

Minbrunn, i ubåt inbyggd, genomgående schakt för förvaring av minor, vilka vid utläggning frigöras o. falla ut i vattnet.

Mincb [mins], det breda sundet mellan v. Skottland o. Hebriderna. Delas i North M. i norr och L i t l l e M. i söder.

Mineio [minn'tslå], biflod till Po i n. Italien, genomflyter Lago di Garda o. utmynnar nedan-för Mantua. Längd 192 km. Strategiskt viktig försvarslinje. Vid M. segrade fransmännen över österrikarna dec. 1800.

Mindana'o, den sydligaste o. näst största ön bland Filippinerna. 97,968 kvkm, 500,000

inv. Ris, kaffe, tobak, bomull. Huvudstad: Davao, Besatt av japanerna dec. 1041—maj 1945. Min'den, stad i delstaten Nordrhein-Westfalen, v. Tyskland (prov. Westfalen, Preussen), vid Weser. 31,000 inv. (1939). Ett flertal medeltida kyrkor, bl. a. domkyrkan från romansk o. gotisk tid. Rådhus från 1200-t. Industri.

Mindervärdighetskomplex el. minder-värdeskänsla, känsla av kroppslig el. själslig underlägsenhet. Spelar enl. A. Adlers individualpsykologi en stor roll för uppkomsten av neuroser.

Minderårig, ofta dets. som underårig, dvs. person som ej fyllt 21 år. I straffrättsliga hänseende är person under 18 år minderårig o. kan komma i åtnjutande av nedsättning i straffet, medan den som är under 15 år går fria från straff. Enl. lagen om arbetsarskydd går minderårighetsgränsen vid 18 år, enl. fattigvårdslagen vid 16 år.

Mindoro [-dä'ra], ö bland Filippinerna. 11,100 kvkm, 172,000 inv. Ockuperad av japanerna 1942—44, då den i dec. återtogas av de allierade.

Mindreasia'tiska folk, kollektiv beteckning för Mindre Asiens förindoeuropeiska invånare, som äv. varit Greklands urinvånare: kärer, lykier, lyder, kilikier, pisider, tyrrener m. fl., o. i det inre Anatolien proto-chatter (kärnan av det hettitiska folket) samt moscher o. tibarener. M. tillhörde i rashänseende till stor del den s. k. armenoida typen.

Mindreasiatiska språk, beteckning för de fortntida Mindre Asien talade icke-indoeuropeiska språken, dels de tack vare främst Boghazköi-fynden upptäckta förhistoriska språken, ss. proto-chattiska, dels de ännu i historisk tid talade, ss. lykisk, lydisk, karisk m. fl. M. äro ännu icke slutgiltigt bestämda med hänsyn till släktskap o. karaktär.

Mindre Asien el. Anatolien, lat. A'sia mi'nor, halvö av Asien i v., mellan Medelhavet o. Svarta havet; tillhör Turkiet. Omkr. 15 mill. inv. (1935).

Mindre teatern, namn på flera teatrar i Sthlm, bl. a. den av A. Lindeberg 1842 uppförda Nya teatern vid Kungsträdgården, som 1863 övertogs av Dram. teatern, samt »Hammeriska ladan» vid Blasieholmshamnen, grundad 1867, riven 1884.

Minéer, arab. folk, som under 2:a årtusendet f.Kr. grundade en handelsstat i s. Arabien; störtdades av sabéerna.

Minera, planmässigt utlagga minor.

Minera'l (av lat. *minera*, gräva; egentl. uppgrävd kropp), de i den oorganiska naturen färdigbildade, homogena, fasta el. flytande kropparna. Hur fint ett mineral än krossas, blir det till sin sammansättning likartat till skillnad från en sådan bergart, som består av en mekanisk blandning av olika mineral. Endast några få mineral äro flytande (kvicksilver, vatten o. bergolja), alla de övriga fasta.

Mineralblått, benämning på flera oorganiska blåa färgämnen, t. ex. berlinerblått.

Mineralfoder, salter, som användas för att tillgodose husdjurens behov av oorganiska ämnen, främst kalk, fosforsyra o. natrium. Vanl. användas koksalt, slamrad krita, benmjöl, natrium- el. kalciumfosfat (foderfosfat).

Mineralogi' (av *mineral* o. grek. *logos*, lära), läran om mineralen.

Mineraloljor, benämning på fotogen o. andra ur bergolja framställda oljor. Jfr Olja. Mineralsyror, oorganiska syror i motsats till organiska.

Mineralvatten, naturligt el. med konst framställt vatten, som i större mängd innehåller andra salter än koksalt o. kalciumsalter. Ofta medicinskt betydelsefulla.

Mineralvax, benämning på ceresin.

Minere'ry, samling av utlagda minor (minfält). I en ytmining ligga minorna nära vattenytan; spårar mot övervattensfartyg. I en djupmining ligga de på större djup; spårar mot ubåtar. En kombination av båda de föregående benämnes kombinerad minering.

Miner'va, i rom. myt. vishetens o. förståndets, konsternas o. vetenskapens gudinna. Likställdes med grekernas Atena o. dyrkades därför äv. som krigsgudinna.

Miner'va, Jahrbuch der gelehrten Welt, kalender över hela världens vetenskapliga läroanstalter o. a. institutioner, utgavs i Berlin o. Leipzig från 1892.

Minett'. i Minettmalm, Lothringens o. Luxemburgs oolitiska järnmalm (limonit), vilken bildar vidsträckt lager i jurafformationen o. är av mycket stor betydelse för kringliggande industridistrikt. — 2. En mörk, fin-kornig gångbergart med biotit o. ortoklas som väsentliga beståndsdelar.

Minfartyg, för minfällning särskilt konstruerat fartyg. Uppdelas i minkryssare, vilka ha stor minkapacitet och hög fart och äro lämpade för mineringsföretag till sjöss, samt i smärre minfartyg, avsedda för minering utmed kusterna. Vissa ubåtar äro dessutom utrustade för minfällning. I nödfall kunna de flesta kryssare och jagare användas för minering.

Ming, kin. härskarätt, regerade 1368—1644. Mingre'lien, en del av republiken Georgien, vid Svarta havets ö. kust. Ett rikt land med mildt klimat. Urspr. ingick M. i Georgien, var 1414—1804 självständigt, utgjorde 1804—1918 en del av Ryssland.

Minho [minn'jäl. 1. Sp. Mifio. Flod på n.v. Pyreniska halvön, i sitt nedre lopp gräns mellan Spanien o. Portugal. 250 km. Obetydlig segelbar. — 2. Dets. som Entré Minho e Douro.

Miniatyr' (fr. *miniature*, av lat. *mi'nium*, mörka), urspr. en bildframställning el. ett ornament i röd färg i medeltida handskrifter; genom felaktig härledning ur lat. *mi'nor* (mindre) kom ordet att beteckna teckning el. målning i litet format. — I miniatyr, i liten skala.

Mi'nioh, ty. Munnich, Burchard Kristopher (1683—1767), greve, rysk krigare o. statsman av tysk börd, inkallad av Peter I, störtade Biron 1740, var 1741—62 förvisad till Sibirien.

Minima'l (av nlat. *minimalis*), minst; mycket liten; minsta möjliga. I sammansättningar äv. m'i'n i m'i-. Jfr Maximal-.

Minime'ter, benämning på olika slags högkänsliga mätinstrument, oftast av indikator-typ. Minimum, lat., det minsta; lägsta värdet el. graden. Motsats: maximum.

Minimumtermometer, termometer, på vilken man kan avläsa den lägsta temperaturen sedan en viss tid. Jfr Maximumtermometer.

Minis'ter (lat., tjänare, medhjälpare), medlem av regering; sändebud hos främmande makt. — Jfr V. D. M.

Ministeransvarighet, ministrars ansvar för sin ämbetsutövning, är dels av juridisk, dels av politisk natur. I förra fallet utövas domsrätten vanl. av en specialdomstol (i Sverige Riksrätten), i senare fallet göres ansvarigheten gällande dels av statschefen, dels o. huvudsakl. av parlamentet, vilket genom misstroendevotum el. på annat sätt framtvingar vederbörande ministrars avgång.

Ministeria'lböcker, dets. som kyrkoböcker.

Ministeria'l'er (av lat.), under medeltiden en högre klass av de ofria hovtjänarna, uppgick smdn. i det egentliga ridderskapet.

Ministeriell', som tillkommer (resp. utgår från) en minister.

Ministeriella ärenden, regeringsärenden, som angå rikets förhållande till främmande makter. Avgjordes före 1909 i en särskild s. k. ministeriell konselj. Protokoll i ministeriella ärenden el. andra ministeriella handlingar gå ut ej utan K. M:s tillstånd utbekommas el. utgavs tidigare än 50 år efter deras datum.

Ministerium. 1. Det ämbetsområde, som lyder under en minister (statsdepartement i Sverige). — 2. Ett lands samtliga präster; predikoämbete (*sacrum ministerium*).

Ministerportfölj, stadsrådsämbete (egentl. den portfölj, i vilken ministern förvarar sina handlingar).

Ministerpresident, den främste led. i en ministär (konseljpresident, statsminister).

Ministerresident, diplomatiskt sändebud av 3:e rangklassen, närmast efter ministre plénipotentiaire.

Ministersocialism. När socialdemokratien i börj. av 1900-t. i ett flertal länder vann en stark parlamentarisk ställning, blev frågan om socialisters inträde i borgerliga regeringar aktuell. Tidigast skedde detta i Frankrike. Härvid uttalades vitt skilda meningar inom partiet om lämpligheten av en dylik »ministersocialism». I Sverige inträdde socialdemokrater i regeringen första gången år 1917.

Ministerstatssekreterare, titel på den ämbetsman, som (1809—1917) föredrog finländska ärenden inför ryske kejsaren.

Ministerstyrelse, regeringsärendens avgörande av vederbörande departementschef på egen hand. I Sverige kunna statsråden endast i mycket begränsad utsträckning avgöra regeringsärenden utan föredragning i konselj inför konungen. I utlandet är ministerstyrelse vanligare.

Ministrant' (av lat. *ministra're*, betjäna), korgosse; gosse, som biträder den katolske prästen vid altartjänsten.

Ministre plénipotentiaire (ministr' plénipat' Bsiär] (fr., befullmäktigad minister), diplomatiskt sändebud av 2:a rangklassen, i rang närmast efter ambassadör. Vanl. förenad med titeln *envoyé extraordinaire* (fr., utomordentligt sändebud).

Ministre'ra (av lat.), förrätta en tjänst, biträda därtid.

Ministär, regering.

Min'je, arab. el-Minya, Stad i Övre Egypten, vid Nilen. 70,000 inv. (1947). Centrum för bomulls- o. spannmålshandeln i Övre Egypten. Sockerindustri.

Mink el. men k, annat namn på flodiller. Den amcr. minken, *Putoris vison*, uppfödes som pälsdjur även i Sverige.

Minn., förkortning av *Minnesola*.

Minne, förmågan att i medvetandet återkalla o. igenkänna tidigare upplevda förmimmelser, föreställningar o. tankar. Man skiljer ofta tre typer av minne, visuellt el. synminne, auditivt el. hörselminne o. motoriskt minne, anknyttande till rörelseförmimmelser i tunga o. övrig talapparatur.

Minne [minn], George, f. 1866, belg. bildhuggare, urspr. grafiker; en av huvudrepr. för en förenklad stil inom bildhuggeriet.

Minneapolis [minia:pp'älis], största staden i Minnesota, n. mell. För. Stat., vid Mississippi, snett emot St. Paul. 492,000 inv. (1940), varav ca. 1/4 av svenskt ursprung, Statsuniv., gr. 1869 (27,000 stud., 1947). Världens viktigaste vetemarknad. Talrika kvarnar. Betyd. annan industri, särsk. sågverk.

Minnesota [minisä'o'c], förk. *Minn.*, en av Amerikas Förenta Stater (sed. 1858), i n. kring

översta Mississippi, v. om Övre sjön. 209,477 kvkm, 2,8 mill. inv. (1940), varav 91,000 av svenskt ursprung. Slättland. Många floder, viktiga ur transport- o. drivkraftsynpunkt. Huvudnäringsgr. jordbruk (majs, havre, vete) med världens största kvarnindustri. Betyd. skogsbruk o. järnmalmshyttning. — Huvudstad: St. Paul. Största staden: Minneapolis. Minneapolis med statsuniversitet.



Minnesota River [minisä'o'to rivv'o] ci. St. Peters floden, biflod fr. h. till Mississippi inom staten Minnesota, n. För. Stat. 420 km. Utmynnar vid staden St. Paul.

Minnesång (av mhty. *minne*, kärlek), benämning på den tyska konstlyriken under 1100- o. 1200-t. Det ämne, som främst behandlades, var kärleken. Som de främsta minnesångarna räknas Walther von der Vogelweide, Hartmann von Aue, Wolfram von Eschenbach o. Gottfried von Strassburg.

Mino [minn'jä], spanska namnet på Minho (se d. o.).

Mino'isk kultur, benämning på den egeiska kulturen, sådan den utformades på Kreta.

Mi'nor, plur. *min'ores*, lat., mindre, yngre.

Minor [ma'n'o], eng., Mus. Moll, i motsats till major [me'ads'o], dur.

Minorca [-ärr'ka], det. som Menorca.

Minore [-nä're], it., mindre. — Mus. Moll, i motsats till *maggiore*, dur.

Minorenne'it'e (av lat. *mi'nor ann'os*, yngre), minderårighet.

Minori'ter (av lat. *fra'tres min'ores*, »små bröder»), binamn på franciskanermunkarna.

Minorite't (av lat. *mi'nor*, mindre), mindre; tal; en till antal underlägsen del av en grupp individer.

Minoritetsfördrag, avtal mellan stater till skydd för de medborgare i ett land, som i religiöst, språkligt el. rasligt hänseende avvika från huvudmassan av landets befolkning. Vid Första världskriget slut inrättades sådant minoritetsskydd i ett flertal länder o. ställdes under N. F:s garanti.

Mi'nos, sagokonung på Kreta, skapare av dess lagar o. sjuväld. Fader till Ariadne; M:s gemäl var Pasifae. Enl. sagan blev M. efter döden en av domarna i Hades.

Minot [maj'n't], George, f. 1885, anierik. läkare, prof. vid Harvard Universit. sed. 1928. Erhöll tills. med Murphy o. Whipple nobelpriiset i fysiologi o. medicin 1934 för upptäckten, att levern stimulerar de blodbildande organen o. att man sålunda med stor framgång kan behandla perniciös anemi genom tillförsel av djurlever.

Minotaur'us, enl. grek. sagan vidunder på Kreta med tjurhuvud o. människokropp, insprårades av konung Minos i labyrinthen o. fodrades med människokött. M. döddes av Theseus. Jfr Pasifae.

Minsk, huvudstad i Sovjetrepubliken Vitryssland, vid fl. Svislotj. 239,000 inv. (1939). Industri. Univ. o. högsk. — Vid M. förintade tyskarna juli 1941 i ett stort omfattningsslag

betyd, ryska trupperiassor, varefter staden var ockuperad av dem till 7/7 1944.

Minsta-kvadratmetoden. Vid upprepade (geodetiska, fysiska o. dyl.) mätningar av samma storheter erhåller man vanl. olika resultat, så att varje observerat värde blir behäftat med ett fel. Enl. minsta-kvadratmetoden erhåller man de mest sannolika värdena genom att avpassa dem så, att summan av samtliga felens kvadrater blir så liten som möjligt.

Minsta medlets lag-*el. den ekonomiska principen*, nationalekonomiens o. all ekonomis grundprincip: strävan att nå resultat med minsta möjliga medel *el. största möjliga resultat med givna medel*.

Minstrel [minn'str'], i England under senare medeltiden benämning på kringvandrande spelmän o. sångare; senare dets. som bard.

Minstyrman, underofficersgrad vid flottan, avsedd för mintjänst.

Minsvep, anordning för svepning av minor. Olika typer beroende på vilka minor, som skola svepas. Förankrade minor svepas med stål-trossar, spända mellan två fartyg; akustiska minor svepas med bullersvep; magnetiska minor med magnetsvep osv. — Minsvepare, fartyg, som arbetar med minsvep. Jfr Paravan.

Min'to, Gilbert John Elliot, earl of M. (1845—1914) britt, politiker, generalguvernör i Canada 1898—1904, vicekonung i Indien 1905—10; medverkade till utvecklingen av självstyrelse i Indien.

Mintub, anordning akterut på ubåt för utläggning av minor, vilka utmätas medelst en motordriven kedjeanordning. — Äv. äldre benämning för torpedtub.

Minu'cius Felix, rom. apologet på 200-t., författare till en dialog, *Octavius*, vari han framställer kristendomens överlägsenhet över hedendomen.

Minuend' (av lat. *minuendus*, som skall minskas), det tal, som vid subtraktion minskas, ex. i 7 - 4 = 3 är 7 minuend.

Mi'nus, lat., mindre; minskning, avdrag, svaghet. Jfr Minustecken.

Minuskel (av lat. *minusculis*, något mindre), dets. som liten bokstav (»gemen»).

Minustecken, ett horisontalt streck, —, som sättes mellan två storheter för att utmärka, att den förra skall minskas med den senare; betecknar äv. negativa tal.

Minu't (av lat. *minutus*, liten), förk. *min.* o. *m.* > Veo ^{av ven} timmie; som vinkelmått: 1/60 grad, betecknas med '. Jfr Distansminut.

Minuthandel (av lat. *minutus*, liten), benämning i dagl. tal på handel med varuförsäljning i små mängder till skillnad från grosshandel.

Minutiös [-tsi'ös] (av lat. *minutilla*, småsak), ytterst omsorgsfull; som lägger stor vikt vid detaljer; pinsamt noggrann.

Minutvoly'm, den blodmängd som hjärtat pumpar per minut; 4—4.5 lit. hos människan i vila o. betydligt mera vid tungt arbete. Jfr Slagvoly'm.

Mi'nyer, förhistorisk grek. stam omkr. staden Orchomenos i n. Beotien, uppkallad efter den mytiske konungen Mi'n'y a s. I arkeol. förknippas minyerna med den bronsålderskultur, som inkom i Grekland omkr. 1900 f.Kr.

Min'o'r (av fr.), (förr) ingenjörssoldat; namn på personal tillhörande kustartilleriets min-avdelning *el. flottans mintjänst*.

Mioce'n (av grek. *meion*, mindre, o. *kainos*, ny), den näst yngsta avdelningen av tertiärsystemet.

Mipariti' (av lat. *mi-parli'lum*, halvdcld), dräkt *el. dräkted*, vars hälfter äro av olika färg, t. ex. i de medeltida mansdräkterna.

Mipola'm, konstmassa, framställd genom

polymerisation av vinylklorid o. -acetat. Är beständig mot syror, baser o. många organ. lösningsmedel o. har börjat användas inom kemiska industrien i form av rörledningar m. m. Jfr Polyvinyl.

Miquelon [mikli's'], ö s. om Newfoundland, utgör tillsammans med St.-Pierre en fransk koloni. 200 kvkm, omkr. 500 inv. (1936).

Mir, ry., benämning på den storryska byn.

Mir (av fr.), riktmärke för angivande av meridianens riktning, utgöres vanl. av en från observationsinstrumentet (meridiancirkel o. dyl.) avlägset uppställt, diafragmaförsedd glödlampa.

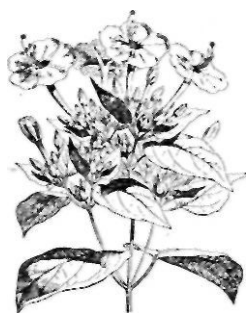
1. de Mirabeau [d' -bå'], Victor de Riquetti (1715—89), markis, fransk politiker o. skriftställare, ryktbar genom sitt 1756 utg. arb. *Vami des hommes*, som förebådade fysiokraternas läror o. med iver citerades äv. i Sverige.

2. de Mirabeau, Honoré Gabriel de Riquetti (1749—91), greve, Franska revolutionens störste statsman, sökte i det längsta hindra dess urartning till förföljelse o. anarki. M. genomdrev det tredje ständets seger i Nationalförsamlingen o. ivrade för ett demokratiskt konungadöme men bortrycktes innan planerna hunnit förverkligas. (Se bild.)



Mira'bile dic'tu, lat., underbart att säga; märkvärdigt nog. — Mirabile vis'u, underbart att skåda.

Mira'bilis, ört-släkte (fam. *Nyctaginaceae*), 24 huvudsakl. amerikanska arter. De trattlika, med lång o. smal pip försedda blomkronorna omslutas av ett foderlikt hölje. *M. jala'pa* (Mexico), underblomster (se bild), utvecklar sina blommor under natten. Stundom odlad hos oss som trädgårdsväxt.



Mira Ceti (»den underbara i Valfisken»), stjärnan Omikron i Valfisken (Cetus), den först kända av variabla stjärnor, urtyp för »Miraklassen», oregelbundet föränderliga stjärnor med lång period. Jfr Dubbelstjärnor.

Mirakel (av lat. *mira'culum*), underverk; i den medeltida litteraturen benämning på dramatiserade helgonlegender. — Mira'ku'l ö's, underbar, övernaturlig.

Mirama'r, lustlott utanför Triest, på en klippudd i Adriatiska havet, byggt 1854—56 av ärkehertig Maximilian, som där 1864 antog liexik. kejsarkronan.

Miran da, stat i Venezuela. 7,950 kvkm, 228,000 inv. (1941). Huvudstad: Los Teques. de Miran'da, Francesc o (1752—1816), sydamerik. frihetshjälte, sökte befria Venezuela från det spanska överväldet men tvingades att kapitulera (1812).

Mirat, eng. Meerut, stad i n. Indien, Förenade Provinserna, mellan fl. Ganges o. Jumna. 169,000 inv. (1941). Handel. Garnisonsstad. I M. började Sepoysupproret 10/6 1857.

Mirban'olja, dets. som nitrobenzol. Mirbeau [-bå'], Octave (1850—1917), fransk författare; slog igenom med *Lettres de ma*

chaumihre (1886), natur- o. folklivsbilder från Normandie, varpå följde en rad realistiska samhällsromaner (*Le journal d'une femme de chambre*, 1900), dramat *Les affaires sont les affaires* (1903; Affär är affär, uppf. 1904 i Stilm) m. m. Äv. kritiker.

Mirjam, syster till Mose o. Aron.

Mirza', pers. titel, betecknar efter namnet prins av blodet, före namnet bildad person, herremän.

Mirzapur, eng. *Mirzapore* [mõ'sapo'oi stad i n. Indien, Förenade Provinserna, vid Ganges. 61,000 inv. (1931). Mattfabr. Bomullsmarknad.

Mis- el. miso- (av grek. *miséin*, hata), i sammansättningar uttryckande hat el. Uatare, t. ex. *misogyn*, kvinnohatare.

Misantrop [-tråp] (av grek. *miséx'n*, hata, o. *an'tropos*, människa), människohatare, människorfiende. — *Misanthropi*, människohat. — *Misantröpsk*, människohatande, människoföraktande; folkskygg.

Misantropen, drama av Molière.

Miscellanea (av lat. *miscere*, blanda), samling skrifter el. uppsatser av blandat innehåll.

Miscb-masoh (av ty., blandning, röra).

Mise-en-plis [misa'pli], fr., benämning på vattenundulering av hår.

Mise-en-scène [misa'sa'n], fr., iscensättning av teaterpjäs etc.

Mise'no [-nå], Ca'p'o M., berggudde i v. mell. Italien, nära Neapel. Höjd 92 m. I viken innanför udden låg fordom staden *Misenum*, det antika Roms flottstation, som förstördes av saracenerna 890.

Misera'bel (lat. *misera'bilis*), eg. värd med- ömkan; bedrövlig, ömklig, eländig.

Misere're (lat., förbarma dig), hymn enl. Ps. 51, som i rom.-kat. kyrkan sjunges vissa dagar under påskveckan i Sixtinska kapellet i Rom samt äv. vid begravningar m. m. Många tonsättningar finnas, den mest berömda är Allegri.

Misericor'dia, lat., medlidande. Äv. benämning (urspr. ironisk) på den ofta skulpturalt utsmäckade kloss, som är anbragt under korstolarnas uppslagbara säten, vilka prästerna i nödfall kunde stöda sig mot under långa mässor (se bild).



Misiö [misj'itsj], äivojin (1855—1921), serb. fältmarskalk, generalstabs- o. arméchef under Första världskr.

Misiones [-ä'], territorium i n.ö. Argentina, mellan fl. Paraná o. Uruguay. 30,431 kvkm, 244,000 inv. (1947). Övervägande skogigt slättland. Boskapsskötsel o. jordbruk. Huvudstad: Posadas. Uppkallat efter jesuiternas missionsnybyggen där på 1600—1700-t. I M. finnes en sv. koloni.

Misjna' (hebr., egentl. lära), den ena av den jud. traditionssamlingen Talmuds båda huvuddelar.

Miskoloz [misj'kåltz], stad i n.ö. Ungern. 77,000 inv. (1941). Handel med ull, vin, spannmål, hästar m. m. Porslins- o. lervaruindustri.

Misoga'm (av grek.), äktenskapshatare.

Misogyn (av grek.), kvinnohatare.

Mis'pa. namn på flera orter i GT, bl. a. Jeffas hemort i Gilead.

Mis'pel, art av växtsläktet *Mespilus*.

Miss, eng., fröken; titel för ogifta kvinnor.

Miss-, förkortning av *Mississippi*.

Miss'a, lat., mässa. — *Missa solen'i*s, högmässa.

Missa'le (av *missa*), liturgisk handbok i rom.-katolska kyrkan, upptagande mässans ritual jämte föreskrivna bibeltexter. Nu gällande utfärdades 1634. Äv. Svenska kyrkan har haft en sådan bok, som 1942 ersattes med mässbok (se d. o.).

Missfall, dets. som abort.

Missfirmelse, missfirmig gärning, form av ärekränkning.

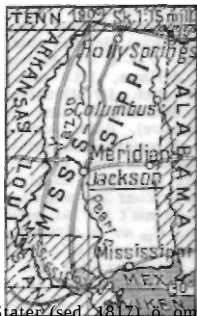
Missgärningsbalken, den avdelning av 1734 års lag, som angav vilka gärningar, som voro straffbelagda. Ersattes jämte straffbalken av strafflagen TM/2 1864.

Misshandel, förgripelser mot annan persons kropp el. kroppsliga välbefinnande. Straffbelagt i 14 kap. allm. strafflagen.

Missio'n (av lat. *missio*, sändning), beskickning, uppdrag, kall. — Utbredande av en religion genom undervisning o. andlig påverkan. Har förutom inom kristendomen förekommit i vissa högre religionsformer, såsom judendomen o. buddhismen. Den kristna missionsverksamheten bland utomeuropeiska folk började med Frans av Assisi, som verkade för Syriens o. Nordafrikas kristnande; av stor betydelse blev senare jesuitordens mission i Indien, Japan, Kina o. Sydamerika; sed. 1622 ledes det katolska missionsarbetet av Congregatio de propaganda fide i Rom. Från 1800-t. bedriva äv. de protestantiska kyrkorna en omfattande missionsverksamhet genom talrika missionsällskap. Jfr Inre mission. — *Missioner*a, bedriva mission. — *Missionär*, person som bedriver mission.

Mississippi (indianska »stort vatten«). 1. Flod i För. Stat., flyter från Itascasjön, n. Minnesota, åt s. till Mexikanska bukten, där den bildar stort delta med 4 huvudarmar (31,860 kvkm). Längd 3,694 km. Flodområde 3,275,000 kvkm. Med bifl. Missouri världens längsta flodväg, 6,970 km. Segelbar 3,115 km; trafiken i nedre loppet försvåras dock vid lågvatten av sandbankar m. m. Stora väröversvämningar, mot vilka kulturlandet i s. på ofantliga sträckor skyddas genom dammar (1927 voro översvämningarna oerhört ödeläggande). Flera stora, segelbara bifl., de viktigaste Missouri, Arkansas o. Red River fr. h. Ohio fr. v. — 2. Förk. Miss.

en av Amerikas Förenta Stater (sed. 1817), o. om nedre fl. Mississippi. 120,109 kvkm, 2.2 mill. inv. (1947). varav över hälften färgade. Slättland med subtropiskt klimat o. bördig jord. Huvudnäring jordbruk (bomull o. majs). Boskapsskötsel. Statsuniv. i Oxford. Huvudstad o. största stad: Jackson.



Missi'v (avlat, *mitfere*, sända). 1. Skrivelse, varmed handling överlämnas till någon. — 2. Visst tjänstgöringsförordnande för präst. — *Missiv*e'r, utfärda missiv för någon.

Misskredit, ringaktning, vanrykte. — *Misskredit*e'r, bringa i misskredit.

Miss'ne, art av örtsläktet *Calla*.

Missnöjesanmälan, anmälan från part, att han ämnar överklaga domstols beslut. Är i vissa fall villkor för rätt att i högre instans föra talan mot beslutet.

Missolong'hi, nygrek. *Mesolon'gion*, stad i v. Grekland, på n. kusten av Patrasviken. 9,000 inv. Arkebiskopssäte. Försvårades tappert mot turk. övermakt april 1825

— april 1826 under Grek. frihetskriget. I M. dog Byron 1824.

Missouri [-so'ri]. 1. Biflod fr. h. till Mississippi, Nordamerikas längsta flod. Upprinner med 3 källfloder på Klippiga bergen, Montana, flyter åt s.ö. o. utmynnar n. om St. Louis, 4,722 km. Flodområde 1,346,000 kvkm. Många vattenfall; stora våroversvämningar. Obetydl. segelbar.

— 2. Förk. Mo., en av Amerikas Förenade Stater (sed. 1821), kring nedersta fl. M., v. om Mississippi. 178,049 kvkm, 3,8 mill. inv. (1940). Prärie-land, bergigt i s.v., med kol-, järn-, zink- o.



blytillgångar. Huvudnäring jordbruk (majs, vete, havre, bomull, tobak). Fukt- o. vinodling, boskapsskötsel. Statsuniv. i Columbia. Huvudstad: Jefferson City; största staden: St. Louis. — M. tillhörde det franska Louisiana, som 1803 såldes till Fe. Stat.

Missräkningspenningar, avlöningsförmån för vissa kassörer o. dyl. befattningshavare, avsedd att ersätta genom felräkning uppkommen brist i kassan.

Misstroendevotum el. misstroende-
adress, av folkrepresentation i visst ärende uttalat missnöje med regeringen el. någon dess medlem.

Missvisning, dets. som deklination (hos kompassnålen).

Mist, eng., lättare tjocka (dimma).

Mistel, *Viscum album* (fam. *Loranthaceae*), en vintergrön, som parasit levande buske, utmärkt av en regelbundet genomförd falsk gaffelförgrening. Blad helbräddade, avlånga, bär vita, innehållande ett segt slem, av betydelse för frönas vädhäftning. Förekommer hos oss sällsynt på flera arter lövtärd, oftast vildapel, lind o. ek; i Mellaneuropa äv. på barrträd.



Mistelås, kommun i mell. Småland. Kronob. l.; Moheda landsf.distr., V. Värends doms. 423 inv. (1947).

Mister [mis'tø], förk. Mr., eng., herr.

Mister du en, står dig tusen åter, Björns ord till Frithiof i Tegners »Frithiofs saga».

Misterhult, kommun i ö. Småland, Kalm. l.; Tunaläns landsf.distr., Sevede o. Tunaläns doms. 3,592 inv. (1947).

Misterhults församling omfattar Misterhults kommun o. Figeholms köping.

Misti, vulkan i s. Peru, n.ö. om staden Arequipa, 5,842 m, med världens högst belägna meteorol. station.

Mistlur, apparat, varmed på segelfartyg under tjocka skall avgivas vissa ljudsignaler.

Mistra, ruinstad på Peloponnesos, s.v. om Sparta.

Mistra'l, hård nordvästvind i Medelhavet.

Mistral', Frédéric (1830—1914), fransk (provensalsk) skald, jämte Echegaray nobelpristagare 1904. M:s dikter, som äro skrivna på provensalska, återge hans hembygds natur, folkliv o. folkdiktning.



Mest bekant är *Miréio* (1859; sv. övers. 1904), en berättande dikt i 12 sånger med inlagda lyriska partier. (Se bild å förg. spalt.)

Mistral', Gabriela, t. *taåg*, pseudonym för Lucila Godoy Alcayaga, chilensk författarinna o. lärarinna, konsul i Rio de Janeiro, där hon num. är bosatt. Hennes förnämsta arbeten äro diktsamlingarna *Desolación* (1922) o. *Tala* (1938), av vilka en del finnes i sv. övers., av Hj. Gullberg (Sången om en son, 1944). M., som utfört ett betydande kulturellt arbete för sitt land, statspensionerades 1925. Erhöll 1945 års nobelpris i litteratur.



Mistress L"tt. i bet. husmoder, mist'r'o, o. som titel, miss'is], förk. Mrs., eng., fru; husmoder, härskarinna, älskarinna.

Mistsignale'ring, avgivande av varnande ljud under tjocka till sjöss; äv. utbyte av meddelande medelst ljudsignaler.

Misura'ta [miso-], hamnstad i Libyen, n. Afrika, vid Medelhavet. 45,000 inv. (1938). Misår (fr. *misère*), nöd, elände.

Mita'ni, rike vid Eufrat ca 2000—1270 f.Kr.

Mit'au, lett. Je l g a v a, stad i Lettland, vid fl. Aa. 34,000 inv. (1935). — M. grundades 1275; var 1561—1795 säte för kurländska hertigar. 1918 ingick M. i Lettland.

Mitcham [mitsj'əm], förstad till London. Mitchell [mitsj'əl], Wesley, f. 1874, amerik. nationalekonom, sed. 1922 prof. vid Columbia univ. Banbryt. konjunkturforskare. Mitchell [miti'əl], R. J., f. 1895, eng. flygplankonstruktör av bl. a. jaktflygplanet *Spitfire*.

Mitchell (mitsj'əl), Margaret, g. Marsh, f. 1897, amerik. författarinna o. journalist. M. vann världssuccé m. romanen *Gone with the wind* (1936; Borta med vinden, 1937), en skildring från Amerik. inbördeskriget. Filmad.

Mitella, tygstycke i form av en likbart rätvinklig triangel med 90 cm kortsida, vilket användes till förband.

Mi'thra, i iransk myt. ljusets o. växtlighetens gud, besläktad med den indiske Mitra. Mithra-kulten utformades under hellenismen i mystisk riktning o. vann stor utbredning särsk. bland rom. soldater. — 1940 upptäcktes ett M.-tempel under kyrkan Santa Prisca i Rom o. 1941 ett vid utgrävn. av rom. kolonien Aquincum i Budapest.

Mitili'ni, dets. som Mytilene.

Mitjurinsk, till 1933 K o s l o v', stad i förvaltningsområdet Tambov, RSFSR, Ryssland. 70,000 inv. (1939). Industri. Institut för fruktdling.

Mitla, by i s. Mexico, staten Oaxaca, med berömda zapotekisk-mixtekiska pyramider o. palats, de senare smyckade med stenmosaiker, från omkr. 1500 (ruin av Perlarpalatsets fasad, se bild).

Mi'to, stad i Japan, på ö. kusten av Honshu, n.ö. om Tokio. 64,000 inv. (1935).

Mitos [-äs] el. k a r y k i n e's, dets. som ekvationsdelning. Jfr Kärdelning.

Mi'tra, grek. o. lat. 1. Huvudbindel el. mössa, använd av forntidens greker (endast



kvinnorna) o. flera asiatiska folk.
— 2. Biskopsmossa (se bild).

Mi'tra, ind. gudom, sammanställes ofta med Varuna, jämte denne sannings-, trohetens o. rättens väktare.

Mitrida'tes el. Mitrida'tes, kallad Eupator el. den store (omkr. 132—63 f.Kr.), konung i l'ontos, övertog 114 regeringen o. bemäktigade sig de flesta av grannländerna men råkade i strid med romarna (Mitradatiska kriget, 88—63) o. förlorade sina besittningar.

Mitraljöö's (fr. *mitrailleuse*), dets. som kulspjut; äv. ett slags järnkaminer.

Mitrovica [-vitfsa], stad i s. Serbien. 10,000 inv. Säte för serb. regeringen 1915.

Misfeherlich, E i l h a r d (1794—1863), tysk kemist, isomorfiens upptäckare.

Mitsui, H a c h i r o e m o n, f. 1857, frih., jap. finansman o. politiker, chef för flera av landets största finansföretag. Mitsui-koncernen, som var den dominerande i Japans ekonomiska liv, upplöstes 1946 o. dess tillgångar överfördes i statlig ägo.

Mittag-Leffler, Gösta (1846—1927), matematiker, prof. i Helsingfors 1877—81, i Sthln 1881—1911. M. ut-



förde grundläggande arbeten rörande funktioners uttryck medelst serier. Grundade 1882 den internationella matematiska tidskriften *Ada Mathematica*. M:s matematiska bibliotek, det hittills största i världen, samt en fond för dettas underhåll o. för understöd åt matematisk forskning donerades av M. till Vetenskapsakad. under namnet *Makarna Mittag-Eefflers matematiska stiftelse*. M., som åtnjöt högt anseende både som forskare o. kulturpersonlighet, framträdde äv. som ekonom, företagare. M. var broder till Anne-Ch. teffler o. F. Laffler.

Mittel, fy., en tryckstilsgrad, mellan *ciccro* p. tertiat; kägel (höjd) 14 punkter = $\frac{1}{4}$ petit = 5.263 mm. Ex.: **Mittel.**

Mittelhauser [niitäläsä'r], E u g é n e, t. 1873, fransk militär, blev divisionsgeneral under Första världskr. Organiserade som chef för den franska militärmissionen i Tjeckoslovakien 1919—26 detta lands försvar. Medl. av Högsta krigsrådet 1921. Juni 1940 utsågs M. till Weygands efterträdare som chef för den fransk-eng. Orientarmén i Syrien. Nedlade sitt befäl efter det tysk-franska vapenstillståndet.

Mitt'ellandkana'l, kanal i n. Tyskland, från Bevergern vid Dortmund-Emskanalen över Minden, Hannover, Braunschweig till Magdeburg vid Elbe. Ca 350 km. För fartyg upp till 1,000 ton. Öppnades 1938.

Mittens rike, översättning av kin. C k u n g u o, ett av de kinesiska namnen på Kina; urspr. en stat kring fl. Honan.

Mitfenwald [-valt], luftkurort i Oberbayern, Tyskland, vid Isar. Omkr. 3,000 inv.

Mitfermaier [-maj-], Karl J o s e p h A n t o n (1787—1867), tysk rättslärd, prof. i Heidelberg, ivrade för reform av den tyska straff- o. processrätten samt fängelseväsendet.

Mixed double [-dabbl], eng., dubbel, benämnes en spelsammansättning i tennis, då två par spela mot varandra o. vardera paret består av en herre o. en dam.

Mix'tum compo'siturn, lat., brokig blandning; litet av varje. Äv. *mixtum pictum* el. (förvrängt) *mixtum pixtum*.



Mixtu'r (av lat., blandning), blandning i flytande form av läkemedel.

Mjötner cl. M j ö l n e r, »krossaren», i nord. mytologi Tors hammare.

Mjökbaggar, *Cantha'ridae*, familj bland skalbaggar, läderartade o. med mjuka vingar, Ä Hit höra bl. a. flugbaggar o. lysmaskar.

Mjukfeniga fiskar, *Anacanthvni*, underordning bland benfiskarna, kännetecknad genom frånvaron av taggstrålar, bukfenornas plats långt fram osv. Hit höra bl. a. torskfiskar o. flundrefiskar.

Mjuktöring av hårt vatten innebär att befria det från överskott på kalcium- o. magnesiumsalter. Jfr Kalkfilter o. Vatten.

Mjuk schanker el. enkelt veneriskt sår, form av smittosam könssjukdom. Jfr Schanker.

Mjuk valuta, en valuta, som icke utan vidare kan omväxlas i hård valuta (se d. o.).

Mjuna el. lättler, jordart el. jordbeståndsdel, vars mineralhalt är storleken 0.02—0.002 mm. Indelas i grovmjuna (o.oz—0.006 mm) o. finmjuna (0.006—0.002 mm).

Mjåla, en ytterst finsandig jordart, i torrt tillstånd av mjölig konsistens o. i fuktigt icke seg el. plastisk. Består huvudsakl. av mo o. mjuna, upptager lätt vatten o. bildar en flytande massa (»jåslera»).

Mjäldrunga, kommun i mell. Västergötland, Älvsb. 1. (past.adr. Gäsene-Eriksberg), Gäsene landsf.distr., Borås doms. 263 inv. (1947).

Mjäll, av avstött epitel bestående små vita fjäll i huvudhåret särskilt vid seborré.

Mjällby, kommun i s.v. Blekinge, Blek. 1. (past.adr. Lister-Mjällby); Sölvesborgs landsf.distr., Bråne o. Lister doms. 5,696 inv. (1947).

Mjältbrand, *An'thrax*, svår, smittsam, ofta farsotsartad o. vanl. dödlig infektionssjukdom hos djur (nötboskap, hästar, får, svin), som ibland överföres till människor, vilka värda el. slakta sjuka djur. Dess h u d-form kännetecknas av brandiga sår med blodblandad flytning, feber, frysningar etc. Vidare finnas l u n g- ö. t a r m-former.

Mjälten, oregelbundet format, mörkrött färgat organ av mjuk konsistens, beläget i övre vänstra delen av bukålan intill mellangärdet. Vikt 100—150 g. Funktionen ej helt klarlagd. Torde ha betydelse för det kontinuerliga sönderfallet av röda blodkroppar, för bildningen av vita blodkroppar o. kan genom sammandragning avge blod till övriga delar av blodomloppet (bloddcpa).

Mjälthugg, populärt namn på vissa plötsliga buksmärtor i mjälttrakten; komma gärna efter stark kroppsanssträngning. Deras natur oklar.

Mjältsjuka, folklig o. litterär benämning på ett tillstånd av djupt svärmod. Jfr Melankoli.

Mjärde, ett burformat fiskredskap, vanl. av metallrädsnät, avsett att utläggas på bottnen o. konstruerat så, att fisken av sig själv skall gå in i detsamma. Kräftmjärde, se bild.



Mjöberg, Eric (1882—1938), zoolog, forskningsresande. Företog resor bl. a. i Australien o. på Borneo o. utgav reseskildringar.

Mjöbäck, kommun i s. Västergötland, Älvsb. 1.; Svenljunga landsf.distr., Kinds o. Redvägs doms. 818 inv. (1947).

Mjöd, en av honung o. vatten beredd, jäst dryck.

Mjölbaggar, skalbaggar, som leva av mjöl o. a. vegetabilier. En större art, *Tenebrio monitor*, är brun, omkr. 15 mm lång, med 25—30 mm

långa gula larver (mjölmask), förekommer i kvarnar o. bagerier. Svartbruna m., *Tribolium destructor*, ca $\frac{1}{3}$ så stor, har på senare år fått stark spridning.

Mjölby, stad i v. Östergötland, vid Svartån; Mjölby landsf. distr., Folkungabygdens doms. 7.207 inv. (1947). Samrealskola. Järnvägsknut. Glassiperi, kvarnar, mek. verkstäder m. m. Stadsrättigheter 1920. Stadsvapen, se bild. — Namnet, skrivet *Myloby* omkr. 1225, av *mylna*, 'mölna, kvarn', o. *by*, 'nybygge, gård'.



Mjöldryga (fr. *ergot*), drogen *Secale cornutum*, valsformad bildning, som hos sädeslag, särsk. råg, utvecklas i axen i st. f. kärna. Den är ett vilstadium av en svamp, *CWiceps purpurea* (jfr *Claviceps*). Drogen o. därav beredda extrakt (ergotin) innehålla jämte histamin, acetylolin m. m. ett tiotal giftiga alkaloider, ss. ergotamin, ergotoxin o. ergometrin. Medicinsk användning bl. a. för att stilla blödningar från livmodern efter förlösningar. Av mjöldryga förenad spannmål kan framkalla kronisk förgiftning (ergotism).

Mjölk, en från mjölkkörtlarna avsöndrad emulsion av fettkuler i en vätska, vars huvudbeständsdelar äro vatten (hos ko omkr. 87.8 %), äggviteämnen (3.6 %), huvudsakl. ostämne el. käsein), mjölksocker (4-6 %) o. salter (o. %). Fetthalten växlar hos komjölk mellan 2.5 o. 5 %.

Mjölkdroppen, i ett flertal sv. städer förekommande föreningar för tillhandahållande av lämplig mjölkblandning åt späda barn. Verksamheten, som började i Sthlm 1901 på initiativ av dr M. Blumcithall, har numera övertagits av barnavårdscentralerna.

Mjölke benämnes i dagligt tal tesliklarna hos fiskar ävensom sädesvätskan.

Mjölke, art av växtsläktet *Epilobium*. Mjölkefeber, mjölkkasträng el. kalviningsfeber, kreaturssjukdom, som stundom uppträder efter förlösning, särsk. hos högmjolkande djur; yttrar sig i förlämnning av bakbenen, upphörande av mjölkavsöndring o. slutl. medvetlöshet.

Mjölkglas, dets. som benglas. Mjölkhare, dets. som bjåra. Mjölkningsmaskin, apparat för mjölkning av kor. Består av fyra spenkoppar av metall, invändigt klädda med gummi o. med slang förbundna med ett lufttätt kärl för mjölken. En motordriven luftpump ger luftförutning, så att spenkopparna sugas fast. Genom en särskild anordning, pulsatorn, blir sugningen intennittent. •

Mjölksprovare, apparater för bestämning av halten smörfett i mjölk. Förr användes hårtill ant. areometrar för bestämn. av spec. vikten, gräddglas för mätning av gräddavätskn. el. (ga)laktoskop för bedömning av mjölakens genomskinlighet. Numera användas noggrannare apparater, ex. butyrometrar, där proven centrifugeras, så att fettet samlas i ett smalt, graderat rör. Mjölksaft. Bot. En i vävnader hos vissa växter förekommande vit, gul el. rödaktig vätska. Består av vatten, i vilket flera olika ämnen äro lösta el. fint uppslammade, ss. gummi, kautschuk o. socker. Vanlig inom familjerna *Euphorbiaceae*, *Papaveraceae*, *Campanulaceae*, *Compositae* o. a. — *Fysiol.* Dets. som kylus.

Mjölkskorv, ett hos vissa flaskbarn uppträddande hudutslag.

Mjölksocker el. laktos [-tå's], $C_{12}H_{22}O_{11}$, förekommer i mjölk. Det bildar hårda, vita, sandiga, i vatten lösliga kristaller. Sönderdelas av enzymet laktas till de enkla sockerarterna glykos o. galaktos. Mesost är orent mjölksocker. Mjölksyra, α -oxipropionsyra,

$CH_3 \cdot CH(OH) \cdot COOH$, förekommer i två stereoisomera former, vanlig in. o. köttmjölksyra. — Vanlig mjölksyra (d-, l-mjölksyra) finns endast sparsamt i naturen men bildas mycket lätt genom mjölksyrcjäsning av socker. Mjölakens surmande beror på bildning av mjölksyra. Syran utgöres i rent tillstånd av en surt smakande, färglös sirup. Dess salter kallas laktat (av syrans lat. namn *acidum lacticum*). — Köttmjölksyra (d-mjölksyra) bildas vid förbränningen i arbetande muskler.

Mjölktistel, art av örtsläktet *Sonchus*. Mjölktänder, de tänder hos däggdjuren, vilka finnas vid födelsen el. utvecklas strax därefter o. vilka senare oftast ersättas av andra. Hos människan bestå de av två framtänder, en hörntand o. två kindtänder i var käkhalva.

Mjölmask, larv av mjölbaggan, vanlig föda för burfåglar.

Mjölrott, *Aso'pia farina'lis*, en mottfjäril, vars gråaktiga larv lever i mjöl o. gryn, varför den stundom gör stor skada.

Mjölner, dets. som Mjölner.

Mjölönris, art av växtsläktet *Arctostaphylos*.

Mjörn, sjö i v. Västergötland, avflyter genom Sävån till Kattegatt. 61 kvkm.

Mjösen (Mjösa), Norges största sjö, i s.ö. delen av landet. 360 kvkm; största längd: 100 km, största bredd: 15 km. Avlopp: Vormen.

M. K., förkortning för *medicine kandidat*. M'Kenna [m'kenn^o], Reginald (1863—1943), eng. politiker o. finansman, ursprungl. liberal, senare moderat konservativ, införde som finansminister 1915—16 de s. k. »M'Kennatullarna» på socker, te, automobil m. m.

mkg, förkortning för *meterkilogram*. mks-systemet el. Giorgi-systemet, måttssystem, i vilket de grundläggande enheterna äro meter för längd, kilogram för massa o. sekund för tid. Alla därav härledda enheter bli således jämna tiopotenser av motsvarande cgs-enheter men ha för praktiskt bruk lämpligare storleksordning. Detsamma gäller de elektriska enheterna innefattande t. ex. ampere, volt o. ohm. I det rationaliserade mks-systemet har av praktiska skäl beträffande enheten för magnetomotorisk kraft o. därmed sammanhängande elektromagnetiska enheter sådan ändring gjorts, att i förhållande till cgs ytterligare en omräkningsfaktor = 47 inkommit. Systemet är av särskild betydelse för elektrotekniken men, ehuru där tillämpat, ännu icke allmänt antaget, varför det tekniska mått-systemet (se d. o.) jämsides användes inom andra fack.

M. L., förkortning för *medicine licentiat*.

mlat., förkortning för *medeltidslatin*.

Mljot, ital. Meleda, jugoslavisk ö vid dalmatiska kusten, skild från dena genom den 7 km breda M.-kanalen. 100 kvkm, omkr. 2.000 inv. Fiske, vin- o. olivodling. 1941—43 införlivad med Italien.

Mlle, förkortning för *mademoiselle*.

mlt(y), förkortning för *medelldgtska*.

mm, internationell förkortning för *millimeter*.

M. M. 1. Förkortning för den finl. manskören *Muntra Musikanter*. — 2. Förkortning för *metronom*; ex. M. M. J = 60 i början av ett musikstycke anger, att varje fjärdedelsnot skall ha samma hastighet som metronomens pendel, då löpvikten inställes på 60.

MM., förkortning för *messieurs*.

m. m., förkortning för *med mera*.

mm², officiell beteckning för *kvadratmillimeter*.

mm³, officiell beteckning för *kubikmillimeter*.

mf, internationell beteckning för *millimikron*.

Mme, förkortning för *madame*. Mmes, förkortning för *tnesdames*.

Mn, kem. tecken för en atom mangan.

Mnemoni'k el. mnemoteknik (av grek. *mnēme*, minne, o. *tek'ne*, konst), minneskonst; underlätandet av minnesförmågan genom konstlade kombinationer.

Mnemosy'ne, i grek. myt. minnets gudinna, moder till muserna.

Mne'sik'les, forngrek. arkitekt, omkr. 430 f.Kr., byggde *Propyléerna*, den monumentala ingångshallen till Akropolis i Aten.

Mo-, förkortning för *Missouri*.

Mo, kem. tecken för en atom molybden.

M.O., förkortning för *militieomhidsmannen*.

Mi2, internationell beteckning för *megokm*.

Mo. 1. Av sand o. grus bestående slättmark, ofta barrskogsbeklädd, mest med tall (a l l m o). — 2. Mo el. mo jord, gammal sv. beteckning för en nästan mjölnin sand, blandad med lera, grus o. småsten i varierande mängd. — 3. Mo el. fin sand, jordart. el. jordartsbeständsdel, vars mineraler har storleken 0.2—0.02 mm. Indelas i grovmo (0.2—0.06 mm) o. finmo (0.06—0.02 mm).

Mo. 1. Kommun i s.ö. Hälsingland, Gävlebl. 1. (past.acfr. lälisingmo); Norrala landsf.distr., S.ö. lälisingl. doms. i 739 inv. (1947). — 2. Kommun i n. Bohuslän, Göteborg. 1. (past.adr. Bullaren); Kville landsf.distr., Norrvikens doms. 710 inv. (1947). — 3. Kommun i n. Västergötland, Skarab. 1. (past.adr. Moholm); Tidans landsf.distr., Vadsbo doms. 415 inv. (1947). — 4. Kommun i ö. Ängermanland, Västerorr. 1. (past.adr. Moliden); Själevads landsf.distr., Ängermanlands n. doms. 1846 inv. (1947). — 5. Kommun i n. Dalsland, Älvsb. 1. (past.adr. Movik); Tössbo landsf.distr., Tössbo o. Vedbo doms. 529 inv. (1947).

Mo (i Råna), lastageplats i mell. Norge, Nordland fylke. 2840 inv. (1946). Utförelse av malm från den närlägnade Dunderlandsdalen.

Mo'ab el. mo'ab'iter, i GT namn på ett forntida folk ö. om Döda havet, kulturellt närstående Israel men i oupp-hörliga konflikter med detta folk (a Kon. 24; Jer. 27; 3).

Moab'it, stadsdel i Berlin.

Mo'afäglar, *Dinor'nis*, släkte utdöda jättestrutsar (över 3 m höga) från Nya Zeeland. I levde möjl. kvar ännu på 1800-t. Rekonstruktion, se bild.



Moaré (fr. *moiré*, av eng. *mohair*), vattrat tyg.

Moatjé, dets. som moitié.

Mobb (eng. *mob*, förk. av lat. *mo'bile vu'vus*, den obeständiga hopen), pack, pöbel, slödder.

Moberg, Johan Christian (1854—1915), geolog o. paleontolog, prof. i Lund 1900, bekant för talrika värdefulla arb. särsk. rörande de fossilförande formationerna i Skåne.

Moberg, Axel, f. 1872, språkforskare, prof. i österländska språk i Lund 1908—37, univ:s rektor 1926—36. Bl. arb. *På gamla testamentets tid* (1926) samt editioner av arab. o. syrisk diktverk.

Moberg, Carl A. 11 an, f. 1896, musikhistoriker, docent i Uppsala 1927—46, prof. i musikforskning sed. 1947. Bl. arb. *Kyrkomusikens historia* (1932) o. *Die liturgischen Hymnen in Schweden* (I, 1947). Teol. hed.dr i Uppsala 1945.

Moberg, Vilhelm, f. 1898, författare, förtv. tidsningsman. M. slog igenom med *Ras-kens* (1927), en roman från indelningsverkets tid, o. har sedan dokumenterat sig som vår främste bondeskildrare av modern typ. Särskilt har han behandlat problemet landsbygd kontra storstad. *Långt från landsvägen* (1929), trilogien *Sänkt sedebetyg* (1935), *Sömlös* (1937), *Giv oss jorden!* (1939). Bl. senare arb. märkas de historiska romanerna med aktuell syftning: *Rid i*

natt! (1941, dramatiserad, uppf. i Sthlm 1942; av. filmatiserad s. å.) o. *Soldat med brutet gevär* (1944). Som dramatiker har M. vunnit framgång med bl. a. *Väld* (1933), *Kyskhhet* (1937, uppf. 1939), *Änkeman Jarl* (1940) o. *Mans kvinna* (roman 1933, dramat, o. uppf. 1943; av. filmat.). M. har av framträtt som politisk debattör i pressen.



Mobil (av lat., rörlig, flyttbar; på krigsfot. Mobile [mäbil], stad i Alabama, s. För. Stat., vid fl. M:s utflöde i Mexikanska bukten. 79,000 inv. (1940). Befäst hamn. Stor bomulls- o. trävaruhandel. Industri.

Mobilgarde, fr. *garde nationale mobile*, i Frankrike urspr. namn på en allmän borgarbepanning, som under Februarirevolutionen 1848 uppstod i Paris för att skydda republiken o. ge den arbetslösa yngre manliga befolkningen sysselsättning. M. bestod av 24 bataljoner å 1,000 man, deltog i junistriden s.å. o. upplöstes året därpå. I den franska arméorganisationen 1818 kallades arméns andra linje mobilgarde. Det rekryterade en stor del av de under kriget 1870—71 nyuppsatta arméerna. I 1872 års härordning ersattes det av territorialarmén. Mobil'ier (av lat. *mo'bilis*, rörlig), lösegen-dom, husgeråd.

Mobilise'ring (av lat. *mo'bilis*, rörlig) innebär, att rikets krigsmakt helt eller delvis sättes på krigsfot. Huvuddelen av de värnpliktiga kallas under vapen. Härvid organiseras fältförband, lokaiförsvarsförband och depåförband. Luftförsvaret träder i verksamhet för att skydda förbandens samling o. organisering samt industrier och civilbefolkning. Järnvägar, post, telegraf osv. tagas i stor utsträckning i anspråk för militära behov. Industrien lägges om för att bl. a. kunna tillgodose behovet av vapen, ammunition o. annan utrustning. Verb: m o b i l i s e'ra.

Mochnaacki [-natfski], Maurycy (1804—34), polsk litteraturteoretiker o. historiker, under resningen 1830—31 en av de främsta folkledarna.

Mook'a el. Mo'k'k'a, stad i Jemen, vid Röda havet. Fordom livlig utförelse av kaffe (mocka-kaffe).

Mock'a, modebenämning på färgat, sämskgarvat skinn. Av. namn på vissa tyger, avsedda att likna mockaskinn.

Mockasi'n, indiansk skinnkänga, gjord av ett enda stycke.

Mockasi'norm, *Ancist'rodion piscivorus*, stor (över i m) o. mycket fruktad gifform i ö. Nordamerika, släkt med skallerormen.

Mookfjärds församling, församling i Gagnefs kommun, Kopparb. l. 1,247 inv. (1947).

Mookfjärds kraftverk, kraftverk vid Stopforsarna i Västerdalälven. Äg. Vesterdalälvens kraft AB.

Mod (fr. *mode* [mådd] av lat. *mo'dus*, sätt, mått), bruk, sed, särskilt med avseende på klädedräkt, umgängessätt o. dyl.

Mod'al (av *modus*), som avser modus. — Modala hjälpverb, hjälpverb, som användas för att uttrycka modus, t. ex. *må* komma, *lära* vistas.

Modalitet (av lat. *mo'dus*, mått, sätt). Log. Ett omdömes modalitet; dess bestämdhet med avseende på huruvida predikatet är en möjlig, faktisk (i erfarenheten given) cl. nödvändig bestämmelse hos subjektet. I 1:a fallet är omdömet problematiskt (ex. sjön kan vara blå), i 2:a assertoriskt (ex. sjön är blå), i 3:e apodik'tiskt (ex. sjön måste vara blå).

Moddlare cl. muddlar c, platt målarpensel. Modedocka, en föregångare till modejournalerna, bestående i en efter sista modet klädd docka, som i äldre tider utsändes från Frankrike; num. kvinna som huvudsakl. intresserar sig för kläder.

Modée, Reinhold Gustaf (1698—1752), författare, urkuudsutgivare, gjorde en värdefull insats i det sv. dramatiska utveckling med komedierna *Håkan Smulgråt* o. *Fru Rang-sjuk* (bägge uppf. 1738).

Modell' (av lat. *mo'dulus*, mått). 1. Avbild i trä el. annat lätt format materiel av ett föremål för modellförsök o. till framställning av formarna vid gjutning. — 2. Person, som »står modell» för konstverk. — *M o d e l l e'r a*, forma i plastiskt materiel. Subst.: modellör.

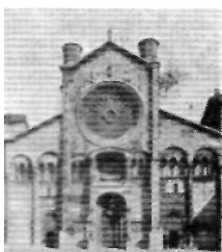
Modellborr, liten, spetsig handborr.

Modellflyg(ning), internationell ungdoms-sport, innefattar konstruktion o. bygge av samt flygning (med eller utan framdrivningsanordning) med miniatyrplan (modellflygplan). Statsunderstödd sed. 1934.

Modellskydd, rättsskydd för vissa modeller enl. lag av w/7. 1899.

Modena [má'-]. 1. Provins i n. Italien (Bmilien). 2,700 kvkm, 468,000 inv. (1936).

— 2. Huvudstad i M. 1. 112,000 inv. (1947). Märklig domkyrka fr. iroo-t. med fasadskulpturer (se bild). Univ., gr. 1678 (1992stud., 1943). Flera 1600- o. 1700-ts-palats bombade. — M., forntidens M u'ti-na, var under 1100—1200-t. en stadsrepublik, 1288—1597 förenat med Ferrara, från 1452 som hertigdöme. 1797—1814 besatt av fransmännen, därefter åter hertigdöme till 1861, då det gick upp i konungariket Italien.



Moderat (av lat.), måttfull, sansad, hovsam; måttlig, skälig. — Moderata partiet, officiell benämning på det sv. högerpartiet 1911—20. — *M o d e r a t i'o'n*, måtta. Verb: moderera.

Modera'to, it., måttlig. Musiktempo mellan andante o. allegro.

Modere'ra (av lat.), dämpa, mildra; jämka, anpassa.

Modergudinna, i flera religioner förekommande personifikation av fruktbarskraften i naturen, dyrkad med orgiastiska riter. Vissa modergudinnor ha utvecklats till betydelsefulla etiska gestalter, ex. den grek. Demeter o. den egypt. Isis, vilka voro föremål för mysteriekult över hela Medelhavs-världen. De ha lämnat drsg till madonnakulten. Jfr Gudamodern.

Moderkaka, dets. som placenta.

Moderlut, benämning på den vätska, som återstår, sedan något ämne utkristalliserat ur densamma.

Modermun, livmoderns mynning i slidan.

Modern [-därn] (av lat. *mo'do*, nyss), enl. rådande mod, nymodig, nutida, nutids-. — Modernisera, göra modern. — *M o d e'r n i't'e't*, egenskapen att vara modern.

Modernism'. *Kyrkohist.* Försök inom rom.-kat. kyrkan att förena katolsk tro o. modern vetenskap, särsk. den kritiska bibelforskningen. Fördömes 1907 i påvliga bullan *Pascendi dotnini gregis* (»Värden om Herrens hjörd»). — *Konsthist.* En ytterligt modern konstruktning.

Moderrätt (ty. *Mutterrecht*), den hos många primitiva folk förekommande seden att räkna

släktskapen huvudsakl. på modernet. Barnen komma därvid att tillhöra moderns klan. Spår av moderrätt finnas äv. hos de forntida etruskerna o. vissa mindreasiatiska folk.

Modersfixe'ring, dets. som Oidipuskomplex.

Moderskapsskydd, samhälleliga åtgärder till skydd för moder o. barn vid barnsbörd. I lagen § 1 rgr2 om arbetarskydd tillförsäkras i viss utsträckning arbetande kvinnor rätt till ledighet före o. efter nedkomsten. Enl. förordn. § 1931 om erkända sjukassor skall centralsjukkassa under vissa villkor utgiva moderskapshjälp (lägst no kr.) åt kvinnliga medlemmar vid barnsbörd. Kvinna, som ej har rätt till sådan hjälp, kan, på sätt en förordn. § 1937 föreskriver, av statsmedel erhålla moderskapsspenning (75 kr.) till lindrande av de med barnsbörd förenade kostnaderna. Ansökan provas o. beloppet utbetalas i regel av centralsjukkassan för den ort, där hon är bosatt. Dessutom kan kvinna, som i anledning av havandeskap el. barnsbörd är i uppenbart behov av understöd, få mödrahjälp (intill 400 kr:s värde, vid flerbörd 500 kr.) av statsmedel. Ansökan ingives till barnavårdsnämnden i den kommun, där hon vistas, o. provas av en särskild mödrahjälpsnämnd, allt enl. förordn. § 937 om mödrahjälp.

Modest' (av lat.), anspråkslös; försynt; blygsam. — *M o d e's t'i'*, anspråkslöshet, blygsamhet.

Modica [má'-], stad på s.ö. Sicilien, prov. Ragusa, Italien. 38,000 inv. (1936). Odling av sydfrukter.

Modifie'ra (av lat. *modifica'ri*, avmätta), mildra, jämka, inskränka. — *M o d i f i k a't i'o'n*, jämkning, mildring, lindring, förändring.

Modig, E i n a r, f. 28/11 1883, diplomat. 1916—22 vice dir. i Nordiska kompaniet, 1926—30 statssekr. i handelsdep. Sändebud i Peru m. m. *931—34, i Buenos Aires 1934—30, i Ankara o. Aten 1939—46, i Bryssel 1946—48. Ordfr. i statsnämndens handelskommission 1939—41 o. sed. 1948.

Modigliani [módilja'ni], A m a d e o (1884—1920), ital.-judisk målare, huvudsakl. verksam i Paris, där han utförde porträtt i en primitivistisk, dekadent stil.

Modlin, ry. Novogeorgievsk, fästning i n. Polen, vojvodskapet Warszawa, vid Narews inflöde i Weichsel. M., som anlades 1807, stormades under Första världskr. av tyskarna (ang. 1915). Under kriget 1939 försvarade sig polska styrkor här mot tyskarna till 28/9.

Modotiol [-ál], handelsnamn för tiokol, framställt av Mo och Domsjö AB. Jfr Tiokol 2. Modu'l el. mod y'l (av lat. *mo'dulus*, egentl. litet mått), tal som lägges till grund för beräkning av olika slags materiella anordningar o. därvid angiver förhållandet mellan vissa av dess mått. Ex. ett kugghjul modu'l (delningsdiametern mått i mm dividerat med kuggantalct.dvs. *7 * m = längden av en kuggdelning, jfr Pitch), ett materials elasticitetsmodu'l (jfr Elasticitet) m. m.

Modulatio'n (av lat. *modula'tio*, avmätning). — *Mus.* Övergång från en tonart till en annan. — *Spdrkv.* Stämmans regelbundna höjande o. sänkande. — Verb: m o d u l e'r a.

Module'ring (av lat. *modula'tio*, avmätning) av radiosignaler innebär, att styrkan (amplituden) hos sändarens högfrekventa svängningar (bär-vägen) varieras i takt med de långsammare svängningarna från en mikrofon (el. televisionsupptagare). Jämte denna amplitudmodulering (förk. AM) har ett system för frekvensmodulering (förk. FM) börjat användas (jfr E. Armstrong). Frekvensmodulering innebär, att en högfrekvent bär-väg med konstant amplitud bringas att ändra sin frekvens

i takt ined en lågfrekvent svängning. Användes för kortvägstelefon i o. television.

Mo'dus, plur. m o'di, mått, sätt. *Sprdkv.* Modus hos verb är den talandes ståndpunkt till det utsågda, t. ex. den grad av verklighet han tillmäter detta. Verbets modus är indikativ, konjunktiv, optativ o. imperativ. — *Filos.* Tillvarselsätt, det sätt, varpå något framträder som varande el. handlande. — *Log.* En slutlednings bestämdhet med avseende på de däri ingående omdömenas kvalitet o. kvantitet.

Mo'dus viven'di, lat., »sätt att leva», tillfälligt ordnande av ett invecklat förhållande.

i. Moe [mo], Jörgen (i8r₃—82), norsk präst, folkminnesforskare o. skald, utg. tills. m. Asbjörnsen *Norske folkeeventyr* (1842—44, ny utvidgad uppl. 1852). *Samlade skrifter* (1935—27).

2. Moe, Moltke (1859—19*3), son till J. M., norsk folkminnesforskare, prof. i Kristiania 1886. Utgav bl. a. Asbjörnsens Ute-rära kvarlåtenskap o. tills. m. K. Liestøl norska folkvisor.

Moe [mo], Louis (1859—1945), norsk-dansk tecknare o. grafiker. M. utförde illustrationer till flera bokverk o. skrev äv. text till sina teckningar (*Långt, långt bort i skoge*).

Moeller van den Bruck [møller fann den brokk], Arthur (1876—1925), tysk politisk författare, en av den tyska nationalsocialismens andliga fäder. I sitt arbete *Die Dettischen* (8 delar, 1904—10) gav M. en analys av den tyska nationalkarakären o. i *Das dritte Reich* (1923) utformade han programmet för en nationell revolution på konservativ grund. Das dritte Reich blev en av inspirationskällorna för den nazistiska rörelsen o. nazisternas benämning på Tyskland (»Tredje riket») härstammar från titeln på M:s arbete.

Moe'rosjön, Mweru- el. Merusjön, Sjö i Centralafrika, s.v. om Tanganika. Ca 5,200 kvkm. Genomflytes av I,uapula.

Moesia [me'-], latinska namnet på Mesien. Mofalla, kommun i n.ö. Västergötland, Skarab. l.; Hjo landsf.distr., Skövde doms. 421 inv. (1947).

Mofett [mäffett'] (av ty. *Muff*, mögel), ställe i vulkaniska trakter, där kolsyra utströmmar ur jorden, t. ex. i Hundgröttn invid Neapel.

Moffat [mäffot], Robert (1795—1883), skotsk missionär o. kulturfrämjare i Sydafrika. Livingstones svärfader.

Mogadi'sju, Mogadiscio, huvudstad i f. d. Ital. Somalilandet vid Afrikas ö. kust. 55,000 inv. Flygbas.

Mogador [-där], befäst hamnstad i v. Marocko. 25,000 inv. (1941). Utförsel av mandel, olivolja m. m.

Mogata, kommun i ö. Östergötland, Östergöt. l.; Söderköpings landsf.distr., Hammarkinds, Stegeborgs o. Skärkinds doms. 911 inv. (1947).

Mogenhetsprövning, före 1910 namn på studentexamen.

Mogilev [magiljæff] el. Mohilev, stad i republ. Vitryssland, vid Dnjepr. 100,000 inv. (1939). Läderindustri. — M. intogs av tyskarna 7/ 1941 efter ett stort »förinteeslag». Åter-togs 2/e 1944.

Mohacs [mä'hatsj], stad i s. Ungern, vid Donau. 17,000 inv. (1930). Industri ö. handel. — Turk. seger över ungrarna där 1526, varefter dessa kommo i beroende av sultanen.

Mohair [sv. utt. må'här], eng., garn av lång glänsande ull, såsom angoraull, ävensom två-skafat vävnad härav.

Mohamm'ed, annan form för Muhammed. Mohare, sydlig avart av vår vanliga hare, om vintern vanl. blågrå med det svarta på öronspetsen bredare, ao—27 mm.

MobVtra (av arab.), ett skenavtal, varvid ett föremål, som sålts till högt pris, återköpes för

ett lägre pris. Avsikten med avtalet är att lämna det lägre beloppet såsom försträckning o. att låta skillnaden mellan de båda beloppen utgöra ränta.

Mohaveöknen [mä'hä'vei-], ökenområde i s. Kalifornien, v. För. Stat. Från M. utgår åt n. Death Valley (Dödsdalen), ett av jordens hetaste områden.

Mohawker [mä'hä'ker], indianstam i ö. Nordamerika, tillhörande irokesernas grupp.

Mohed, hed i Mo kommun, Gävle. 1., exercisplats för Hålsinge regemente 1689—1907. Militärt flygfält.

Moheda, kommun i mell. Småland, Kronob. l.; Moheda landsf.distr., V. Värmds doms. 2,419 inv. (1947). — Kyrka från äldre medeltiden. Klockstapel.

Mohika'ner, num. så gott som utdöd indianstam, som bodde i ö. Nordamerika.

Mohilev, dets. som Mogilev.

Mohill'a, ö bland Comorcrna, Indiska oceanen. 10,000 inv.

von Mohl, Hugo (1805—72), tysk botanik, prof. i fysiologi i Bern, sedermera i botanik i Tübingen. Framstående växtanatomi.

Mohn [män], tvskt namn på estl. ön Moon. Mohn, Henrik (1835—1916), norsk meteorolog, prof. i Kristiania o. chef för meteorol. institutet där 1866; utgav bl. a. *Klimatabeller for Norge* (1895—1906).

Moholm, municipalsamhälle (fr. 1941) i n.ö. Västergötland, Hjälstads, Mo o. Vads kommuner. 559 inv. (1947).

Mohr [mä'rl, Friedrich (1806—79), tvsk kemist, prof. i Bonn 1867. Utvecklade olika titreringsmetoder o. konstruerade en väg (Mohr-Westphals väg) för bestämning av spec. vikt.

Mohrs salt [mars], dubbelsalt av järn(II)-sulfat o. ammoniumsulfat.

Mohs' hårdhetsskala [må's], skala för bestämning av minerals hårdhet i den ordning de ritsas av andra, uppkallad efter grundläggaren, den tyske mineralogen Friedrich Mohs (1773—X839). Jfr Hårdhet.

Mo häräd, Jönk. l., omfattar 11 kommuner: Botnaryd, Multeryd, Angerdshestra, Bondstorp, Stengårdshult, Norra Unnarvd, Öreryd, Norra Hestra, Valdsult, Åsenhöga o. Källeryd. 5,887 inv. (1947). Tveta, Vista o. Mo doms.

MöTra (grek., lott), i grek. myt. beteckning för ödet, i skepnad av 3 gudinnor: Klo-to, Ivakesis o. Atropos.

Moiré [m'are'], fr., dets. som moaré.

Moissac [m'asakk'], stad i s.v. Frankrike, dep. Tarn-et-Garonne. 8,000 inv. Benediktinerkloster med märklig skulptural utsmyckning fr. noo-t. av klosterkrvans portal (detalj, se bild).

Moissan [m'asa'8'], Henri (1852—1907), fransk kemist, nobelpristagare 1906, lyckades framställa grundämnet fluor i rent tillstånd o. konstruerade elektriska ugnar. Uppfann karbid-lampan 1892.

Moissi [mäj'-], Alex-ander (1880—1935), tvsk skådespelare av ital. börd, anställd hos Reinhardt från 1905. Gästade äv. Stlm.

Moitié [m'atje'] (fr., hälft), någons dam el. kavaljer i dans, vid bordet osv.; medspelare i kortspel.

Moji, hamnstad på Kyushu, Japan. 122,000 inv. (1935). Undervatteustu-nel (5 km) till Shimonoseki på Honshu 1941.



Mokett' (av fr.), sammetsvävnad i färgade mönster, användes som möbелtyg.

Mokka, dets. som Mocka.

Mol, beteckning för en grammoilekyl.

Mola [mä'-], Emilio (1887—1937), spansk general o. politiker. M. deltog i striderna mot rikkabyerna i Marocko o. var 1935—36 överbefälh. Vid Inbördeskriget utbrott juli s. å. blev M. chef för den nationalistiska nordarmén. Han omkom genom en flygolycka. M. var vid sidan av Franco nationalisternas mest betydande militära o. politiska kapacitet.

1. **Molander**, Harald (1858—1900), teaterman, författare, regissör vid Nya teatern i Helsingfors 1886—93, vid Svenska teatern i Stblm från 1898. Utgav skådespelen *Rococo* (1882), *Furstinnan Gogol* (1883), *Flirtation* (1893) m. fl. samt romanen *En lyckoriddare* (1896), en skildring av Lars Wivallius' levnadshistoria. Översatte bl. a. Rostands »Cyrano de Bergerac».



2. **Molander**, Gustaf, f. "/u 1888, son till H. M., skådespelare vid Dramatiska teatern i Stblm 1913—26. Verkar nu som filmregissör.

3. **Molander**, Karin, f. Edwertz, f. 20/5 1890, g. m. G. M. 1910—18, från 1922 med skådespelaren Lars Hanson, skådespelerska, vid Intima teatern i Stblm 1911—21, vid Dramatiska teatern 1921—25 o. gästspel sed. 1930.

4. **Molander**, Olof, f. »8/10 1892, son till H. M., regissör o. skådespelare, anställd vid Dramatiska teatern i Stblm 1912, dess chef 1934—38. Fil. hed.dr i Lund 1947. Översättningar (Molière, Gerdaldy, Galsworthy m. fl.). Äv. filmregissör under namnet M o r e i.

Molass' (av lat. *mola*, kvarn), kindtänder. Molass' (av fr.), en av grova sandstenar o. konglomerat bestående tertiär (oligocen o. miocen) lagerserie i Schweiz.

1. **Molbeoh** [märbäkk], Christian (1783—1857), dansk historiker o. språkman, ytterst produktiv författare, stiftare av Den danske historiske Forening (1839), utgav bl. a. *Dansk Ordbog* (2 bd, utg. 1854—59) o. *Dansk Dialektlexikon* (1833—47).

2. **Molbeoh**, Christian (1821—88), son till den föreg., dansk författare, utgav diktsamlingar, *Damring*, 1851, m. fl., o. skådespel, *Ambrosius*, 1878, m. fl.

Mol'dau [mäl'da<>]. 1. Tjeck. V i t a v a. Biflod fr. v. till Elbe från Böhmerwald. 455 km. Segelbar 84 km. — 2. Rum. M o l'd o v a. Riksdal i Rumänien, mellan Pruth o. Karpaterna. 38,058 kvkm, 2,7 milj. inv. (1937). Bergigt. Huvudnärningar: åkerbruk o. vinodling. Huvudstad: Jassy.

Moldavien, sovjetrepublik i SSSR, till 1940 autonom republik i Ukraina. 34,000 kvkni, 2,4 milj. inv. Huvudstad: Kijinev. Ockuperad av tysk-rumäniska trupper 1941—44.

Mol'de, stad vid Norges v. kust, Møre fylke. 3,652 inv. (1946). Naturskönt läge. Besökt turistort. Stadsrättigheter 1742.

Moldefjord, yttre delen av Romsdalsfjorden, v. Norge.

Moldova, rum. namnet på Moldau (se d. o.). **Molé** [mälé'], Louis Mathieu (1781—1855), greve, fransk statsman, konseljpresident 1836—39.

Moleyk'y1 (av lat. *moles*, massa), den minsta del, vari ett kemiskt ämne kan förekomma, utgöres vanl. av flera atomer.

Molekylar'krafter, krafter, verksamma mellan kroppars molekyler ungefär som gravita-

tionen, men hastigare växande, när avståndet minskas. Genom antagandet av sådana krafter har man uppgjort matematiska teorier över elasticitet, kapillaritet o. kohesion.

Molekylarmagne'ter, de små magneter, varav en järnmagnet kan anses bestå. I omagnetiserat järn tänkas de i fullständig ordning o. genom magnetisering tvingas de att bilda sammanhängande kedjor.

Molekylarpump, luftpump för yttersta förtunning. Jfr Pump.

Molekylarrörelse, molekylnas oavbrutna, fullständigt ordnade rörelse i ett ämne; blir livligare ju högre ämnets temperatur är. Jfr Browniska rörelsen o. Gasteori.

Molekylarvoly'm, förhållandet mellan ett ämnes molekyrlvikt o. dess täthet.

Molekylstrålar bestå av molekyler, som alla röra sig i en bestämd riktning. Erhållas om en gas (el. genom upphettning förgasat fast ämne) strömmar in i ett lufttomt kärl genom ett mycket litet hål o. därefter går igenom ett par blandare. Äro molekylnas anatomiga, som hos många metallångor, kallas strålarna atomstrålar. För strålen passera mellan två magnetpoler, varav den ena är kuivformad (inhomogent magnetfält), ändra molekylnas riktning o. strålen uppdelas i två el. flera knippen. Genom att mäta denna avlänkning kunde O. Stern dels bestämma silveratomens magnetiska moment o. bekräfta Bohrs atomteori betr. den s. k. magnetonens storlek, dels också medelst strålar av vätemolekyler påvisa o. bestämma det betydligt mindre magnetiska momentet hos en proton (= väteatomens kärna). Molekylstrålmotoden förbättrades ytterl. av I. Rabi, som använde två åt motsatt håll riktade inhomogena magnetfält o. mellan dem ett homogent magnetfält. I det senare utför atomkärnan en precessionsrörelse men avlänkas icke, förrän ett elektriskt välfält från en strömspole, vars svängningstal kontinuerligt ändras, kommer i resonans med kärnans precessionsrörelse. Genom att bestämma det svängningstal, som får molekylstrålen att avlänkas, kan atomkärnornas magnetiska moment bestämmas med stor noggrannhet. Molekylstrålmotoden är härigenom ett utmärkt komplement till studiet av spektrallinjernas s. k. finstruktur.

Molekylvikt el. molekylarvikt, tal, som anger, hur många gånger tyngre en molekyl är ett ämne än $\frac{1}{16}$ av en sJTeatom. Den kan erhållas genom summering av vikterna av de atomer, som ingå i en molekyl. Jfr Atomvikt.

Molenbeek-Saint-Jean [mälenbe'ksä'esja'8], förstad i n.v. till Bryssel. 62,000 inv. (1940). Industri.

Molfetta, stad i s.ö. Italien, prov. Bari (Apulien), vid Adriatiska havet. 54,000 inv. (1947). Handel, sjöfart, fiske.

Molière [mäljär'], Jean Baptiste Poquelin (1622—73), Frankrikes främste lustspelsförfattare. Slöt sig som ung till en teatertrupp, som reste omkring i landet o. senare (från 1658) under beskydd av Ludvig XIV spelade i Paris. För denna trupp skrev han sina lustspel, bl. vilka märkas *Les précieuses ridicules* (1659, De löjlga preciosaerna), en satir över förkonstlingen inom den litterära dam världen, *L'école des femmes* (1662, Kvinnskolan), *Le médecin malgré lui* (1666, Läkare mot sin vilja), *Tartuife* (1664), en vidräkning med skrymteriet särsk. bland prästerskapet, *Le misanthrope* (1666, Misantropen, 1918), vari framställes en



idealist, som är fiende till skenväsen o. kompromiss, o. *Vävare* (1668, Den girige). Hos M. förenas djup människokänedom med sunt, borgerligt levnadsvett o. lysande komisk uppfinningsförmåga. Théâtre français, »Molières hus», vårdar alltjämt traditionerna från hans dagar.

Molin, Lars (1657—1723), teolog, domprost i Uppsala (1705). Utgav 1720 en uppsattad bibelupplaga. Som politiker bekämpade han enväldet.

Molin, Erik (omkr. 1710—55), pietist, teol. o. filos. författare, inblandad i för tiden typiska religionsmål o. landsförvisad 1739. Utgav från utlandet flera skrifter, vilka bidragit att bana väg för tros- o. tankefrihet.

Molin, Johan Peter (1814—73), bildhuggare. Elev av Bissen studerade M. i Paris o. Rom o. blev v. prof. i Konstakademien. Hans förnämsta verk äro: *Bältespännarna* (sebild), statyn *Karl XII o. Molins fontän* (se bild till art. Stockholm), samtliga i Sthlm.



Molin, Pelle (1864—96), författare, målare. Hans fängslande Norrlandsskildringar utgavs 1897 under titeln *Adalens poesi*.

Molin, Adrian (1880—1942), fil. dr, polit. o. ekonom, författare, utgivare av tidskriften *Det nya Sverige* 1907—26. Initiativtagare till Nationalföreningen mot emigrationen (1907, num. Föreningen hem i Sverige) o. Svensk jordförmedling.

Molin, Conny (1885—1943), operasångare (baryton), från T9r4 vid Kungl. teatern i Sthlm.

Moline [m^olin], stad i Illinois, ö. mell. För. Stat., vid Mississippi. 32,000 inv. (1930). Industri.

Molinia, grässläkte. *M. coerulea*, blåtätel, bredbladig, med smal, oregelbunden, mörkviolettt vippta o. nedtill löklökt ansvällt strå. Allmän på mossmark o. vid stränder.

Molinier [mālinje], Auguste (1851—1904), fransk historiker. Huvudarbete: *Les sources de l'histoire de France* (6 bd, 1901—04).

de Molinos, Miguel (1640—97), spansk mystiker, biktfader i Rom; blev genom jesuitiska stämplingar dömd till livstids fängelse. Skrev *Guida spirituale* (Andlig vägvisare, 1675).

Mol'kom, stationssamhälle i s.ö. Värmland, Nyeds kommun. 1,090 inv. (1946). I M. Värml. l:s folkhögskola o. lantmannaskola samt samskolor.

Moll (av lat. *molVis*, mjuk). — *Mus*. Urspr. beteckning för tonen b. Sedan i700-t:s början beteckning på tonarter med liten ters. Man särskiljer 2 arter mollskalor: den harmoniska (a h c d e f giss a) o. den melodiska (uppåtgående: a h c d e f giss a, nedåtgående: a g f e d c h a). — *Text*. Tunt, glest, tväskaftat bomulls-tyg.

1. Moll, Tom (r853—1922), lektor i Sthlm 1892—1918, läroverksråd 1905—09. Med sina många läroböcker i fysik bidrog M. till reformeringen av undervisningen i detta ämne.

2. Moll, Victor (1058—1929), broder till T. M., finansman, verkst. dir. i Allm. hypoteksbanken 1908, fullm. i Riksgäldskontoret 1905—12, förste deputerad i Riksbanken (riksbankschef) 1912. Var 1902—08 led. av AK (liberal).

Molla, kommun i mell. Västergötland, Älvsb. 1. (past.adr. Od); Gäsene landsf.distr., Borås doms. 490 inv. (1947).

Mollberg, L o r e n t z (1734—72), korpral, en av huvudfigurerna i Bellmans diktning.

Mollendo [måljänn'då], hamnstad i s. Peru, med livlig handel o. sjöfart. 10,000 inv. (1930).

Mollet (-lä'), fransk trädgårdsmästarefamilj. 1. Claude M. (omkr. 1563—1643-51), verksam som kungens förste trädgårdsmästare. Påverkad av den från Italien 1582 återvändande arkitekten Dupévac införde han flera nya element, märkligast var den med blomsterströgor mönsterrade parterren (broderiparter). — 2. André, son till C. M. (d. 1665), verksam äv. i Sverige, bl. a. hos drottning Kristina (1648—53 el. senare). Han utgav i Sthlm en betydelsefull skrift i trädgårdskonst (1651).

Mollskinn (eng. *mole skin*, cgcntl. mullvads-skin), stark, tät vävnad av tvinnat varpgarn, har stundom en genom ruggig skinnliknande yta. Användes till arbetskläder.

Mollus'ker, dets. som blötdjur.

Mollösund, kommun i mell. Bohuslän, Göteborg. 1. Orusts landsf.distr., Orusts o. Tjörns doms. 594 inv. (1947), därav i M o l l ö s u n d s m u n i c i p a l s a m h ä l l e 517.

Moln, i atmosfären svävande dimbildningar, bestående av små vattendroppar el. iskrystaller; uppståt genom att uppåtgående fuktig o. varm luft vid avkylning utfaller vattendroppar. Efter form, färgton o. höjd indelas molnen num. internationellt i 10 klasser.

MoTnär, Ferenc, f. 1878, ungersk författare, har skrivit komedier (*Liliom*, 1909, *Saga*) om vargen, 1912, *Olympia*, 1928).

Molnhöjdsmatrare, instrument för mätning av avståndet mellan molnens underkant o. marken.

Molnighet, molnens utbredning¹⁰ på himlen anges vanl. med siffrorna ¹⁰/₁₀ till ¹⁰/₁₀ el. som »klart», »nästan klart», »halvklart», »nästan mulet» o. »mulet».

Molo [mal'a] (it., av lat. *mo'les*, dammbyggnad), hamnarm, vågbrytare.

Molo'ga, biflod fr. v. till Volga, genomflyter förvaltningsomr. Kalinin o. Leningrad. 580 km.

Molok el. Me'lek, bibliskt namn på ammoniternas främsta gudomlighet, vars dyrkan var förenad med barnoffer (2 Kon. 23: 10).

Molokai, en av Hawaiiöarna. 645 kvkm, 5,000 inv. (1940). På M. finns en spetälskekoloni.

Moloss'er, forngrek. stam i landskapet Epirus i v. Grekland, i trakten av nuv. Jaunina. Molossiska konungar ledde den epiriska förbundsstaten. Berömda voro de stora molossiska vakthundarna av doggytp.

Molotov [māll'otaff], Vjatjcslav Mihajlovitj, egentl. Skrjabin, f. 1890, sovjetrysk statsman, tog 1909 författarnamnet Molotov (av ry. *mo'loi*, hammare). M. blev 1906 medl. av kommunistpartiet, stod Lenin nära o. spelade en betyd. roll vid Oktoberrevolutionen 1917. Efterträde Rykov 1930 som ordf. i folkkommissariernas råd.

1939 blev han dessutom utrikeskommissarie, vilket betecknade en vändpunkt i Sovjetrysslands utrikespolitik, i det förhandlingarna med England o. Frankrike om en biståndspakt avbröts o. i stället non-aggressionspakten med Tyskland avslöts 23 aug. S. a. »s '94' lämnade M. posten som ordf. i folkkommissariernas råd åt Stalin. Maj 1942 undertecknade M. i London alliansfördraget med Storbritannien. Vice ordf. i ministerrådet sed. 1946. M. har sed. 1945 deltagit i San Francisco-, Potsdam- o. Pariskonferenserna samt i utrikesministerrådets möten i London, Moskva, Paris o. New York.



Mol'otov. 1. Förvaltningsområde i RSFSR,

ö. Ryssland. 170,800 kvkm, 2 mill. inv. (1939). — 2. Före 1940 Perm, huvudstad i M. 1, på Uralbergens v. sluttning. 255,000 inv. (1939). Mångsidig industri. Universitet o. museer.

Moltesen, L a u s t, f. 1865, dansk historiker o. politiker. M., som tillhör Venstrepartiet, var led. av Folketinget 1909—18, 1920—26 o. 1929—32 samt utrikesminister i ministären Madsen-Mygdal 1926—1929. Delegat vid N.F. 1920—32. M., som är grundtvigian, har gjort sig känd som en främst, kyrkohistoriker.

Molfke, Adam Wilhelm (1785—1864), greve, dansk politiker, 1848—52 statsminister, varunder de författningsförändringar genomdrevs, som innebuuro Danmarks övergång till konstitutionell monarki.

1. von Molt'ke, Hel-muth (1800—91), greve, tysk generalfältmarskalk, en av historiens största fältherrar. M. deltog 1836—39 i ombildandet av den turk. armén; blev 1857 preuss. generalstabschef o. uppgjorde som sådan fälttågsplanerna mot Danmark 1864, Österrike 1866 o. Frankrike 1870—71. Biträdde Bismarck vid skapandet av Tyska riket. *Gesammelte Schriften und Denkwürdigkeiten* (8 bd, 1891—93).



2. von Moltke, Hel-muth (1848—1916), greve, brorson till den föreg., tysk general-överste. Generalstabschef 1906 fortsatte M. framgångsrikt arbetet på tyska arméns organisation o. krigsberedskap, blev vid Första världskr:s utbrott 1914 generalstabschef i stora högkvarteret o. ledare av operationerna. Avgick »/«, s. å.

MoTto, it., musikterm: mycket.

Moluck'erna (K r y d d ö a r n a), ögrupp i Indonesien, mellan Celebes o. Nya Guinea.

78,129 kvkm, onkr. 500,000 inv. (1930), malajer o. papua. En nordlig grupp (största ön Halma-hera) o. en sydlig (Amboina-, Ceram-, Banda- o. Boeroe-öarna). Öarn i är bergiga, delvis vulkaniska, skogbevuxna. Tropiskt, jämnt klimat. Kryddodling (särsk. kryddnejlika o. muskot). Huvudort: Terna te. — Upptäcktes 1512 av spanjorerna, sed. 1605 höll. M. voro 1942—44 ockuperade av japanerna. M. skola enl. Linggadjatiavtalet -13 1947 ingå i republ. Ost-Indonesien.



Moluck'kräftor, *Li'mulus*, släkte kräftliknande djur, besläktade med spindeldjuren. Kroppen täckt av en stor tvådelad sköld. I bakändan en svärdlik tagg. Leva i havet. Japan samt ned mot Indien o. på Amerikas östkust.

Molybde'n (av grek. *molyb'daina*, blymalm), ett metalliskt, vanl. 6-värt grundämne. Kem. tecken Mo, atomvikt 95.95 (7 stabila isotoper), atomnr 42, spec. vikt 10.2, smältp. 2,620°. Metallen användes i ställegeringar. Förekommer i naturen vanl. som mineralet molybden-glans, MoS₂. Den viktigaste molybdenföreningen är ammoniummolybdat, som användes som reagens på fosforsyra.

Mom., förkortning av *moment*.

Moraang' (av fr.), ögonblick, handvändning. Jfr *Moment*.

Momba'sa el. M o m b a s, stad i Ken'akoni-lonien, Britt. Ostafrika, på en korallö vid kus-

ten. 50,000 inv. God hamn. Handel. Utgångspunkt för Ugandajärnvägen. Flygplats. Militär förbandsdepå.

Moment' (av lat. *move're*, sätta i rörelse), tidpunkt; ögonblick; omständighet; underavdelning av paragraf, punkt; beständsdel. — *Mek.* Kraftmoment el. statiskt moment kan ha böjande el. vridande verkan på en kropp o. kallas böjnings- resp. vridnings- el. torsionsmoment. Om materialet är elastiskt (t. ex. en metall) o. har regelbunden form, kunna spänningar o. förändringar, framkallade av momentet, beräknas med hjälp av tvärsnittens motstånd- resp. (yt-)tröghetsmoment (matematiska funktioner, bestämda av tvärsnittets form). En enstaka krafts moment kring en viss punkt el. axel är kraften multiplicerad med hävarmen. Om en kropp är i jämvikt, är summan av alla sådana moment å ett håll lika med summan åt motsatt håll, oberoende av vilken axel, som väljes (momentsatsen). Rotation uppstår i annat fall, o. dennas ökning kan beräknas med hjälp av kroppens (mass)tröghetsmoment (se Tröghet). Jfr Dipolmoment o. Magnetiskt moment.

Momenta'n (av *moment*), gällande blott för ett visst ögonblick. Jfr *Durativ*.

Momentmätare el. v ä n d v ä g, apparat för uppmätning av krafters vridande förmåga el. moment. Består av en vanl. platt spiralfjäder, vars ena ända är fäst vid ett stativ o. den andra vid det föremål, som utsattes för vridningen. Många mätinstrument, såsom amperer- o. voltmetrar, äro utrustade med dyl. momentmätare.

Momentslutare, dets. som slutare.

Momma, till Sverige på 1640-t. inflyttad tysk släkt, av vilken två grenar adlats Reenstierna. — Peter M. (1711—72) inköpte 1738 Kungl. boktryckeriet o. grundade det första stilguteriet i Sverige. M:s vittra dotter Elsa M. (1744—1826) g. m. boktryckaren H. Fougst, övertog efter dennes död (1782) ledningen av Kungl. boktryckeriet. N. G. Wollin: *Svenska stilguteriet* (1948).

Mommark, hamnplats i Aabenraa-Sönderborg amt, Danmark, på ö. kusten av Als. Färjetrafik till Faaborg på Fyn.

Momm'sen, The o d ö r (1817—1903), tysk historiker, prof. i Leipzig 1848, i Berlin 1858, erhöi 1902 nobelpriset i litteratur för sitt banbrytande, snillrika, ehuru något subjektiva arbete *Römische Geschichte* (3 bd, 1854—56; bd 5, 1885). Utgav vidare *Römisches Staatsrecht* (3 bd, 1871—88) samt redigerade *Corpus inscriptionum latinarum* (15 bd, 1863—1902).



Mo'mos, i grek. mytologi föräldrade gud, son till Nyx.

de Mom'per, Jodocus (1564—1635), flaml. målare med alplandskap i bruna o. blågröna färger.

Mon, gränsstation mot Norge, vid Dalslands järnväg, i Töftedals kommun.

Mon'aco, furstendömet vid Genaubukten av Medelhavet, inom franska dep. Alpes-Maritimes. Består av städerna Monaco, La Condamine o. Monte Carlo. 16 kvkm, 24,000 inv. (1939). M. är mycket naturskönt med yppig växtlighet o. talrikt besökt av turister, äv. ditlockade av den ryktbara spelbanken i Monte Carlo. Oceanografiskt institut. Tullunion med Frankrike; egna mynt o. frimärken. — Årftlig monarki. Vid furstens sida står en ministär o.



för lagstiftning ett nationalråd på 21 medl. — M. tillhörde från 968 släkten Grimaldi, 1641 furstendöme, sedermera förenat med Frankrike, 1817 åter självständigt.

Monaco [mä'-], »munken», vanligt namn på den i tal. målaren don Lorenzo.

Monadelphia (av grek. *monos*, ensam, o. *adelfos*, broder), den i 6:e klassen i Linnés sexualsystem. Omfattar sådana växter, vilkas samtliga ståndare sammanvuxit med strängarna. Ex. familjerna *Malvaceae*, *Utriculariaceae*, *Amarantaceae* m. fl.

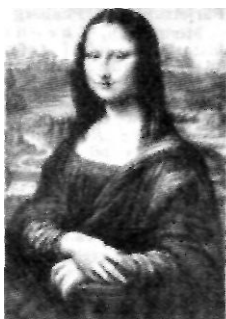
Monader (av grek. *monas*, enhet). *Filos.* Leibniz' benämning på de enkla, andliga, individuella, kraftbegåvade enheter, som enl. honom utgöra verklighetens väsen. — *Biol.* Beträffande för färglösa, i ruttande vatten levande flagellater.

Monagas, stat i n.ö. Venezuela, v. om Orinoco delta. 28,900 kvkm, 123,000 inv. (1941). Huvudstad Maturin.

Monaghan [männ'g'n], grevskap i n.ö. Eire, prov. Ulster. 1,290 kvkm, 58,000 inv. (1943). Slättland med många sjöar o. vattendrag. Jordbruk. Huvudstad med samma namn (3,000 inv.).

Monaldesco [-däss'kä] el. *Monaldezech*, Gian, d. 1657, markis, ital. hovman, från 1656 i tjänst hos drottning Kristina, som f.å. lät mörda honom, emedan han förrättat vissa politiska planer. Kristina ansåg handlingen berättigad ur den suveräna bestraffningsrättens synpunkt.

Monalisa. 1. Lionardos porträtt av Mona Lisa Gherardini, g. m. den florentinske köpmannen Francesco Giocondo, äv. kallat *La Gioconda*, nu i Louvre, Paris (se bild). Bortstulet 1911—13. — 2. Musikdrama av Max von Schillings; uppfört i Stihl i Gästgängen 1924.



Monand'ria (av grek. *monos*, ensam, o. *aner*, man), den i 1:a klassen i Linnés sexualsystem. Omfattar växter med tvåkönade blommor o. blott en enda ståndare. Hit fördes bl. a. släktet *Hippuris*.

Monarki' (av grek. *monos*, ensam, o. *arke*, värde), stat, som styres av en enda person, monark', på livstid o. utan juridisk ansvarighet. Man skiljer mellan absolut monarki el. envælde o. inskränkt el. konstitutionell monarki samt mellan ärftlig monarki o. valmonarki. — Monarkis', anhängare av monarkisk styrelsesätt.

Monarkia'ner, från Tertullianus stammande

beteckning för en riktning inom den äldsta kyrkan, som betraktade Fadern o. Sonen som en o. samma person.

Monatkoma'ker el. *monarchomacher* (av grek.), monarkbekämpare, benämning på företrädarna för en riktning inom statsläran under senare hälften av 1500-t. o. början av 1600-t., som bekämpade idén om en absolut furstemakt o. förlade statsmaktens rätta ursprung till folket. Litt.: K. Treumann, *Die Monarchomachen* (1895).

Monaste'rium, lat., kloster(kyrka).

Monastir, turk. namnet på Bitölj.

Monazit, mineral av ceriumfosfat, CeP_{10} med mindre mängder lautan-, neodym- o. praseodymfosfat o. växlande mängd toriumsilikat. Förekommer som förvittringsgrus (monazit-sand) främst i Nordamerika o. Brasilien o. bearbetas för utvinning av toriumsalter.

Mon cher [mä'« i]är], fr., min käre (vän). Monoton, stad i New Brunswick, ö. Canada. 33,000 inv. (1941). Järnvägs- o. handelscentrum.

1. Mond [mä'nt], Ludwig (1839—1909), tysk-eng. teknisk kemist, utförde arb. på förbränningsteknikens o. metallurgiens område.

2. Mond [mänd], sir Alfred (1868—1930), viscount Melchett (1928), son till L. M., eng. politiker o. finansman, innehade 1916—22 flera ministerposter i Lloyd Georges samlingsminister. Tidigare liberal övergick M. 1926 till de konservativa, enär han ogillade Lloyd Georges jordpolitik. Irvade för samförstånd mellan arbetsgivare o. arbetare genoro direkta förhandlingar, *mondism*. Förförare för sionismen.

Mon dieu [mä'n* djö], fr., min Gud.

Mondän' (av fr.), som lever med i stora världen, av värld; utmärkande för stora världen.

Monegas'ker, invånarna i Monaco.

Mone'metall, legering av 67—70 % nickel, 27—29 % koppar o. mindre mängder mangan o. järn, som vanl. framställes direkt ur en koppar-nickelmalm. Användes på grund av sin beständighet mot saltvatten m. m. till propeller, turbinskovlar, ventiler o. dyl.

Monemvasia', it. *Malvasia*, fr. *Malvoisie*, stad på s.ö. kusten av Peloponnesos, s. Grekland. 500 inv. M. har givit namn åt vinsten *malvoisie*.

Monet [mäna'], Claude (1840—1926), fransk målare, en av impressionistiska rikt-



ningens mest konsekventa företrädare. Med fri penselföring o. fint nyanserad färgbehandling skapade M. landskap, rika på ljusreflexer, huvudsakl. från Frankrike (ex. se bild). Monografi av L. Werth (1928).

Mone'ta, i rom. myt. binamn på Juno. Invid Juno monetas tempel i Kom lag myntverket, varför moneta äv. kom att betyda mynt. Av lat. *moneta* kommer vårt ord mynt.

Mone'ta, Ernesto Teodoro (1833—

1913), i tal. fredsivrare, 1867—96 red. för Secolo, från 1897 för La vita internazionale. Flitig agitator i tal o. skrift. Krhöll tills, ined I. Renault Nobels fredspris 1907.

Monetär (av fr.), penning-, till penningväsendet hörande.

Monferra'to, fordom självständigt markgrevskap i n.v. Italien, förenades 1536 med Mantua, blev 1574 hertigdöme o. tillföll 1703 Savojen. Ingår nu i ital. provinserna Alexandria o. Cuneo.

Monge [månssj], Gaspard (1746—1818), fransk matematiker, skapade den beskrivande geometrien genom sitt verk *Geometrie descriptive* (1800), fördjupade teorin för buktiga ytor o. partiella differentialekvationer.

Mongolerna, en centralasiatisk gren av den uralaltaiska folkgruppen inom den mongoliska rasen. Hit höra de egentliga mongolerna, utbredda i Mongoliet kring Gobiöknen o. ät n.ö. till Mandsjuriet, vidare kalmuckerna o. burjaterna. De avvika från den vanliga mongoliska typen genom sin bruna (ej gula) hudfärg samt genom sina rätställda ögon. Huvudreligion: lamaism. Huvudnäringar: boskapsskötsel (särsk. får) o. jakt. Språket, mongoliska, omfattar huvuddialekterna östmongoliska el. mongoliska i egentlig mening, kalmuckiska o. burjatiska. — *Hist.* Urspr. nomadstammar samlades mongolerna av Djingis-khan på 1200-t. till ett erövrarfolk. Dess värde omfattade i sin största utsträckning Centralasien, Persien, Kina, Ryssland, Ungern m. m., men valdet sönderföll snart i 4 smärre riken: Djagatai i Centralasien (efter Djingis-khans son D.), Gyllene hordens värde i Kyssland samt ett kinesiskt o. ett persiskt. Den siste härskaren i Djagatai, Baber, fördrevs 1500 o. grundade då Stora Moguls värde i Indien.

Mongoli'et, området n. om Kina, beläget mellan egentliga Kina, Öst-Turkestan, Mandsjuriet o. Sibirien o. utgörande till största delen ett öken- o. stäppland (Dsungariet o. Gobiöknen), begränsat av randberg (Altai, Sajanska bergen o. Jablonogbergen). Befolkningen utgöres av nomadiserande mongoler o. i sen tid inflyttade kineser. — M. indelas av ålder i Yttre o. Inre M. Yttre M., som är beläget n. om Gobi, består (1948) till större delen av en sovjetrepub. under ryskt beskydd: Yttre M. el. Mongoliska folkrepubliken. 1,612,912 kvkm, 0,9 mill. inv. (1936). Huvudstad: Ulan-Bator-Khota (Urga). Republikens oberoende erkändes av Kina 1946, men dess ansökan om inträde i FN avslogs s. å. o. äv. 1947. Återstoden av Yttre M., f. d. sovjetrepub. (Tannu-)Tuva, ingår sed. 1948 s. förvaltningsområde i RSFSR. Av Inre M., som är beläget s. om Gobi, tillhör den östligaste delen (Jehol m. m.) Mandsjuriet. Inre M:s politiska status är f. n. oklar, beroende på maktkampen mellan kinesiska centralregeringen o. kommunisterna. Aug. 1948 kontrollerade centralregeringen s. delen av Inre M. — *Hist.* M. är mongolernas hemland. Det tillhörde tidvis Kina till 1911, då Yttre M. frigjorde sig. 1913 förklarar som kinesisk vasallstat återförvärdades det 1917 av Kina för att efter inre stridighet 1921 bli sovjetryskt lydrike. Inre M. var 1933—45 besatt av japanerna.

Mongoliska rasen (förr kallad gula rasen), människoras, utbredd i Ryssland, Asien, på Östindiska öarna, Grönland o. Alaska. Utmärkande drag äro: gul hudfärg, svart, rakt o. grovt hår, svag hårlighet, platt ansikte med utstående kindknötar, platt näsa, svartbruna, snett ställda ögon, små extremiteter, anlag för fetma.

Mongolisk fasa'n, *Phasia'nus monolicus*, en från Centralasien härstammande fåsanart, som införts hos oss. Hanen har vit halsring.

Mongoloi'd, benämning på viss form av

idioter med sneda ögon (kinesliknande) o. s. k. sadelnäsa; dessa idioter uppnå sällan vuxen ålder.

Monier [månje], Joseph (1823—1906), fransk trädgårdsmästare, uppfann den armade betongen (patent 1867).

Mo'nika, den heliga (332—388), kyrkofadern Augustinus' moder.

Monis [mani'], Ernest (1846—1929), fransk vänsterpolitiker. M:s beslut som konsejipresident (mars—juni 1911) om expeditionen till Fes gav upphov till 1911—12 års Marockokrig.

Monism' (av grek. *mo'nos*, ensam), enhetslära. — *Filos.* 1. Förklarandet av mångfalden i världen ur en grundprincip. — 2. I speciell bemärkelse den av zoologen Haeckel representerade världsåskådningen, som under förkastande av alla metafysiska förklaringsförsök betraktar världen som ett organiskt helt, utvecklande sig efter bestämde lagar. — 3. Inom rättsläran tanken att folkrätten o. de nationella rättsordningarna bilda ett enhetligt rättssystem. — 4. En av Ivar I.o.-Johansson i romanen "Geniet" anvärd term, betecknande dels narcisism el. autoerotik, dels en rent själslig ensamhetskänsla.

Moniteur Beige [månitör' bälj'], Belgiens officiella tidning, grundad 1931 (i Bryssel).

Mon'itor, pansart fartyg, som ligger mycket lågt på vattnet. Det första byggdes av John Ericsson 1862 för nordstaterna i Nordamerikas inbördeskriget. Användes under Första världskriget vid beskjutning av kustbatterier. I en del länder finnas ännu monitörer, huvudsakligen avsedda för användning på floder.

Moniuszko [månjos'kå], Stanisław (1819—72), Polens främste nationelle tonsättare, komp. operor, bl. a. *Halka* (1847).

Monk [mangk], George, hertig av Albemarle (1608—70), eng. politiker o. krigare, kuvade som Cromwells underbefälhavare Skottland 1650, överbefälh. där 1654. Genomdrev 1660 inkallandet av Karl II (restaurationen).

Monke, art av örtsläktet *Jasione*.

Monmouth [männ'm'b], James Scott (1649—85), hertig, eng. tronpretendent, son till Karl II o. Lucy Walters, sökte 1685 göra sina tronanspråk gällande gentemot Jakob II men besegrades s. å. o. avrättades.

Monmouth Park [männ'm'p pa'k], kapploppsbana nära Long Branch, New Jersey, För. Stat.

Monmouthshire [männ'm'bs3'], grevskap i s.v. England, 1,383 kvkm, 435,700 inv. (1931). Stora stenkolso. o. järnmalmfyndigheter. Huvudstad: Newport.

Mo'no- (av grek. *mo'nos*, en), förstavelse, betecknande en, en. monogami, engifte.

Monoapparat (av grek. *mo'nos*, en enda), automatiskt registrerande apparat för bestämning av procenthalten av kolsyra el. brännbara gaser i avgaserna från eldstaden i ångpannor o. ugnar.

Monocotyledo'neae (av grek. *mo'nos*, ensam, o. *kotyledo'n*, hjärtblad), monokotyledo'n'er, enhjärtbladiga växter, den ena av angiospermernas två avdelningar. Viktigare kännetecken: ett enda hjärtblad, snart fellsående huvudrot o. i dennas ställe brötröt från stambasen, spiralställda, vanl. smala o. långa blad med parallella nerver samt tretaliga blommor. Stammarna innehålla endast slutna, regellöst fördelade kärlsträngar. Hit höra ex. gräs, liljeväxter, palmer, orkidéer m. fl.

Monod [måna'], Adolphe (1802—56), fransk reformert teolog, 1836 prof. i Montauban, från 1847 präst i Paris, berömd vältalare. Av M:s predikningar, samlade i *Sermens* (1843), äro många översatta till svenska.

Monod [måna'], Gabriel (1844—1912), fransk historiker, prof. vid College de France

1905, grundade 1876 tidskriften *Revue historique*. Bl. arb. *Études critiques sur les sources de l'histoire mérovingienne* (2 bd, 1872—85).

Monod [måna], **Wilfred** (1867—1943), fransk teolog, professor i Paris 1909—37, fr. 1912 president i franska evangeliska kyrkornas nationella union. M. verkade för de stora masornas återförande till Kristus o. omfattade med brinnande intresse den ekumeniska rörelsen. Utgav 1938 sina självbiografiska anteckningar *Après la journée, Souvenirs et visions 1867—1937*.

Monodel'phia, en underklass av däggdjuren, kännetecknad bl. a. av att moderkaka utbildas under fosterutvecklingen. Hit höra alla däggdjur utom pung- o. kloakdjur.

Monodi' (av grek. *mo'nos*, ensam, o. *ode'*, sång), urspr. enstämmig sång utan ackompanjering; senare den i Florens i samband med operan (omkr. 1600) uppkomna solosången med instrumental ledsagning.

Monodra'm (av grek. *mo'nos*, ensam), drama, vari endast en person uppträder.

Monoeiea [måne-'] (av grek. *mo'nos*, ensam, o. *Gr'kos*, hem), den 2:a klassen i Linnés sexualsystem. Omfattar växter med han- o. honblommor på samma stånd (sambyggare). Hit föras bl. a. gran, tall, starrsläktet, ek, björk m. fl.

Monoftong', en enkel vokal i motsats till en diftong.

Monofys'iter (av grek. *mo'nos*, en, o. *fy'sis*, natur), anhängare av en särsk. i Egypten, Syrien o. Armenien utbredd fornkristen lära, att Kristus blott hade en natur, den gudomliga, som tagit överhand över den mänskliga. Läran förkastades på mötet i Kalcedon (451) men kvarlever ännu i särskilda kyrkosamfund, bl. a. i den koptiska kyrkan.

Monogami' (av grek. *mo'nos*, en, o. *ga'mos*, äktenskap), engifte. — Adj. **Monogam'**.

Monogen', **monomikt'**, enhetligt bildad el. sammansatt. — Motsats: **polygen'**, **polymikt'**.

Monografi' (av grek. *mo'nos*, en, o. *gra'fein*, skriva), skrift, som behandlar viss person el. föremål el. begränsad del av en vetenskap.

Monogram' (av grek. *mo'nos*, en, o. *gram'ma*, bokstav), sammanflätade initialer till en persons namn; fordom ersättning för namnteckning, num. blott i sigill, som märke på tillhörigheter m. m. Jfr **Spegelmonogram**. — **Monogrammist'**, konstnär, som blott är känd genom sitt monogram.

Monogyn'ia (av grek. *mo'nos*, ensam, o. *gyn'e*, kvinna), ordningar inom de 13 första klasserna av Linnés sexualsystem, utmärkta genom förekomst av en enda pistill i blommorna.

Monoiik [-åjk'] (av grek. *mo'nos*, en, o. *oi'kos*, hus) såges en växt vara, som bär han- o. honblommor på samma stånd. Ex. gran, tall.

Monok'el (av grek. *mo'nos*, ensam, o. lat. *o'culus*, öga), synupphjälpare glas för endast ett öga.

Monokord [kå'rd] (av grek. *mo'nos*, ensam, o. *kör'de*, sträng), stråkinstrument med flyttbart stall o. resonanslådorna i ren lådform (rätvinklig). Användes vid demonstration av lagarna för svängande strängar.

Monokotyledo'ner, växter tillhörande gruppen *Monocotyledoneae*.

Monokrom [-krå'm] (av grek. *mo'nos*, ensam, o. *kro'ma*, färg), enfärgad.

Monokroma't (av grek. *mo'nos*, ensam, o. *kro'ma*, färg), mikroskopobjektiv, som användes för enfärgat ljus. Vanl. förfärdigas det av kvarts för ultraviolett ljus.

Monokromator (av grek. *mo'nos*, ensam, o. *hro'ma*, färg), apparat, som ur vitt el. annat blandat ljus avskiljer enfärgat ljus genom spektral uppdelning. Av ett medelst prisma erhållet spek-

trum släpps endast ljus med en bestämd, inställbar våglängd fram genom en mycket smal spalt. Önskas ljuset helt fritt från andra våglängder, får det passera ytterl. ett prisma med spalt (dubbelmonokromator). Jfr **Färgfilter**.

Monolatri' (av grek. *mo'nos*, en, o. *latri'a*, dyrkan), dyrkan av endast en gud, utan förnekande av andra gudars tillvaro. Jfr **Monoteism**.

Monoli't (av grek. *mo'nos*, en, o. *Wtos*, sten), byggnadsdel, skulptur el. dyl., som utförts av ett enda block.

Monolog [-lå'g] (av grek. *mo'nos*, ensam, o. *lo'gos*, tal), en ensam persons med sig själv förda samtal; förekommer särsk. i äldre dramatik.

Monomani' (av grek. *mo'nos*, en, o. *mani'a*, raseri), äldre beteckning för vissa sjukliga psykiska tillstånd, t. ex. periodsuperi (dipomania), pyromani osv.

Monometallism' (av grek. *mo'nos*, en, o. *metall*), enkel myntfot, dvs. penningväsendet är grundat på en enda metall (guld el. silver) som värdepåtare.

Monoplan' (av grek. *mo'nos*, en), flygplan med ett vingpar.

Monopo'dium (av grek. *mo'nos*, ensam, o. *po'dion*, fotsteg), beteckning för en genomgående huvudsak i ett skottsystem hos växterna, uppbyggd av en o. samma växtpunkt. Ex. stammen hos en gran. Jfr **Sympodium**.

Monopol t-påll] (av grek. *mo'nos*, ensam, o. *pole'n*, handla), rättighet att ensam utöva viss verksamhet. Motsats: **konkurrens'**. Jfr **Kartell** o. **Trust**. — **Monopolisera**, göra till föremål för monopol. — Enl. R. F. 5 60 kan monopol fastställas blott genom lag, stiftad samfällt av konung o. riksdag.

Monosakaeri'der, beteckning för enkla sockerarter.

Monosylla'biska (av grek. *mo'nos*, en, o. *syllabe'*, stavelse), enstaviga, kallas sådana språk, i vilka varje grundord utgör blott en stavelse, som ej kan böjas el. till betydelsen förändras. Hit höra bl. a. kinesiskan, tibetanskan o. flera språk i Bortre Indien.

Monoteism' (av grek. *mo'nos*, ensam, o. *teo's*, gud), dyrkan av en personlig gud med förnekande av andra gudars tillvaro, till skillnad från mångguderiet (p o l y t e i s m). o. dyrkan av en operonlig allkraft (p a n t e i s m). Jfr **Monolatri**.

Monotelefv'n (av grek. *mo'nos*, ensam), telefon för signaländamål o. dyl., vid vilken mellanbron genom resonans huvudsakl. svänger för en enda ton.

Monoton [-tå'n] (av grek. *mo'nos*, en, o. *lo'nos*, ton), entonig, enformig. — **Monoton'i'**, entonighet, enformighet.

Monotropa, örtsläkte (fam. *Pyralaceae*), 3 arter på n. halvklotet. Bladlösa örter, saknade klorofyll. **M. hypo'pitys**, tallort, gulvut saprophyt, med toppställd, nedböjd blomklase; vanl. i mossrik barrskog.

Monotropi' (av grek. *mo'nos*, en, o. *trope'*, vändning) föreligger, då ett o. samma kemiska ämne kan uppträda i två kristallformer, av vilka den ena är stabil o. den andra labil vid alla temperaturer under resp. smältpunkter. Jfr **Enantiotropi** o. **Polymorfi**.

Monotype [-tajp'], sättmaskin för gjutning av lösa typer. Uppfanns 1897 av amerik. F. Lanston. Jfr **Linotype**.

Mon'rad, **Ditlev Gothard** (r8n—87), dansk statsman, biskop, ecklesiastikminister 1848, skrev ett utkast till »juniförfattningen» 1849— Ministerpresident 1863—64.

Mon'rad, **Marcus Jacob** (1816—97), norsk filosof, prof. i Kristiania 1851; trogen hegelian; utövade under nära en mansålder ett överväldigande inflytande som lärare.

Mon'rad-Johansen, David, f. 1888, norsk tonsättare, har komponerat romanser, körverk, orkesterfantasier m. m. av en personlig norsk karaktär samt utgivit en märklig Griegbiografi.

Monrea'le, stad på n.v. Sicilien, prov. Palermo, 18,000 inv. (1931). Årkebiskops-säte. Berömd normandisk katedral av tegel, byggd 1174—89. Omfattande mosaikutsmyckning (se bild). Kikt sirad korsgång (1200—21).



Monro [m'nra⁰J, sir Charles (1860—1929), eng. general under Första världskr., bl. a. överbefälh. på Gallipoli-halvön (1915), verkställde dess utrymmande. Överbefälh. i Indien 1916—20, militär-guvernör på Gibraltär 1923.

Monroe [m'nra⁰], stad i n.Ö. Louisiana, s. För. Stat., vid fl. Ouachita. 28,000 inv. (1940). Centrum i ett naturgasfält.

Monroe [m'nra⁰J, James (1758—1831), För. Stat:s 5:e president (1817—25), kungjorde 1823 den s. k. Monroedoktrinen, enl. vilken varje inblandning från de europ. stater nas sida i amerik. angelägenheter skulle betraktas som en mot För. Stat. fientlig handling, medan För. Stat. ej borde blanda sig i europ. makters inbördes förhållanden.

Monro'via, huvudstad i Liberia. 10,000 inv. Anlagd 1822 o. uppkallad efter J. Monroe.

Möns, plur. m o n t e s, lat., berg.

Möns [mä'8s], flaml. Bergen, huvudstad i prov. Hainaut, s. Belgien. 25,000 inv. (1946). Sengotisk katedral (1460—1589) o. rådhus från 1400-t. med monumentalt klocktorn. Medelpunkt för ett stort stenkolsgruvedistrikt med livlig industri.

Monseigneur [mä'ssänjö'r], förk. Mgr., fr. »nådig herre», i Frankrike fordom titel för kungl. prinsar samt statens o. kyrkans högsta ämbetsmän, nu för biskopar.

Monsieur [m's-j⁰], förk. M., plur. mes-sieurs [mess-jö'], förk. MM., fr., herr, herre, min herre.

Monsignore [-sinjäre], it., »min herre», ital. titel för högre kyrkliga ämbetsmän. Förk. Mgr.

Monsigny [mä'ssinji'], Pierre Alexandre (1729—1817), fransk tonsättare, en av skaparna av den franska komiska operan (*Le roi et le fermier*, Kungen och skogvaktaren; *Le diserteur*, Alexis eller Desertören, m. fl.).

Mon'sing el. m ä n s i n g, västgotaknallarnas hemliga språk.

Möns pieta'tis, lat., »barmhärtighetens berg», benämning på offentlig låneinrättning under kyrkligt beskydd, som från 1400-t:s mitt upprättades i flera länder. Härav it. *monte di pietà* o. fr. *mont-de-piété*, pantbank.

Mons'ter, Sv. form för monstium.

Mon'stera, växtsläkte (fam. *Araceae*), 27 arter rotklätrare i tropiska Amerika. Blad med bred, flikad, stundom av hål genomslagen. M. *deliciosa* (ofta med orätt kallad *Philodendron*) med långa tågliknande luft-rötter; vanlig krukväxt.

Monstrans' (av lat. *monstra're*, visa), förvaringskärl för det invigda brödet o. äv. för relikier i kat. kyrkor. Ofta utförd i arkitektonisk, rikt dekorerad form.

Mon'strum, lat., egentl. jättecken; vidunder, missfoster. — M o n s t r u ö s el. m o n s t r ö s, vidunderlig, vanskäpelig; avskyvärd.

Monsummano [-soma'nå], stad i mell. Italien, prov. Iucca (Toscana). 9,100 inv. I närh. en grotta med varmluftsbad mot reumatism.

Mon'su'n (av arab.), i vissa tropiska trakter (särsk. s. o. ö. Asien) förekommande vind, som byter riktning 2 gånger årligen (från land mot havet på vintern, från havet mot land på sommaren).

Mont [mä'«], fr., berg.

Mont., förkortning av *Montana*.

Montagne [mä'«tanj'], fr., berg.

Montagu [männ'to'gjo], Edwin (1879—*924) p eng. liberal politiker, ammunitionsminister 1916; som minister för Indien 1917—22 arbetade M. för utvidgande av den ind. självstyrelsen.

de Montaigne [d^o mä'nän'j], Michel (1533—92), fransk författare o. tänkare. Leyde större delen av sitt liv som slottsherre i närh.

av Bordeaux, sysselsatt med studier, särsk. av antikens författare, o. utgav 1580 —88 sina *Essais* (två sv. övers., i urval ^23), fria reflexioner, vari han tecknar sin personlighet o. sin av skepsis, humanitet o. storsinnad tolerans präglade livsåskådning. M. var i mycket en föregångare till upplysningstiden; hans arbete räknas, ej minst på grund av sin utmärkta stil, som ett av den franska litteraturens klassiska verk.



Montalembert [mä'8tala'6bär], Charles Forbes de Tryon (1810—70), greve, fransk statsman o. skriftställare, ivrig förkämpe för den kat. kyrkan, skrev bl. a. benediktincordens historia (*Les moines d'Occident*, 7 bd, 1860—77).

de Montal'vo, Garcia Ordóñez, spansk författare under senare hälften av 1400-t., utgav omkr. 1480 en bearbetning av den spanska medeltidsromanen *Amadis de Gaula*. Jfr Amadisromanerna.

Monta'n, Erik Vilhelm (1838—1909), historiker, tidsningsman. Red. för Stockholms Dagblad 1884—95. Flitig urkundsgivare.

Montana [mänta'n⁰], förk. Mont., en av Amerikas Förenta Stater (sed. 1889), i n.v., vid gränsen till Canada. 378,587 kvkm, 559,000 inv. (1940). I v. och s. uppfyllt av klippiga bergen, i ö. präriehöglätt. Huvudnäring bergsbruk (kol, koppar, bly, silver, guld, järn, zink m. m.). Betyd., boskapskötsel med stor ullproduktion. Statsuniv. (gr. 1895) i Missoula. Huvudstad: Helena; största staden: Butte.

Monta'naktier (av lat. *monta'nus*, bergs-), gruvaktier, aktier i monta'nindustri, bergshantering.

Montanés [-nje's], Juan Martinez (1568—1649), spansk bildhuggare, snidade o. polykromerade träskulpturer av ofta gripande realism.

Montanis'men, en riktning inom den äldsta kyrkan, stiftad av frygier Montan'us (150-t.), som krävde återupplivande av »nådegåvorna» o. skärpning av askesen samt förutsade det »1000-åriga rikets» snara tillkomst. Utstöttes ur kyrkan vid början av 200-t.

Montauban [mä'täba'n⁰], huvudstad i dep. Tarn-et-Garonne, s.v. Frankrike, vid fl. Tam. 32,000 inv. (1936). Kalvinistisk teolog, högskola (sed. 1598). Tillv. av siden m. M. Handel.

Mont-aux-Sources [mä'n'täso's], bergstopp i Sydafrika, mellan Natal o. Oranjeriv. 3,496 m.

Mont Blanco [mä'sblä'e'li] »Vita berget», Alpernas o. Europas högsta berg, beläget i n. Franska Västalperna vid ital. gränsen. C:a 50 km långt med kamhöjd ej under 3,300 m. Flera toppar över 4,000 m, den högsta är M.

el. Bosses du Dromedaire (på franskt område), 4,810 m. Första gången bestiget 1786.

Montceau-les-Mines [mã'esã le minn'], stad i s.ö. Frankrike, dep. Saône-et-Loire. 28,000 inv. Stenkolsgruvor, järnindustri.

Mont Cenis [mãn'sni'], pass i mell. Väst-alperna, på gränsen mellan Frankrike o. Italien. 2,098 m. — Mont Cenis-tunneln, byggd 1857—70, 12.2 km lång, går under Col de Fréjus (2,528 m), s.v. om Mont Cenis. Huvud-trasleden mellan Frankrike o. Italien. Efter Italiens kapitulation 8 sept. 1943 sprängde italienarna ett parti av tunneln. Fasset besattes av tyskarna strax efteråt.

Mont Cervin [mã'n sãrvã'n] o. Mon'te Cervino [-tsjãrvi'nã], franska resp. ital. namnet på Matterhorn.

Montclair Lm⁰ntkl⁰, förnäm villaförstad till New York.

Mont-de-Marsån [mã'n d° marsã'"], huvudstad i dep. Ländes, s.v. Frankrike (Gascogne). 9,000 inv. Tillv. av terpenin o. harts.

Montdidier [mã'8didje'], stad i n. Frankrike, dep. Somme. 4,600 inv. Garverier o. kemisk industri. Nästan förstörd vid den tyska offensen mot Amiens mars—apr. 1918.

Mont Dore [mã'n dã'r], berggrupp i Auvergne högländ, mell. Frankrike. Badorten M., i en dal av M., har varma alkaliska källor.

Mon'te, it., berg.

Mon'te Carlo, stad i furstendömet Monaco.

10,000 inv. (1939). Casinot i M. är Europas ryktbaraste spelbank, öppnad 1858.

Mon'te Cassi'no, ital. kloster, Västerlandets äldsta, på ett berg nära staden Cassino i Kampanien, grundlagt 529 av Benedikt av Nursia. 1866 förklarad som ital. statsegendom (se bild). M., som före 1000-talet flera gånger utsattes för härjningar, ödelades 1349 av jordbävning. Det kloster, som därefter på 1500—1700-talen uppfördes, blev under Andra världskr. i febr. 1944 lagt i ruiner av bomber vid de allierades strider mot tyskarna. En del av det stora biblioteket (40,000 bd) samt urkund- o. konstsamlingarna hade dessförinnan förts i säkerhet. Jfr Cassino.



Montecatini Terme, stad i n.v. Italien, prov. Lucca. 6,000 inv. Besökt brunnstort.

Mon'te Celio, en av Roms sju kullar.

Mon'te Cris'to, klippö i Tyrrenska sjön, s. om Elba. 10 kvkm, 648 m hög. Bekant genom A. Dumas' roman »Grevén av Monte Cristó».

Monteuccoli [mãntekokk'ãli], Rai m o a d (1609—80), greve, österrik. fältherre, utmärkte sig i Trettioåriga kriget som överbefälhavare mot svenskarna. 1658 fördrev M. dem från Jylland.

Montefiascone [-fjaskã'ne], stad i v. mell. Italien, prov. Viterbo. Omkr. 10,000 inv. Domkyrka från 1519 av M. Sanmicheli. Centrum i ett berömt muskatellvindistrikt. Jfr Est est est.

Mon'te Grappa, bergparti i n.ö. Italien, mellan floderna Brenta o. Piave. Strategiskt viktigt vid de tysk-österrik. anfallen under Första världskr. mot ital. Plavefronten 1917—18.

1. Monte'lus, O s c a r (1843—1921), fornforskare o. kulturhistoriker, sin tids främste kännare av förhist. kronologi; amanuens vid Stat. hist. mus. 1868, riksantikvarie 1907, led. av Sv. akad. 1917. M. tramlade på grundval av ingående studier av fornminnesmärken i såväl Sverige som det övriga Europa en ny

tidsbestämning för Europas förhistoria, särsk. bronsåldern o. Sveriges äldsta bebyggelse. Viktigare arbeten: *Sveriges forntid* (1874). *Om tidsbestämning inom bronsåldern* (1885). *La civilisation primitive en Italie* (1895—1911). (Se bild.)



2. Montelius, A g c l a. f. Reuterskiöld (1850—1920), hustru till O. M., socialt verksam, bl. a. i Frdrika-Bremer-förbundet (ordf. 1904) o. i Föreningen för välgörenhetens ordnande. In- tog en ledande ställning i kvinnorörelsen.

de Montemayor [mãntemajã'r], Jorge (omkr. 1520—61), spansk författare, vars herderoman *Diana* (1558) vann stor spridning o. lockade till många efterbildningar.

Montemezzì [-mãdd'i'i], I t a l o. f. 1879, 'tal. tonsättare, mest känd genom operan *Vamort dei tre re* (Tre konungars kärlek; uppförd i Göteborg 1927).

Montene'gro (serb. Crna Gõra, »Svarta berget»), landskap i Jugoslavien, sed. 1946 folkrepublik i den federativa jugosl. republiken. 14,627 kvkm, omkr. 300,000 inv. M. omfattar en högplatå i v. delen av Balkanhalvön o. gränsar till Hercegovina, Albanien o. Dalmatien. Boskapsskötsel. Huvudstad: Cetuje. — Hist. Före 1389 ett furstendöme i beroende av Serbien hade M. de följande årh. att mot turkarna försvara sin självständighet, som 1878 erkändes av stormakterna. M. blev 1910 konungariket o. ingick 1918 i Jugoslavien. Invånarna äro slaver (m o n t e n e g r i e r). — 1941 besattes M. av italienerna under löfte att det skulle återfå sin självständighet. Ockuperades efter Italiens kapitulation sept. 1943 av tyskarna, som hösten 1944 utrymde M. vid de allierades befrielse av Balkan. — Jfr Nikolaus (Nikita).

Monter [mãng'-] (av fr.), utställningsskåp. Montera (av fr.), uppsätta, hopsätta, infatta; kläda (en hatt).

Monterey, hamnstad i Kalifornien, För. Stat. 10,000 inv. (1940). Betyd. sardiniske.

Monte Rosa [mãnn'te rå'saj, näst Mont Blanc högsta bergmassivet i Alperna, beläget i schweiz. Västalperna på ital. gränsen. Dufourspetsen 4,638 m. På 4-56i m o. 2,871 m högfjällslaboratorier.

Monterrey [mãnterej'], huvudstad i staten Nuevo Leon, n. Mexiko, vid fl. San Juan. 181,000 inv. (1940). Årkebiskopssäte. Betyd. industri: koppar- o. guldsmltverk, järn- o. stålverk.

Monte San Giuliano [-dsjo-j, stad på v. Sicilien, n.ö. om Trapani. Omkr. 14,000 inv. M., som är byggd på det ensamliggande berget M. antikens E t r y x, har lämn. efter ett romerskt tempel.

Monte Sant' Angelo [-ann'dsjelã], stad i Apulien, Italien. Omkr. 24,000 inv. Vid M. vallfartsgrottan San Michele.

Montespan [mã'n'tespa'n], Françoise Athénals (1641—1707), tharkisinna, en av Ludvig XIV:s av Frankrike älskarinnor.

de Montesquieu [d°mã's-teskjõ], Charles de Secon'dat (1689—1755), baron, fransk författare, en av upplysningsfilosofiens främsta representanter. I *hettres persanes* (1721; Persiska brev, 1915) niktade han under form av två i Europa resande persers brevväxling med hemlandet en dräpande satir mot de samhälleliga missförhållandena i Frank-



rike. Hans huvudverk är *V esprit des lois* (1748; Lagarnas anda), vari han utvecklade, att lagar, styrelsesätt o. samhällsinstitutioner sammanhånga med olika religioner o. seder, betingade av skilda klimat- o. naturförhållanden, varför monarki lämpar sig bäst för ett folk, republik för ett annat. I anslutning till Locke o. engelskt statsskick förordade han ss. garanti mot makmissbruk en fördelning av statsmaktens befogenheter — lagstiftning, verkställande makt o. rättskipning — mellan olika statsorgan. M:s läror ha varit av största betydelse både för samhällsvetenskapen o. historieforskningen. — En samling strödda tankar av M., tidigare tillgängliga blott i en sällsynt bibliofiluppl. av 1899, utgavs 1941 under titeln *Cahiers tyli6—1755*.

Montessorisystemet, ett undervisningssystem, grundat av ital. läkaren Maria Montessori (f. 1870) o. utgående på att egga barnen till självverksamhet.

Monteverdi, Claudio (1567—1643), ital. tonsättare, den främste rpr. för den tidigare ital. operan, epokbildande genom sin dramatiska sångstil o. målande orkesterbehandling. Bl. arb. operorna *Orfeo* (1607) o. *L'incoronazione di Poppea* (1644), madrigaler o. kyrkliga verk.

Montevideo el. San Felipe y Santiago de M., huvudstad i Uruguay, vid La Plataflodens mynning. 770,000 inv. (1941), varav många utlänningar. Årkebiskopssäte med katedral. Univ. Livlig handel. Flygplats. — Anlades 1726 o. blev huvudstad 1828.

Monte Vi'so, berg i Cottiska alperna, n.v. Italien. 3,843 m ö. h. På M. upprinner Po.

Montez [-te'b], Lola, grevinnan Landsfeld (1818—61), eng.-kreolsk dansös, bekant som Ludvig I:s av Bayern älskarinna 1846—48.

Montezuma (1466—1520), Mexicos siste konung, underkastade sig spanjorerna 1519. de Montfort [d^o må^o*får], Simon (omkr. 1160—1218), greve, fransk krigare o. korsfärsridare, undertryckte med stor grymhet albigenserna i s. Frankrike (1309—13). Jfr Leicester.

1. von Montgelas [mä^o*s^ol'a] F Maximilian (1759—1838), greve, bayersk statsman, utrikesminister 1799, till 1817 Bayerns egentlige styresman.

2. von Montgelas, Maximilian (1860—1938), greve, tysk general, under Första världskr. chef för en bayersk infanteridivision (till 1915), medl. av tyska fyramannakonimissionen i Versailles 1919. Uppmärksam på förf. i frågan om ansvaret för Första världskris utbrött {Zur Schuldfrage, 1921}.

Mont Genève [mä^o*l sjönä'vr], Monginevro, pass i ö. Frankrike, dep. Hautes-Alpes. I forntiden av strategisk betydelse (per Alpes Cottias).

Montgolfier [mä^o*gälfe], Joseph Michel (1740—1810) o. brodern Jacques Etienne (1745—99), franska industrimän, uppfinnare av den första (varmlufts-)luftballongen, Montgolfiären, o. den hydrauliska väduren. Jfr bild till Luftballong.

Montgomery [m^o*ntgamm^o*ri], huvudstad i Alabama, s.ö. För. Stat., vid fl. Alabama. 78,000 inv. (1940). Handel.

1. Montgomery [mä^o*ntgamm^o*eri], Robert (1737—98), officer o. hovman, medlem av Anjalaförbundet. Fader till Malla M.-Silfverstolpe.

2. Montgomery, Robert August (1834—98), finl. rättslär; prof. i Helsingfors 1870, president i Vasa hovrätt 1886, framstående jur. skriftställare.

Montgomery [m^o*ntgamm^o*ri], lord Bernard Law, viscount of Alamein, f. 1887,

engelsk militär, generallöjtnant (1942), fältmarskalk (1944), chef för imperiets generalstab 1946—48; deltog i Första världskr. samt under Andra världskr. vid fronten i Flandern, bl. a. vid Dunkerke, samt därefter som befälh. för det sydöstra brittiska militärdistriktet, där han särsk. utbildade commandotrupper.

Utn. aug. 1942 till chef för 8:e brittiska armén i Egypten. Igångsatte offensiven mot axelstyrkorna, som efter slaget vid Alamein nov. s. å. ledde till återerövringen av hela Cyrenaica o. befriandet av Tunisien maj 1943. M., som därefter deltog i erövringen av Sicilien o. invasionen av Italien sept. s. å., utn. dec. 1943 till överbefälh. för de brittiska invasionsarméerna med högkvarter i London o. ledde dessa vid invasionen i Normandie juni 1944 samt offensiven i n. Frankrike (genombrytningen vid Caen), Belgien o. Holland. Aug. 1944 blev M. befälh. för 21:a armégruppen o. delade därefter till dec. s. å. befälet med Bradley vid offensiven mot Tyskland. Som överbefälh. jan. 1945 för fyra allierade arméer n. om Ardennerrutbuktningen lyckades M., sed. han 26 mars s. å. forcerat Rhen, stöta fram mot Östersjökusten. 5 maj 1945 kapitulerade över 1 mill. tyskar i Holland, n.v. Tyskland o. Danmark. Överbefälh. för britt. okkupationstrupperna samt medl. av det allierade kontrollrådet 1945—46. Sedan okt. 1948 är M. ordf. i Västunionens permanenta försvarsråd. Utgav 1947 krigsminnen *From Normandy to the Baltic*.



Montgomeryshire [m^o*ntgamtn^o*ris3^o], grevskap i mell. Wales, vid fl. Severn. 2,064 kvkm, 48,000 inv. (1931). Till större delen bergigt, jordbruk o. bergsbruk. Ylleindustri. Huvudstad: Welshpool (5,600 inv.).

do Montholon [d^o må^o*stälä^o*], Charles Tristan (1782—1853), fransk general, åtföljde Napoleon till St: Helena 1815, utgav dennes memoarer (8 bd, 1823—24).

Monticelli [mä^o*ntitjåiri], Adolfo (1824—86), fransk målare av ital. härstamning. I sina romantiska landskap med färgrika figurer utbildade M. en egenartad stil, kännetecknad av formens upplösning i färgfläckar.

Montiers-sur-Saulx [mä^o*tie^o syr så], köping i Lothringen, dep. Meuse. Där avslöts i juli 1542 en traktat mellan Sverige o. Frankrike om handelsfrihet o. ömsesidig militärhjälp.

Monthéry [mä^o*leri], förstad i s. till Paris. Automobilkapplöpningsbana.

Montlucon [mä^o*lysä^o*], stad i mell. Frankrike, dep. Allier, vid fl. Cher. 431^{oo} inv. (1936). Industri. I närh. kolgruvor.

Mommarte [mä^o*martr], stadsdel i Paris med kyrkan Sacré-Cœur (1875—91) o. Paris' äldsta kyrkogård. Nöjeskvarter.

Montmody [mä^o*medi], stad o. fästning i Frankrike, vid Chiers, 40 km n. om Verdun. Omkr. 2,500 inv. Befäst redan på 1200-t., ofta belägrat, intaget av tyskarna 1815, 1870—71, 1914 o., som Maginotlinjens s.v. hörn, 1/6 1940.

Montmirail [mä^o*miraj], stad i n. Frankrike (Champagne), dep. Marne. 2,300 inv. Bekant för Napoleon I:s seger där 1814 över Blüchers tysk-ryska armé.

Montmorency [mä^o*måra^o*si], städ i n. Frankrike, dep. Seine-et-Oise, strax n. om Paris. 10,000 inv. I närh. Montmorency-skogen, utflyktsort för parisarna. Vid M. bodde Rousseau i villan »Ermitage».

Montmorency [mä^o*emära^o*si], Anne (1493—1567), hertig, konnetabel av Frankrike. Frans

1:3 rådgivare, en av katolikernas ledare i Hugenottkrigen, varunder lian stupade.

Montoirepolitiken [mä⁸t⁸o⁸a⁸-] kallades den franska samarbetspolitik med Tyskland, som inleddes efter Lavals o. Pétais sammanträffande med Hitler i Pari? o. Montoire (dep. Loir-et-Cher) 22 o. 24 okt. 1940. Den gick ut på iranskt-tyskt samarbete för Europas s. k. nyordning o. dess främste förespråkare var Eaval.

Montparnasse [mä⁸sparnass'], stadsdel i s. delen av Paris, på vänstra Seinesstranden. Konstnärscentrum.

Mont Pelée [m-k⁸s pöle'], vulkan på ön Martinique, Västindien, 1,350 m. Stort utbrott maj 1903, då staden St-Pierre förstördes o. c:a 40,000 människor omkommo.

Montpellier [p⁸je'], huvudstad i staten Vermont, För. Stat. 8,000 inv. (1940).

Montpellier [mä⁸bpälje'], huvudstad i dep. Hérault, s. Frankrike (Languedoc), nära Medelhavet. 104,000 inv. (1941). Katedral från 1300-t. Univ. (stiftat 1289), lantbruksinstitut. Industri o. livlig handel. M. var på 1500-t. en av hugenotternas stödjepunkter.

Montpensier [månepa⁸sie'], medeltida grevskap i Auvergne, Frankrike, från 1400-t. tillhörande huset Bourbon. Hertigdöme 1539. Från 1626 titulärhertigdöme för medlemmar av huset Orleans.

Mont Perdu [mä⁸s pärdy'], näst högsta toppen i Pyrenéerna, i niell. delen, på spansk område. 3,352 m. Bildar med två andra gruppen Eas tres Sorores (de tre systrarna).

Montreal [mä⁸triäl'], största staden i Canada, i ö. prov. Quebec, vid Ottawas inflöde i St. Lawrencefloden. 903,000 inv. (1941), varav mer än hälften av franskt ursprung o. ³/₄ katoliker. En katolsk o. en protestantisk katedral. Protestantiskt univ., grundat 1821 (4,700 stud., 1941). Betyd. industri o. livlig handel (särsk. pälsvaror). Nordamerikas främsta spannmålshamn. Flygplats Dorval. — Anlagd 1642, fransmannens sista besittning i Canada (till 1760).

Montreuil [mä⁸tröj'] el. M. - s o u S - B o i s, stad i n. Frankrike, dep. Seine, ö. om Paris. 70,000 inv. (1946). Industri. Trädgårdssodling. de Montreuil [d⁸raä⁸ströj'] (omkr. 1200—1266), fransk arkitekt. Han ledde om- o. tillbyggnaden av lång- o. tvärskeppet i klosterkyrkan i St-Denis o. var byggnadsledare vid Notre-Dame i Paris från 1259 men var ej, som ofta anges, verksam vid uppförandet av S-te-Chapelle.

Montreux [mä⁸*trö'], kurort i v. Schweiz, kantonen Vaud, nära Genèvejöns ö. ända. 12,000 inv. (1930). Skyddat läge o. sunt, varmt klimat. Mycket besökt av bröstsjuka.

Montreuxkonventionen [mä⁸*trö⁸]. 1. En 1 Montreux träffad överenskommelse om Dardanellernas internationella ställning av 20 juli 1936 mellan Bulgarien, Grekland, Jugoslavien, Rumänien, Turkiet, England, Frankrike, Japan o. Ryssland. Den gav Turkiet full suveränitet över o. rätt att befästa Dardanellerna samt avskaffade den internationella kontrollkommissionen. Sjöfarten genom Dardanellerna reglerades o. begränsades i fråga om krigsfartyg. Om Turkiet befinner sig i eller känner sig hotat av krig, har det rätt att stänga sunden. M., som tillkom på Turkiets initiativ under trycket av det genom Abessinienkonflikten 1935—36 skapade läget i östra Medelhavet o. ersatte 1923 års Lausannekonvention om sunden, innebar en seger för England o. ett nederlag för Italien, som dock 1937 anslöt sig till konventionen. Omedelbart efter konventionens undertecknande började Turkiet befästa Dardanellerna o. Bosporon. 1946 sökte Ryssland få till stånd en

bilateral överenskommelse med Turkiet om revision av M., men Turkiet avvisade det ryska förslaget under hänvisning till att en revision inte kunde ske utan deltagande av England o. För. Stat. — 2. Internationellt avtal 8 maj 1937 om avskaffandet av kapitulationerna (se d. o.) i Egypten.

Montrose [mä⁸trö⁸s], James G. R. a h a m, markis av M. (1612—50), skotsk krigare, deltog på Karl I:a sida som överbefälhavare i Skottland 1644—46. Avrättad efter försök att uppsätta dennes son Karl (II) på tronen.

Mont-Saint-Jean [mä⁸ssä⁸8sja⁸e'], by i s. Belgien, prov. Brabant, n. om Belle-Alliance. Slaget vid Belle-Alliance el. Watelloo 1815 kallades av fransmännen slaget vid M.

Mont-Saint-Michel [mä⁸sä⁸*misjäir], klippö utanför Frankrikes n. kust, dep. Manche, i St-Malobukten, förbunden med fastlandet genom en 15 kra läns damm. F. d. benediktinernkloster, delvis från äldre medeltiden, med gotisk kyrka. Nu museum. Vallfartsort.



Mont Salva't, borg, där den heliga Graal förvarades; låg enl. medeltida legender på Montserrat i Spanien.

Montserrat'. 1. Bergskedja i n.ö. Spanien. 1,241 m ö. h. På M. ligger ett av Spaniens berömdaste kloster, grundat 880 o. sed. 976 tillhörigt benediktinerorden. Av det äldsta klosteret finnas ruiner. Nuv. klosterbyggnad från 1765; talrika eremitboningar. — 2. Ö bland Små Antillerna, Læward Islands. 84 kvkm, 14,000 inv. (1946). Vulkanisk. Upptäcktes 1493 av Columbus.

Montör', person, som har till yrke att montera; maskinuppsättare.

Monument' (lat. *monumen'tum*), minnesmärke. — Monumen'tal', egentl. som avser monumnt; storslagen.

Monumen'tal Germa'niae histo'rica, en 1826 påbörjad utgåva av källskrifter till Tysklands medeltid. Förk. MGH.

Monumen'tum æ're perenn'ius, lat., »en minnesvärd, varaktigare än bronzen», dvs. en minnesvärd för evärdliga tider, Horatius' yttrande om sin diktning (Odae, III: 30).

Monvel [mä⁸*väh'], Jacques Marie Boutet (1745—1812), fransk skådespelare, vid Théâtre français, 1781—87 ledare för franska hovtruppen i Sthlm.

Mon'za, stad i n. Italien, prov. Milano (Lombardiet), 70,000 inv. (1947). Domkyrka, grundlagd 590, ombyggd på 1300-t.; där förvaras bl. a. den lombardiska järnkronan. Rådhus från 1200-t.

de Monzie [d⁸*mä⁸*si⁸L A n a t o l e (1876—1947), fransk politiker. M. innehade från 1925 med avbrott olika ministerposter. Ordf. i redaktionskommittén för Encyclopédie Française. Utgav 1944 *La saison des juges*, om förhållandena i Frankrike under Vichyregeringen.

Mo OOH Domsjö AB., Sthlm o. Härnösand. Grundat 1873. Aktiekap. 22 mill. kr. (1948). Sågverk vid Domsjö o. Mo, cellulosafabriker i Domsjö, Hönsefors o. Husum. Skogsbruk. Industrilaboratorium invid Örnsköldsvik, Sveriges största, färdigt 1941. Bolaget äger bl. a. Sandviks ångsågs AB o. Gidea och Husums AB. samt Mo och Domsjö Treteax AB. Verkst. dir. Carl Kempe (1917—48), fr. ¹/₄ 1949 Erik Kempe.

Moody [mo'di], Dwight Lyman (1837—99), amerik. väckelsepredikant (urspr. skomakare i Chicago). Bereste jämte sångaren

Ira D. Sankey på 1870-t. England o. För. Stat. Flera skrifter i sv. övers.

Moon [mån], ty. Mo ha. esta. Mu hu, ö vid Estlands ö. kust. 207 kvkm.

Moor, A n t h o n i s, dens. som A. Mor. Moore [mo°], sir J o h n (1761—1809), eng. general, deltog i Napoleonskrigen; befälhavare för de eng. trupper, som 1809 sändes till Göteborg, återvändande efter konflikt med Gustav IV Adolf.

Moore [mo°], T h o m a s (1779—1852), irl. skald, skrev på uppdrag av en förläggare ord till gamla irl. folkmelodier (*Irish melodies*, 10 saml. 1807—34; Irländska melodier, övers., av C. R. Nyblom, 1858). Berömd är hans orientalska versberättelse *Lalla Rookh* (1817). 1830 utgav han *Letters and journals of lord Byron xvith notices of his life*, huvudkällan till vår kunskap om Byron. (Sebild.)



Moore [mo°] George (1853—1933), eng. författare, framträdde som lyriker med *The flowers of passion* (1877) men övergick senare i romanen *Esther Waters* (1894; sv. övers. 1899) till sträng realism. Under Yeats' inflytande skrev M. äv. komedier för den irl. teatern (*The beldine of the bough*, 1900).

Moore [mā°], J o h n B a s s e t t (1860—1947), amerik. rättslärare, prof. i internationell rätt vid Columbia univ. 1891—1924, domare vid Permanenta domstolen i Haag 1921—28. Utg. viktiga urkundssamlingar ang. mellanfolklig rättspraxis, bl. a. *History and digest of international arbitrations* (6 bd, 1896), *Digest of international law* (8 bd, 1906).

Moore [mā°], G r a c e (1903—47), amerik. operasångerska (vid Metropo'tan i New York 1928), som särsk. genom ljudfilmen vann världsskytte («Den sjungande Venus», 1934). Uppträdde i Sthlm 1936. Omkom vid flygkatastrofen på Kastrup 26/1 1947.

Mooreljus [ma°-] av D. Mc Farlan Moore 1896 upfunnet belysningsystem med elektr. uraddningar genom gaslör med förtunnad gas, vanl. kväve el. kolsvra. Jfr Gasuladdningslampor.

Moorside Edge [mā°sajd es], rundradio-station 8 km. s.v. om Huddersfield, Yorkshire, England. Från M. sändas riksprogrammen för n. England.

Mops, liten, företrädesvis i England hållen damhund, med stort o. tungt huvud, något påminnande om en bulldogg. Svansen kort, hoprullad. Färgen silver-el. gulröd med svarta tecken på huvudet, «mask», o. mörkare ryggstrimma. En av de äldsta hundraser som finnas.



Mor el. Moor [mår], A n t h o n i s (1519—omkr. 1575), noll. målare, en av sin tids mest berömda porträttmålare, verk-sam bl. a. vid spanska o. eng. hoven.

Mo'ra (lat., uppehåll, uppskov), rättsstridigt drojsmål med erläggande av betalning el. fullgörande av annan förpliktelse; kort stavelse.

Mora, kommun i mell. Dalarna, vid n.v. Siljan, Kopparb. 1.; Mora o. Orsa landsf.distr., Övansiljans doms. 9,978 inv. (1947). Centrum i Mora utgör Morastrands köping (se d. o.). — Kyrkan, grundad på iaoo-t., ändrades under 1400-t. till hallkyrka. Tornspiran ritad av N. Tessin d. a. Dalmålningar på läkterbröstningarna. I Tingslunden en Zornstaty (1936) av Chr. Eriksson. Till Zorngården hör flera äldre

timmerhus. Zornmuseet (1938—39), efter ritningar av R. Östberg, med betydande konstsaml., särsk. av Zorns produktion. Nära M. ligger den av Zorn 1907 gr. folkhögskolan med konstverk, deponerade av Zornmuseet, samt Zorns gammeldgård, ett av Sveriges större friluftsmuseer, med byggnader alltifrån 1200-1.

Mora'ceae, växtfamilj, omfattande omkr. 950 arter, huvudsakl. tropiska buskar o. träd med mjölksaft. Blommor regelbundna, enkönade, fyrtaliga, i hängen, huvud, på skivformade el. i kruklika blomfästen. Frukt nöt el. stenfrukt. Hos många sammanväxa frukterna vid mognaden med hyllebladen el. fruktfästen. Hit hör a. bl. a. släktena *Morus* (mullbärsträd), *Artocarpus* (brödruckträd), *Ficus* o. *Cannabis* (hampa).

Moradaba'd, stad i n. Indien. Förenade provinserna, vid en biflod till Ganges. 142,000 inv. (1941). Tillv. av inlagda metallarbeten.

Mora församling omfattar Mora kommun o. Morastrands köping.

Mora kontrakt, Västerås stift, Kopparb. 1., omfattar 7 församlingar. Kontraktsprestens adr.: Älvåden.

Mora'l (av lat. *mora'lis*, som hänför sig till mo'res, sederna), sedlighet; sedelära; andlig styrka, andlig motståndskraft.

Mora'les, C h r i s t o b a l (1512—53), spansk tonsättare, 1535—40 kapellsångare i Rom, skrev mässor o. motetter m. fl. verk, som kännetecknas av genomträngande texttolkning o. färgrik polyfoni.

Mora'les, I, u i s (1509—86), spansk målare. Utförde bibliska mål. av stark färgverkan.

Mora'les, O l a v 11 o. f. 15/10 1874. tonsättare, musikskriftställare o. orkesterdirigent av spansk härkomst, 1918—40 sekr. vid Mus. akad., prof. 1921, har skrivit 2 *Fantasier* för piano, en symfoni, en stråkkvartett, violinstycken, sånger m. m. — Ms hustru, Clary M., f. Asplund, f. 28/8 1876, har uppträtt som romansångerska i Sverige o. utomlands.

Moralfilosofi, den del av filosofien, som behandlar moralen.

Moral insanity [mår°l insenn'iti], eng., benämning på ett sjukligt psykiskt tillstånd, där den moraliska undermåligheten mest framträder.

Moralise'ra (av *moral*), ge moraliska förmaningar. — Mo T a'liak, sedlig; i enlighet med moralens krav.

Moralism'. 1. Erkännandet av en bindande sedelag. Motsats: i m m o r a l i s m'. — 2. Äsikten att sedligheten är det högsta av alla värden o. människans huvuduppgift. Motsats: intellektualism, hedonism m. fl.

Moralist', anhängare av moralism; moralens författare; sedelärare.

Moralite't (av lat. *mora'lis*, sedlig), sedlighet. — *Filos.* Enl. Kant viljans sedlighet i motsats mot yttre lagemotvilja (l e g a l i t e't). — *Litt.* Medeltida franskt drama med sedelärande tendens o. motiv hämtat ur vardagslivet; uppfördes av särskilda gillen o. föreningar, särsk. på 1400-t.

Moral Re-Armament [mår°l ria'm°m°nt], eng., »moralisk uppriktning», namn på den kampanj för kristendomens förnyelse, som olika kristna organisationer med Oxfordgrupprörelsen i spetsen ha startat. Jfr Caux sur Montreux.

Moralteologi' el. teologisk etik, teol. vetenskap med moralen som studieföremål, vid svenska univ. ofta förenad med studiet av doematik (trostråra).

Mora och Orsa tingslag, Kopparb. 1., omfattar 6 kommuner: Våhus, Mora, Morastrands köping, Sollerön, Venjan o. Orsa. 16,675 inv. (1947). Övansiljans domsaga.

Mora's, träskartat område, summark.

Mora stenar, stensättning på Mora äng i Lägga kommun i Uppland, på gränsen mellan de förra Attundaland o. Tiundaland, där under äldre medeltiden kungavalen ägde rum; Senare blott platsen för en förmell hyllning, sista gången 1457 (Kristian I). Den valde o. hyllade konungens namn inhöggs på en sten. Enstaka sådana äro bevarade.

Morastrand, köping i mell. Dalarna, Kopparb. l., vid Österdalälvens utlopp i Siljan; Mora landsf. distr., Ovan siljans doms, 1,739 inv. (*947). Samrealskola. Länslasarett. Sägverk, mek. verkstad.

Moratorium (av lat. *mo'ra*, uppehåll, uppskov), lagstadgat anstånd med betalning av gäld för underlåtande av penning- o. kreditförhållandena. Lagar härom 1914 (generalmoratorium), 1932 (specialmoratorium i anledning av Kreugerkraschen med giltighet till ¹⁰/_a 1934) o. ³/_s 1940 (gällande moratorierlag).

Mora'va. 1. Tjeck, namn på Mähren. — 2. Slav. namn på floden March. — 3. Högerbiflod till Donau i Serbien, Jugoslavien, uppkommer av Serbiska M. (213 km) o. Bulgariska M. (261 km). Längd från Bulgariska M:s källor omkr. 470 km. — 4. Banat i Jugoslavien, kring M. 3, gränsande till Bulgarien o. Rumänien. 26,218 kvkm, 1,5 mill. inv. (1931). Huvudstad: Niä.

Mora'via, A l b e r t o, f. 1907, italiensk författare, har skrivit psykologiska samtidsskildringar i klar, kylig stil, bl. a. romanerna *Gli indifferenti* (1929) o. *La romana* (1947) samt novellsaml. *I sogni del pigro* (1940; En lättings drömmar, 1943). Novellen *Agostino* (sv. övers. 1946) är en ungdomsskildring.

Mor'avska Osfrava, tidigare namn på staden Östra va i Tjeckoslovakien.

Moray el. Munay [marr'i], James Stuart, earl of M. (1531—70), oäkta son till Jakob V av Skottland, ledare för de protestantiska lörderna. M., som var ivrig motståndare till Maria Stuart, framlade de s. k. kassettbrevens o. övertog regeringen efter Marias tronavsägelse 1567.

Moray [marr'i], annat namn på skotska grevsk. Elgin.

Moray Firth [marr'i fo'b], vik på ö. kusten av Slottland, står genom Kaledoniska kanalen i förbindelse med Loch Linnhe.

Morbi'd (av lat.), sjuklig. — Morbidite't, sjuklighet i statistiskt hänseende.

Morbihan [mörbja''], departement i v. Frankrike (Bretagne), vid Atlanten, 7,093 kvkm, 507,000 inv. (1946). Till stor del hedar o. kärr. Boskapskötsel, jordbruk o. fiske. Huvudstad: Vannes.

Morbleu [märblö'], fr. (förvrängning av *Mört Dieu*, Guds död), för tusan.

Mor'bus, lat., sjukdom.

Morchell'a, svampsläkte (fam. *Helvellaceae* av *Ascomycetes*), 23 arter. Fruktkroppen har form av en skafad hatt el. mössa, som är nättlik gropig. *M. esculenta*, toppmurkla (se bild); läcker vårsvamp.

Mord (av fsv. *myröa*, nedgömma i myr) betecknade i äldre tider hemligt dråp, i gällande lagstiftning dödande med berätt mod. 14 kap. strafflagen.

Mordbrand, anläggande av brand, som innebär fara för annans liv el. hälsa el. för omfattande förstörelse av annans egendom. Straffbelagt i 19 kap. strafflagen.

Mordent' (it. *mordente*, egentl. bitande), musikalisk utsirning: ett hastigt förslag till en not bestående av noten o. undersekunden. Tecknas ♯[♯].

Mordvi'ner, ett finskt-ugriskt folk vid mell. Volga. Omkr. 1 mill. Boskapskötsel.

Mordvi'nrepubliken, autonom republ. i RSFSR, i mell. Ryssland, vid Volga. 26,000 kvkm, 12 mill. inv. (1939), varav ⁷/₆ mordviner o. ⁸/₅ ryssar. Jordbruk. Huvudstad: Saransk. M. blev autonomt område 1930 o. republ. 1934.

More [mä(r)], latiniserat *M o r u s*, sir Thomas (1478—1535), eng. statsman, lordkansler 1529, världsberömd genom sitt på latin författade arbete *Utopia* (1516; sv. övers. 1930), skildrande en kristen idealstat med vissa kommunistiska inslag. Avrättades för sin opposition mot Henrik VIII reformation. Helgonförklarades 1935.



More [mä], Paul Elmer (1864—1937), amerik. humanist, en av För. Stats främsta litterära kritiker. Bl. arb. *Shelburne essays* (n. bd. 1904—21) samt *The Greek tradition*, omfattande *Platonism* (1917), *The religion of Plato* (1921), *Hellenistic philosophies* (1923), *The Christ of the New Testament* (1924; sv. övers. 1932) o. *Christ the mard* (1927), där M. hävdar, att kristendomen är den platonska filosofiens sanna arvtogare.

More'a, sed. 1200-t. annat namn på halvön Peloponnesos, s. Grekland.

Moreås [märeass'], Jean (1856—1910), fransk skald av grek. börd, en av den symbolistiska riktningens ledare, mest känd genom diktsamlingen *Stances* (2 bd. 1899—1901).

Moreau, Jean Michel, kallad M. ¹c j e u n e (den yngre) (1741—1814), fransk grafiker, utförde bokillustrationer, kostymbilder m. m.

Moreau [märä], Jean Victor (1763—1813), fransk general, deltog med framgång i revolutions- o. Napoleonskrigen (seger vid Hohenlinden 1800) men råkade i konflikt med kejsaren o. landsförvisades (1804); stupade vid Dresden på de allierades sida.

Moreau [märä'], Gustave (1826—98), fransk målare. Hans av österländsk färgprakt påverkade, egenartade, ofta bisarra konst omfattar huvudsakl. religiösa o. mytologiska motiv. Hans hus i Paris är genom donation stats-egendom o. utgör Moreaumuseum.

Morel [märä'], Bénédict e Augu- Stine (1809—1873), fransk psykiatriker. M. var en föregångsman inom den moderna psykiatrien.

Morel', E d m u n d (1873—1924), eng. freds- vän o. skriftställare. M. uppträdde som skarp kritiker av stormakternas kolonialpolitik (bl. a. i Kongo) o. bildade efter krigsutbrottet 1914 *Union of democratic control* med uppgift bl. a. att motarbeta den nationalist, krigspolitiken.

More'lia, huvudstad i staten Michoacan, mell. Mexico. 45,000 inv. (1940). Högskolor. Bomullsindustri.

Morell'er, de rödbruna, sylriga, rödsaftiga frukterna av en form av *Prunus cerasus*, ett lågvuxet träd med hängande grenar.

More'los, stat i mell. Mexico. 4,964 kvkm, 182,000 inv. (1940). Vulkaniskt bergland med bördiga dalar. Majs-, socker-, ris- o. kaffeodling. Silvergruvor. Huvudstad: Ctiernavaca.

Morén, J o h n (1854—1932), musiker, kantor i Sthlm (Hedvig Eleonora förs.) 1892—1926. Verksam för kyrkosångens höjande.

Moren'do, it., döende. — Mus. Sakta bortdöende av en ton.

Moren har gjort sin plikt, moren kan gå, bevingat uttryck, hämtat ur Schillers drama »Fiescos sammansvärjning i Genua».

Morens sista suck, den kulle, Padul, varifrån den 1492 flyktande moriske konungen



Boabdil av Granada enl. legenden för sista gängen gråtande betraktade denna stad.

Mo'rer, egentl. invånare i Mauretanien, sedan i allm. personer med mörk hudfärg, särsk. de muhammedanska invånarna i n. Afrika.

Mores [mä-], lat., goda seder. — Lära någon mores, låxa upp någon.

Moresbyöarna [mä'sbi-], britt. ögrupp vid s.ö. spetsen av Nya Guinea. 65 öar (504 kvkm); den största Moresby (190 kvkm).

Moresk', stundom använt namn på den egentliga arabesken.

Moresnet [mărănä-], område vid tysk-belg. gränsen, s.v. om Aachen, 1816—1919 uppdelat på en neutral, en belg. o. en preuss. del, blev genom Versaillesfreden 1919 helt belgiskt. Införlivat med Tyskland 1940—44.

Moré'to y Cavafia [-i kavann'ja], A. g u s t i n (1618—69), spansk dramatiker. Bl. lustspel *El desdén* (om *el desdén* (1676; Stolthet mot stolthet, fri bearbetning av F. A. Dahlgren 1873).

Moret'to, A l e s s a n d r o (1498—1554), ital. målare, påverkad av Tizian o. Kafael. Hans målningar äga ofta en vek, melankolisk stämning.

Morfe'm, betydelsebärande språkform el. orddel.

Morfevs, i grek. myt. drömmens gud. — Vila i Morfe'i armar, sova.

Morfin (av *Morfevs*), alkaloid, som till 6—20 % ingår i opium. Verkar sömngivande o. smärtstillande o. leder vid längre tids bruk ofta till ett kroniskt förgiftningstillstånd, m o r f i n i s m', vilket sällan häves med framgång. — Morfin'ilst, hemfallen åt morfinmissbruk.

Morfologi' (av grek. *morje'*, gestalt, o. *lo'gos*, lära), formlära. — Biol. Vetenskapen om organismernas inre o. yttre byggnad. — Språk. Läran om språkens byggnad (formlära). — M o r f o l o g i s k, som har avseende på formläran cl. formen.

Morgagni [märgann'ji], Giovanni Bap-tista (1682—1771), ital. anat. prof. i Padua, grundläggare av den patologiska anatomen.

Morgan [mä'g'n], en av Bermudaöarna, uttärrenderas av England 194r till Eör. Stat. på 99 år att användas som flygbas.

1. Morgan [mä'g'n], John Pierpont (1837—1913), amerik. finansman, grundare av en av världens mäktigaste bankfirmer, J. P. Morgan & Co. (1860), organiserade bl. a. amerik. ståltrusten (1901) o. den internationella sjöfartstrusten (1902).

2. Morgan, John Pierpont (1867—1943) i son till den föreg., amerik. finansman, ryskt o. eng. finansombud i För. Stat. under Första världskr. Verksam för genomförandet av Dawesplanen samt för, de europ. valutaförhållandena ordnande. 1913 chef för J. P. Morgan & Co., som 1935 ombildades till aktiebolag, varvid emissionsverksamheten överläts på Morsan, Stanley & Co. Inc.

Morgan [mä'g'n], Thomas Hunt (1866—1945) amerik. biolog o. ärftlighetsforskare, prof. vid Columbia University 1904—28, vid California institutet of technology i Pasadena 1929. Uppställde flera bärande teorier inom ärftlighetsläran, lade bl. a. (med bananflugan som experimentdjur) grunden till kromosomteorin. Erhöll nobelpriset i fysiologi o. medicin 1933.

Morgan [mä'g'n], Charles, f. 1894, eng. författare, tidigare teaterkritiker. Psykologiska romaner: *Portrait in a mirror* (1929; Porträtt i en spegel, 1940), *The fountain* (1932; Källan, 1934), *Sparkenbrolie* (1939; Lord Sparkenbroke, 1939), *The voyage* (1940; Resan, 1941), *The empty room* (1941; Det tomma rummet, s. å.) o. *The judge's story* (1947; Domarens historia, s. å.). Av skådespelet *The flashing stream* (1938; Vibrationer, uppf. i Sthlm 1939) samt essäer

Reflections in a mirror (1944) o. *Second reflections in a mirror* (1945).

Morgan [mä'g'n], William Duthie, f. 1894(?), eng. general, från 1941 medl. av generalstaben. Planlade under 3 års tid de allierades invasion i Frankrike 1944. Överbefälh. i Medelhavsområdet 1945—47, stabrepresentant i Washington sept. 1947.

Morganatiskt äktenskap, en furstes giftermål med kvinna av lägre börd, varvid såväl kvinnan som de i äktenskap med henne födda barnen äro uteslagna från mannens rang o. arvsanspråk efter honom. Hustrun ägde urspr. rätt till viss utfäst morgongåva (nlat. *morgana'tica*), därav namnet.

Morgandegel, en för metallsmältning mycket använd degel av eng. fabrikat, tillverkad i olika sand- o. grafitutföranden för resp. ändamål. Äv. andra gjutcritillbehör bära namnet Morgan.

Morgarte [mä'r-], bergssluttning s.ö. om Egerisjön i Schweiz, kantonen Zug, bekant genom de edsförbundnas seger över hertig Leopold av Österrike 1315. 3:e söndagen i sept. firas minnet av segern i hela Schweiz.

Morgenbladet, konservativ Oslotidning, grundad 1819. Tidningen, som under de senaste årtiondena varit den norska högers speciella organ, var ivrig motståndare till Nasjonal Samling. Nedlagd under den tyska okkupationen 1943—45.

Morgenstern, Liua, f. Bauer (1830—1909), tysk banbryterska för kvinnörelsen, bildade ett stort antal föreningar i valgörande o. vetenskapligt syfte (kindergarten, folksk., barnskydd, sjukvård m. m.).

1. af Morgenstierne, Bredo Henrik von Munthe (1774—1835), norsk jurist; en bland utgivarna av *Juridisk repertorium* (1818—23) o. *Juridiskt samlinger* (1826—31).

2. af Morgenstierne, Bredo von Munthe (1851—1930), sonson till föreg., norsk rättslärd, politiker, prof. i Kristiania 1889—1919, universitetsrektor 1912—18. Framstående nationalekon., författare.

3. af Morgenstierne, Georg von Munthe, f. 1892, son till föreg., språkforskare, orientalist, prof. i Göteborg 1930, i Oslo 1938. Främst, kännare av gränsspråken mellan Indien o. Iran. Fil. hed.dr i Göteborg 1947. Var en tid häktad av tyska okkupationsmakten 1944.

Morgenthau [mä'g'nta-], Henry, j:r, f. 1891, amerik. politiker o. agronom. Från 1929 rådgivare åt F. Roosevelt i jordbrukskreditfrågor, understatsekr. i finansministeriet 1933—34 o. finansminister 1934—45. M. utarbetade 1943 en plan för världs valutans stabilisering efter kriget samt förslag till införandet av ett internationellt mynt »unitas». 1944 framlade han ett förslag, den s. k. Morgenthau-planen, vilken anbefallde Tysklands avindustrialisering o. förvandling till en jordbruksstat efter kriget. Den blev aldrig officiellt offentliggjord men gav anledning till mycken diskussion. Planen skrinlades helt efter Byrnes' Stuttgart-att sept. 1946. M. har utgivit *Germany is our problem* (1945; Problembarnet Tyskland, 1946).

Mor'ghen, R a p h a e l l o (1758—1833), ital. kopparstickare, mest känd genom sitt stick av tionardos »Nattvarden».

Morgongåva, urspr. gåva av mannen till hustrun vid äktenskaps ingående. Enl. senare rätt den andel i mannens giftorätt el. enskilda egendom, som kvinnan erhöill vid mannens död, om inga barn då voro i livet. Detta slags morgongåva avskaffades genom lagen om makes arvsrätt av 1920.

Morgongåva, stations- o. industrisamhälle i v. Uppland, Vittinge kommun. 991 inv. (1941). Mek. verkstad, gjuteri m. m.

Morgonstjärna, i. Benämning på planeten Venus, när den står v. om solen o. därför blir synlig på morgonhimlen före soluppgången. — 2. Ett under senare medeltiden brukligt stridsredskap, bestående av en stång, i vars ena ända var fast en med taggar o. spjutspets försedd kula. — 3. Bot. Art av örtsläktet *Omithogalum*.

Morgon-Tidningen, förkort. MT, före 1944 benämnd Social-Demokraten, daglig morgontidning i Sthlm, organ för socialdemokratiska partiet, grund. 1885 av August Palm. 1886—1917 med några avbrott var Hj. Branting tidningens red., 1936—40 Z. Höglund, 1940—44 K. Lindström, därefter Gösta Iljving.

Morgue [mærg], fr., bårhus.

Morgårdshammar, brukssamhälle i Dalarna, nära Smedjebacken, Norrbärke kommun. Kopparb. 1. 785 inv. (1946). Mek. verkstad o. elektr. vattenkraftstation, tillhöriga Morgårdshammar's Mek. Verkstads A. B., gr. 1895. Aktiekap. 1,699,500 kr. (1948). Vcrkst. dir. P. Ekman (sed. 1935).

Mo'ria, namn på det land, dit Abraham befalldes att gå för att offra sin son Isak (1 Mos. 22: 2). Namnet kom senare att beteckna tempelet i Jerusalem (2 Krön. 3: 1).

Moria'n, cgentl. invånare i Mauretanien; neger.

Mori'ner, keltisk folkstam i det forna Gallia belgica (nuv. Normandie o. Flandern).

Mo'ring, förankrad boj el. flotte med ring för förtöjning av fartyg.

Moring'a, trädsläkte (fam. *Moringaceae*), 3 arter i Afrika o. Främre Indien. Blad 2 el. 3 ggr pardelade, blommor femtaliga, tvåkönade i sammansatt klase. Frukttämnet bäres av en gynofor. Fruktpärlor med trövcande frön. *M. arabica* lämnar ur sina frön s. k. behenolja.

Mori'ni, Erica, f. 1906, österrik, violinist, en av vår tids främsta.

Morion [märia''], fr., svart till svartbrun bergkristall.

Moripa, *Lago'pus sco'ticus*, ripart, som införts till s. Sverige från Skottland. Ljungmarker.

Moris'ker, benämning på de araber i Spanien, som övergått till kristendomen, fördrevs 1609 av Filip III.

Mo'risk stil, benämning på den muhammedanska konsten i Spanien o. norra Afrika utom Egypten.

Morisot [-sà'], Berthe (1841—95), fransk målarinna, impressionist med ljus lyriska motiv (trädgårdsscener) o. porträtt av barn o. kvinnor.

Moritz [må'-] (1567—1625), prins av Oranien, greve av Nassau, son till Vilhelm I av Oranien, 1585 stathållare i n. Nederländerna, besegrade spanjorerna o. grundade genom sin krigsföring ett nytt skede i krigshistorien. M. sympatiserade med de stränga kalvinisterna o. bidrog kraftigt till störtandet av sin forne bundsförvant Oldenbarnevelt (1618).

Moritz [må'-] (1521—53), hertig av Sachsen, understödde Karl V i striden mot protestanterna o. erhöj efter kurfursten Johan Fredriks nederlag vid Mühlberg 1547 den sachsiska kurfurstevärdigheten. M. förenade sig dock inom kort med protestanterna (1551) o. tvång kejsaren till det för dessa gynnsamma fördraget i Passau 1552. Morfader till Moritz av Oranien.

Moritz [må'-] (1696—1750), greve av Sachsen, vanl. kallad Marskalken av Sachsen, son till August II o. Aurora v. Königsmarck, vann som fälther i fransk krigstjänst ryktbarhet under Österrik, tronföljdskriget, bl. a. genom stormningen av Prag 1741.

Morjäv. 1. Kyrkobokföringsdistrikt i Tore kommun, Norrb. 1. 2,009 inv. (1947). — 2. Stationssamhälle i M. 1. vid stambanan genom Övre Norrland. 382 inv. (1947).

Morkarla, kommun i n. Uppland, Upps. 1. (past.adr. Knaby; Olands landsf.distr., Upps. l:s n. doms. 730 inv. (1947).

Mor'kinskinna (fornisl., det murka skinet), benämning på en i Köpenhamns kungl. bibliotek befintlig pergamentkodex från omkr. 1280 (utg. 1867 o. senast 1932), innehållande en samling norska konungasagor.

Morkulla, *Scot'opax rus'wola*, en i brunt, svart o. grått spräcklig, långnåbbad vadrefågel. Hela Sverige, i fuktigt barr- el. blandskog. Vid »morkullsdraget» om vårkvällarna, som är ett slags parningslek, flyga hanarna under »knorrande» o. »knipsande» i bestämda vida buktar. Högt skattad matfågel.

Morlanda, kommun i mell. Bohuslän, Göteborg. 1. (past.adr. Ellos); Orusts landsf.distr., Orusts o. Tjörns doms. 2,627 inv. (1947), därav i municipalsamhallena Ellos 401, Håuevikstrand 296, Stocken 189 o. Edshultshall 185.

Morley [må'li], John (1838—1923), viscount M. of Blackburn, eng. statsman o. författare, från 1886 flera gånger minister i liberala ministärer, förespråkare för Irlands home rule. Som minister för Indien 1905—10 utarbetade M. tills, med däv. vicekonungen lord Minto 1909 års valreform, som tillkom för att dämpa missnöjet bland de indiska nationaliteterna. M. redigerade från 1877 den stora biografiserien *English men of letters* o. skrev en rad biografier, den märkligaste *The life of William Edward Gladstone* (3 bd, 1903).

Morley [må'li], Christopher, f. 1890, amerik. författare. Bl. arb. romanen *Kitty Foyle* (sv. övers. 1940, äv. filmatiserad).

Mormo'ner el. De sista dagarnas heliga, en religiös sekt, stiftad av Joe Smith (1805—44) från Vermont, För. Stat. Denne föregav sig ha funnit några guldavlor med en hemlighetsfull egypt. skrift, som urspr. skulle ha nedskrivits av en »profet» Mormon på 300-t. e. Kr. o. gömtes för att återfinnas på de yttersta dagarna, då Kristi sanna kyrka skulle återupprättas. Smith uttydde skriften o. utgav den 1830 under titeln *Mormons bok* (sv. övers., 2 uppl. 1907). Denna innehåller en egendomlig blandning av kristendom, judendom o. hedendom jämte en fantastisk historia om Amerikas urinvånare, vilka skulle ha utvandrat från Palestina på 600-t. f. Kr. Sekten, som fick sin fasta organisation under den 2:e profeten Brigham Young (1801—77), drevs under ständiga stridigheter med amerik. myndigheter, främst genom sitt medgivande av månggifte, allt längre åt Västerm o. grundade staten Utah vid Stora Saltjön, där den fortfarande har sitt högkvarter. Mormonsamfundet har ett maktigt o. vittutgatat prästerskap, framhåller tron på ett paradisiskt tusenårsrike o. driver ivrig propaganda. Månggifte är mim. förbjudet.



Mormässa, äldre sv. namn på Marie födelsestest, den 8 sept., i katolska länder firad som Jungfru Marias »Guds moders» födelsedag.

de Mornay [d^o mårnå'], Charles (omkr. 1514—74), friherre av fransk börd, Erik XIV:s gunstling, inlät sig för att befria denne i föräddiska stämplingar mot konung Johan o. avrättades.

de Mornay [d^o mårnå'], Philippe, seigneur du Plessis-Marly (1549—1623), fransk statsman o. tcol. skriftställare, ivrig anhängare av hugenotterna, före Henrik IV:s övergång till katolicismen en av dennes mest inflytelserika rådgivare.

Morning Post [mån'ing på'st], den äldsta dagliga tidningen i London, uppsatt 1772, tog sitt största uppsving under Daniel Stuarts ledning 1795—1803, under vilken tid den bl. a. räknade Coleridge som medarbetare. M. uppgick 1937 i Daily Telegraph.

de Morny [d^o mårni'], Charles (1811—65), hertig, fransk statsman, son till drottning Hortense o. greve de Flahault, en av ledarna vid 1851 års statskupp, president i lagstiftande kåren 1854, sändebud i Petersburg 1856—57.

Morön, flygplats vid Buenos Aires.

Moroni [ra'ni], Giovanni Battista (omkr. 1525—78), ital. målare. Han utförde, påverkad av venetianskt måleri, genreartade porträtt av adel hållning. (Skräddaren, se bild).



Mo'ronoby, Hishika wa (1637—1714), japansk konstnär, det jap. träsnittets egentlige skapare; bokillustratör.

Morosi's, Francesco (1618—94), venetiansk amiral, besegrade den turk. flottan vid Dardanellerna 1687, erövrade Aten samt större delen av Peloponnesos. Döge 1688.

Morot, art av örtsläktet *Daucts*.

Morphy [må'fi], Paul (1837—84), amerik. schackspelar, vars bländande, improvisatoriska teknik gett schackhistorien några av dess skönaste partier.

Morr's, eng. bilmärke, tillverkas av Morris motors ltd, Cowley, Oxford.

Morr's, William (1834—96), eng. konstnär o. skald, utgav 1858 *The defence of Guenevere and other poems*, som jämte Rossetts dikter betecknar en ny riktning i eng. litteratur (den preräfaelitiska). M. var en av det moderna konsthantverkets skapare. Han upprättade ateljéer i London för tillverkning av glasmalningar, tapeter m. m. samt ett boktryckeri.

Morrison [mårr'is'ən], Robert (1782—1834), eng. missionär, den förste protestantiske missionären i Kina, översatte Bibeln till kinesiska (1821).

Morrison [mårr'is'ən], Herbert, f. 1888, eng. arbetarpolitiker. Led. av underhuset 1923—24, 1929—31 o. sed. 1935 (underhusledare juli 1945). Macdonalds transportminister 1929—31, ordf. i Londons County Council (stadsfullmäktige) 1934—40. Maj—okt. 1940 Churchills förrådsminister, därefter inrikesminister till maj 1945 samt från nov. 1942 medl. av krigskabinettet. M., som är en av arbetarpartiets ledande män, blev 7/1 1945 Lord President of the Council i Attlees regering. Lämnade mars 1947 sin post som sekr. i Labours Londonavd.

Mors, ö i Limfjorden, Danmark. 363 kvkm,

27,000 inv. (1945). På M. ligger staden Nyköbing. Sed. 1939 har M. broförbindelse över Limfjordens n. gren Vilsund.

Mors, lat., döden.

Mors dag, en i Sverige 1919 införd nationell hedersdag för mödrarna (sista söndagen i maj).

Morse [må's], Samuel (1791—1872), amerik. uppfinnare, urspr. målare, föregångsman på den elektr. telegrafens område, mest känd genom sitt alfabet för telegrafiskt bruk. Jfr Morsetecken.

Morsekona, standardiserad konisk form på borskaft o. dyl. för säker infästning i verktygsmaskiner.

Morses borrh, dets. som spiralborr.

Morsetecken [inårr'se-1, internationellt telegrafiskt alfabet. a . . . , b , c , d , e , f , g , h , i , j , k , l , m , n , o , p , q , r , s , t , u , v , w , x , y , z , Å (å) , Ä (ä) , Ö (ö) , I , 2 , 3 , 4 , 5 , 6 , 7 , 8 , 9 , 0 , punkt , komma , kolon , frågetecken , m. m.

Mortalite't (av lat. mors, död), dödlighet; i trängre bemärkelse antalet dödsfall i procent av befolkningen el. av sjukdomsfallen i en viss sjukdom.

Mortier [mörtje'], Édouard Adolphe, hertig av Treviso (1768—1835), fransk marskalk, deltog med framgång i revolutions- o. Napoleonskrigen, utnämndes till krigsminister 1834 men döddes följ. är vid ett mordförsök mot Ludvig Filip.

Mortifikatio'n el. dödande, rättslig åtgärd, som upphäver en på urkund grundad rätt (inteckning, förkommen handling).

de Mortimer [d^o må'tim^o], Roger, earl of March (omkr. 1287—1333), eng. storman, efter Edvard II:s avsättning o. död 1327 Englands egentlige styresman.

Morton [må't'n], John (1725—77), amerik. politiker av sv. härstamning, ordf. i Pennsylvanias delegation vid kongressen i Philadelphia 1776, där hans röst blev utslagsgivande för antagandet av För. Stats självständighetsförklaring. Till minne av M. har av svensk-amerikanare grundats John Morton Memorial Building i Chicago, en av kronprins Gustaf Adolf 1926 invigd byggnad, avsedd att vara en samlingspunkt för svenskarna i För. Stat.

Mortorp, kommun i ö. Småland, Kalm. 1.; Vassmolösa landsf.distr., S. Möre doms. 1,106 inv. (1947).

Morup, kommun i mell. Halland, Hall. 1.; Falkenbergs landsf.distr., Hall:s mell. doms. 2,355 inv. (1947).

Mo'rus, Thomas Mores latinska namn.

Mo'rus, mullbärsträd (fam. *Moraceae*), 10 arter i tempererade trakter av n. halvklotet. Han- o. honblommor i skilda ax- el. hängelika samlingar. Honblomställningen utvecklas under fruktmognaden genom de köttiga hyllebladens sammanväxning till det hallonliknande »mullbäret». M. *ni'gra* (Iran) har stora, tre- till femflikade, undertill strävåriga blad o. svartroda, sötsyrliga, vålsmakande frukter. M. *alba* (Kina) har mindre, tre- till femflikade el. hela, nästan glatta blad o. vita, föga smakliga frukter. Den senare sedan 1200-t. odlad i Medelhavsområdet; den viktigaste näringsväxten för silkesfjärilens larver. Uthärdar hos oss i skyddade läen upp till Sthlmstrakten.

de Morveau [d^o mårvå'], Guyton (1737

—1816), baron, fransk kemist, dir. för Ecole polytechnique i Paris 1800; skapare av systematisk nomenklatur inom kemien.

Morven [må'v'n], bergstrakt i n. Skottland. Högsta berget, Morven, 704 m högt.

Morä'n (av fr.), en av glaciär avlagrad jordart, som utgör en ösktadt o. osoterad blandning av mer el. mindre kantiga block o. stenar, grus, sand o. fint bergartsmjöl. Bottenmoränen el. pinna, som bildats av bergartsmaterialet i isens bottenlager, är fast packad, o. blocken o. stenarna i densamma äro ofta kant-avrundade, glattslipade o. repade (glaciär- el. jökeltstenar). Ytmoian, som utgöres av det från glaciärens yta avlagrade materialet, är luckrare o. lösare samt innehåller mera kantiga bergartsstycken. Morän, avlagrad av inlandsisen, utgör den förhärskande jordarten i Sverige.

Mosaik', inlagt arbete, där småbitar av olika färg äro så sammanställda, att det hela bildar ett mönster. Kan utföras i sten, glas, emalj, trä, läder, tyg etc. Mosaikkonsten florerade hos greker o. romare o. i bysantinsk konst och har sedan använts som dekoration, främst av golv o. dyl.

Mosaiksjuka, växtsjukdomar, som ge upphov till olifkärade fläckar på bladen genom hämning av klorofyllbildningen. Äro särsk. vanliga hos potatis, betor, tobak m. m. Jfr Virus.

Mosa'isk, som härleder sig från Mose; judisk. Mosaikstrosbekännelse, lagfäst sv. benämning på judendom. I Sverige finnas 8 mosaiska församlingar. De sakna sed. 1910 rätt till egen kyrkobokföring.

Mosambik', portug. *Mozambique* el. *Mozambique*. 1. M. el. Portugisiska Östafrika, portug. koloni på Afrikas ö. kust, från Delagoa Bay i s. till fl. Rowuma i n. 771,125 kvkm, 5.1 mill. inv. (1940), bantunegrer o. i n. zulukaffrer. S. delen o. kusten låglänt, i n. bergig stäppland. Tropisk vårlighet med stora savanner. Huvudstad: Lourenco Marquez. M. delas i det egentl. M., som styres av en generalguvernör, o. två områden i mell. o. n. M., som förvaltas av Mosambik- o. Nyasakompanierna. 2. Stad i n. M., på en korallö med samma namn. 6,800 inv. (1936). Utförsel av kautschuk.

Mosambik-kanalen, sundet mellan Portug. Östafrika (Mosambik) o. Madagaskar. 1,700 km långt, 400—900 km brett. Genomflytes av en ljum havsström mot s. I n. delen ögruppen Comorerna.

Mosand, föräldrad geol. beteckning för den särsk. över moar o. hedar utbredda, efter istiden avlagrade sanden (älsvand o. framför allt sjösand, utsköljd av hav o. sjöar från moräner el. isälvsavlagringar). Jfr Mo.

Mosan'der, Carl Gustaf (1797—1858), kemist o. farmakolog, prof. vid Karol. inst. 1832, intendent vid Riksmuseum 1845, utförde undersökningar över sällsynta jordarter.

Mosasauro'ria, ordning av utdöda, till vattenliv anpassade, stora, ormlika kräldjur från kritperioden, närmast besläktade med ödlorna. Utpräglade rovdjur, de största ända till 12 m.

Mosch'eles, Ignaz (1794—1870), tjeck, tonsättare, pianovirtuos o. pianolärare. M. sin studieverk för piano användas ännu.

Moschus, lat., mysk.

Mościcki [mäljtjitski], Ignacy (1867—1946), polsk kemist o. politiker, 1912 prof. i kemi i Lwów, 1926—39 Polens president. Stod före Första världskr. Pilsudski nära o. var politiskt verksam. 1921 övertog M. ledningen av kvävefabrikerna i Chorzów i polska Schlesien o. grundade senare en stor kemisk industri i det efter honom uppkallade Mościce vid Tar-

nów. Vid det polska sammanbrottet 1939 begav sig M. till Rumänien o. nedlade sitt ämbete. Överflyttade därefter till Schweiz. (Se

Mose el. Moses, enl. traditionen Israels räddare ur den egypt. trældomen o. grundlaggare av dess religion. M. s liv o. verk skildras 2—5 Mos.

Mose brinnande buske, art av örtsläktet *Pilea*.

Moseböckerna el. Pentatev'ken (av grek., »de 5»), de 5 första av GT's skrifter. Består av *Genesis*, »ursprungens bok» (1:a Mos.), *Exodus*, »uttagets bok» (2:a Mos.), *Leviticus*, »leviternas bok» (3:e Mos.), *Numeri*, »uppräkningsboken» (4:e Mos.), o. *Deuteronomium*, »lagförnyelsens bok» (5:e Mos.). Moseböckerna äro sammanfattade efter flera källor: *Jahvist*, efter gudsnamnet Jahve, *Elohist*, efter gudsnamnet Elohim, o. *Prästkodex* (= 3 Mos.), innehållande stadgar för gudstjänsten. Huvuddelen av Moseböckerna författades efter Sauls regering o. före Israels rikes fall. 5 Mos. framdrogs enl. 2 Kon. 22 ff. under konung Josia (622 f.Kr.).

Mosel [mä's-], fr. *Moselle*, biflod fr. v. till Rhen; upprinner i s. Vogeserna, Frankrike, o. utmynnar vid Koblenz, sr4 km, varav 344 segelbara. Kanalförbindelse med Saône, Meuse, Marne o. Rhen.

Moseley [mä'sli], Henry Gwyn Jeffreys (1887—1915), eng. fysiker, grundlade röntgenspektroskopien o. påvisade, att kvadratroten ur svängningstalet för en bestämd röntgenlinje ändras linjärt med grundämnets atomnummer.

Moselius, Carl David, f. 4/7 1890, konsthistoriker, föreläsare vid Konsthögskolan från 1935. Har särsk. studerat den gustavianska tiden (*Louis Masreliez*, 1921).

Moselie [mä'säl'], 1. Franska namnet på fl. Moser. — 2. Departement i n.ö. Frankrike, bestående av det genom Versaillesfreden erhållna, från 1871 tyska Lothringen. 6,228 kvkm, 622,000 inv. (1946). Huvudstad: Metz. Införlivat med Tyskland 1940—44.

Moselviner [mä'-], lätta, vita viner från trakterna kring Mosel, v. Tyskland, vanl. uppkallade efter växtplatsen. Alkoholfhalt 9 å 10 %. De böra serveras vid ro å 12'.

Moses, dets. som Mose.

von Mosheim [mä's-1, Johann Lorenz (r694—1755), tysk luthersk teolog o. predikant, prof. i Helmstädt 1723, i Göttingen 1747; den moderna kyrkohistorieskrivns grundläggare.

Mosjö, kommun i n. Närke, Örebro 1. (past.-adr. Mosas); Örebro landsf. distr., Östernärkes doms. 1,411 inv. (1947). Kyrka från noo-t. med märklig madonnabild av trä från samma århundrade, nu i Stat. hist. mus.

Mosjön, lasteplat i mell. Norge, Nordland fylke. 3,150 inv. (1946).

Moské, muhammedansk gudstjänstlokal. En nisch (mirab) anger riktningen mot Mecka. Ett slags predikstol (mimbar) o. en estrad för den som föreläser ur koranen höra till den viktigaste fasta inredningen. Från fristående torn (minareter) ropas bönetimeen ut. Med ursprung i arabernas primitiva böneshall är m. kompletterad med en rektangulär gård med pelarhallar o. reningsbrunn.

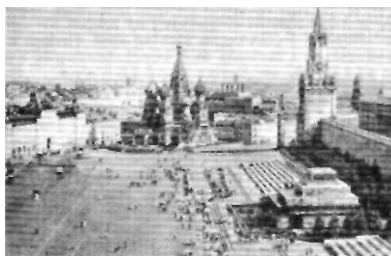
Mos'kenesöy, en av de större av Lofotens öar, n. Norge. 210 kvkm, 1,881 inv. (1930).

Moski'ter, namn på tropikernas myggor.

Moskoviter, urspr. benämning på invånarna i storfurstendömet Moskva, sedermera på rysarna i allmänhet.



Moskva. 1. Förvaltningsområde i RSFSR, i mell. Ryssland. 51,500 kvkm, 9 mill. inv. (1939). Betydande industri ($\frac{1}{4}$ av Rysslands industriproduktion). Akerbruk. Trädgårdsskötsel. — 2. Huvudstad i Socialistiska sovjetrepublikernas union o. i Ryska socialistiska federativa sovjetrepubliken, i M. 1, vid bifloder till Oka. 4.1 mill. inv. (1939). M:s centrum utgöres av Kreml, omgivet av murar o. inrymmande talrika kyrkor o. offentliga byggnader (jfr Kreml). Skild från Kreml genom Röda torget med Basiliuskatedralen o. Lenins mausoleum (se bild) ligger stadsdelen Kitaj-gorod,



affärslivets centrum. M. är rikt på vetenskapliga institutioner (2 universitet, Leninbiblioteket, f.d. Rumjantsevbibl., flera konstmuseer) o. teatrar (främst Stora teatern o. Konstnärliga teatern). Rysslands viktigaste industristad (textil-, läder-, gummi-, kemisk o. maskinindustri m. m.). — *Hist.* M., som var bebott redan på 800-t., omnämns första gången 1147. Huvudstad i storfurstendömet M. från början av 1300-t. o. i Ryska riket i början av 1500-t. var M. länge en viktig handelsstad men miste delvis sin betydelse, då Peter I gjorde St. Petersburg till huvudstad (1712). M. var dock äv. senare tsarernas kröningsstad. Delvis förstört genom brand under fransmännens besättande av M. 1812. I M. slöts $\frac{1}{3}$ 1940 freden mellan Sovjetunionen o. Finland efter Finsk-ryska kriget 1939—40 samt vapustillett $\frac{1}{2}$ 1944. Den tyska offensiven mot Ryssland 1941 nådde i nov. i hotande närhet av M., som även utsattes för flyganfall. Regeringsorganen flyttades nov. 1943 till Kujbysjev. Genom en rysk motoffensiv dec. s. å. avvärdades hotet.

Moskvakonferenser nollas under Andra världskr. r943 o. 1944. Vid konferensen okt. 1943, i vilken deltog För. Stat., Storbritannien, Kina o. Ryssland, fattades beslut om upprättandet efter kriget av en internationell organisation för bevarandet av freden o. säkerheten. Axelmakternas villkorslösa kapitulation o. bestraffningen av krigsförbrytarna uppsattes som mål för de förenade nationernas krigssträngning. Vid konferensen okt. 1944 deltog Churchill, Eden, Stalin, Molotov o. däv. polske konseljpresidenten Mikolajczyk, varvid Polens blivande gränser diskuterades utan att någon slutgiltig lösning uppnåddes. Efter Andra världskr. har utrikesministerrådet (se d. o.) sammanträtt i Moskva dec. 1945 o. mars—april 1947.

Moskva-Volgakanalen, mellan Moskvavflooden vid Moskva samt Volga, byggdes 1933—37. 128 km lång, 6,5—8,5 m djup, har 14 slussar o. 10 akvedukter.

Moslem, dets. som muslim.

Mosley [mä'sli], sir Oswald, f. 1896, eng. politiker. Konservativ led. av underhuset 1918—22, oavhängig 1922—24, slöt sig 1921 till arbetarpartiet. Åter led. av underhuset för arbetarpartiet 1926—31. Bildade 1932 partiet British Union, vars program i det väsentliga överensstämde med den tyska nationalsocialis-

mens. Partiet förbjöds 1940 o. M. var därefter arresterad till 1943. Sitt program har M. framlagt i *The Greater Britain* (1932). I *The alternative* (1947) är M. förespråkare för en europeisk union, men lians hävdande av ledartanken o. den dynamiska staten visar, att han alltså håller fast vid 1930-talets fascism.

Moso, urbefolkningen i prov. Yuu-nan, Kina, fordom bildande ett mäktigt rike, som sträckte sig in i Tibet.

Mosquitokusten [mäski'tå-], sumpig o. osund kuststräcka i Nicaragua, ö. Centralamerika, mellan floderna Wawa i n. o. Rama i s., huvudsakl. bebodd av småväxta o. mörkhyade indianstammar, mosquitos.

Möss, stad i s.ö. Norge, Östfold fylke, vid Oslofjorden. 17,000 inv. (1946). Cellulosa- o. konserverfabriker. Trävaruutförelse.

Mossa'medes [-desj], hamnstad i s. Angola, v. Afrika. Omkr. 5,000 inv. Järnvägsförbindelse inåt landet.

Mossdjur, Bryozo'a el. Ectoprocta, oftast till maskarna räknad grupp av små i vatten levande, vänligen kolonibildande djur, omgivna av ett olikartat, ofta förkalkat hölje, vilka tills, bilda ett mossartat överdrag på olika föremål, stenar, vattenväxter osv. Inom kolonien är ofta arbetsfördelning genomförd, i det att olika individer kunna vara utbildade för olika ändamål. Fortplantning genom ägg el. genom knoppning. I allm. havsdjur.



Mosse el. hö g m o s s e, benämning på våta samhällen av föga näringskrävande arter samt på den stundom mäktiga torv, som de under tidernas lopp bildat. De viktigaste i dem ingående arterna utgöres av tuvbildande vitmossor o. ris (rismosse) el. tuvduv (tuvdunsmosse) el. starr (starrmoss) osv. Av mindre starkt förmultnad vitmossorv framställes torvströ, starkare förmultnad användes som brännortv. Jfr Myr.

Moss'e, Rudolf (1843—1920), tysk bok- o. tidsningsförläggare, grundlade 1867 en annonsbyrå med filialer i alla Tysklands större städer o. äv. i utlandet, utgav Berliner Tageblatt (från 1872), Berliner Morgenzeitung (från 1889) o. Berliner Volkszeitung (från 1904).

Mossebo, kommun i s.ö. Västergötland, Älvsb. l. (past.adr. Tranemo); Tranemo landsf. distr.. Kinds o. Redvägs doms. 641 inv. (1947).

Moss'el bay [beQ, bukt på n. Västspetsbergen. Övervintringsplats för E. Nordenskiöldsls poläxsp. 1872—73.

Mossfynd, i torvmossar gjorda fynd av fornsaker, främst offergåvor.

Mossgarn el. ö g l e g a r n, yllegarn, i vilket trädarna spunnits så, att de bilda en tät följd av öglor. Användes till flossa-artad trikåvävnad.

Mossgruvfältet, järngruvor i Ljusnarsbergs kommun, Örebro l. Mest s. k. mullmalm.

Mosskonventionen, ett fördrag i Möss $\frac{14}{g}$ 1814, varigenom den valde norske konungen Kristian Fredrik (sedermera Kristian VII av Danmark) förband sig att sammankalla ett urtima storting, nedlägga kronan o. därefter lämna landet. Konventionen inledde unionsuppörelsen mellan Sverige o. Norge.

Moss'o, it., musikterm: rörligt.

Mossor, Bryophyta, växter tillhörande arkegoniaterna. Den könliga generationen högst utvecklad, den sporbildande (sporogonet), som lever i vävnadsförbindelse med o. som ett organ på den förra, består endast av en spor-

kapsel på ett längre el. kortare skaft. Indelas i två klasser: blådmossor o. levermossor.

Mossrot, art av örtsläktet *Peucedanum*.

Most, ojäst vin.

Most, ty. B r i i x, stad i n.v. Böhren, Tjeckoslovakien. 35,000 inv. (1947). I närh. brunkolsgruvor. Livlig industri.

Mostaert [måss'tart], Jan (omkr. 1475—>555 el. 56), nederl. målare från Haarlem, hovmålare i Bryssel hos Margareta av Österrike.

Mostagane'm, hamnstad i n. Algeriet, dep. Oran. 50,000 inv. (1947), varav 18,000 européer. Garnison. Export av vin, ull, boskap m. m.

Mos'tar, stad i Hrccegovina, Jugoslavien, vid fl. Narenta. 20,000 inv. (1931). Berömd vapen- o. läderindustri; vin- o. tobaksodling.

Mosul [måso'll]. 1. Område i n. Irak, före 1919 turkiskt. 91,000 kvkm, 553,000 inv. (1945). Petrolcumkällor. — 2. Huvudstad i M. l. vid Tigris. 60,000 inv. I närh. ruiner av det forntida Nineve. M., som redan på 900-t. var en betydande stad med livlig handel o. textilindustri (muslin), råkade på 1200-t. i förfall. Genom freden i Lausanne 1923 hänsköts frågan om gränsen mellan Turkiet o. Irak till förhandlingar mellan parterna, men då Turkiet vägrade avstå från M., drogs saken inför N.F., som 1925 bestämde, att staden jämte vilajetet M' skulle införlivas med Irak, o. genom ett fördrag 1926 avstod Turkiet definitivt M. till Irak.

Moszkowski [måš]-, Moritz (1854—1925), polsk tonsättare, verksam i Tyskland o. Frankrike, mest känd genom sina för piano skrivna spanska danser.

Mot, medeltida benämning på Ölands tingslag (Norra o. Södra motet).

Motala, stad i n.v. Östergötland, vid Motala ströms o. Göta kanals utlopp ur Vättern. 22,700 inv. (1918). Högre allm. läroverk. Epidemisjukhus. Turistort. Betyd. industri. Rundradiostation. Stått av Baltzar von Platen, utf. av Chr. Eriksson 1923. Stadsrättigheter 1881. Stadsvapen, se bild. Vi 1948 inkorporerades Motala landskommun o. Vinnerstads socken. — Namnet, som är känt sedan 1296 (dativ: *Motalum*), kommer av mot, 'vägmöte, mötesplats', 'helgedom, offerplats'.

Motala kraftverk, anlagt 1918—22 vid Motala ström, fullt utbyggt 1936. Åges av staten.

Motala landskommun i n.v. Östergötland, Östergötl. l.; Motala landsf.distr., Aska. Dals o. Bobergs doms. 12,072 inv. (1947). 'i '948 inkorporerad med Motala.

Motala ström, flod i Östergötland, avlopp för Vättern till Östersjön, har under större delen av sitt lopp ö. riktning, genomflyter sjöarna Boren, Norrbynsjön o. Roxen; delvis följer Göta kanal dess lopp. Längd: 100 km.

Motala verkstad, industrisamhälle i Motala landskommun, n.ö. om Motala. 6,057 inv. (1946). Mek. verkstad (anlades 1822 av B. von Platen) med grovplåtslageri o. plåtpressverk samt järnverk. Åges av AB. Motala Verkstad. Bolagsordn. antogs 1932 för AB. Lindholmen-Motala. Nuv. namn sed. 1936, då ett nytt bolag bildades för driften av Lindholmens varv (Göteborg). Aktiekap. 4 mill. kr. (1948). Tillverkning av lokomotiv o. vagnar, räls- o. trådbussar, ångpannor, fartesmaskiner, broar, lantbruksmaskiner m. m. Verkst. dir. O. Sahlin (sed. 1940).

Motbok, dets. som kontrabok. — Motbokssystemet el. Brattssystemet, system för rudsrycksförsäljning, enl. vilket endast viss kvantitet tilldelas samma person under viss tid o. anteckning därom göres i

motbok. Systemet är föreskrivet i gällande rudsrycksförsäljningsförfordning av '8/6 1937.

Motelektromotorisk kraft, i lindning inducerad spänning, motriktad den ursprungliga.

Motett' (av fr.), flestämig tonsättning för kör med upprepande av temat o. vanl. biblisk text.

Motherwell [maÄ^{oo}ell], stad i s. Skottland, grevsk. Lanark, nära fl. Clyde. 68,000 inv. (1946). Järn- o. maskinindustri. Kolgruvor.

Motilite't (av lat. *mo'tio*, rörelse), förmåga av rörlighet.

Motio'n (av lat. *mo'tio*, rörelse). 1. Kroppsövning, kroppsrörelse. — 2. Förslag, som framställs i beslutande församling av någon av dess medlemmar; i riksdagen förslag som väckes av riksdagsman i motsats mot kungl. förslag (p o s i t i o n). — Verb.: m o t i o n e'r a.

Moti'v (av lat. *move're*, sätta i rörelse). Psykol. Beveklsegrund, skäl, drivfjädr till en handling. — Mus. Den minsta, rytmiskt, harmoniskt el. melodiskt förhållande delen i ett musikaliskt tema. — Estet. Ämnet el. grundtanken i ett dikt- el. konstverk. — Jur. Lagmotiv, officiella utredningar o. yttranden under förarbetena till en lag. — Moti'v e'r a, ange motiv till; ange el. utrona nöjaktiga skäl för.

Motokultu'r, dets. som motorkultur.

Mo'tor (av lat. *move're*, sätta i rörelse), kraftmaskin, i dagligt tal vanl. endast om förbränningsmotor o. elektromotor.

Motoral'kohol, absolut alkohol, dvs. 99-procentig etylalkohol, använd som motorbränsle. Av. metylalkohol kan användas. Jfr Motyl.

Motorfordonsförordningen av 23/10 1936 (med sen. ändr.) innehåller föreskrifter ang. användande av motorfordon, varmed enl. förordningen förstås 'för färd på marken avsett, för person- el. godsbefordran el. för dragande av påhängsvagn inrättat fordon, som för framdrivandet är försett med motor o. icke löper på skenor, ävensom underrede till dylikt fordon (chassi)'.


Motorgenera'tor, sammanställning av två med axlarna ihopkopplade elektriska maskiner, en generator o. en motor, avsedd att tjänstgöra som omformare från likström av viss spänning till annan dyl. el. till växelström o. omvänt.

Motorise'rade trupper, trupper, som förflyttas med motorfordon o. strida till fots.

Motorisk (av motor), som avser el. sätter i rörelse. — Motoriska nerver, nerver, som påverka musklerna. — Motoriskt minne, minne, stödande sig på rörelseförmågelser i talapparaten. Jfr Minne.

Motorkanonbåt, snabbgående, mindre örlogsfartyg, framdrivet av motorer och bestyckat med några lätta pjäser. Blev under Andra världskr. använt i sjökriget kring kusterna, främst i Engelska kanalen och Medelhavet.

Motorskydd för elmotor består enbart av smältpropp el. av smältpropp o. automatisk maximalströmbrytare.

Motorskap, skåp, som innehåller alla för en elektrisk motors manövrering o. övervakning erforderliga organ samt säkerhetsanordningar.

Motortorpedbåt — i Sverige endast torpedbåt — med torpeder, sjunkbomber och radio utrustad, ytterst snabb motorbåt, avsedd för överraskande, ofta nattliga, anfäll mot större fientliga fartyg samt för ubåtsjakt.

Motorvagn, motorförsedd järnvägsvagn för gods o. passagerare.

de la Motraye [d'lamäträ'], Aubry (1674—1743), fransk forskningsresande, utgav bl. a. reseskildringar från Lapland.

Motreformationen kallas den rörelse inom rom.-kat. kyrkan efter den lutherska reformationen, som med fasthållande av kyrkans principer ville avskaffa missbruk o. skapa en inre

reformation. Dess program fastslogs på kyrkomötet i Trident 1545—63. I motreformationens tjänst trädde framför allt jesuitorden.

Motstånd. Fys. 1. Elektriskt (lednings-)motstånd *cl. resistan's*, det motstånd en kropp gör mot elektrisk likström, så att strömstyrkan får ett begränsat värde. Är enligt Ohms lag lika med kvoten mellan spänningsfallet i ledningen o. strömstyrkan. Enheten för motstånd är ohm (se d. o.). Motståndet hos en ledning är proportionellt mot längden o. omvänt proportionellt mot genomskärningsytan. Ett ämnes specifika motstånd el. resistivitet är motståndet i ohm hos en tråd av ämnet med 1 m längd o. 1 kvmm genomskärningsyta. Utgör en materialkonstant (silver 0.016, koppar 0.0175, järn 0.10—0.14, kvicksilver 0.95, kol 50—100), som dock ändras med temperaturen. Jfr Ledningsförmåga o. Impedans. — 2. Elektrisk apparat med oföränderlig el. reglerbar resistans (se x). Användes för att begränsa strömstyrkan i andra apparater, för att starta likströmsmotorer m. m. samt vid olika elektriska mätningar. Jfr Förkopplingsmotstånd o. Pådragsmotstånd.

Motståndsbromsning, sätt att bromsa elmotor genom att låta den arbeta som generator, matande ett därför inkopplat motstånd. Bromsverkan motsvarar den energi, som åtgår för generatordriften. Användes t. ex. vid spårvagnar o. hissar.

Motståndsmetaller, legeringar med högt specifikt motstånd, vilket endast obetydligt ändras med temperaturen. Manganin, konstantan o. nickelin användas till normaler (motståndsetalonger, jfr Reostat) vid motståndsmätningar, medan krom-nickel- o. krom-aluminium-järn-legeringar (t. ex. kanthal) på grund av värmebeständighet användas i elektr. värmeapparater (dock ej i ugnar för högsta temperatur, där endast platina, kol el. silnit o. dyl. komma i fråga).

Motståndstermometer, apparat för temperaturbestämning, som grundar sig på elektr. motståndets ändring med temp. Jfr Bolometer, Termoelement o. Pyrometer.

Mött, John Raleigh f. 1865, amerik. missionsman, ordf. i Kristliga studentvärldsförbundet 1926—47, generalsekr. i K. F. U. M:s internationella styrelse 1915—32. Erhöll hälften av 1946 års fredspris samt tillerkändes Prins Carl-medaljen s. å. Bl. arb.: *The evangelisation of the world in this generation* (1900).

Motta, Giuseppe (1871—1940), schweiz. katolsk-konservativ politiker, 1911—37 led. av förbundsrådet; president 1915, 1920, 1927, 1932 o. 1937. Ivrigt verksam inom N. F., för vars förbundsårsamling han var president 1924. M. var en glänsande talare o. framstod som Schweiz' mest uppskattade o. internationellt bekante statsman. Utrikespolitiskt företrädde han en orubblig schweizisk neutralitet.

Mottfjärilar, *Pyralidae*, artrik familj bland småfjärilarna med flera arter, vilkas larver uppträda som skadedjur, bl. a. mjölmottet, kvarnmottet, vaxmottet.

Motfi, finsk beteckning på inringad fientlig avdelning. Motsvarar på svenskt militärspråk *säck* el. *ficka*.

Mottl, Felix (1856—1911), österrik. tonsättare (operor, kammarmusik m. m.) o. dirigent, särsk. känd för sina framföranden av Wagners verk i München, Bayreuth o. New York.

Motto, it., tänkespråk; yttrande av en författare, använt som valspråk på titelbladet till en bok, som överskrift till ett romankapitel el. en dikt osv. för att därigenom antyda verkets innehåll el. syftning.

Mottrycksturbin, ibland kallad *avtappningsturbin*, arbetar utan kondensering. Avloppsången, vanl. av ett tryck högre än

atmosfärtrycket, användes för torkning, kokning m. fl. värmekrävande processer.

Mo'tu *pro'pio*, lat., »av egen drift»; av påven personligen utan kansliets medverkan utfärdad förordning el. dom.

Motvikt. *Mek.* En vid vridbara kroppar anbragt vikt, avseende att förlägga den gemensamma tyngdpunkten på själva vridningsaxeln, så att tyngdens verkan därigenom upphäves. — *El.tekn.* Kopparplåt el. -trådnät, till vilket en radioantenns jorderdning kopplas. Avpassas motviktens kapacitet lämpligt, blir antennen effektivare än genom jording medelst gas- o. vattenledningar. Motvikten nedgräves stundom men kan ofta med större fördel uppläggas isolerad över jorden.

Moty'l, motorbränsle, bestående av med bensin upplandad etylalkohol. I motyl 85 o. motyl 50 ingår 85 % råsprit resp. 50 % motoralkohol. Bensin med 25 % motoralkohol kallas lättbentyl.

Mouohe [tnosj], fr., fluga. Jfr Musch.

Mouches volantes [mos] våla'8f], fr., egentl. »flygande flugor», benämning på fläckar i synfältet, som likna flygande myggor, trådar osv. Beror på små grumlingar i främre glaskroppen.

Moulage [mola'sj], fr., av vax el. annat modellerbart ämne tillverkad avbildning, särsk. anatomisk.

Moulinégarn [moliné-] (av fr. *mouliner*, tvinna), garner tvinnade av två el. flera färdigspunna trådar av olika färg o. ofta olika kvalitet.

Moulin Rouge [mola's' ro'sj], fr., »Röda Kvarn», nöjeslokal på Montmartre, Paris, anlagd 1889, återuppförd efter brand 1923.

Moulin [mola'*=], huvudstad i dep. Allier, mell. Frankrike, vid fl. Allier. 22,000 inv. (1936). Fordom huvudstad i hertigdömet Bourbonnais.

Domkyrka, påbörjad 1480, färdig på 1860-t.

Moulmain [molmaj'n] el. **Maulmain**, handelsstad i s.ö. Burma. 66,000 inv. (1937).

Export av teaktrå, ris, bomull m. m.

Mounet-Sully [monä'sy'li], **Jean** (1841—1916), fransk skådespelare, den franska scenscens störste tragiker under senare delen av 1800-t.

Mounier [monje'], **Jean Joseph** (1758—1806), fransk politiker o. tidningsman, föreslog som medl. av Nationalförsamlingen 1789, att man ej skulle åtskiljas, förrän Frankrike fått en konstitutionell författning (»eden i Bollhuset»), men drog sig som monarkist redan följ. år tillbaka.

Mount [ma'nt], eng., berg, bergskedja.

Mountain Ash [ma'ntin aej], stad i s.ö. Wales, grevsk. Glamorganshire, vid fl. Cynon. 43,000 inv. Kolgruvor.

1. **Mountbatten** [ma'ntb2ettⁿ], **Louis** (1854—1921), britt, sjöofficer, förste sjölord. Han översatte 1917 sitt tyska namn Battenberg till Mountbatten med titeln markis av Milford Haven. Dotter till honom är kronprinsessan Louise av Sverige.

2. **Mountbatten**, lord **Louis**, earl of Burma, son till M. 1, f. 1900, eng. konteramiral (1946), broder till kronprinsessan Louise av Sverige. Chef för de kombinerade operationerna o. kommandos mars 1942, med vilka han utförde djärva landstigningsförsök på de norska o. franska kusterna. Deltog i de allierades landstigning i Nordafrika nov. 1942 samt i Siciliens invadering juli 1943. Från aug. s. å. överbefälh. i s.ö. Asien, där han framgångsrikt ledde fälttåget mot japanerna i Burma. Som vicekung i Indien



mars—aug. 1947 förde M. förhandlingar med kongresspartiet o. muhammedanerna om det britt. maktöverlämnandet. Blev vid Indiens delning i % s. å. generalguvernör i Indiska unionen, vilken post han lämnade juni 1948. M. utnämndes juli s.å. till chef för första kryssareskadern i Medelhavsflottan.

3. **Mountbatten**, Philip, f. 1921, systerson till M. 2, till 1946 prins Philip av Grekland, därefter engelsk medborgare, sed. 1947 hertig av Edinburgh (se d. o.).

Mount Cook [ma^{nt} kokk], högsta berget på Nya Zeeland, vid Sydöns v. kust. 3,764 m. Glaciärer.

Mount Elgon [ma^{nt} eH'gⁿ], slocknad vulkan i Britt. Ostafrika. 4,230 m. Utforskades 1920—22 av svenskarna Loven, lindblom, Th. o. R. Fries.

Mountevans [m.a^{nt}tev^vns], lord Edward Ratcliffe (förel 1945 s. R. Evans), f. 1881, eng. sjöofficer, deltog i Scotts sydpolsfärd 1909—13 o. hemförde expeditionen till England, sed. Scott omkommit. Sänktes under Första världskr. 1917 sex tyska jagare. Amiral 1936. Insp. för civilförsvaret i London 1939—45.

Mount Everest [ma^{nt} evv^{rest}], världens högsta berg, i s. Himalaya, på gränsen mellan Tibet o. Nepal. 8,840 m ö. h. (möjl. högre). Tre toppar. Högsta toppen ännu ej bestigen. En eng. expedition nådde 1924 upp till 8,574 m (en avdelning sågs på 8,604 m böjd men omkom).

Mount Hamilton [ma^{nt} hsemm/ilfn], berg i Kalifornien, v. För. Stat., med berömt observatorium (Lickobservatoriet). 1,283 m.

Mount Logan [ma^{nt} lã^gn], högsta bergstoppen i Canada, nära Alaskagränsen. 5,948 m.

Mount McKinley [ma^{nt} m^{kinn}H], högsta berget i Nordamerika, i Alaskabergen, n.v. För. Stat. 6,187 m. Första ggn bestiget 1913. Bildar tills. med omgivningen McKinley National Park. 7,820 kvkm.

Mount Mitobell [ma^{nt} mits^ol], Mitchell Peak [pi^k] el. Black Dome [btekk dãm], högsta toppen i Black Mountains, ö. För. Stat. 2,045 m.

Mount Morgan [ma^{nt} mã^gn], stad i Queensland, Australien. Omkr. 4,500 inv. Förr ett av de mest givande austral. guldfälten.

Mount Morrison [ma^{nt} mã^{rr}'isⁿ], jap. Niitakayama, högsta berget i Japan, på ön Formosa. 4,370 m.

Mount Palomar [ma^{nt} pasll'oma], berg S.ö. om Los Angeles, Kalifornien, För. Stat., med stort nytt observatorium, vilket har världens största spegteleskop (5 m öppning), färdigbyggt 1948.

Mount Rainier [ma^{nt} reⁿiⁿ], slocknad vulkan i staten Washington, För. Stat. 4,391 m ö. h. Nationalpark.

Mount St. Elias [ma^{nt} s^{nf} ilaj^os], berg i n.v. Canada, nära Alaska. 5,520 m.

Mount Snästa [ma^{nt} s^{fess}'t^o], topp i Kasadbergen, v. Nordamerika. Glaciärklädd, slocknad vulkan. 4,386 m.

Mount Townsend [ma^{nt} ta^{ons}nd], högsta toppen i Australalperna, s.ö. Australien. 2,241 m.

Mount Vernon [ma^{nt} v^onⁿ], stad i ö. För. Stat., utanför New York, till vilken den kan anses som fyrstad. 67,000 inv. (1940). Industri.

Mount Whitney [ma^{nt} ojtni], högsta berget inom För. Stats huvudområde, i s. Sierra Nevada, Kalifornien. 4,540 m.

Mount Wilson [ma^{nt} 'ill'sn], berg i Kalifornien, v. För. Stat., vid staden Pasadena. 2,030 m. På M. ligger ett 1904 anlagt berömt observatorium, före Mount Palomar världens bästa.

Mouscron [mokrãm^{**}], stad i v. Belgien,

prov. Väst-Flandern. 35,000 inv. (1946). Textilindustri.

Mousse'ra, dets. som mussera.

Moutarde [motard'], fr. senap.

Mouthie [mo'ti], by i s.v. Frankrike, dep. Dordogne. I närheten en grotta med lämningar från äldre stenåldern o. med hållristingar.

Mo'winckel, Johan Ludvig (1870—1943), norsk skeppsredare (Bergen) o. vänsterpolitiker, led. av stortinget (med avbrott) från 1906, utrikesminister 1922—23, stats- o. utrikesminister 1924—26, 1928—31 o. 1933—35. Förespråkare för nordiskt samarbete.

Movippa, art av örtsläktet Anemote.

Mo'vitz (omkr. 1720—79), urspr. perukmakare, lät 1741 värva sig till artillerist o. tog 1763 avsked. Bellmansfigur.

Mozambique [-bi'ke], dets. som Mosambik.

Mozara'ber (av arab. musta'riba, främlingar bland araberna), benämning på de kristna i Spanien under det arab. våldets tid.

Mozart [mã'ts], Wolfgang Amadeus (1756—91), österrik. tonsättare, en av musikhistoriens mest mångsidiga. Företog vid unga år vidsträckt konsertresor tills. m. sin fader o. syster, blev vid 14 års ålder kapellmästare hos ärkebiskopen av Salzburg o. 1787 kejsler. tonsättare i Wien. M. efterlämnade en oerhört rik samling kompositioner, varibland särsk. märkas operorna *Figaros bröllop* (1786; Sthlm 1821) o. *Don Juan* (1787; Sthlm 1813), sångspelen *Enleveringen ur Serailen* (1782; Sthlm 1814) o. *Trollflöjten* (1791; Sthlm 1812), 41 symfonier, violinkonserter, kyrkomusik samt *Requiem*, fullb. av Sussmayer. — I M:s födelsestad Salzburg grundades 1842 stiftelsen Mozarteum med museum, konsertskola m. m., vilket förstördes vid ett allierat bombanfall okt. 1944.



Moän, annat namn på Själevadsån.

M. P., förkortning för eng. member of parliament parlamentsledamot.

M. P., förkortning för fr. mains propres, egna händer, föreskrift om att något skall avlämnas till mottagaren personligen (t. ex. telegram).

m. p., förkortning för lat. ma'nu pro'pria, egenhändigt.

mp, förkortning för tnezzopiano.

Mpongwe, annat namn på bantufolket Fan.

Mr. [miss^tÖ], M. r. s. [missⁱs], förkortningar, framför namn, för eng. mister, herr, o. mistress, fru.

MRP, förk. för Mouvement Republicain Populaire, borgerligt franskt centerparti, ursprungl. en gren av motståndsrörelsen under den tyska ockupationen. Blev vid valen 1946 det näst största partiet i nationalförsamlingen men gick starkt tillbaka vid kommunalvalen okt. 1947. Jfr Bidault.

M. S., förkortning för lat. memo'riae sac'rum, helgat åt minnet (i inskrifter).

Ms, plur. M s s, förkortning för manuskript.

Ta, s., förkortning för it. ma'no sinisfra, vänstra handen (musikterm).

MS förkortning för eng. motor ship, motorfartyg.

m/s, förkortning för meter per sekund.

Msc, förkortning för manuskript.

M.Sc., förkortning för eng. Master of Science. Msjatt'a (Mshatt'a), slottsruin i Transjordanien, s.ö. om Amman, antagl. från omkr. 700 e.Kr. Fasaden, till en del förr i Berlin, var rikt smyckad med ornament av klassisk o. orientalsk, islamitisk, karaktär.

MsTh, kem. tecken för mesotorium.

Mt (plur. M t s), förkortning för eng. *mountain*, berg (i geograf. namn).

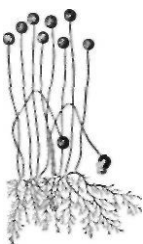
Mt, förkortning för *majestät*; förkortning för *fr. mont*, berg (i geograf. namn).

Mucila'go (av lat. *mu'cus*, slem), tjockflytande växt-lem. som inår i vissa läkemedel.

Muci'ner (av lat. *mu'cus*, slem), föreningar mellan glykosamin o. olika äggviteämnen. Inår i spott samt i slem från kroppens slemhinnor. Jfr Mukoider.

Mucius Scaevola, »den vänsterhånte». 1. Enl. sågen en romare, som vid ett försök att döda den etruskiske konungen Porsena blev tillfångatagen o. därvid visade sitt mod genom att förbränna sin högra hand. — 2. Putallus M., rom. jurist o. talare på 100-t. f.Kr., utgåv översteprästernas krönika.

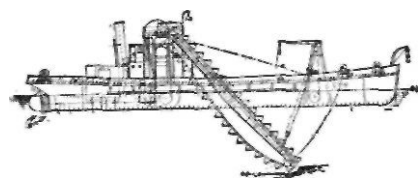
Mu'cor, algsvampsläkte (*Phycomycetes*). Flera arter allmänna som mögel på multande växtdelar, gödsel osv. Förökas genom sporer, som bildas i kulformade sporgömmor. Några äga förmåga att försockra stärkelse o. att förjasa socker till alkohol. Af *Rouxii* användes sålunda för alkoholfärgställning i stort. (Se bild.)



Mudania, stad i Turkiet, vid S. kusten av Marmarasjön. Omkr. 6.000 inv. I M. undertecknades 10/1, 1922 ett stillståndsfördrag mellan Turkiet o. ententen.

Mudder (av eng. *mud*, gytta), jord, uppgrävd från sjöbotten.

Mudderverk, flytande maskinell anordning för upptagning, muddring, av det lösare bottenlagret i sjöar, kanaler o. dyl. Mudderverk består antingen av en kring trissor rörlig, Slutet (ändlös) kedja med skopor i rad, vilka drivas i kringgående rörelse av motor, p a t e r



nosfer mudderverk (se bild), el. av en lyftkran med gripskopa el. av pumpverk med kraftigt sugrör, sugmudderverk.

Muddhal, slemöppning, mindre än manhål (se d. o.).

Muddusområdet, skogs- o. myrland kring Muddusjöarna o. Muddusjokk, ö. om Porjus, vilket sfsom Sveriges ojämförligt största orörda vildmark inom barrskogsregionen (5 kvmil) 1942 blev M. nationalpark.

Mudi'r, arab., i Egypten styresmannen över en provins, mudirije.

Mudros, hamnstad på ön Lemnos, Grekland, i Egeiska havet. I M. avslöts 30/10 1918 vapenstillstånd mellan Turkiet o. ententen.

Muelich [my'li9], Hans (1516—73) tysk konstnär, ornamenttecknare o. miniatyrmålare. Utförde äv. altartavlor (bl. a. i Solna kyrka).

Muff (urspr. av lty. *tnuffeln*, hölja in). 1. Vanl. av pålsverk förärdigad klädespersedel, vari båda händerna kunna instickas till skydd mot kyla. — 2. Rörformad detalj kring skarvar på kablar (som skydd), axlar och rör (för fastkoppling). Rörmuffar äro ofta invändigt gångade o. kunna bestå av en utvidgning av ena rörändan.

Muffat [moff-], Georg (1645—1704), tysk organist o. tonsättare, införde den franska stilen i Tyskland. Skrev orkestersviter (*Florilegium*, 1695—98) o. högt uppskattade orgelstycken.

Muffelugn, ugn, som är försedd med en insats, m u f f e l, som på alla sidor (utom vid ugnsluckan) omsluter däri placerat gods. Detta värms sålunda utan att nås av förbränningsgaserna, som besträffa muffelns yttertidor. Användes, då förbränningsgaserna innehålla för godset skadliga ämnen el. då fuktighetshalt el. sammansättning av den godset omgivande atmosfären måste behärras. I vissa fall kan äv. jämnare temperatur erhållas.

Muffkoppling, se Muff o. Axelkoppling.

Mufflon, *Ovis montanus*, Europas enda vildfår, från Sardinien o. Korsikas bergstrakter. Gumsen omkr. 70 cm hög, rödbrun, med stora spiralvridna horn. Jagas ivrigt med fara för utrotning. I v. Asien finnas närbesläktade former. (Se bild.)



Mufti (arab., »som avger utlåtande»), muhammedansk ämbetsman, som tolkar rättsliga o. teologiska spörsmål. I Jerusalem företrädde araberna av en stormufti, vilket ämbete med Haj Amin El Husseini (f. 1893) äv. fick politisk betydelse. II. blev 1921 stormufti, 1922 ordf. i högsta muhammedanska rådet o. 1936 ledare för arabiska högre utskottet. Förslagen taktiker o. fulländad intrigör stod H. vid mitten av 1930-t. som Palestinaarabernas obestridade ledare, sedan han manövrerat ut den om makten rivaliserande Nashashibifamiljen. H., som var den drivande kraften bakom den arabiska upprörelsen, måste efter oroligheterna 1937 fly till Syrien. Efter att ha stött Rashid Alis pro-fascistiska kuppförsök i Irak 1941 begav sig H. först till Iran, sedan till Tyskland. Arrestades av fransmännen 1945 men lyckades 1946 fly till Egypten. 1947—48 organiserade H. från Syrien Palestinaarabernas motstånd mot FN:s beslut att dela Palestina i en judisk o. en arabisk stat.

Mugg. Veterinärmed. Inflammation i huden på nedre delen av benen hos hästar o. nötkreatur, förorsakad av väta o. orenlighet.

Muhammed el. Mo h a m m e d (omkr. 570—632), islams grundläggare. Urspr. köpman kom M. vid 40 års ålder till insikt om sin profetiska kallelse genom en rad av gudomliga uppenbarelser, vilka nedskrevs o. senare samlades till Koranen. Misstrodd i sin hemstad, Mecka, företog M. med några få trogna en utvandring, den s. k. hidjran, till Medina 622, med vilket år den muhammedanska tideräkningen börjar. Här utbildade han sin lära religiöst o. politiskt, vann allt flera anhängare o. kunde 630 som segrare återvända till Mecka. Vid sin död hade M. hela Arabien under sitt välde. Han efterlämnade flera döttrar men inga söner. Jfr Islam.

Muhammed, turkiska sultaner. — Muhammed I (1387—1421), son till Bajasid I, blev efter strid med sina bröder ensam härskare 1413.

— Muhammed II den store (1429—81), sonson till M. I, son till Murad II, dennes efterträdare 1451, erövrade Konstantinopel 1453, vilket medförde det bysantinska rikets undergång, samt kämpade med framgång på Balkanhalvön mot Venedig o. mot tartarkhanen på Krim. — Muhammed III (1567—1603), son till Murad III, dennes efterträdare 1595, förde ett olyckligt krig mot Österrike. — Muhammed IV (1641—92), son till Ibrahim I, dennes efterträdare 1648, avsattes på grund av

olyckorna i striden mot Venedig o. Österrike, sedan ett uppror utbrutit i Konstantinopel 1687. — *M u h a m m e d V* (1844—1918), sultan 1909, gynnade det ungturkpartiet. — *M u h a m m e d VI* (1861—1926) broder till M. V., dennes efterträdare 1918, av satt nov. 1922. Den siste sultanen.

Muhamm'ed Ah'med (1848—85), reformator ('mahdi') o. upprorsledare i Sudan, befriade landet från eng. trupper ('Mahdiuppröret') o. intog 1885 Khartum, varvid dess försvarare Gordon dödades. Jfr Gordon.

Muhamm'ed Ali' (1769—1849), *vicekonung av Egypten*, tillintetgjorde mamlukerna 1811 understödde turkarna mot de upproriska grekerna men råkade i konflikt med Mahmud II o. besatte Syrien (1831—32).

Muhamm'ed Ali' (1872—1930), *shah av Persien* 1907, störtades genom en revolution 1909. Muhammed Ali' pascha, egentl. Karl Detroit (1827—78), turk. militär o. diplomat av tvsk börd, 1877 överbefälh. över Donauarmén. Mördad.

Muhammedanism', dets. som islam. — Muhammed a'n. anhängare av muhammedanismen. Muhammedanska förbundet, dets. som All-India Moslem Leaguc. Jfr Jinnah o. Pakistan.

Muhammedansk konst, kallas äv. islamisk el. arabisk konst; bygger på hellenistiska, bysantinska, sassanidiska samt flera andra kulturella förutsättningar, men äger det oaktat en abstrakt egenartad karaktär. Huvudsakl. har den manifesterat sig i byggnadskonst o. konstslöjd (oädlä metaller, religionen förbjöd nämligen guld o. silver, keramik, glas, träsnidrier o. textilier). Det abstrakta o. logiskt klara i form o. uppfattning äro utmärkande drag. I ornamentiken dominerar den starkt stiliserade bladranken (arabesken) o. de geometriska motiven i ytbetonade evighetsmönster. Bokstäverna hava dekorativt karaktär. I motsats till den klassiska konsten söker man det måleriska i stället för det konstruktiva. Typiska äro de små bågar, som förenar hörn cl. ytor. I Persien utbildades medresen, ett slags teologisk skola, i form av ett förlängat komplex, o. en ny typ av moské, fredagsmoskén. Betydelsefull var äv. gravbyggnaden i form av kupolgrav eller torn. I det 1453 erövrade Konstantinopel inspirerade Hagia Sofia till en märklig byggnadsverksamhet. — Äv religiösa skäl förekom måleriet sällan. Ett märkligt undantag utgöra miniatyrerna från Herat (14—1500-t.).

Muhamm'ed ibn Tumart, d. n 30, arab. härskare o. sektstiftare, grundare av Almohadernas valde i n. Afrika.

Mukama's, små bågar i trä el. stucc, som i den muhammedanska konsten förenar hörn o. ytor.

Muk'den, kin. Feng - Tien-fu, stad i Mandjuriet, vid fl. Hunho. *i mill. inv. (1940). Statsuniv. Vid M. finnas de kin. mandjukeskras gravar. Viktigt handelsstad. ¹⁹¹⁵1905 stod där ett för Rysk-jap. kriget avgörande slag. Efter Japans sammanbrott 1945 var M. en kort tid besatt av ryssarna.

Mukoi'der, med muciner närbesläktade ämnen i brosk m. m. Jfr Kondroitinsvavelsyra.

Muko's (av lat. *mu'cus*, slem), slemmig. Mula el. *m u l d j u r*, bastard av äsnehingst o. häststo, liknar mest hästen, men öron o. svans påminna om åsnan. Större o. starkare än åsnan o. hårdig som denna, därför i Södern mycket använd. Jfr Muläsna.

Mularp, kommun i ö. Västergötland. Skarab. l. (past.ädr. Aslätt); Vartofta landsf.distr., Vartofta o. Frökinds doms. 130 inv. (1947).

Mulatt' (av sp. *mulato*, egentl. muläsna), avkomling av vit o. neger.

Mulbete, kreatursbete på ohägnad mark.

Mulde [moll'-], biflod fr. v. till Elbe, s. Tyskland. 124 km. Utfaller vid Dessau. Ej segelbar. Mule, den hårlösa delen av överläppen hos nötkreaturen.

Mulge'dium, örtsläkte (fam. *Compositae*), 25 arter i Europas, Asiens o. Nordamerikas tempererade delar. Högvuxna. Blad parclade med stor trekantig ändlik el. hela. Korgar blå cl. vita, i toppställd klase el. kvast. Af. *alpVnum*, tolta, intill 2 m hög, ej sällsynt i örtrika skogstyper i Norrland.

"Mulhacén [molabenn'], högsta toppen i Spanien, i Sierra Nevada. 3,478 m.

Mulhouse [mylo's], tv. Mii l h a u s e n, stad i Elsass, i fr. dep. Haut-Rhin, vid fl. Ill o. Rhen-Rhône-kanalen. 88,000 inv. (1946). Stor bomullsindustri. — Gammal stad, under medeltiden riksstad, tillhörde Schweiz 1648—1798, därefter Frankrike till 1871, då den tillföll Tyskland, 1919 åter fransk.

Mulje'rade konsonanter, konsonanter, som innefattat ett j-aktigt ljud, ex. spanska » o. //. Muljör' el. få l l j a r m, inrättning för fällande av ankare m. m.

Mull uppstår vid snabb o. fullständig förmultning av växt- o. djurrester på marken. Övergår utan skarp gräns i underliggande mineralljord. Näringsrik jordmån med ört- o. gräsrik vegetation; är särsk. vanlig i kalktrakter.

Mull [mall], skotsk ö, näst Skye den största av de inre Hebriderna. 909 kvkm, 5,000 inv. Färdel, fiske. Hamn- o. huvudstad: Tobermory.

Mullbärsträd, arter av trädsläktet *Morus*. Muller [mall'], H e r m a n n, f. i 80, amerik. ärfvlighetsforskare, prof. i biologi vid Indiana University, Bloomington, sed. 1939. Erhöll 1946 års nobelpris i fysiologi o. medicin för upptäckten, att mutationer kunna framkallas genom röntgenstrålning.

Muirenrupkulturen, dets. som Maglemosekulturen.

Mullfjället, fjällparti i v. Jämtland, 1,031 m. Mullhyttan, municipalsambälle i Närke, Kvistbro kommun. 589 inv. (1947).

Mullmalm, mullformig el. vid gruvbrytningen till mull sönderfallande malm.

Mullskopa, av hästar draget redskap för utspridning av jordhögar på åkerfält.

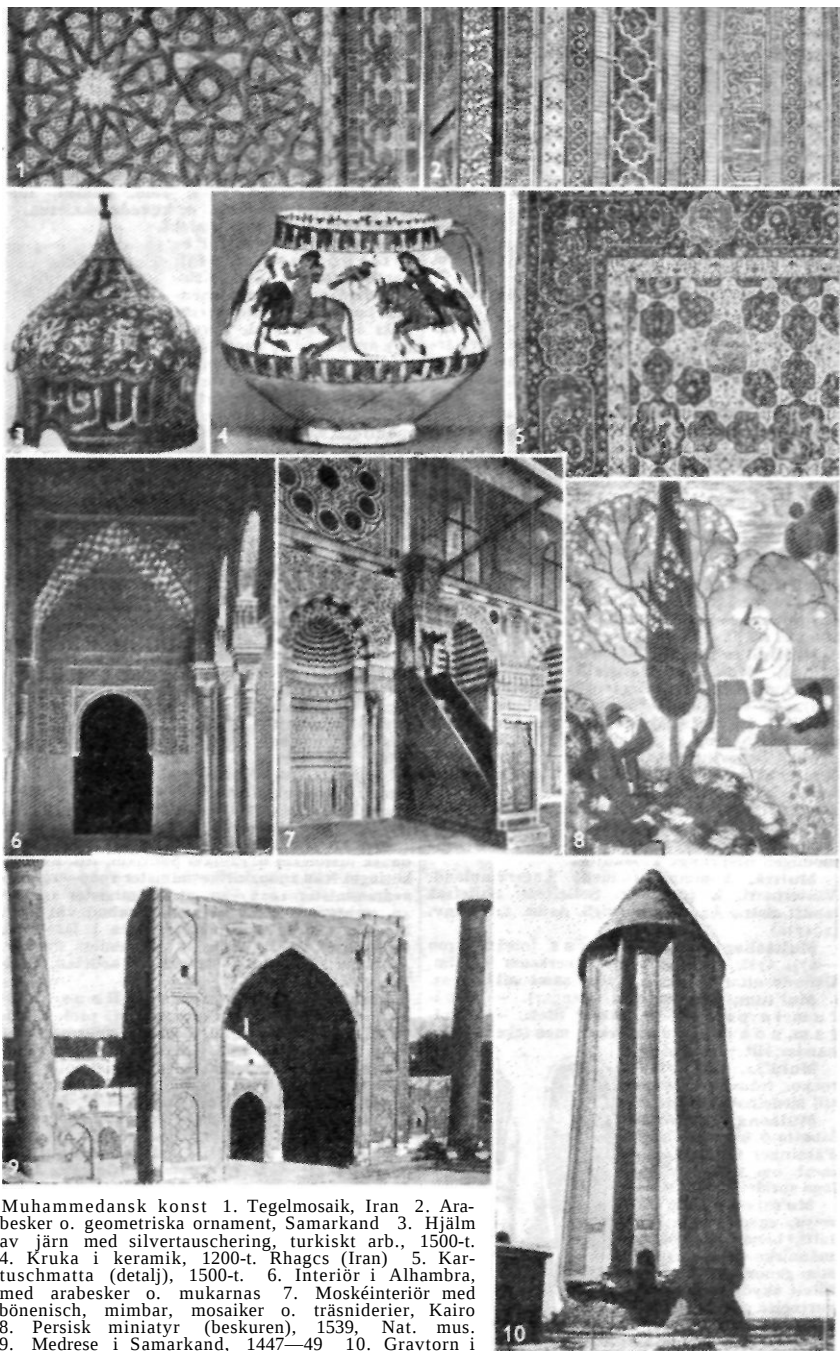
Mullsork, dets. som vattensork.

Mull'us, *Mullus surmuWus*, en ända sedan de gamla romarnas tid mycket eftersökt, särdeles välsmakande taggfenig benfisk, mönjeröd med 3—4 långsgående gula sidobaud. Längd omkr. 40 cm. Medelhavet o. Atlanten. Sällsnt vid vår västkust.

Mullvadar, *TaVpidae*, familj bland insektätarna. Små djur med tjock, cylindrisk kropp, förkrympta ögon o. skovellika framfötter. Äro anpassade för ett underjordiskt levnadssätt. Hit hör mullvaden, *TaVpa europaea*, svartgrå. Lever av daggmask, ollonborrlarver o. dyl., ytterligt glupsk. Europa o. Asicu, hos oss upp till Västergötland, talrikast i Skåne.

Mullvadssyras, *GryllotaVpa vulga'ris*, stor, gräshoppliknande, grävande rätvinge, upp till 55 mm; frambenen ombildade till starka grävredskap. Allmän i mell. o. s. Europa, sällsnt i s. Sverige.

Mul- och klövsjuka, ytterst smittosam nötkreaturs- o. svinssjukdom med hastigt förlöpp, yttrande sig i inflammation i slemhinnan så tungan, tandköttet o. läpparnas insida iamt omkring klövar o. spenar. Inkubationstid j—7 dagar. M. har hittills bekämpats genom nassnedslaktning av angripna djurbesättningar på statens bekostnad ('stamping-out-metoden') o. genom viss isolering av platser, där sjukdomen härjar. Något tillförlitligt bote-medel finnes ej. Sjukdomen angriper stundom människor men är farlig endast för små barn,



Muhammedansk konst 1. Tegelmosaik, Iran 2. Arabesker o. geometriska ornament, Samarkand 3. Hjälm av järn med silvertauschering, turkiskt arb., 1500-t. 4. Kruka i keramik, 1200-t. Rhages (Iran) 5. Karuschmatta (detalj), 1500-t. 6. Interiör i Alhambra, med arabesker o. mukarnas 7. Moskéinteriör med bönenisch, mimbar, mosaiker o. träsniderier, Kairo 8. Persisk miniatur (beskuren), 1539, Nat. mus. 9. Medrese i Samarkand, 1447—49 10. Gravgård i Gunbed-i-Kabus, 997 (Iran).

Mulseryd, kommun i n.v. Småland, Jönk. 1. (past.adr. Bottnaryd); Mo landsf.distr., Tvcta, Vista o. Mo doms. 614 inv. (1947).

Mulstek, ett enkelt halvslag om ett föremål med rep, vars enda ändra är fast.

Multan [molta'n], stad i Pakistan, prov. Väst-Punjab, 133,000 inv. (1941). Textilindustri. Livlig handel.

Multe fiskar, familj o. underordning bland benfiskarna med talrika arter i varma o. tempererade hav. Vid vår västkust är den tjockläppade multen, *Mugil che'lo*, täml. sällsynt; längd omkr. 75 cm.

Multer, m y 11 o r, hjortron.

Multi-, lat., niång-

Multiform' (av lat. *mul'tum*, mycket, o. *for'ma*, gestalt), månggestaltad.

Multipe'l (av lat. *mul'tip'us*, mångfaldig), mångfald.

1. Multi'peltelefo'ni', överföring av flera samtal på samma ledning. För samtalen användas härvid olika bärfrekvenser, på vilka resp. talfrekvenser moduleras. Genom att mottagarna är avstämda för resp. bärfrekvenser, blir mottagningen fri från störningar av de andra samtalen.

Multipl'icera, utföra multiplikation, mångfaldiga.

Multiplikand', det tal, som vid multiplikation mångfaldigas. Jfr Multiplikator.

Multiplikatio'n (av lat. *multiplicatio*, mångfaldigande), ett av de fyra räknesätten, bildandet av två tals produkt, dvs. av ett nytt tal, som utgör en uppgiven mångfald av ett givet tal. Gångse regler för multiplikationens utförande grundas på inlärandet av de i den s. k. multiplikationstabellen sammanställda produkterna av de hela talen från 1 till 9. Multiplikationstecken är • eller x.

Multiplika'tor (av lat. *multiplica're*, mångfaldiga). *Mat.* Den mångfald man vid multiplikation bildar av ett givet tal (multiplikanden). — *Fys.* Aldre form av galvanometer med astatisk magnetnålssystem. — Anordning för upprepade ökning av en given elektr. laddning.

Multituberkula'ter (av lat. *mul'ti*, många, o. *tubercula*, små knölar), äldsta kända däggdjur från triasperioden med kindtänderna försedda med talrika, i 3 längsradar ordnade knölar, därav gruppens namn. Ha visats stå kloakdjuren (näbbdjuret o. myrpiggsvinet) nära; voro förmodligen ursprungl. kloakdjur.

Multrä, kommun i mell. Ångermanland, Västernorr. 1. (past.adr. Sollefteå); Sollefteå landsf.distr., Ångermani. mell. doms. 1,136 inv. (1947).

Multscher [molts'-], H a n s (omkr. 1400—67), tysk konstnär, mest verksam i Ulm. Utförde altartverk i trä o. sten samt målningar.

Multum, lat., »mycket (pengar)». — Multum in par'v o, »mycket i litet». — Multum, n o n m u l t a, »mycket, men icke många-handa»; »litet, men gott».

Mulu'ja, flod i Marocko, från Stora Atlas till Medelhavet. 520 km.

Mulåna, -bastard av åsnesto o. hingst av häst. Påminner till det yttre mest om åsnan o. har föga spridning. Jfr Mula.

Mum'ie (av arab. *mu-miya*, egentl. beck, asfalt), benämning på en människo- el. djurkropp, som genom balsamering blivit skyddad från förruttelse. De flesta mumier ha anträffats i gamla egypt. gravar. De äro omsorgsfullt inlin-

dade, försedda med en praktfull utrustning o. inlagda i ett målat, efter kroppen format, styvt hölje, som insatts i en el. flera kistor (se bild å föreg. spalt).

Mumiebagge, dets. som pillerbagge.

Mumifi'e'ra, förvandla till mumie. — M u m i f i k a t i o'n, förvandling till mumie; vetenskapligt namn på torr brand. Jfr Brand.

Munima, egentl. ett mörkt öl, uppkallat efter en bryggare Mummie i Braunschweig (1492); num. blandning av porter, öl o. socker m. m.

MumirTius, E u c i u s, rom. konsul, för-störde Korint 146 f.Kr. o. kuvade akaierna.

Munart, dets. som dialekt.

1. Munch [mongk], P e t e r A n d r e a s (1810—63), norsk historiker, prof. i Kristiania 1841. M:s monumentala huvudarbete *Det norske folks historie* (8 bd, 1851—63) är ett av de yppersta i nordisk vetenskap. (Se bild.)

2. Munch, A n d r e a s (1811—84), norsk författare. Norges mest typiske romantiker, skrev vek o. stämningfull naturlyrik (*Nye digte*, 1850, *Sorg og trøst*, 1852) o. känslosamma skådespel (*Kong Sverres ungdom*, 1837).

3. Munch, E d v a r d (1863—1944), kusins son till P. A. M., norsk målare, föregångsman



inom det moderna, internationella måleriet med ämnen från kärlekslivet o. döden av starkt emotionell art. Han ägde skarp karakteriseringsförmåga o. kraftig, stundom brutal kolorit (*Pd bron*, se bild). Ett flertal porträtt. Betydande grafiker. Han är bäst repr. i Nasjonalgalleriet i Oslo; i Sverige i Thielsska galleriet. Dekorativa mål. i Oslo univ:s aula (fullb. 1916). Monografi av Rolf Stenersen 1944.



Munch [mongk], P e t e r (1870—1948), dansk historiker o. radikal politiker, led. av Folketinget från 1909, inrikesminister 1909—lo, försvarsminister 1913—20, utrikesminister 1929—40, upprepade gånger danskt ombud vid N.F. M. var den främste företrädaren i Danmark för en negativ ståndpunkt till landets försvar. Författade ett flertal historiska arbeten, däribland läroböcker.

Munch-Petersen [mongk-], H a n s V i l h e l m (1869—1934), dansk jurist, prof. i Köpenhamn från 1901. M. deltog i reformarbetet inom det danska rättsväsendet o. i det samnordiska lagstiftningsarbetet. Vetenskaplig förf. (*Den danske Retspleje*, 5 bd, 1917—19, m. fl.).

Muncie [mann'sj], stad i Indiana, ö. mell. För. Stat., vid White River. 50,000 inv. (1940). Nafureaskällor. rIn— o. järnindustri.

Munch af Fulkila, A d o l f F r e d r i k (1749—1831), greve, hovman, Gustav III:s gunstling, åstadkom 1775 ett närmande mellan konungen o. hans gemål, vilket gav upphov till rykten om M:s förhållande till drottningen. Inblandad i en sedelförfälskningsprocess måste han 1792 lämna Sverige o. levde till sin död i Italien.

Munch af Rosenschöld, E b e r h a r d Z a c h a r i a s (1775—1838), läkare, riksdagsman, omfattade med hänförelse franska revolutionens idéer. Införde vaccinationen i Sverige.

Muncktell, J o h a n F r e d r i k (1764—



1848), präst. Utgav *Westerås stifts herdaminne* (3 dir, 1843—46). M. var fader till Johan Munktehl.

Mund, egentl. hand, husbondeväldet, husfaders makt enl. forngermansk rätt.

Mun'da, fornrom. koloni i s. Spanien, bekant genom Caesars seger över Pompejus' söner år 45 f-Kr.

Munde'ring (lat. *munda're*, göra snygg), soldats beklädnad o. personliga utrustning.

Mun'dus vult de'cipi, er'go decipi-a'tur, lat., »världen vill bedragas; må den då bli bedragen».

Mungiga, musikinstrument, bestående av ett hästskeformigt böjt järn, mellan vars ändar en rörlig stältunga är inklämd. Instrumentet begagnas mest som leksak. (Se bild.)



Mung'o, *Herpes' te mun'go*, en i s. Asien

förekommande liten, långsträckt, gräspräcklig mangust. Lever av olika smärre djur, mest känd som glasögonormens oblidliga fiende.



Munharmo'nika, munspel.

Muni [mjo'ni], Paul, eg. Muni Weisenfreund, f. 1897, amerikansk filmskådespelare av österrik-judisk härkomst. Stor karaktärs-skådespelare, bl. a. i *Louis Pasteur* (1936).

Municipa'l (av lat.), som har avseende på en kommun.

Municipalköping, köping, som undantagsvis ej utgör egen kommun utan är municipalsamhälle.

Municipalsamhälle (av *municipium*), samhälle på landet, som utan att bilda egen kommun själv vårdar de angelägenheter, som ha med ordning, hälsovård o. dyl. att skaffa. Beslutanderätten utövas på municipalsamhället. Förvaltning o. verkställighet handhavas av municipalsamhällets styrelse. M. äger rätt upptaga municipalskatt.

Municipium, lat., i det gamla Rom benämning på en italiisk kommun under Roms överhöghet men med kommunal självstyrelse.

Mu'nin o. Hugin, »minnet o. tanken», i nord. myt. två korpar, Odens kuskapare.

Munk (av grek. *monako's*, egentl. »ensam»), manlig medl. av klostersamfund; förpliktar sig efter novisäret till celibat, fattigdom o. lydnad.

Munk, flottyrkokt bakverk av vetedeg.

Munk, Kaj (1898—1944), dansk präst o.

dramatiker, kyrkoherde i Vedesö, Jylland. M. slog 1931 igenom med *Cant*, ett drama om Henrik VIII i Shaksperestil om egenyttnan under statsintressets täckmantel. Hans främsta verk är *Begyndeisen var Ordet* (1932), ett mirakelspel i modern bondemiljö, som äv. filmatiserats. De viktigaste följande verken äro *En idealist* (om Herodes, uppf. 1928), *Sejren* (om Mussolini, uppf. 1937), *Diktatorinden* (om mor Sigbrit, uppf. 1938), *Han siddet ved Smeltediglen* (från nazismens Tyskland, uppf. 1938), *Egelykke* (om Grundtvig, uppf. 1940) o. *Niels Ebbesen* (1941, historiskt skådespel, vari M. med aktuell syftning skildrade ett folks befrielse från utländskt förtryck). M. var en ursprunglig, folklig dramatisk begåvning. Han drögs till kraftmänniskorna, tyrann- o. diktatorsfigurerna o. skildrade helst maktbegärets psykologi. Gud



är den slutgiltige diktatorn, som alltid segrar i sista scenen. Han utg. äv. diktsamlingar o. predikningar, bl. a. *Ved Babylons Floder* (1941; Hoppet förbliver, 1944), samt memoarverket *Förra året saa sagte kommer* (1942; sv. övers. 1944). Postumt utkom *Sidste Digle* i Sverige 1944. M., som under den tyska ockupationen orädd förkunnade sina idéer o. verkade för Danmarks frihet, blev natten till 5 jan. 1944 mördad av tyska Gestapo o. efter sin död symbolen för ett okuvat fosterland. Monografier av H. Bris, E. Neergaard m. fl.

Munkabälte el. färningsväv, en opphämtnävnad, solvad med två mönsterskäft. Munkaäes [mong'katsj], stad i Transkarpatiska förvaltningsområdet, vid en biflod till Theiss. 26,000 inv. (1930). Kol- o. järngruvor. Petroleumindustri m. m. På en klippa i närh. förra fästningen M.

Munkaäsy [mong'katsj], Mihåli (1846—1900), ungarsk målare, utförde kolossalbilder med anekdotiskt innehåll i mörk färggivning o. med ofta teatralisk anläggning, såsom *Kristus inför Pilatus*, vilken fördes på turné runt Europa. M. målade äv. porträtt o. mindre interiörer. Han upphöjdes till friherligt stånd o. beundrades mycket av samtiden.

Munka-Ljungby, kommun i n.v. Skåne, Kristianst. l. (past.adr. Ängelholm); Grämanstors landsf.distr., N. Åsbo doms. 2,330 inv. (1947), därav i M. municipalsamhälle 1,212. — Folkhögskola.

Miinkarp, kommun i mell. Skåne, Malmö. l. (past.adr. Höör); Höörs landsf.distr., Frosta o. Eslövs doms. 631 inv. (1947).

Munkbron, torg vid Riddarholmskanalen i Stockholm, uppkallat efter det forna gråmunkelklostret på Riddarholmen.

Munkedal, industrisamhälle i mell. Bohuslän, Foss kommun. 2,693 inv. (1947). Finspappersbruk o. pappfabrik med sulfittfabrik o. träsliperi, spritfabrik; äg. Munkedals AB., Munkedal, grundat 1871. Aktiekap. 4 mill. kr. (1948). Verkst. dir. H. Onstad.

Munkeliv (fno. *Munklif*), ett av Norges främsta kloster, grundlagt omkr. nio av Eysteinn Magnussøn, tillhörde urspr. benediktinerna men överläts 1426 åt birgittinerorden. Förstört genom mordbrand 1536.

Munken, ty. Mönch, en 4,105 m hög bergstopp i Finsteraarhorngruppen, Alperna, n.ö. om Jungfrau.

Munkfors, municipalsamhälle i s. Värmland, Ransåters kommun. 4,147 inv. (1947). Järnbruk, anlagt på r670-t., sed. 1829 ägt av nuv. Uddeholms AB. Samrealskola. Delat på Munkfors o. Ransåters församlingar.

Munkfors församling, församling i Ransåters kommun, Värml. l. 4,388 inv. (1947).

Munkfors kraftverk, kraftverk i Klarälven, 50 km n. om Karlstad, byggt 1925—30. Äges av Uddeholms AB.

Munkfrat, art av örtsläktet *Cynoglossum*.

Munkgam el. grågam, *VuVtur monachus*, en art av gamfåglar med naken, blygrå hals, blå näbb, röda ben. Mörkt gråbrun fjäderdräkt. Längd omkr. 11 m. Medelhavsområdet, s. Asien.

Munkholmen, holme i Trondheimsfjorden utanför Trondheim, med ett på noo-t. grundlagt cluniacenser kloster, nedbrunnet 1531. Befästes 1658, fyrstation 1892.

Munklati'n, benämning på medeltidens dåliga latin. Jfr Kökslatin.

Munklikör, dets. som benediktinlikör.

Munkmössa el. munkhåll a, art av örtsläktet *Arum*.

Munkordnar, sammanslutningar inom romskat. kyrkan av män el. kvinnor för gemensamt religiöst liv. 2 huvudgrupper märkas: 1) ordnar med av kyrkan godkänd regel o. med löften,

bindande för livet (ex. franciskaner o. dominikaner); 2) kongregationer utan klosterregel o. med mindre stränga bestämmelser.

Munksjö AB., Jönköping. Grundat 1862, bolag 1890, Aktiekap. 15 mill. kr. (1948). Pappersbruk, cellulosa-, papp- o. kartongfabrik, sågverk. Jord- o. skogsbruk. Verkst. dir. Ö. Heine (1939).

Munksund, förort till Piteå.

Munksunds AB., Luleå. Grundat 1926. Aktiekap. 15 mill. kr. (1948). Sågverk, sulfatfabrik m. m. Anslutet till Sv. Cellulosa AB. Verkst. dir. B. Holmbäck.

1. Munktel, Johan (1805—87), son till J. F. Munktel, industriidkare, grundade 1835 Munktel's mekaniska verkstad i Eskilstuna (uppgick 1932 i A.B. Bolinder-Munktel) o. byggde där det första lokomotivet av sv. tillverkning. Verkstaden, num. en av de största i sitt slag i Sverige, har gjort sig känd bl. a. för sina lokomobiler o. tröskverk.

2. Munktel, Henrik (1841—1906), industriman, övertog 1887 ledningen av J. H. Munktel's Pappersfabriks AB. (sed. 1939 Grycksbo Pappersbruk AB.), som utvecklades till ett av landets största. M. utexperimenterade äv. en metod för utvinning av guldhalt i kopparmalm.

Munktorp, kommun i s. Västmanland, Västmanl. l.; Kolbäcks landsf.distr., Västmanl. v. doms. 2,333 "v. (1947). — En av Västmanl:s märkligaste kyrkor, till sina äldsta delar från noo-t., ombyggd på 1500-t.

Munktorps kontrakt, Västerås stift, Västmanl. l., omfattar 8 församlingar. Kontraktsprostens adr.: Kolbäck.

Munlack, oblater, som tidigare användes i st. f. lack till försägl av brev.

Munläsa el. k a k l ä s a, svårighet att öppna munnen på grund av krampstillstånd i tuggmusklaturen. Vanligaste orsak är halsböld.

Munsjö'r (av fr. *monsieur*, herre), gunstig herre, lustigkurre, gynnare.

Munskänk kallades i äldre tider en hos furstar o. stormän anställd person, som hade tillsyn över dryckesvarorna o. »skänkte» åt gästerna.

Munstege, instrument, med vilket munnen hålles öppen på djur vid undersökning av tänder, svalg o. munhåla ävensom vid operationer.

Munster [mann'st"], största provinsen i Eire, i s.v. 24,133 kvkm, 923,000 inv. (1943). Omfattar grevsk. Tipperary, Clare, Limerick, Kerry, Cork o. Waterford.

Munsterhjälm, Magnus Hjalmar (1840—1905), finl. landskapsmålare, påverkad av Dusseldorfskolan o. de franska friluftsmålarna.

Munsö, kommun i s. Uppland, Sthlms l. (past.adr. Adelsö); Färentuna landsf.distr., Sollentuna o. Färentuna doms. 616 inv. (1947). Rundkyrka från slutet av noo-t.; under 1700-t. tillbyggd med långhus o. kor. Jfr Adelsö.

Muntados [monf'a'dos], flygplats vid Barcelona.

Munters [monn-"], Vilhelms, f. 1898, lett. diplomat o. politiker. Deltog 1919—20 i Lettlands frihetsskamp. Som utrikesminister (juli 1936—juni 1940) undertecknade M. den rysk-lett. biståndspakten. Avgick i samb. med den ryska annekteringen av Lettland o. bortfördes av ryssarna. Delegat vid N. F. 1931—39.

1. Munthe, Ludvig (1841—96), norsk målare av Dusseldorfskolan. M. målade norska landskap med människo- o. djurfigurer.

2. Munthe, Gerhard (1849—1929), norsk målare. M. kämpade för »en norsk konst utövd i Norge» o. realiserade detta i norska landskap samt framför allt i sina dekorativa bilder till nordiska sagor. Representerad i Nat.mus.

Munthe, Holm (1848—98), norsk arkitekt, uppförde träbyggnader i en på allmogeformer grundad, nationell stil.

T. Munthe, Ludvig (1849—1937), general-löjtnant, chef för Fortifikationen 1910—15, ut-

gav bl. a. *Kungl. Fortifikationen historia* (1902—1919).

2. Munthe, Arnold (1856—1926), kusin till L. M., kommandörkapten, marinskriftställare. Bl. arb. *Svenska sjöhjältar* (14 bd, 1898—1923). M. skrev äv. historiska skådesoel, bl. a. *Magdalena Rudenschöld* (uppf. i Sthlm 1917).

3. Munthe, Axel, f. »/io 1857, bror till A. M., läkare o. författare. Prakt. läk. i Paris o. Rom, i.e livmedikus 1903, drott. Viktorias läk. 1908. Tidigare bosatt på Capri. Har donerat sin där belägna villa till Svenska institutet i Rom. Mest känd för sitt under sign. 'I u' c k Munthe utgivna memoarverk *The story of San Michele* (1929; Boken om San Michele, 1930). Djurskyddsvän o. donator.

4. Munthe, Henrik, (i. u. 1860, geolog, 1898—1925 geolog vid Sveriges geologiska undersökning, erhöi 1917 professors titel. M. har bl. a. geologiskt kartlagt o. beskrivit Gotland (1921—40) o. utgivit talfrika avh. om särsk. Sveriges o. n. Europas kvartära geologi (Ancyclusjön m. m.).

5. Munthe, Gustaf, f. »/i, 1896, konsthistoriker, intendent o. chef för Röhsska konstsölmuseet i Göteborg. 1924—45, direktör för Sv. trafikförbundet sed. 1944. Bl. arb. *Islams konst* (1929).

Muntjak, *Muntiacus muntjac*, ett litet, otnkr. x a m långt, gulbrunt hjortdjur. Hornen små, tvåspetsade med mycket långa rosenstockar. Hanen har stora, framskjutande hörntänder i överkäken. Ostin-dien, flera arter.



Muntra fruarna i Windsor [°ind's], komisk opera av O. Nicolai med text av J. Mosenthal efter Shaksperes drama »Merry wives of Windsor»; uppförd i Sthlm i a ggn 1837.

Muntra musikanter, förk. M. M., finl. manskör, stiftad 1878 av G. Sohlström, upplöst 1891, återupplivad 1896 som Sällskapet M. M.

Muntz [mynts], Charles Achille (1846—1917) fransk kemist, påvisade, att salpeterbildningen i jorden förorsakas av bakterier. Jfr Kvävebindning.

Muntz' metall [mants], en av engelsmannen G. F. Muntz (1794—1857) patenterad legering av koppar o. zink, mest använd i form av plåt för förhyrdning av träfartyg.

Mu'oniona lusta, församling i Pajala kommun, Norrb. l. 1,377 inv. (1947).

Mu'onio älv, biflod fr. v. till Torne älv från de norska fjälltrakterna, vid n.v. hörnet av finsk-norska gränsen, kallas i sitt övre, mycket strida lopp K ö n k ä m ä älv. 333 km.

Mur [mo'r], biflod fr. v. till Drava; upprinner i Steiermark vid Gastein. 438 km. Segelbar från Graz.

Murad, *turkiska sultaner*. — Murad I (1319—89), sultan 1359, erövrade stora områden av Balkanhalvön. — Murad II (1403—51), son till Muhammed I, dennes efterträdare 1421, förde flera framgångsrika krig på Balkanhalvön o. i Mindre Asien. — Murad IV (1612—40), son till Ahmed I, sultan 1623, erövrade Bagdad 1638. — Murad V (1840—1904), son till Abdul-Medjid, sultan 1876, avsattes på grund av sinnessjukdom redan s. ä. o. efterträdades av sin broder Abdul-Hamid II.

Murano [mora'nå], stad i n.ö. Italien, prov. Venezia, på ön M. invid Venedig. Mosaik- o. glasfabriker. 7,000 inv. (1931). Under medeltiden en betydande stad. Katedralen San Donato från noo-t.

Murat [myra'], Joakim (1767—1815), fransk marskalk, urspr. kypare, utmärkte sig som kavallerigeneral i Napoleonskrigen (slaget vid Austerlitz 1805) o. utnämndes av kejsaren till storhertig av Kleve o. Berg 1806, konung av Neapel 1808; slöt sig efter Napoleons återkomst från Elba åter till denne; besegrades vid Tolentino o. avrättades. Var frun iboo gift med Napoleons yngsta syster, Caroline Bonaparte.



Murillo [morill'ja], Bartolomé Estéban (1618—82), spansk målare. M. målade framför allt idealt religiösa bilder men äv. realistiska genrebilder, såsom lekande gatpojkar, samt landskap. Bl. arb.: *S:t Antonius' syn* (katedralen i Sevilla), *Jesus bespisar fem tusen män* (Caridadshospitalet i Sevilla), flera *concepciones*, framställningar av obefläckade avlelsen (ex. se bild). Representativa arbeten av honom finnas i Louvre o. Eremitaget i Leningrad. Monografi av S. Montoto (1923).



de Mu'ris, Johannes, tva musikteoretiker under 1300-t. Den ene, engelsman, magister vid Oxfords univ., författade *Speculum musicæ*, det grundligaste musikteoretiska verket under medeltiden. Den andre, fransman, lärare vid Sorbonne i Paris, ivrade för den nya flerstämmiga musiken, *ars nova*, som i Frankrike främst företrädades av Ph. de Vitry.

Murjek, stationssamhälle i Jokkmokks kommun, Norrb. l., vid Luleå—Gällivarebanan. 444 inv. (1946).

Murklor, gemensamt namn för arter av svampsläktena *Morchella*, *Gyromitra* o. *Helvella*.

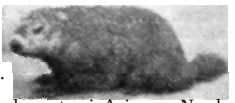
Murkrona, murliknande krona, som vanl. anbringas över stadsvapen. (Se bild.)



Murkvadrant', äldre astron. instrument, bestående av en större, i meridianplanet fast uppställd kvadrant. Tyko Brahes stora murkvadrant, se bild.

Murmansk' (före 1917 Roma'nov). 1. Förvaltningsområde i RSFSR, n.v. Ryssland, omfattar huvudsakl. Kolahalvön. 139,100 kvkm, 291,000 inv. (1939). I M. världens största apatitföremkomster. — a. Huvudstad i M. l. 117,000 inv. (1939). Modern isfri hamn, genom den under Första världskr. byggda Murmanskbanan i förbindelse med Leningrad. Flygbas. Betydande handel.

Murmeldjur, *Arc'tomys marmotta*, stort klumpigt ekorrdjur. Längd omkr. 60 cm. Ovan brunsvart, undertill rödbrunt. Alperna o. Karpaterna, oftast ovan trädgränsen. Gräver gångar i marken. Lever av växter o. rötter. Vietersovare. Jagas ivrigt för kött o. fett, det senare för medicinskt bruk. Andra arter i Asien o. Nordamerika äro viktiga pälsdjur. (Se bild.)



Murphy [mo'fi], William, l. 1892, anierik. läkare, som för sin upptäckt av leverns betydelse för de blodbildande organen erhöi nobelpriset i fysiologi o. medicin 1934 tillsammans med Minot o. Whipple, vilka senare kliniskt omsatt hans upptäckt. Verksam vid Harvard Medical School sed. 1935.

Murphy [mo'fi], Robert, f. 1894, amerik. diplomat, president Roosevelts personlige repr. i Franska Nordafrika 1943—43. deltog i freds-förhandlingarna med Italien 1943 o. är sed. sept. 1944 politisk rådgivare för Tyskland.

Muratori [moratå'ri], Lodovico Antonio (1672—1750), ital. historiker; utgav värdefulla källskrifter ur sitt lands historia. Muravjov [moravjåff], rysk släkt, vars medlemmar spelat en stor roll i Rysslands politiska o. militära historia. Av särskilt intresse äro: Mihail Nikolajevitj Muravjov-Vilenskij 1796—1866), greve, reaktionär, känd för sina grymheter vid polska upproret 1863, samt Nikolaj Nikolajevitj Murta'vov-A mur'skij (1809—8i), greve, erövrare av Amur.

Murbeck, Peter (1708—66), folkpredikant, företrädare för en egenartad sydsvensk pietism. M. var en tid E. Tolstadius' hjälppräst o. från 1761 kyrkoherde i Fridlevstad. Bl. arb.: *P. Murbecks trosbekännelse* (177°).

Murbeck, Svan te (1859—1946), botanist, prof. i Lund 1902—24, utgav arb. över kärlväxternas systematik, morfologi m. m.

Murberget, stort friluftsmuseum vid Härnösand, huvudsakl. tillkommet på initiativ av folkskoleinspektören Theodor Hellman (f. 1877).

Murbruk, blandning av släckt kalk, sand o. vatten i form av en blöt massa, som småningom tar upp kolsyra ur luften o. därvid hårdnar. Användes som bindemedel i sten- o. tegelmurar o. som beklädnad (s. k. puts) på vissa ytor. Hydrauliskt murbruk stelnar äv. under vatten o. innehåller cement i stället för kalk.

Murbräcka, forntida, vid anfall mot fästningar använt vapen, bestående av en lång o. grov ekbjälke, i främre ändan beslagen med metall. Bjälken var upphängd i ett rörligt skjul, som framfördes till muren, varefter murbräcken stöttes mot muren, tills hål uppstod, genom vilket de anfallande kunde intränga.

Murohison [mo'his'n], flod i Västaustrien, utfaller i Indiska oceanen. Vid M:s övre lopp ligger ett guldgruvdistrikt.

Murchison [mo'tjis'n], sir Roderick Impey (1792—1871), eng. geolog, chef för Storbritanniens geol. undersökning 1855—71. Utg. viktiga arb. över silur- o. devonsystemen.

Murcia [morr'bia]. 1. Provins i s.d. Spanien, vid Medelhavet. 11,316 kvkm, 764,000 inv. (1947). Bergsbruk. Jordbruk med konstgjord bevattning. Under medeltiden (från 1241) jämte prov. Albacete självst. konungarrike. — 2. Huvudstad i M. l. vid fl. Segura. 221,000 inv. (1946). Gotisk domkyrka (1300—1400-t.). Tliv. (gr. 1915). Textil-, krut-, salpeterindustri.

Murdoch [moMåkk], William (1754—1839), skotsk uppfinnare, förbättrade Watts ångmaskin o. inlåde stor förtjänst om lysgasens utnyttjande till belysning.

Murgalt, gryta, var eldas för att torka ut murarna i nybyggnader.

Murger [myrså'r], Henri (1822—6i), fransk författare, känd främst genom sin roman *Scenes de la vie de Bohème* (1851; Vagabondliv i Paris, 1882), vilken lämnat stoffet till Puccinis opera »Bohème».

Murgröna, art av växtsläktet *Hedera*.

Murray [marr'i] el. Gulwa, Australiens största flod; upprinner i Australalperna o. utfaller i Indiska oceanen. 1,633 km. Flodområde 910,000 kvkm. Översvämningar. Segelbar för flatbottnade fartyg. Största bifl. Darling fr. h.

Murray [tnarr'i], sir James (1837—1915), skotsk språkforskare, grundade 1879 den väldiga *New English dictionary* (»Oxfordordboken»), en av världens förnämsta ordböcker (n bd, 1884—1933; ntryck 1933 med titeln *The Oxford English dictionary*).

Murray [marr'i], Gilbert A., i. 1866, eng. språkforskare o. liberal politiker, prof. i grekiska i Oxford 1908—36. M. har utgivit värdefulla undersökningar av den episka diktningens samt tragediens historia m. m. samt bar varit ivrigt verksam för N. F:s utveckling.

Murray [tnarr'i], Philip, f. 1886, amerik. arbetarledare, ordf. i Congress of Industrial Organizations sed. 1940.

Murrumbidgee [marr'ibids'i], biflod fr. h. till Murray, s.d. Australien. 2,070 km.

Murry [marr'i], John Middlefen, f. 1889, eng. kritiker o. essäist, främst känd genom sin biografi över D. H. Lawrence, *Son of uioman* (1931). M. var gift m. Katherine Mansfield.

Mursu'k, huvudstad i Fessan, f. d. ital. Ibyen. 8,000 inv. Karavanstation. Flygbas. Erövrad av fransmännen under De Gaulle febr. 1941.

Murum, kommun i mell. Västergötland, Älvsb. l. (past.adr. Älmeåstad; Ås landsf.distr., Boras doms. 331 inv. (IQ47).

Murvel, skämtsamt benämning på tidningsman. Murön, serb. Medjumurje, en bördig slätt i n. Jugoslavien, mellan Mur o. Drava. 775 kvkm, 125,000 inv.

Mus, plur. möss, smärre arter av råttsläktet. Musa, sångdinna. Jfr Muserna.

Musage'tes, binamn till Apollon som musernas anförare.

Mus Allah el. Musa'la, Balkans högsta bergstopp, i Bulgarien. 2,930 m.

Mus'oari, örtsläkte (fam. *Liliaceae*), 40 arter i Medelhavsområdet. Lökväxter med blommor i klase. Den kronlika kalken sambladig, upplåst. *M. botryo'ides*, drovhyacint el. pärlhyacint (blå- el. vitblommig), allmänt odlad prydnadsväxt.

Musch (av fr. *mouche*, fluga), ett under 1600- o. 1700-t. av damer mycket begagnat förskönningsmedel, bestående av en liten svart taftlapp, som fastsattes i ansiktet o. på barmen för att genom kontrastverkan höja hyns glans.

Muschplåster (av fr. *mouche*, fluga), tunt, genomskinligt häftplåster av hudens färg.

Musea'l, hörande till museum el. museiväsendet; musei-.

Muse'ipet, *Anth'renus museo'rum*, liten skalbagge, vars larv lever av torra djurämnen; skadlig i zoolog. samlingar.

Muselm'a'n (föivrängning av arab. *muslimin*, plur. av *muslim*), muhammedan.

Musenalmanach [mo's-], ty., benämning på poetiska kalendrar i litet format, särskilt under nyromantiken.

Mu'serna, i grek. myt. benämning på de 9 sånggudinnorna, döttrar av Zevs o. Mnemosyne: Klio (för historien), Euterpe (flöjtspelet), Thalia (komedien), Melpomene (tragedien), Tetspikore (korymben), Erato (kärekslyriken), Polyhymnia (pantomimen), Urania (astronomen) o. Kalliope (hjärtedikten).

Muse'um (av grek. *muséion*, plats som helgats åt muserna), i forntiden urspr. musernas tempel, sedermera vetenskapliga o. konstnärliga institutioner. Num. betecknar ordet samlingar av föremål, som ordnade efter vissa system hållas tillgängliga för allmänheten.

Efter föremålens art skiljer man mellan konst-, konstsamlöjds-, kulturhistoriska, etnografiska, naturhistoriska m. fl. museer.

Mu'sica, lat., musik.

Musice'ra (av it.), utföra musik; spela.

Music-hall [mjo'sik håll], varietéteater.

Mu'sicus, lat., musiker.

Musi'k (grek. *musikē*), tonkonst; omfattade urspr. alla de s. k. »musiska konsterna», till vilka all vetenskaplig o. konstnärlig odling räknades, i motsats till den kroppsliga, »gymnastiken».

Musik'alier (av *musik*), nothäften.

Musikaliska akademien, Kungl., sthlm, stiftades 1771 till den sv. tonkonstens befrämjande, erhöill 1878 en egen, vid Norra Blasieholmshamnen belägen byggnad. Under M. hör en musikhögskola (se d. o.)

Musikdirektör, högre musiklärarexamen el. militär titel för den som avlagt musikdirektörsexamen vid statens musikhögskola.

Musikdrama, urspr. dets. som opera; efter Wagner beteckning för ett verk, i vilket musiken är medlet o. dramat målet i motsats till förhållandet i operan.

Musikhistoriska museet, Sthlm, stiftades 1899 o. omfattar c:a 2,200 äldre instrument samt nothäften, porträtt m. m.

Musikhögskolan, före 1941 Musikkonserveratorium, står under överinseende av Musikaliska akad. Vid M. avläggas examina för behörighet till kyrkosångar-, organist-, musiklärar- o. militär musikdirektörstjänst.

Musikinstrument' finns av tre slag: sträng-, blås- o. slaginstrument.

Musikkonservato'rium, före 1941 namn på Musikhögskolan.

Musikteori', indelas i praktisk (allmän musikalära, harmoni- o. formlära, kontrapunkt o. instrumentationslära) o. spekulativ (estetik m. m.).

Mu'sikus (av lat.), musiker.

Mu'sis amici, lat., »vänner åt muserna», ursprungliga namnet på Auroraförbundet.

Musi'vguld, gula, metallglänsande fjäll av tenndisulfid, framställd genom upphettning av tenn med svavel o. salmiak. Används särskilt för till bronsering men ersattes numera vanl. av metallbronser.

Musjik', ry., bonde.

Muskari'n, ett i giftiga flugsvampar m. fl. förekommande giftämne.

Muska't el. muska'tell' (»myskdoftande», av it. *musco*, mysk), gemensamt namn på flera söta viner från S. Europa.

Muskedun'der (av fr. *mousqueton*, kort studsare, karbin), äldre tungt o. klumpigt gevär med stor kaliber.

Muskegon [maski'g'on], stad i Michigan, n. För. Stat., vid Michigansjön. 48,000 inv. (1940). Sägverksindustri.

Muskelsinnet el. djupkänslen, djupa sensibiliteten, ett känselsinn, som från muskler, senor, ledkapslar o. fascior förmedlar medvetna sinnesintryck av kroppsdelarnas inbördes läge. Omedvetna impulser bilda ett viktigt underlag för centrala nervsystemets reglering av musklernas ändamålsenliga aktion, muskelkoordinationen.

Muskete'rare el. musketör', benämning på med musköt beväpnad infanterist under 1500—1700-t. Musketer från mitten av 1600-t., se bild.

Muskogee [maskä'gi], stad i Oklahoma, mell. För. Stat., nära Arkansas River, i ett bomulls- o. petroleumdistrikt. 32,000 inv. (1940). Jfr Creek-indianer.

Mus'kotträd, arter av växt-



släktet *Myristica*. Viktigast *Afr. grans*, inhemskt på Moluckerna, odlat överallt i tropikerna. Intill 20 m högt med ovala, spetsade, glänsande, ständigt gröna blad. Krukt köttig, gul, uppspringande, med ett enda frö (»muskotnöt»), omgivet av ett flikat, rött fröhyll (»muskotblomma»). Fröet, som innehåller en stor frövit, o. fröhyllat ha båda en egendomlig, starkt aromatisk smak o. är sedan gammalt mycket anlitade kryddor.



Muskovit (av lat. *Mosco'via*, Ryssland), glimmerart, användes i Ryssland i stället för glas (rysglas). Jfr Glimmermineral.

Muskulatu'r, muskelsystem, sammanfattning av organismens muskler. — Muskulär, som har avseende på muskler. — Muskulös, muskelstark; som har stora o. kraftiga muskler.

Muskö, kommun i ö. Södermanland, Sthlms l.; Haninge landsf.distr., Södertörns doms. 366 inv. (1947).

Muskö't [musk-], handeldvapen, försett med luntlås, hjullås el. flintlås o. gaffelkäpp, på vilken vapnet vid eldgivning stöddes. Användes under 1500—1700-t., då den ersattes med gevär. Jfr bild vid Musketerare.

Musköteri', den del av örlogsfarfygs besättning, som utsätts för beväpnade poster o. utgör honnörsvakt.

Mus'lim (försvenskat: museiman), namn på islams anhängare.

Musli'n (av fr., efter staden *Mosul*), tvåskattad, gles, lätt vävnad.

Musor'skij, Modest Petrovitj (1835—81), rysk tonsättare. Operor: *Boris Godunov* (Sthlm 1911), *Maskeraden i Sorotjintsy* (Sthlm 1938), *Hovansjtjina* (Sthlm 1941). Talrika symfonier, romanter m. m.

Mus'pelbem, i nord. myt. benämning på det s. om Ginnungagap belägna område, varifrån världens förstörelse genom eld skall utgå.

Musselkalk, benämning på triassystemets mellersta lager.

Musselkräftor, *Ostracoda*, ordning bland kräftdjuren. Små i havet o. i sött vatten levande, från sidorna starkt sammantryckta djur, försedda med ett ofta genomskinligt, tvåvalvigt skal, påminnande om musslornas.

Musse'ra (fr. *mousser*), skumma, fradga sig. — Musserande vin, benämning på vin, som innehåller kolsyra. Det förnämsta: champagne. Mussero'ner, arter av skivsvampsläktet *Tricholoma*.

Mussert [möss-], Anton (1874—1946), höll. ingenjör o. politiker; grundade 1931 nazistpartiet *Nationalsozialistische Beileigung*. Dömdes 1945 till döden för högförräderi o. avrättades.

1. de Musset [d'ø musa'], Paul (1804—80), fransk författare, skrev romaner o. noveller samt en redogörelse (*Lui et elle*, 1860) för brodern A. de M:s kärleksförbindelse med Aurore Dudevant (George Sand).

2. de Musset, Alfred (1810—57), broder till P. de M., fransk författare. M:s ytterst subjektiva diktning är till stor del präglad av hans kärleksförhållande till romanförfattarinnan Aurore Dudevant (»George Sand»). Till hans främsta arb. räknas dikten *Rolla* (1833), elegierna *Les nuits* (1835—37), den historiska tragedien *Lorenzaccio* (1834), den graciösa



medien *On ne badine pas avec Vamour* (1834; Lek ej med kärleku, uppf. i Sthlm 1894), den halvt självbiografiska romanen *ha confession d'un enfant du siecle* (1836; Bekännelse av ett seklets barn, 1902) samt flera saml. lyrik, som ställa honom i främsta ledet bland franska skaldar.

Musslor, *Lamellibranchia*, klass bland blötdjuren, innefattande tvåsidigt symmetriska, i sidled mer el. mindre sammantryckta djur utan avsatt huvud. Två mantelveck o. två skal, ett höger o. ett vänster, som på ryggsidan leda mot varandra o. slutas med en el. två slutmuskler. Mantelkanterna sammanväxa oftast, lämnande tre öppningar, för foten, andningsröret o. kloakröret. Ett el. två par galar i mantelhålan. Hjärtat har två förmak o. hjärtsäcken genomborras vanl. av tarmen. Skild el. samkönade. Leva både i sött o. salt vatten. — Anat. Näsmusslor, benutskott skjutande in i nashålan från dess yttre vägg. Hos människan finnas tre; övre, mellersta o. nedre näsmusslan i vardera av nashålans hälfter.

Mussoli'ni [mossa-], Benito (1883—1945), ital. statsman, den ital. fascisms ledare. M. verkade länge som socialistisk journalist o. deltog i Första världskr. Från 1919 bröt M. med socialismen o. trädde i spetsen för den fascistiska rörelsen. I okt. 1922 framtvang M. genom mobilisering av sina anhängare o. dessas »marsch mot Rom» utnämmandet av en fascistisk regering under hans eget chefskap. Därefter regerade M. med diktatorisk myndighet Italien o. genomförde på olika områden det fascistiska programmet, vilket främst gick ut på statstankens hävdande genom en fast samhällsdisciplin, utövad av det beväpnade fascistiska partiet. M:s utrikespolitik, som till sin karaktär var imperialistisk o. nationalistisk, syftade främst till att hävda Italiens krav på hegemoni i Medelhavet. Efter Hitlers maktillträde 1933 sökte M. till en början i samförstånd med England o. Frankrike skydda Österrikes oberoende. N. F:s sanktioner under Abessinienkriget medförde ett närmande mellan M. o. Hitler, som ytterligare fördjupades under det 1936 utbrutna Spanska inbördeskriget (jfr Axeln Rom—Berlin). Efter Abessinienens erövring proklamerade M. maj 1936 det ital. imperiet. Han spelade en viss roll vid Münchenavtalets tillkomst sept. 1938 o. sökte även i det längsta hindra krigsutbrottet sept. 1939. Efter de italienska motgångarna i Nordafrika under Andra världskr. övertog M. febr. 1943 vid en regeringsom bildning äv. utrikesministerposten men kunde dock ej förhindra invasionen på Sicilien, varefter M. 1943 störtades o. arresterades o. partiet upplöstes. M. befriades dock 12 sept. s. å. på Gran Sasso i Apenninerna av tyska fallskärms soldater o. överfördes med flyg till Tyskland, där han 23 s. m. återupprättade den fascistiska regimen i namn av »republikanska fascistpartiet» o. själv övertog posten som regeringschef o. utrikesmin. utan att i verkligheten därefter kunna förskaffa sig någon egentlig makt el. inflytande. I de stora processer, som därefter igångsattes mot dem som deltagit i hans avsättning, hade M. icke någon större del. Då han i april 1945 sökte sätta sig i säkerhet i Schweiz, greps han vid gränsen o. ställdes inför en ital. folkdomstol samt avrättades 4 s. å. Jfr Fascism, Italien, Ciano, Farinacci o. Andra världskr.



Must, naturen, pastöriserad fruktsaft. Fram-

Ställes i m u s t e r i e'r, varav ett 70-tal finnas i Sverige.

Mustad, H a n s (1837—1918), norsk industriman, grundare av mek. verkstäder, spik- o. hästskosörnfabriker, margarinfabriker m. m. i Norge, Sverige o. flera andra länder.

Mustad fors, industrisamhälle i Dalsland, nära Långed i Steneby kommun. 1,047 inv. (1941). Spik- o. sömfabrik.

Mustafa [möss'-], *turkiska sultaner*. — Mustaf a II, d. 1703, son till Muhammed IV, sultan 1695, var en kraftfull o. duglig regent men tvingas efter nederlaget vid Zenta 1697 till den hårda freden i Karlowitz (1699), som bröt Turkiets övermakt i s.d. Europa. — Mustaf a III, d. 1773, son till Ahmed III, sultan 1757. invecldes 1768 i ett långvarigt krig med Ryssland.

Mustagh-ata. 1. M u s t a g, dets. som Karakorum. — 2. Bergstopp i Centralasien, ö. Pamirplatån. 7.860 m. Bestegs 1894 av Sven Hedin till 6,300 m.

Mustang', en på Mexicos o. Texas' stäpper i flockar levande, förvildad, småväxt hästras. Tämjes för ridbruk.

Mustard [mass'tɔd], eng., senap.

Mus'äus, J o h a n n (i735—87), tysk författare, utgav folksagor, återberättade i nyromantisk stil (*Volksmärchen der Deutschen*, 5 dir, 1782—87).

Mut, egypt. gudinna, Amons maka.

Muta, gåva (särsk. av penningar) som gives el. crbjudes tjänsteman i allmän el. enskild tjänst för att denne skall i sin tjänsteutövning främja givarens intressen. Att lämna, utlova el. erbjuda muta till ämbetsman är straffbart i 10 kap. strafflagen. Ämbetsman, som mottager el. begär muta, straffas enl. 25 kap. Straffbest. mot mutor i näringsverksamhet finnas i lagen ^{20/5} 1931 mot illojal konkurrens.

Mutabilite't (av lat.), föränderlighet.

Mutanabb'i (915—965), arab. skald, skrev konstmässiga, men svårfattliga dikter, som framkallat en rik kommentarlitteratur.

Mutarotation (av lat. *mutatio*, förändring, o. *rotatio*), en hos vissa sockerarter, t. ex. glykos, uppträdande förändring i nyberedda lösningars förmåga att vrida ljusets polarisationsplan. Anses bero på molekylära omlagringar, vilka kunna påskyndas genom tillsats av lämpliga ämnen, såsom syror el. baser.

Mutatio'n (av lat. *mutatio*, förändring). *Biol.* Beteckning för ett plötsligt framträdande hos växter o. djur av nya typer, som äro ärftliga. Orsaken till förändringen är i det hela okänd. De avvikande formerna benämnas muta'n't'er. Ex. på dylika: flikbladiga former av växter med normalt hela blad (örnåsbjörk), vita blålockor osv. — *Mus*. Övergång från ett hexakord till ett annat med ändring av notnamn. Jfr Solmisation. — *Med.* Målbrott.

Muta'tis mutan'dis, lat., »sedan det ändrats, som bör ändras», med vederbörliga ändringar.

Muther [mo'ter], R i c h a r d (1860—1909), tysk konstförfattare. Bl. arb. *Geschichte der Malerei im XIX. Jahrhundert* (3 dir, 1893—94; utvidg. uppl. 1909).

Mutilatio'n (av lat.), stympning.

Mutinen'siska kriget, Marcus Antonius' krig mot Brutus (Caesars mördare), vars huvuddel utkämpades kring M u t i n a (nuv. Modena).

Mutsedel, av ortens bergmästare utfärdad tillstAndsbevis för inmutning av gruva.

Mutsuhi'to (1552—1912), *kejars* av Japan 1867, störtade den siste shogunen o. utfärdade

1889 eu modern författning samt sökte omgestalta sam» hällsforhållandena efter europ. mönster. Under Ms regering utvecklades Japan till östasiatisk stormakt (kriget mot Kina 1894—95 o. Rysk-jap. kriget 1904—05).

Mutter, maskindel, som gängas på en bult el. axel o. avser att hålla annan maskindel i bestämt läge. För att icke vid rotation skruvas loss fastsläses den med låsbricka, saxpinne el. av en intill densamma påskruvad extra mutter, s. k. kontratnutter el. låsmutter. Jfr Kronmutter.

Muttra Tmatfr^o el. M a t h u r a. Mattra, stad i n. Indien, Förenade Provinserna, vid fl. Jumna. 64,000 inv. (1931). Vallfartsort för hinduerna, ansedd som födelseort för guden Krisj na.

Mutualism' (av lat. *mutuus*), ömsesidighet. Sammanlevnad mellan olika djurformer till inbördes nytta.

Mutu'l, droppbesatt hängplatta, som utgör undersidan på kransgesims, n i dorisk kolonnordning.

mV, internationell förkortning för *millivolt*.

MV, internationell förkortning för *megavolt*.

MVD, förkortning för *Minister'svo Vnutrennych Del*, ministeriet för inrikes angelägenheter, sed. 1946 namn på NKVD, den ryska organisationen för statens säkerhet.

My, bokstav i grek. alfabetet (IV1, /*), med ljudvärdet ra. Förkortning för *mikron* o. *mikro*.

My'ahavet, benämning på Östersjön under den postglaciala perioden, uppkallad efter den sent invandrade musslan *My'a arenaria*.

Myce'lium el. myc'e'l (av grek. *my'kes*, svamp), den vegetativa delen av svamparnas kropp, framträdande som spindelvävs- el. vaddliknande massor el. ock som fastare strängar o. hinnor. Myceliet bildas av grenade cellfrådar el. hyfer.

Mycetozo'a, annat namn på avd. *Myxomycetes* av kryptogamerna.

Myckleby, kommun i mell. Bohuslän, Göteborg. 1. (past.adr. Svanesund); Orusts landsf.distr., Orusts o. Tjörns doms. 1,378 inv. (1947).

Myeli'tis (av grek. *myelo's*, mærg), inflammation i mærgen, särsk. i ryggmärgen.

Myggmedel, olja el. salva till ingnidning för att hålla myggor, flugor m. m. på avstånd. Verksam beståndsdel num. vissa estrar, främst metylftalat (jfr Ftalsyra). Utprovades under Andra världskr. (»djungelolja»).

Myggor, *Nemotera*, underordning av tvåvingarna, innefattande stickmyggor, harkrankar m. fl. Larverna, vilka sakna ben, leva liksom pupporna i jord. ved el. vatten.

Mu'hilberg, stad i delstaten Sachsen, ö. Tyskland, vid Elbe, bekant genom kejsar Karl V:s seger över kurfurst Johan Fredrik av Sachsen 1547- 3.600 inv. (1933).

Mu'hilhausen, M. i Thiiringen, stad i delstaten Sachsen-Anhalt, ö. Tyskland (prov. Sachsen, Preussen), 44,000 inv. (1939). Textil- o. maskinindustri. Handel. Fri riksstad 1251—1802. Jfr Mühlhausen.

My house (home) is my castle [ma' ha's (hå'm) is ma' ka'sl], eng., »mitt hus (hem) är min borg», rättsgrundsats om hemmets okränkbarhet, hämtad ur sir Edward Cokes *Institutes* (r628—44).

My'kale, nuv. S a m s u n d a g, bergig halvö på Mindre Asiens v. kust, mitt emot ön Samos, bekant genom den ärofulla seger, som grekerna under Leotykes d. o. Xantippos vunno över den persiska flottan 479 f.Kr.



Myke'ne el. Myk'e'n'a i, forngrek. stad i landskapet Argolis på Peloponnesos, enl. de bome-riska sångerna Agamemnos konungastad, förlorade efter den doriska invandringen i betydelse o. förstördes av invånarna i Argos (468 f. Kr.). Många forn-lämningar återstå, bland vilka märkas de s. k. »kyklopiska murarna», konunga-gravarna (kupolgravar ss. »Atreus skattkammare») 11 lämningar av det gamla konungapalatset o. den med skulpturer prydda »Lejonporten» (se bild). Betydelsefulla utgrävningar ha företagits av bl. a. Schliemann 1874—77 o. A. J. B. Wace 1920—22.



Myke'niska kulturen, arkeol. beteckning för den förhistoriska, högt utvecklade bronsålderskultur, som med Mykene som centrum utbreddes sig över det grek. fastlandet o. det egeiska området, tidvis äv. till Italien, Mindre Asien o. Cypern mellan omkr. 1550 o. 1150 f. Kr. M. har rönt starkt inflytande från palatskulturen på Kreta men företer särskilt inom arkitekturen nordligare drag, som föranlett forskningen att betrakta dess bärare som föfäder till grekerna (Homeros' achäer). M. ägde en skrift, besläktad med den kretensiska. M:s upptäckte var H. Schliemann, som 1874 började grävningarna i Mykene.

Mykeri'nos, egypt. konung, uppförde en av de stora pyramiderna vid Gise.

Mykologi' (av grek. mykes, svamp, o. lo'gos, lära), vetenskapen om svamparna. Myko-logi o. g., svampkännare.

My'konos el. My'koni, ö bland Kykladerna. 9 kvkm, 4,500 inv.

Mykorrh'iza (av grek. mykes, svamp, o. ri'za, rot), svamprot, en förening mellan svampträdar (hyfer) o. rötter, som därvid till formen ofta starkt förändras. Svampen lever antingen inuti rotcellerna, såsom hos orkidéer o. ljungväxter, el. bildar en tät, yttre skida kring rotspetsen, såsom hos våra skogsträd, men lever då äv. mellan o. inuti dess celler. Trädens my. korhizor bildas av våra vanliga marksvampar: rörsoppar, krämlor, risskor, flugsvampar, musse-roner o. a. Mykorrhizan har särsk. betydelse för värdväxtens kväveupptagning.

Mykos [-kå's] (av grek. mykes, svamp), sjukdom hos människor o. djur, framkallad av svamp, t. ex. strålsvamp.

Mylady [mile'di], eng., tilttalsord till högadlig dam. Jfr Mylord.

My'lasa, det forntida Kariens huvudstad i s. v. Mindre Asien, nuv. Mi'la s, på en bördig slätt vid foten av ett berg med rika marmorbrott, som lämnat material till stadens många antika praktbyggnader. Av dessa finnas betydande rester.

Mulhausen, tyska namnet på staden Mulhouse (Klsass). Jfr Mulhouse.

Mu'lheim [-hajm], två städer i delstaten Nordrhein-Westfalen, v. Tyskland (Rhenprovin-sen, Preussen). 1. M. a m Rhein, vid Rhen snett emot Köln, varmed det 1914 inkorporerades. Skeppsvarv o. annan industri. — 2. M. an Het Ruhr, vid Ruhr. 137,000 inv. (1946). Betyd. järn-o. maskinindustri, gar-

verier, spinnerier, fobaksfabriker m. m. Sten-kolsgruvor. Livlig sjöfart.

My'lus-Erichsen, Ludvig (1872—1907), dansk författare, polarfarare. Bl. berättelse-samlingar *Vesttyder* (1900), *Strandningshistorier* (2 saml., 1901—05). Utgav tills. m. H. Moltke *Grönland., Illustreret Skildring* (1906). Omkom under en Grönlandsexpedition.

Mylla, jordart med hög mullhalt.

Miirnerhoff, Karl Victor (1818—84), tysk germanist, prof. i Berlin 1858. Huvudarb.: *Deutsche Alterthumskunde* (5 bd, 1870—1900).

Mill'er, Otto Frederik (1730—84), tyskfödd dansk naturforskare, utgav bl. a. utomordentliga systematiska arbeten över in-fusionsdjuren o. småkräftorna, illustrerade av ypperliga kopparstick.

Muller, Wilhelm (1794—1827), tysk skald, skrev visor i folkvisestil, bl. a. *Heder der Griechen* (1821—24), inspirerade av den grekiska frihetsrörelsen.

Muller, Karl Otfried (1797—1840), tysk arkeolog, utgav banbrytande arb. rörande klassisk mytologi.

Muller, Johannes (1801—58), tysk biolog, prof. i Berlin, en av Tysklands främsta naturforskare, utgav ett mycket stort antal fysiologiska, morfologiska samt systematiska avh. särsk. över könsorganen, rundmunna-na o. lansettfisker. Bl. arb. *Handbuch der Physiologie des Menschen* (2 bd, 1833—40).

Muller, Friedrich Max (1823—1900), tysk-eng. språkforskare o. religionshistoriker, prof. i Oxford 1854. Utgav bl. a. *Rigvedas text* (1849—74), grundade serien *Sacred books of the East* (från 1879; omkr. 100 bd), övers, av olika religionsurkunder.

Muller, Sophus (1846—1934), dansk arkeol., 1892—1921 chef för Nationalmuseets i:a afd. Utgav viktiga arb. rörande dansk fornkunskap (*Ordning af Danmarks Oldsager*, 2 bd, 1888—95; *Oldtidens Ktst i Danmark*, 3 bd, 1918—33).

Muller, Georg Elias (1850—1934), tysk psykolog, prof. i Göttingen 1881—1920. Urförde bl. a. viktiga undersökningar rörande föreställningslivet (särsk. minnet) o. grundade Gesellschaft für experimentelle Psychologie (1904).

Muller, Friedrich Wilhelm (1863—1930), tysk språkforskare, dir. vid Museum fur Völkerkunde i Berlin 1902. Framstående kän-nare av asiatisk kultur o. asiatiska språk.

Möller, Hermann (1876—1931), tysk so-cialdem. politiker, 1919—20 tysk utrikesminis-ter, mars—juni 1920 samt 1928—30 rikskansler, undertecknade som tyskt ombud Versailles-freden juni 1919.

von Muller, Johannes (1752—1809), Schweiz, historiker, tidvis i preuss. o. fransk tjänst. Huvudarb.: *Die Geschichte schweizerischer Eidgenossenschaft* (5 bd, 1786—1808).

von Muller, Karl (1873—1923), tysk sjöofficer, förde under Första världskr:s första månader med kryssaren Emden ett för fienderna mycket kännbart kaparkrig i Stilla havet.

von Miillern, Gustaf Henrik (1664—1719), frih., ämbetsman, följeslagare till Karl XII i Turkiet, där han skötte utrikespolitiska ärenden.

Mullerska gången, en hos foster av de flesta ryggradsdjur förekommande kanal, ur vilken hos honorna äggledaren uppstår, under det att den hos hanarna tillbakabildas.

Myloni't, dets. som gnuggsten.

Mylord [mil'ä'd], eng., tilttalsord till högadlig herre. Jfr Mylady.

Myltor, hiortron.

Mymy, förkortning för mikromikron (tidigare äv. för millimikron).

von Munoh-Bell'inghausen [myn-Q-], E 1 i-

gius (1806—71), österrik, dramatiker under författarnamnet Friedrich Halm. vann framgång med effektfulla men psykologiskt bristfälliga dramer (*Adepen*, 1838, t. fl.).

Miinchen [-Jen], huvudstad i delstaten Bayern, s. Tyskland, vid Isar. 761,000 inv. (1947).

Flera märkl. byggnader, bl. a. kyrkorna Frauenkirche (uppförd 1468—se bild), Michaelskirche (1583—87) o. St. Johannes-Nepo mukkirche (1730-t.), residenset, urspr. anlagt 1597—1619, senare utvidgat, innehöll museum, samt bl. nyare: rådhuset (1874—1908), Feldherrnhalle (1841—44) o. Propyläerna (1848—60). Ett stort antal museer för vetenskapliga, tekn. o. konstsamlingar, främst de två Pinakoteken, Glyptoteket, Nationalmuseum (kulturhist.), Deutsches Museum (tekn.). Univ. (grundat i Ingolstadt 1472, flyttat till M. 1826) o. talrika högskolor. Statsbiblioteket var Tysklands näst största (1.3 mill. band). Säte för ärkebiskopen av M.-Freising. Viktig järnvägsknutpunkt. Betyd. industri, främst bryggerier. Livlig handel o. penningmarknad. — M. blev 1255 residens för bayerska hertigarna. 1632 besatt av Gustav II Adolf. M. var nationalsocialismens högborg. Under Andra världskr. utsatt för stora allierade flyganfall från 1943, varvid stor fördörelse anställdes på ett flertal gamla hus o. kyrkor. Statsbiblioteket nedbrann o. samlingarna gingo förlorade, Pinakoteket, Glyptoteket, universitetet, Frauenkirche o. Michaelskirche förstördes o. senare av. Deutsches Museum samt residenset.



Munchenavtalet, en överenskommelse i Miinchen ²⁸/8 1938 mellan Tyskland, England, Frankrike o. Italien (representerade av Hitler, Chamberlain, Daladier o. Mussolini) om Tjeckoslovakiens avträdande av de sudetyska områdena till Tyskland. Sudetlandet skulle vara utrymt till den 10 okt. 1938; en internationell kommission, bestående av representanter för de 4 stormakterna jämte Tjeckoslovakien, skulle bestämma utrymningens detaljer, de områden, där folkomröstning skulle äga rum, o. fastställa gränserna. (Efter det gränsen faststälts, inbiberades folkomröstningen.) Sed. Ungern o. Polen, som även framställt krav på tjeckoslovak, territorium, fått dessa tillgodosedda, skulle Tjeckoslovakiens nya gränser garanteras av stormakterna. 30 sept. undertecknade Hitler o. Chamberlain ett avtal om "evig fred" mellan Tyskland o. England. Munchenavtalet, som av Chamberlain vid hans återkomst till London betecknades som en garanti för "fred i vår tid", visade sig emellertid snart icke motsvara förväntningarna; redan vintern 1938—39 försämrades förhållandet mellan Västmakterna o. Tyskland o. en fullständig brytning inträdde, då Tyskland 15 mars 1939 ockuperade resten av Tjeckoslovakien o. förvandlade det till Protektoratet Böhmen-Mähren.

Miinchen GlA'dbach [-glA't], stad i delstaten Nordrhein-Westfalen, v. Tyskland (Rhenprovin, Preussen), 110,000 inv. (1946). Sammanbyggt med Rheindt i s. Stor textil- o. annan industri. Utsatt för allierade flyganfall under Andra världskr.

von Miinchhausen [mynfj-], Hieronymus (1720—97), tysk friherre. M:s brokiga lögnhistorier från sina jakter o. krigsäventyr begagnades av R. E. Raspe (1737—94), som översatte dem till eng.: *Baron M:s narrative*

of his marvellous travels and campaigns in Russia (1785). De ha sedan översatts o. efterbildats på de flesta europ. språk samt av. filmats.

von Munehausen [mynt]-, Börries (1874—1945), frih., tysk skald, mest känd genom sina *Balladen* (1900—n8).

Mun'den, stad i delstaten Niedersachsen, mell. Tyskland (Hannover, Preussen), vid Werras o. Fuldas förening. 13,000 inv. (1933). I närh. kvärnstensbrott o. brunkolsgruvor.

Myndighetsålder, lagstadgad ålder, vars uppnående medför full rättsverkan åt en persons handlingar. I Sverige 21 år, för konung, tronföljare o. dennes till tronen närmast berättigade bröstarvinge 18 år.

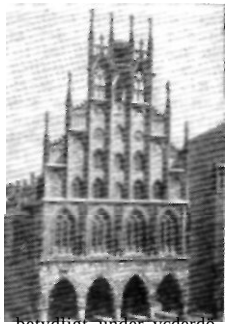
Mynheer el. Mijmheer [mene'r], höll., min herre, herr.

von Miinn'ioh [-ifj], Burkhard Christoph (1683—1767), greve, rysk fältherre o. statsman av tysk börd, befälh. i kriget mot Turkiet 1735. 1742 landsförvisad till Sibirien.

Miin'ster (av lat. *monasterium*, kloster), ty., under medeltiden benämning på kloster el. klosterkyrka; användes num. i fråga om vissa tyska domkyrkor.

Miin'ster, M. in Westfalen, stad i delstaten Nordrhein-Westfalen, v. Tyskland, tidigare

huvudstad i Westfalen, Preussen, vid Dortmund-Emkanalen. 144,000 inv. (1946). Domkyrka från 1200-t., delvis förstörd, o. gotiskt rådhus (1200—1300-t.), i vars stora sal Westfaliska freden undertecknades 1648, helt ödelagt under Andra världskr. (Se bild.) Univ. (utan med. fakultet). Industri: bryggerier, brännerier, maskinfabr. — M. med område blev på 700-t. biskopsstift, som sekulariserades 1802. 1534—35 led M. betydligt under vderdöparnas väld. Bombskadat under Andra världskr.



Mynster, Jakob Peter (1775—1854), dansk teolog, biskop på Själland 1834, bekämpade rationalismen, intog av. en avvisande ställning till både Grundtvigt o. Kierkegaard. Bl. arb. *Meddelelser om mit Levnet* (1854).

Mun's ter berg, Hugo (1863—1916), tysk filosof, 1892 prof. i Cambridge (För. Tysk.). Ps3'koteknikens egentl. grundläggare (*Grundsiige der Psychotechnik*, 1914).

Myn'ta, namn på arter av växtsläktena *Mentha*, *Calamintha* o. a. (fam. *Labiatae*).

Myntdirektör, titel för chefen för Mynt- o. Justeringsverket.

Myntenhet, ett myntsystems värdemätande huvudmynt. I länder med guldmyntfot utmyntas av tekn. skäl vanl. ej så små guldmynt, att de lämpa sig av. som räkneenhet, utan man har en lägre räkneenhet (såsom kronan i de skandinaviska länderna, i vilka det minsta guldmyntet är 5 kr.).

Myntfot, ett vanligast om den metall, vari värdet av ett myntsystems huvudmynt räknas, använt begrepp (guld-, silver-, pappersmyntfot).

Myntkabinett, vetenskapligt ordnad samling mynt o. medaljer.

Myntkonvention, överenskommelse mellan suveräna stater, att det ena landets mynt skall helt el. delvis gälla som betalningsmedel i det el. de andra. Tidigare funnos 2 dylika överenskommelser: Latinska myntunionen o. Skandinaviska myntkonventionen, vilka båda på

grund av Första världskr. o. dess ekonomiska följder sattes ur funktion, den senare $\frac{9}{10}$ 1924.

Mynt- och Justeringsverket, centralt ämbetsverk under finansdep. med åliggande att tillverka skiljemynt samt kontrollera guld- o. silverarbeten. Inrättades såsom myntverk, Kungl. Myntet, 1668. Lydde under olika andra verk till 1877, då det blev självständigt ämbetsverk. Nuv. namn 1910. då det äv. fick överinseendet över justeringsväsendet. Chef: myntdirektör. Instruktion av »11 1947.

Myntparite't, förhållandet mellan innehållt av ädelmetall i två länders huvudm3'nt.

Myntprov, undersökning av halten i guld- o. silvermynt.

Myntrealisatio'n el. de valva'fio'n, de valva'le'ing, avlysande el. inväxling till lägre värde än det nominella av underhaltiga mynt el. mynttecken. I äldre tider, då myntförsämrning motsvarade nutidens inflation, voro myntrealisationer icke ovanliga. I Sverige märkas de av 1719, 1777, 1803 o. 1834. — Oegentligt användes termen äv. om inlösning till underkurs av sedlar.

Myntrega'le, kronans ensamrätt att slå mynt. Myntregle'ring, dets. som myntrealisation. Mynttecken, dets. som nödmynt.

Myntunio'n, överenskommelse mellan stater om gemensamma grunder för värderas myntväsen. Jfr Myntkonvention.

Myntvikt, viktssystem, som användes vid myntning; i Sverige sedan 1873 kilogrammet.

Mun'zer, Thomas (omkr. 1490—1525) tysk reformator o. folklärd, uppträdde 1520—2r i Zwickau som förespråkare för kommunistiskt-kristliga idéer o. deltog i bondeupproret 1525, varunder han blev tillfångatagen o. avlivad.

Myo?e'n (av erek *my's*, muskel), ett äggviteämne i muskelvävnad. Jfr Myosin.

Myografi', registrering av muskelaktivitet, främst genom utnyttjande av de vid aktiviteten uppträdande elektriska aktionspotentialerna.

Myokardi't (av grek. *my's*, muskel, o. *kard'Va*, hjärta), akut el. kronisk inflammation i hjärtats muskelvägg. Den kroniska beror i regel på åderförkalkning.

Myologi' (av grek. *my's*, muskel, o. *lo'gos*, lära), läran om muskulaturen.

Myom [ä'm] (av grek. *my's*, muskel), av muskelvävnad bestående, ej elakartad svulst, oftast förekommande i livmodern.

Myome're'r (av grek. *my's*, muskel, o. *me'ros*, del), segmentärt anordnade avsnitt i ryggrads-anlaget hos ryggradsdjurens foster. Myomernerna bilda bl. a. ursprunget till musklerna,

Myopi' (av grek. *my'e'in*, tillsluta, o. *o'ps*, öga), närsynthet.

Myosi'n (av grek. *my's*, muskel), det viktigaste äggviteämnet i muskelvävnad. Jfr Myogen.

Myoso'tis, örtsläkte (fam. *Boraginaceae*), 40 arter på n. halvklotet (ej i Amerika). Blommor i ensidiga, inrullade knippen. *M. palustris*, förgätmigej (se bild), blåblommig, allmän på våt ängsmark. Former av *M. silva'tica* odlas i trädgårdar.

Myosu'r'us, örtsläkte (fam. *Ranunculaceae*). *M. mi'mus*, råttsvans, ettårig, med de trådsma bladen i rosett vid marken, små gula blommor o. långt utdraget, svanslikt fruktfäste. Växer på fuktiga ställen, åkrar, stränder.

Myr, gemensam beteckning för torvavlagringar o. de växtsamhällen, ur vilka de framgätt. Myrarna indelas i mossar, kärr o. b i a n d m y r a r .

Myra. Sjö. Täta fartygssidan med sågspan, som utifrån suges in i hälen. — Jfr Myror.

Myrbaggar, *CWrus*, ett släkte 6—10 mm långa, röda, svarta, vita o. gula skalbaggar, vanliga i våra barrskogar, där de göra nytta genom att förtöra barkborrar. (Se bild.)

i. Myrberg, Otto Ferdinand (1824—99), teolog, 1866 prof. i Uppsala. M:s grundlärda, originella författarskap omspann hela Bibeln. från 1884 *B i e l j o r s k a r e n*.

2. Myrborg, August Melker (1825—1917), broder till O. F. M., läroverksadjunkt i Sthlm, tonsättare, skrev melodiosa solosånger, balladen *Kung Hakes död* för manskör o. orkester, kvartettcvceln *Skördetsten*, pianostvoken m. m.

Myrbåk, Karl, f. $\frac{1}{9}$ igoo, biokemist, professor i jäsningsekemi vid Sthlms högskola 1932—46, i allmän o. organisk kemi sed. 1946. Har utg. skrifter i kemi o. biokemi, spee. rör. den alkoholiska jäsningen, bl. a. *Die Methoden der Fermentforschung* (1941).

Myrbär, äldre namn på tranbär.

1. Myrdal, Gunnar, f. $\frac{1}{1}$ 1898, national-ekonom, politiker, professor vid Sthlms högskola sed. 1933. Socialdem. led. av FK 1936—38 o. 1944—47. Studerade negerproblemet i För. Stat. 1938—42 o. var 1943 finansråd vid sv. beskickningen i Washington.

1944 ordf. i kommissionen för ekonom. ef terkrigsplanering, Handelsminister 1945—47, chef för FN:s Europakommission sed. 1947. Anlitad i befolkningsutredning. Har bl. a. utg. *An American dilemma: The negro problem and modern democracy* (1944), *Varning för fredsoptimism* (1944) o. tills. med sin hustru *Kris i befolkningsfrågan* (1934)—

2. Myrdal, Alva, f. Reimer, f. $\frac{3}{11}$ 1902, g. m. M. 1, socialpedagog, studierektor vid Socialpedagogiska seminariet i Sthlm sed. 1936. Jfr G. Myrdal.

Myresjö, kommun i mell. Småland, Jönk. l.: Vetlanda landsf.distr., Njudungs doms. 930 inv. (1947).

Myrgäster, *Myrmeco'phila*, benämning för ett stort antal insektarter, skalbaggar, flugor m. fl., vilka uppehålla sig i myrornas bon el. ock såsom bladlössen omhuldas utanför dessa. Förhållandet till myrorna är mycket olika; bladlössen o. vissa skalbaggar t. ex. avsondra ämnen, som myrorna slicka i sig, o. födas därför stundom i gengäld av myrorna, andra parasitera på myrorna osv. Jfr Myrmekofiler.

Myriad' av grek. (*myria's*), egentl. 10,000; oräknelig mängd.

Myrica', växtsläkte (fam. *Myricaceae*), 55 huvudsakl. subtropiska arter buskar o. träd. Enkönade blommor utan hy lie, samlade i ax el. hängen på samma el. skilda individ. *M. ga'le*, pors (se bild), en skildkönad buske med starkt lukande, tunglika blad o. små uppträtta, axlika blomställningar på bar kvist. Vanlig i kärr o. på sjöstränder. *M. cer'Vera* (Nordamerika) o. a. arter lämna vax, som utskiljes på frukterna.

Myrica'ria, växtsläkte (fam. *Tamaricaceae*), 10 arter buskar. *M. germa'nica*, klädris, meterhög, ljunglik buske med barrlika, grågröna blad o. femtaliga blommor i toppställda, långa, axlika klasar. Växer på flodbränor i Europas o. Asiens bergstrakter, hos oss längs Indalsälven o. Angernälven.

Myri'na, forntida eolisk stad i Mindre Asien.



Utgav



Rika fynd av hellenistisk o. rom. terrakottaskulptur.

MyriophyH'um, örtsläkte (fam. *Halorrhagidaceae*), 40 arter inom tropiska till kalla trakter, hos oss 3. Nedsänkta, spåda vattenväxter med krasvis ställda, i trådmala flikar delade blad, oansenliga fytaltliga han- o. honblommor på samma stånd i axliknande samlingar, uppskjutande över vattnet.

Myris'tioa, växtsläkte (fam. *Myristica'ceae*, närtstående *Anonaceae*), 80 arter ständigt grönskande träd o. buskar, de flesta i tropiska Asien. Blommor enkönade i sammansatta klasar. Hylle tretaligt, enkelt, sambladigt, ståndsträngar sammanvuxna. Fukt ett uppristande bär med ett enda, av fröhylla omgivet frö. *M. fra'grans* o. andra arter lämna muskotnötter o. muskotblomma.

Myrjörn, järn ur sjö- o. myrmalm.

Myrkottar, *Ma'nis*, släkte o. ordning bland däggdjuren. Hela djuret täckt av stora, skarpkantade, taktelliga hornfjäll. Klor stora, kraftiga, svansen lång. Sakna tänder. Leva av termiter o. myror, vilka de fånga med den långa, maskformiga, klubbiga tungan. Trädklätrare. Afrika, Sydäsen. Stäppmyrkotten, *Af. termminki* (totalängd 15 m), se bild.



Myrlejonsländor, *Myrmeleon'tidae*, familj inom insektsordningen nätvingar. Påminna om trollsländor. Larverna, »myrlejonen» (se bild), gräva trattformiga gropar i sanden, i vilkas botten de själva gräva ned sig. Med sina tånglika käkar suga de ut myror o. andra smärre insekter, som fallit ned i gropen. *Myrmeleon formica'rius* är allmän i Sverige.



Myrlilja, art av örtsläktet *Narthecium*.

Myrmalm, avsättningar under markytan på myrlänta ställen av oren limonit i form av slaggliknande massor. Jfr Järnmalm o. Sjömalm.

Myrmekofi'ler (av grek. *myr'mex*, myra, o. *fil'os*, vän), sådana växter, som genom sin byggnad visa sig mer el. mindre tydligt tillpassade för ett samliv med myror, vilka bereda dem ett skydd mot skadeinsekter. Lockande på myror verka bonungsavsöndrande glandier utanför blommorna (ex. på bladskaft hos körsbärsträd, fläder o. a.). Många tropiska växter lämna myrorna särskilda boningar i ihåliga stamdelar o. tornar, i bläsor på bladskivorna osv.

Myrmekologi', läran om myrorna.

Myrmido'ner, forngrek. folk i s. Tessalien, enl. de homeriska sångerna anförd av Akilleus i Trojanska kriget.

Myrobala'ner, sammanfattande beteckning för frukter av *Phyllanthus emblica* (fam. *Euphorbiaceae*) o. av *Terminalia-axet* (fam. *Combretaceae*), vilka på grund av stor garvämnehalt användas som garvningsmedel.

My'ron, grek. bildhuggare i 5e årh. f.Kr. M. utförde i brons bl. a. ynglingar idkande idrott o. djurfignurer. Mest kända äro *Diskuskastaren* (se bild) o. en naturalistisk bild av en ko.

Myror, *Formi'cidae*, familj bland steklarna. Samhällsbyggande. Samhället sammansättes



oftast av 1) bevingade hanar (blott under svärmningstiden; bild b), 2) bevingade honor (vingarna förloras efter svärmningen; bild c) o. 3) arbetare (honor med förkrympta könsorgan, utan vingar; bild a). Ibland förekomma äv. soldater (arbetare med stort huvud o. starka käkar). Stort antal arter över hela jorden.

Myrosi'n, enzym som avspjälkar senapsolja (se d. o.).

Myros'ylo'n, trädsläkte (fam. *Leguminosae*), 2 el. 3 arter i tropiska Amerika, *M. ba'vsamum* var. *genWinum* (Venezuela, Nya Granada) lämnar tolubalsam, var. *perei'rae* (Centralamerika) lämnar perubalsam.

Myrpgigssvin, *Echid'na aculta'ta*, ett i Australien samt på Nya Guinea o. Tasmanien i tre underarter förekommande kloakdjur med utdragen nos, »nabbb», lång tunga o. kraftiga grävklor. Kroppen ovan med långa taggar. Lever av myror.



Myrr'a, en i luften stelnde balsam, som utsprivar vid insnitt i barken på *Commiphora*-arter (fam. *Burseraceae*), i främsta rummet *C. abyssin'ica* o. *C. Schimperi* (arabisk myrra). Innehåller gummi, harts o. flyktig olja. En uråldrig drog, av egypterna bl. a. använd vid balsamering.

Myrr'h'is, örtsläkte (fam. *Umbelliferae*), 2 arter (Europa, Chile). Fruktar intill 3 cm långa, smala, mörkbruna, med spröt o. utan oljekauler. *Af. odora'ta*, spansk körvel (Pyreneerna, Alperna, Centraleuropas berg), meterhög, har stora, flera gånger pardelade, mjukhåriga blad med egendomlig, sötaktig kryddluk samt stora, vita blomflockar. Hos oss förr allmänt odlad; stundom förvildad.

Myrslokar, *Myrmecopha'gidae*, familj trög-djur, ha korta, kraftiga grävfötter, vilka användas att öppna termit- o. myrstackar, samt en lång, utsträckbar, klubbig tunga, på vilken insekterna uppfångas. *Myrmeco'phaga juba'ta*, som når en längd upp till 2.3 m (svansen nära 1 m), har långt, yvig, nedhängande hår o. långt utdragen nos. Sydamerika. (Se bild.)



Myrs'pov, *Limo'sa lappo'nica*, stor, snäppartad vadare; honan, som är större än hanen, omkr. 43 cm lång. Häckar på myrarna i N. Lappland.

Myrsyra, H-CO₂H, förekommer i fritt tillstånd i myror, i flera insekters giftorgan, i brännässlor o. tallbarr osv. Den erhålles genom upphettning av oxalsyra med glycerin el. i tekniken genom behandling av koloxid med natriumhydroxid under tryck vid 150—1700 o. användes i läderindustrien o. yllefärgerierna. Dess salter kallas fo r m i a't (av lat. *o'rtica*, myra). Metallsalterna äro vattnlösliga.

Myrta'ceae, växtfamilj, omfattande 2,750 så gott som uteslutande tropiska, ständigt grönskande träd o. buskar med mer el. mindre läderartade, hela blad. Blommor tvåkönade med vanl. 4-taligt, fribladigt, dubbelt hylle, talrika ståndare o. ett stift. Fukt bär, stenfrukt el. kapsel. Flyktig olja förekommer i vävnaderna; därför många kryddväxter (kryddnejlikor, kryddpeppar m. m.). Hit höra bl. a. släktena *Eucalyptus*, *Myrtus*, *Melaleuca* o. *Eugenia*.

Myrten, art av växtsläktet *Myrtus*.
Myrtus, myrtensläktet (fam. *Myrtaceae*), 60 arter. Blad motsatta, frukten ett bär. Af. *commu'nis* (Medelhavsområdet), myrten, ett i Europa vanligt prydnadssträd med smalt cylindrisk krona. En småbladig form odlas hos oss allmänt i kruka.

My'sten, fordom namn på ett landskap i n.v. Mindre Asien, inom vars område lågo bergen Ida o. Olympos samt städerna Ilion o. Pergamon (huvudstad). Kom under rom. väldet 133 f.Kr.

Mysingen, Mysingsfjärden, fjärd i Sthlms skärgård, mellan Södertörn i väster o. Ornö, Utö m. fl. öar i öster.

My'sk (lat. *mosch'us*), den intorkade, starkt luktande utsöndringen från en körtel hos raystjurshanan, belägen mellan naveln o. yttre könsdelarna. Tidigare använt som stimulerande medel; nu mest i vissa parfym.

My'skbisam el. s i l v e r b i s a m, i handeln benämning på skinn av desmanrättan.

My'skboek, *Aro'mia moscha'ta*, en grönglänsande långhorning, som avsondrar en myskluktaude vätska från mellankroppen. Larven lever i sälg. (Se bild.)

My'skdjur, *Mosch'us moschi'ferus*, ett i Tibets o. Kinas högtfjäll förekommande hjortfärd djur (längd 90—100 cm). Skickliga klättrare. Båda könen sakna horn. Hanen har betlika, långa hörntänder i överkäken o. på buken bakom naveln en "myskpuug", vars körtlar avsondra my'sk. (Se bild.)

My'skmdra, art av örtsläktet *Asperula*.

My'skoxar, *O'vibos*, släkte o. underfam. bland slidhornsdjuren. Päls långhärig, tät, räddande nästan ned till marken. Hornen stora, nedåt- o. utåtböjda. Under istiden utbredda över Nordamerika, Asien o. Europa ända ned till Pyrenéerna, nit blott i nordligaste Amerika o. på Grönland. Tjurens kött har stark my'sksmak. Bäst känd är Grönlands art, *O. moscha'tus*, längd till 2.5 ra.

My'skört el. desmeknopp, art av örtsläktet *Adoxa*.

Mysore [majsá'r] el. Maisur, furstestat i s. Indien. 76,337 kvkm, 7.3 mill. inv. (1941). Höglänt med Ghatsbergen i ö. och v. Jordbruk, boskapskötsel o. bergsbruk (järn, koppar, guld). Textilindustri. Huvudst. Bangalore. Univ. i staden Mysore (107,000 inv.). Styres av en maharaja.

My'ssjö, kommun i mell. Jämtland, Jämtl. 1. (past.adr. O viken); Ovikens landsf.distr., Jämtl. v. doms. 1,123 inv. (1947).

Mystagoger [-gä'ger], i forntidens Grekland präster, vilka undervisade dem, som skulle invigas i mysterierna. Jfr Elevisnka mysterierna.

My's'ter, benämning på dem, som invigdes i de forngrek. mysterierna.

My's'terier, 1. (av grek.). Hemlighetsfulla gudstjänster bland forntidens greker o. romare. Eirades vanl. av strängt slutna kretsar o. hade ofta formen av religiösa skådespel. Mest kända äro de orfiska o. elevisnka mysterierna. — 2. (av lat. *ministe'rium*, kyrklig handling, gudstjänst). Medeltida skådespel med bibliska äm-

nen, t', ex. Jesu barndom, heliga tre konungar, passionsspel osv.

My's'terium. 1. *Teol. o. filos.* Verklighet, som ej kan fattas av förståndet. — 2. I populär bemärkelse allt hemlighetsfullt o. svårförståeligt. — *M y s t e r i ö's*, hemlighetsfull, gåtfull.

'Mysticism' (av *mystik*), spekulering över tingens väsen, vilken i st. för förståndet sätter aning, intuition o. inre känsla som kunskapsorgan.

Mystifie'ra (av fr.), förvirra, föra bakom ljust, missbruka någons lättroghet. — *Mystifikation*, obegriplig händelse, egendomlighet.

Mysti'k (av grek.), benämning på en religiös strävan att genom spåkningar o. inre åskådning (kontemplation el. extas) uppnå innerlig o. nära gudsgemenskap. Förekommer i många religioner, särsk. i Indien, där mystiken satts i system, i Yogalärorna. I kristendomen hade mystiken sin klassiska period under medeltiden. — *M y s t i k e r*, anhängare av mystiken. — *M y s t i s k*, hörande till mystiken; av. miss-tänkt, hemlighetsfull.

Myt (grek. *my'tos*, berättelse), en berättelse, i vilken gudar el. halvgudar uppträda. Den är ej förknippad med någon historisk tidsperiod o. övergår stundom i sagan el. legenden. Av. upp-diktad o. osannolik berättelse.

Myteri' (av ffr. *teute*, upplopp) föreligger då underordnade personer, särsk. soldater, sjömän el. fångar, med förenat våld sätta sig upp mot sina överordnade.

Mytile'ne, nygrek. Miti11ni. 1. Annat namn på ön Lesbos. — 2. Huvudstad på Lesbos, Grekland. 28,000 inv. (1928). Livlig handel.

Myti'stji, stad i förvaltningsområdet Moskva, Ryssland. 60,000 inv. (1939). Industri. Förort till Moskva.

Mytologi' (av grek. *my'tos*, sägen, o. *lo'gos*, lära), "gudalära", sammanfattningen av ett folks myter (gudasagor); äv. kunskapen om myterna.

Myvatn, "myggvattnet", Islands näst största sjö, i s. Tingösyssla, omkr. 300 m ö. h. Tillhåll för ofantliga skaror av sjöfågel. Forellfiske.

Myxomyce'tes el. *Myceto'zo'a*, slem-svampar, lågt stående avdelning av kryptogamerna (äv. förd till djurriket). Bestå av en slemliknande massa av nakna celler, som glider fram i jord, i multnande trä, mellan löv på marken osv. Den kryper slutl. upp ovan marken på mossor, grässtrån, stubbar o. dyl. o. övergår där i ett enda el. talrika, väggförsedda sporgömmen. Ur sporer na framgå självröriga svärmceller, vilka slutl. förenas i en slemmassa. Hit höra bl. a. *Fu'Wgo septica*, trollsmör, o. *Lyc'o'gala epidend'ron*, vargmjolk.

Myxöde'm (av grek. *myx'a*, slem, o. *öi'dema*, svulst), en genom nedsättning av sköldkörtelns funktion uppkommen symtombild: blekt pussigt utseende, dåligt hår o. dåliga naglar jämte psykisk tröghet. Inträffar rubbning i tidig barnålder uppstår äv. dvärgväxt. Behandling med sköldkörteltabletter ger i allm. gott resultat.

Måbar, art av busksläktet *Ribes*.

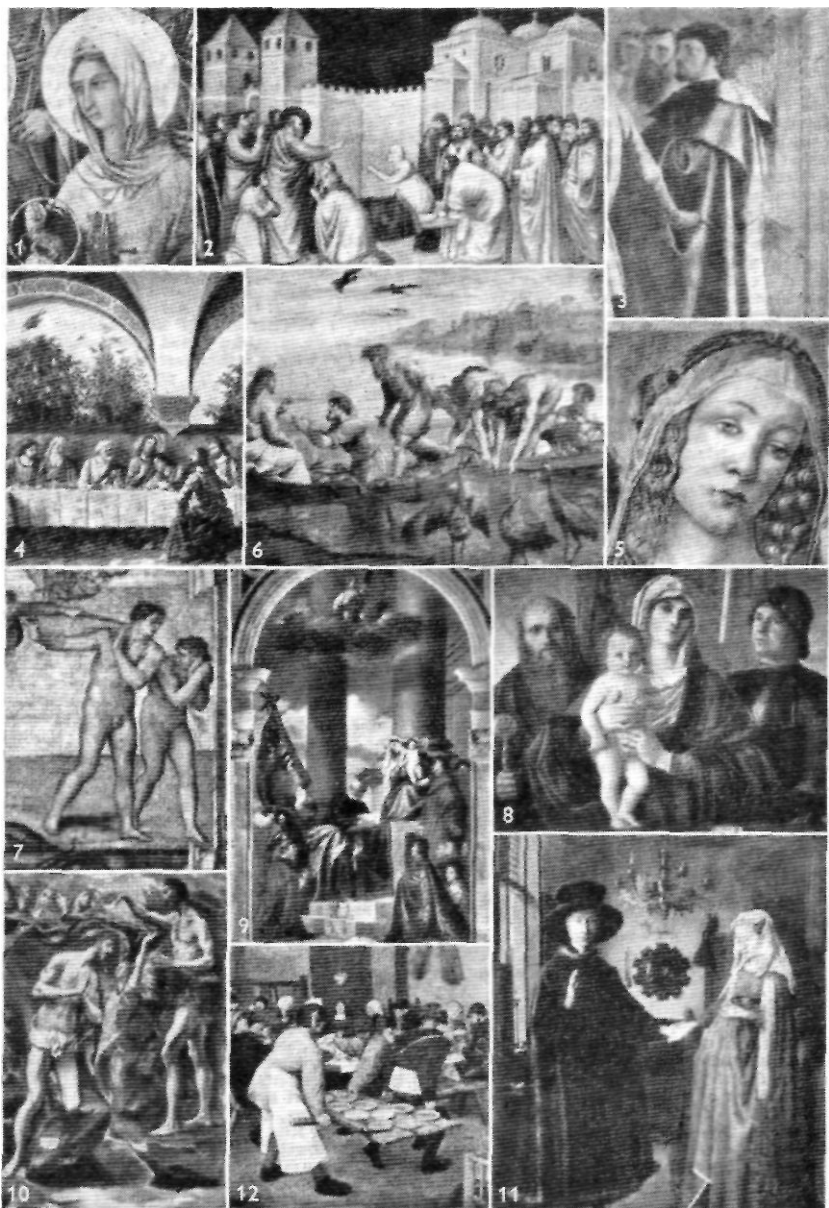
Måklappen, holme i Österjön, 4 km s.v. om Falsterbo. Rikt fågelliv. Fridlyst.

Målar Konst, se plancher på följande sidor. Målarmussla, *U'rio picto'rum*, en i s. o. mell. Sveriges sötvatten allmän, upp till n cm lång mussla, oftast mörkgrön, invändigt svagt pärlmorskimrande. Skalen användas stundom att riva o. blanda färg i, därav namnet.

Målbrott, förändring av stammen hos många individer vid könsnådens inträde.

Måle'risk säges en målning vara, om dess konstnärliga effekt huvudsakl. är förbunden med färgen. Stundom liktydigt med pittoresk. Motsats: l i n e ä r e l. p l a s t i s k.

Målet, det ena av Norges två officiella språk. Det andra är riksmålet.



1. Duccio: Altartavla (detalj), 1308—11, Siena 2. Giotto: Johannes uppväcker Drusiana (detalj), 1300-t:s börj., Florens. Ungrenässansen i Italien 3. Masaccio: Skattepenningen (detalj), X420-t. 4. D. Ghirlandajo: Den hel. nattvarden, 1480 5. Botticelli: Madonna della Melagrana (detalj), omkr. 1482, alla i Florens. Högrenässansen 6. Rafael: Det underbara fiskafånget (kar« tong till hautelisse), 1515—16, London 7. Michelangelo: Utdrivandet ur paradiset (detalj), 1502—12, Rom 8. Giov. Bellini: Madonnan med heliga, 1400-t:s slut, Venedig 9. Tizjan: Familjen Pesaros madonna, 1526, Venedig. Manierismen 10. el Greco: Kristi dop (detalj), omkr. 1595—1600, Madrid. Renässansen n. om Alpenna 11. J. van Eyck: Giov. Arnolfini o. hans maka (detalj), 1438, London 12. P. Bruegel d.ä.: Bondbröllop (detalj), omkr. 1568, Wien.



Barocken 13. Kubens: Meleager o. Atalanta, omkr. 1635, München 14. Rembraudt: Mans-
porträtt, omkr. 1633, Wien 15. Rembrandt: Enimaus, 1648, Paris 16. Vermeer van Delft:
Konstnärens ateljé (detalj), omkr. 1665—70, Wien 17. Velazquez: Venus, omkr. 1642, London
20. Poussin: Moses' påträffande, omkr. 1636—39, Paris. Régeneen o. rokokon 18. Watteau:
Avfärden till Cythere (detalj), omkr. 1716—18, Berlin 19. Fragonard: Gungan (detalj), 1766,
London Nyklassicismen 21. David: Paris' o. Helenas kärlek (detalj), 1788, Louvre 22. Goya:
Den garroterade, omkr. 1808, Lille 23. Delacroix: La fiancée d'Abydos, 1843, Paris.

Målarkonst II



1. Courbet: Begravningen i Omans (detalj), 1849, Paris 2. E. Manet: Konstnärens föräldrar, 1860, Paris 3. A. Monet: La Grenouillère, 1869, New York 4. G. Seurat: Badet (detalj) 5. A. Renoir: »La Blonde» I, 1881 6. Cézanne: Grandes Baigneuses, 1898—1905 7. Gauguin: Ilina Tefatu (Mänen o. Jorden), 1893, New York 8. V. van Gogh: Père Tanguy, 1886—88, Hollywood 9. E. Munch: Självporträtt, 194°, Oslo 10. H. Matisse: Nakett, 1920 11. Grtine-wald: Negerkocken, 1924, Nat.mus. 12. J. Gris: Le Journal, 1915 13. Picasso, Guernica (detalj), 1937, hos konstnären.

Målarkonst III

Målilla, kommun i ö. Småland, Kalm. 1; Målilla landsf. distr., Aspelands o. Handbörds doms. 2,702 inv. (1947)-

Målilla med Gårdveda församling omfattar Målilla kommun o. Gårdveda kommun.

Målkärl, kärl av trä el. metall för bestämt avpassade rymdmått, skola vid handelsbruk vara officiellt justerade.

Målmän, anhängare av det norska målet. Jfr Korska språket.

Malla, namn på flera örter, tillhörande skilda släkten av fam. *Chenopodiaceae*, oftast kanske *Chenopodium album*.

Målselven, älv i n. Norge, Troms fylke. 170 km. Utmynnar i Målsfjorden.

Målsägande, den mot vilken ett brott begåtts, el. som lidit skada av brottet. — Målsagaudebrott, brott som får åtalas endast av målsägande (ej av allmän åklagare), t. ex. ouppslått vållande av kroppsskada.

Månad. Månens sanna omloppstid, den sideriska månaden, är nära 27³/₈ dygn; tiden i förh. till jorden, den synodiska månaden, är över 29⁵/₈ dygn. Alla kalendräräkna med månader med helt antal dagar, ofta utan hänsyn till »månmanaderna» verkliga längd. Den gregorianska kalendern indelade tiden i lunationer med 29, 30 (el. 31) dygn enl. ett visst schema, som gör det möjligt att på förhand beräkna påskfullmånens datum.

Månadsrasande, nytestamentlig benämning på personer, som ledo av vissa sjukdomar, vilka troddes stå under månens inflytande. Förmodligen epileptiker.

Månadsrening, dets. som menstruation.

Måneykel, period av 235 lunationer (= ungefär 19 år), varefter ny tandningarna återkomma på tillnärmelsevis samma dagar av året.

Måndag (lat. *diēs lunae*, månens dag), veckans andra dag; uppkallad efter månen.

Måne el. Månelven, älv i s. Norge (Telemarken), bildar flera vattenfall, bl. a. Rjukanfoss.

Månen, jordens drabant, har en diameter av 3,480 km, något mer än $\frac{1}{4}$ av jordens; volymen är $\approx \frac{1}{80}$ massan. V_{si}° tätheten 0.61 av jordens. Avståndet från jorden är i medeltal c:a 30 jorddiameter el. något mer än 384,000 km o. växlar från 407,000 till 356,000 km. Omloppstiden är 27.3217 dygn o. rotationstiden lika stor, varför månens ständigt vänder samma sida mot jorden. Atmosfär o. vatten saknas på månen, vars yta bildas av kala klippor, ofta i form av kratrar o. ringberg. Jfr Fas.

Månförmörkelse uppstår, när månen vid fyllet (fullmånen) inträder i jordens skugga. Enär månbanan lutar över 5 grader mot jordens bana (ekliptikan), kan detta endast ske, då månen står nära banornas skärningslinje.

Mångbyggare kallas sådana växter, som ha vissa blommor enkönade, andra tvåkönade.

Mångfälla, annat namn på bladmagen hos idisslare. Jfr Idisslare.

Månghörning, dets. som polygon.

Mångplaning, dets. som polyeder.

Mångård, haloflorenen kring månen i form av en ljus, i inre kanten rödaktig ring.

Månsarp, kommun i n.v. Småland, Jönk. 1. (past.adr. Smålands Taberg); Mo landsf. distr., Tveta, Vista o. Mo doms. 2,535 inv. (1947).

Måns Bock, smeknamn på Magnus Stenbock.

Månsing, dets. som monsing.

Månskenosonaten, benämning på Beethovens pianosonat i ciss-moll; opus 27 nr. 2.

Månskitte, dets. som nymåne.

Måns Nilsson till Aspeboda, d. 1534, bergsman i Dalarna, var en ivrig anhängare till Gustav Vasa under dennes tidigare regering men deltog 1531 som en av ledarna i Klockuppröret, dömdes till döden o. avrättades.

Månsson, Ivar (i Träa) (1845—1911),

bondepolitiker, i AK 1873—79 o. 1885—1903. M. tillhörde från början lantmannapartiets vänster men blev sedermera högerman.

Månsson, Filip (1864—1933), målare, utförde rumssdekorer, bl. a. i Sthlms rådhus, stadshus o. konserthus.

Månsson, Fabian (1872—1938), författare o. politiker, från 1912 socialdem. led. av AK, där han särsk. intresserade sig för tull- o. försvarsfrågorna. Som talare känd för sin ogenerade frispråkighet. M. utgav äv. bretti lagda bonde- o. historiska romaner, *Rättfärdiggörelsen genom tron*, 1916, *Sande Eriks gård*, 1922—26, o. *Gustav Vasa och Nils Dacke*, 1928—30, samt skrev historiska verk: *Folkvandringarnas historia* (1937) o. *Vikingatidens historia* (1939). Fil. hed.dr i Uppsala 1932. Började som järnvägsarbetare.



Månstad, kommun i s.ö. Västergötland, Älvsb. 1. (past.adr. Månstadskulle); Traumö landsf. distr., Kinds o. Kedvägs doms. 580 inv. (1947)-

Månsten, ljus, svagt genomskinlig fältspat (ortoklas m. m.) med vackert, om mån-ljus erinrande skimmer. (Se färgplansch.)

Månviol, art av örtsläktet *Lunaria*.

Manår, tidrymd bestående av 12 synodiska månader (jfr Månad), dvs. 354 dagar, 8 tim., 48 min., 36 sek., alltså omkr. 11 dygn kortare än det tropiska året. Användes av forntidens greker o. romare samt fortfarande av muhammedanerna (med omväxlande 354 o. 355 dagar).

Mara, arter av örtsläktet *Galium*.

Märbacka, gods i s. Värmland, O. Emterviks kommun. Huvudbyggnad från 1700-t., ombyggt 1921—23 av I. G. Clason. Selma Lagerlöfs fädernegård, förvärfvades av henne 1910 o. förvaltas efter hennes död av en särskild stiftelse som släkt- o. minnesgård.



Mård el. skogsmård, *Martes martes*, ett mårddjur, mer el. mindre mörkt brun, stundom gulbrun, botenullen ljusgrå.

Kroppslängd 450—480 mm. Europa n. om Alperna samt inåt Asien; hos oss sparsamt över hela landet. Lever mest av ekorrar. Dyrbart skinn.



Mårdaklev, kommun i s. Västergötland, Älvsb. 1. (past.adr. Kalvsjöholm); Svenljunga landsf. distr., Kinds o. Redvägs doms. 582 inv. (1947).

Mårddjur, *Mustelidae*, familj bland rovdjur, innefattande stundom mycket blodtörstiga, långsträckt djur med spetsiga, delvis upplytbara klor. Hit höra bl. a. mårdar, sobel, grävlingar, uttrar, vesslor o. järvar.

Mårtensmäss, Martins av Tours festdag n. nov. (»Mårtensgås»).

Måsar, *La ridae*, familj bland måsfåglarna. Näbb stark med en hake i spetsen. Uthålliga, goda flygare, vilka livnära sig av fisk o. avskräde. De flesta häcka vid havet, en del äv. vid insjöar. Äggen matnyttiga.

Måsfåglar, *Longibenn' es*, ordning bland

fåglarna, innefattande utmärkta flygare med långa vingar o. simhud mellan de tre framtåtriktade tårna. Leva huvudsakl. av fisk. Häckta på marken, ofta koloni vis. Omkr. 140 arter över hela jorden. Hit hör fam. mäsar.

Måttstycken el. passbitar, stålstycken, som • med yttersta noggrannhet slipats till bestämda längder el. vinklar. Genom att använda en sats dyl. kan man i därtill avsedda hållare sammanfoga dem till godtyckliga mått inom vissa yttergränser. Jfr C. E. Johansson.

Måttsystem, system av enheter för olika matematiska o. fysikaliska storheter, varvid enheterna så avpassats i förh. till varandra, att naturlagarna kunna formuleras utan användning av onödiga konstanter. Ex. absoluta måttsystemet el. eggs-systemet, metersystemet, mks-systemet, tekniska måttsystemet o. diverse utländska system, t. ex. eng. o. amerik. uppbyggda på fot, pund o. sekund.

Mäas-Fjetterström, Marta (1873—'94'), textilkonstnärinna. I sin matttillverkning, som till en del inspirerats av skånsk allmogekonst, gav hon uttryck åt säker, personligt egenartad form- o. färgkänsla. Hennes i Bästad 1919 grundade verkstad förestås sed. 1942 av Barbro Nilsson.

Mähren, tjeck. Mor'ava, landskap i Tjeckoslovakien, begränsat av Schlesien i n., Ungern o. Österrike i s., Böhmen i v. 22,304 kvkm, 31 mill. inv. (1947), katoliker. Uppkallat efter huvudfloden March (Morava). Bergland med slätter i s. Högststående jordbruk; boskapskötsel; bergsbruk (järn, stenkol, brunkol, grafit). Textilindustri. Huvudstad: Brno (Brunn).

— Det urspr. germanska M. intogs av slaver på 500-t., utvidgades till konungariket Stör-Mähren, störst under Svatopluk (870—894), därefter splittrat. Förenat med Böhmen 1029—1469, varefter det var förenat med Ungern; tillh. Österrike 1526—1918; 1939—45 under Tyska riket (Protektoratet Böhmen-Mähren).

Mährisoh-Ostrau, tyska namnet för Moravská Ostrava, num. Ostrava.

Mähriska porten, pass (300 m ö. h.) i n.ö. Mähren, mellan Sudeterna o. Karpaterna, förbindande Marchs (Moravas) floddal med Oders. Sed. gammalt en livlig trafikled.

Mäkelä, Juho (1885—1943), finl. målare, huvudsakl. landskap i akvarell med motiv från Österbotten.

Mäklare, person, som yrkesmässigt förmedlar affärer (stadsmäklare, fondmäklare m. fl.). Mälarbaden, badort o. villasamhälle i Tors-hälla landsförs., Södermani. l., vid Mälaren.

Mälaren, den till storleken tredje av Sveriges insjöar, mellan Uppland, Södermanland, Närke o. Västmanland. 1,140 kvkm (utom öar), längd 117 km, bredd 0.5—50 km, största djup 64 m. Rik på öar o. holmar, företer M. ingen sammanhängande yta utan fördelas i en mängd fjärdar, vikar o. sund. Tillflöden: Arbogaån, Kolbäcksan, Svartån, Eskilstunaån, Fryksån m. fl. M. utfaller vid Sthlm genom Norrström o. Söderström (Slussen) i Östersjön. Andra utfartsvägar bilda Södertälje kanal o. Hammarbyleden.

Mälärhöjden, stadsdel o. villasamhälle inom Brännkyrka förs., Sthlm, vid Mälaren.

Mälsåker, gods i Ytterselö kommun, Södermani. l. Slottet, byggt på 1670-t. efter ritningar av Nic. Tessin d. ä., hör vid sidan av Drottningholms slott till det viktigaste i sitt slag, som utförts av denne arkitekt (se bild)



M., som tidigare tillh. släkterna Soop o. von Fersen, har under de sista årtiondena ofta bytt ägare. Härjades svårt av brand 1945. Monografi av E. Andrén (1945).

Mäitning, beredning av malt. Jfr Malt.

Männingsregementen, trupper, som uppsattes under Karl XII:s krig genom att 3—5 rotar el. rusthåll anskaffade en karl (karl o. häst). Jfr Tremänning o. Femmänningar.

Människan, *Ho'mo sapiens*, räknas från naturvetenskaplig synpunkt till herredjuren (*Primates*) bland däggdjuren, skild från människoaporna genom större hjärnkapsel o. större, högre utvecklade hjärna. Rörande människans uppkomst o. härstamning vet man ingenting med säkerhet, då de fossila lämningarna äro få o. mycket ofullständiga. Flera teorier ha uppställts (jfr Utvecklingslära), av vilka den f. n. mest omfattade, G. Schwalbes, anser människan härstamma från en människoliknande apa, som äv. anses vara schimpansen förfäder. De äldsta skelettfynd (gå tillbaka till kvartärtidens äldre skede (jfr Heideberg-människan o. Neanderthalras), dock anses det ej osannolikt, att människoliknande varelser levat redan under tertiärperioden. Äv. de nu levande människoraseras inbördes släktskap är fortfarande till största delen outredd. Man indelar dem efter vissa yttre rasmärken, av vilka de förmästa äro statur (proportioner o. kroppslängd), huvud, ansikte, näsa, ögon, hår o. kroppsfärg, i 15 huvudraser: 1) Vita rasen, 2) Mongoliska rasen, 3) Malajiska rasen, 4) Indianska rasen, 5) Negerrasen, 6) Buschmän o. hottentotter, 7) Ainurasen, 8) Syd-västkinesisk urras, 9) Dravidarasen, 10) Todarasen, 11) Indisk urras (bhil, vedda, sakai m. fl. folk), 12) Negritorasen, 13) Papuarasen, 14) Melanesiska rasen samt 15) Australiska rasen.

Människoapor, *anthropoïder* el. *anthropomorfber*, grupp bland Gamla världens apor med långa armar, nästan upprätt gång, utan svans osv. Till människoaporna, människans närmaste släktingar, höra: schimpanser, gorillor, orangutanger o. gibboner.

Människohajar, människoätande hajar; den vanligaste är blåhajen.

Människoraser, se ovan Människan.

Människosonen, en från Dan. 7: 13 hämtad benämning, som Jesus ofta gav sig själv.

Mäntyluoto [-loätä], Björneborgs hamn vid Bottniska viken, s.v. Finland.

Mäntynen, Jussi, f. 1886, finsk bildhuggare, särsk. känd genom sina djurskulpturer.

Mär (fr. *maire*), styresman för en fransk kommun; borgmästare, byfogde.

Märg. *Bot.* Hos växterna en i stamdelens längdaxel utbildad vävnadsplatta av tunn-väggiga celler. Hos träden vanl. oansenlig o. snart avdöende; i många örtstammar upplöses den lätt, varför dessa bli ihåliga (ex. hundkåk).

— *Zool.* Beteckning för ett organs inre del, då den är tydligt olikartad mot den yttre (ex. benmärg, ryggmärg).

Märgel, allmän benämning på kalkhaltiga jordarter som användas som jordförbättringsmedel. Inom petrografen beteckning för en blandning av lera o. kalcium- el. kalciummagnesiumkarbonat. — Märgelgrav el. märgeltag, plats där märgel upptages el. upptagits för jordförbättringsändamål.

Märgskida el. *myelin-skida* (av grek. *myelos*, märg), den skida, som närmast omger nervtrådarna.

Märgstrålar, bandlika, på högkant ställda vävnadsplattor av levande celler i växtstammen. Utbildas redan i ettåriga stamdelar som mellan kärlträngarna gående förbindelseleder mellan märgen o. den primära barken (primära märgstrålar). I fleråriga vedstam-

mar utbildas av sekundära margs-trådar, som inåt sluta blint i vedmassan. Märgstrålarnas celler innehålla vanl. upplags-näring, ss. stärkelse, fett m. m.

Märke. Bot. 1. Den översta, på särskilt sätt utformade delen av fruktbladet i växternas blommor (kulförmigt ansvalld, fjäderlikt grenad, strålförmig osv.), som uppfångar frömjöls-kornen o. bereder dem en grobädd. — 2. Arter av örtsläktet *Sium*.

Märkplåt, på elektrisk apparat el. maskin skall ange alla dess karakteristiska data (märk-ström, märkspänning etc.).

Märkrulla, förteckning på last m. m., som skall inlämnas till tullverket av från utrikes ort anländande fartyg.

Märkla, U-förmigt böjd, i bägge ändarna tillspetsat mctalltrådsstycke för fästsättning av föremål i trä o. dyl. Jfr Märlor.

Märling, ett slags smäcker lina.

Märlor, *Amphipoda*, ordning bland ledkräftorna. Kropp långsträckt, från sidorna sammantryckt, med 7 par gångfötter, 3 par simfötter. O. 3 par hoppfötter. De flesta leva i havet, en del i sött vatten; ett fåtal är parasiter. Talrika släkten o. arter i Sverige.



Märlospik, ett i ena ändan spetsigt järnverktyg, som användes vid sjömansarbeten.

Märr el. sto, hona av häst.

Mars, utbyggnad kring el. på en masttopp; på större krigsfartyg en tornliknande konstruktion för elledningsspersonal.

Märgsgastar, den del av seglande örlogsfartygs besättning, som sköter riggen ovan mäsarna.

Märssegel, råsegel närmast ovanför mäsarna (på handelsfartyg oftast dubbla).

Märssegelsskonert', dets. som brigantin.

Märstäng el. svåra stängen, mellersta längden på en av 3 delar bestående mast.

Märsta, stationssamhälle i Uppland, vid N. Stambanan, närmaste station till Sigtuna.

599 inv. (1946). Industri (färg).

Martha, f. * $\frac{1}{2}$ 1901, Norges kronprinsessa, andra dotter till prins Carl, hertig av Västergötland. Förmåld 1 Oslo $\frac{21}{3}$ 1929 med kronprins Olav av Norge. Barn: Ragnhild, f. 1930, Astrid, f. 1932, o. Harald, f. 1937. Var under tyska ockupationen av Norge 1940—45 bosatt i För. Stat.



Mäshult, ungdomsanstalt för män i Skällinge kommun, Hall. 1. 20 km n.ö. om Varberg.

Mäsk, vid ölbragd den blandning av vatten o. malt, vari stärkelsen spjälkas till socker genom inverkan av maltets amylas. Jfr Vört.

Mäss, samlingsrum för officerare, underofficerare o. manskap inom en kasern o. på örlogsfartyg, boningsrum för viss personal ombord, t. ex. kadetter, äldre m. fl.

Mässa (lat. missa). 1. Gudstjänst med växl-sånger mellan präst o. kör el. församling. — 2. Sed. 1200-talet ha de icke-liturgiska delarna av mässan, Ordinarium missae (Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Agnus Dei), tonsatts flerstämmigt; berömda mässor av bl. a. Palestrina o. J. S. Back.

Mässbok, kyrklrig ritualbok, före 1942 kallad missale.

Mässfall, inställande av gudstjänst på grund av oförutsedda omständigheter.

Mässshake (av fsv. *hakul*, kap-pa), det vanl. rikt ornerade



överplagg, som prästen bär vid högtidlig altartjänst. (Se bild å föreg. spalt.)

Mäss'ing, legering av koppar o. zink i växlande proportioner. Billig i tillverkning, kan lätt gjutas samt vasais till plåt o. dragas till tråd. Jfr Deltametall, Pinsback o. Tombak.

Mässling, en vanligen hos barn uppträdande infektionssjukdom, vars virus ej är närmare känt. Symtom: inflammation i ögon o. övre luftvägarna med hosta, tårflöde, ljusskygghet. Dessutom ett egenartat hudutslag med täml. stora, från varandra mer el. mindre skilda röda fläckar. Inkubationstid omkr. n dagar. Ej farlig i o. för sig. Komplikationer, särsk. öroninflammation, äro farliga. En förefintlig tuberkulos tilltager ofta efter mässling.

Mästare. 1. En i sin konst el. sitt yrke högt utbildad person. — 2. Under skräväsandets tid benämning på hantverkare, som avlagt nödiga prov för att självständigt få utöva sitt yrke. — 3. I sammansättningar dets. som lärare (t. ex. fäktmästare) el. chef (t. ex. postmästare). I äldre tid brukades formen mäter i st. för den lat. titeln magister (f. ex. Mäster Olof). Num. brukas formen i dagligt tal i fråga om hantverksmästare samt för maskinist på handelsfartyg.

Mästerby, kommun på mell. Gotland, Gotl. 1. (past.adr. Sanda); Klintehamns landsf.distr., Gotlands doms. 399 inv. (1947).

Mäster Erik, skämtsamt benämning på karbasen (kåppen), förekommer tidigast i Holbergs skådespel "Jeppes paa Bjerget".

Mäster Knut, namn på prelaten o. upprorsledaren Knut Mickelsson (d. 1527).

Mästerman, äldre benämning på bödel.

Mäster Olof, vanligt namn för Olaus Petri.

Mästervsen, förr titel för utlård gesäll.

Mästersångare (ty. *Meistersinger*), benämning på tyska hantverkare, som under 1300—1500-t. odlade lyriskt skaldskap (främst i Nürnberg o. Augsburg). Huvudrepresentant: Hans Sachs.

Mästersångarna i Nürnberg, komisk-romantisk opera med text o. musik av Richard Wagner; uppförd i Stlm i:a ggn 1887.

Matarfjärilar, *Geometridae*, grupp av små el. medelstora nattfjärilar, med spenslig, fjällbekladd bakropp o. tunna, breda vingar, vilka under vila oftast hållas platt utbredda. Då larverna krypa framåt, böja de kroppen i krum o. liksom "måta" upp vägen.

Mätbrev, av tullkammare utfärdadt intyg om fartygs nationalitet, hemort, dräktighet m. m.

Mätetal är i t. ex. uttrycket 75 watt tallet 75, medan watt är måttenheten.

Mätismän (fsv. *nuetismen*), värderingsmän, utsedda av domstol el. parter.

Mätmaskin, delningsmaskin för gradering o. kontroll av längdskalor.

Mättningsregler, regler för bestämmande av fartygs displacement, kappsegelsvärde m. m.

Mätningstal, tal som erhålles genom att i gällande mättningsregel insätta resp. båts mått; bestämmer klass m. m. vid kappsegling.

Mätress' (fr. *mattresse*), älskarinna.

Mättrade föreningar, organiska föreningar, som ej innehålla några dubbelbundna kolatomer o. där kolet således bundit så många andra atomer som möjligt.

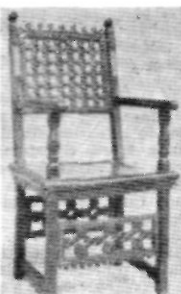
Mättningsdefieit el. fuktighetsdeficit, ett mått på förmågan hos fuktig luft att ytterligare upptaga vattenånga. M. utgör skillnaden mellan vattnets ångtryck (mättningstrycket) vid temperaturen i fråga o. trycket av den i luften ingående vattenångan. Jfr Fuktighet.

Mättningstryck, en mättad ångas tryck, t. ex. vattenångstrycket. Jfr Ånga.

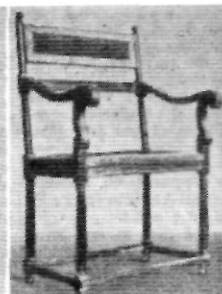
Mätverktyg, inom hantverket o. maskin-industrin använda verktyg för bekväm o. nog-



Renässans Savonarola-
stol, 1500-t.



1500-t. (Italien)



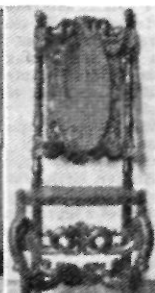
Slutet av 1500-t. (Frankrike)



1600-t:s f. h. (Nederländerna)



Barock Ludvig XIV
stil (Frankrike)



1680-t. (Nederländerna)



Régence 1700-t:s början
(Frankrike)



Rokoko 1756 (Frankrike)



Chippendalestil, 1700-t:s
mitt (England)



Nyklassicism 1770-t.
(Frankrike)



Hepplewhitestil,
1780-t. (England)



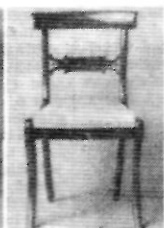
Gustaviansk stil, 1780 t
(Sverige)



Empire 1800-t.
(Frankrike)



Före 1813
(Sverige)



Senempire
(Sverige)



Jugend Omkr.
1900 (Tyskland)



Nutida 1943
(Sverige)



Renässans 1. Kista, 1500-t. (Italien) 2. Kista, början av 1600-t. (Nord. mus.) 3. Skåp omkr. 1550 (Italien). **Barock** 4. Skåp i Boulle's stil, omkr. 1680 (Frankrike) 5. Skåp, omkr. 1700 (Tyskland, Hamburg) 6. Skåp i barockstil från rokokon (Sverige) 7. Byrå, tidigt 1700-t. (Nord. mus.). **Rokoko** 8. Byrå av Ch. Cressent, omkr. 1750 (Frankrike) 9. Byrå av I. Nordin (Sverige) 10. Byrå omkr. 1750 (England) 11. Sekretär av N. Dahlin (Sverige). **Nyklassicism** 12 o. 13. Skrivbyrå O. byrå, omkr. 1780 (Frankrike) 14. Skrivbyrå av G. Iwersson, 1792 (Sverige). **Empire** 15. Byrå omkr. 1800 (Frankrike) 16. Chiffonjé (Sverige) 17. Byrå i senempire (Sverige). **Jugend** 18. Skåp av H. van de Veide, omkr. 1900 (Tyskland). **Nutida** 19. Skåp av C. Malmsten, 1917 (Sverige).

grann tagning av olika längd- o. vinkelmått, ss. passare, krumcirkel, mikrometer, hakmått, klinkmått, tolkar, djupmått, skjutmått, vinkelmått o. måttstycken.

Möbelkonst, se planscher på föreg. sidor.

Möckeln. 1. Insjö i s. Smaland, Kronob. 1. 47 kvkm. Genomflytes av Helgeån. — 2. Insjö i ö. Värmland, Örebro l. 20 kvkm. Genomflytes av Ietälven.

Möckleby härad, Kalm. 1., omfattar 5 kommuner: N. Möckleby, Gårdby, Sandby, Stenåsa o. Ilulterstad. 2,404 inv. (1947). Ölands doms.

Mödomshinna, dets. som jungfruhinna.

Mödrahjäl, understöd i anledning av händelse. Jfr Moderskapsskydd.

Mödravårdscentral, organ för den förebyggande mödravården. Verksamheten kan vara förlagd till barnbördsavdelning vid sjukhus, särskilt avsedd lokal el. till tjänsteläkarens mottagningslokal; i de två senare fallen ej specialutbildad läkare. Kostnaden bestrides av stat o. landsting.

Möen, dets. som Mön.

Mögel, beteckning för svampar (i inskränkt bemärkelse algsvampar), vilkas hyfer (celltrådar) bilda ett spindelvävslikt el. vaddlikt överdrag på döda, organiska ämnen. Tillhöra flera olika grupper. Spridas lätt med sporer genom luften. Jfr Fruktmögel, Snömögel, Bladmögel, Mucor o. Penicillium.

Möhnedammen (ty. Möhnetalsperre), Tysklands största vattenregleringsdamm vid Arnsberger Wald i Ruhrdistriktet, byggdes 1908—13, är 40 m hög, 600 m lång o. rymmer 134 mill. kubvatten, huvudsakligen för industriändamål. Dammen sprängdes av engelsmännen vid en bombard 17 maj 1943, varvid stora översvämningar till men för krigsindustrin uppstod. Dammen har senare reparerats.

Mö ja, kommun i s.ö. Uppland, Sthlms l.; Värmdö landsf.distr., S. Roslags doms. 622 inv. (1947).

Möklinta, kommun 1 n.ö. Västmanland, Västmanl. l.; Sala landsf.distr., Västmanl. ö. doms. 2,300 inv. (1947).

Mölj(e). 1. Fördämning, vågbrytare. — 2. Tjuplättningsplats i land för ankare m. m.

Möllå, sydväskent ord för kvarn.

Mölle, muncipalsamhälle i n.v. Skåne, Brunnby kommun, s. om Kullen. 563 inv. (1947). Badort.

Mölleberga, kommun i s.v. Skåne, Malmöh. 1. (past.adr. Bara); Klägrups landsf.distr., Torna o. Bara doms. 165 inv. (1947).

Möller, Axel (1830—96), astronom, prof. i Lund 1861. M. grundade 1867 Lunds observatorium.

Möller, Carl (1857—1933), arkitekt, överintendent 1904, generaldir. för Byggnadsstyrelsen 1918—24. M. uppförde bl. a. *Stefanskapellet* o. *Johannes kyrka* i Sthlm.

Möller, Gustav, f. 1884, socialdem. tidningsman o. politiker, led. av ÅK 1918 o. av FK sed. 1919; partisekr. 1916, red. för Socialdemokraten (nuv. Morgon-Tidningen) 1927—24; socialminister 1924—26, 1932—38 (utom juni—sept. 1936) o. sed. 1939, handelsminister dec. 1938—dec. 1939. Jur. hed.dr Uppsala 1945, med. hed.dr Lund 1947. M. är g. m. författarinnan o. journalisten (sign. Gwen) Elis Kleen, f. 1882.

Möller, Poul (1794—1838), dansk skald, filosof, prof. i Kristiania 1828, i Köpenhamn 1830. M:s sparsamma diktning (bl. a. dikten *Glade över Danmark* o. den ofullb. novellen *En*

dansk Students Eventyr) ställer honom bland Danmarks mest betyd. skaldar.

Möller, Christinas (1894—1948), dansk konservativ politiker. Led. av Folketinget 1920

—41, ordf. för den kons. folketingsgruppen 1928 o. för Konservativ Folkepart. 1932—47. M. arbetade särsk. för ett förbättrat försvar samt nord. samarbete. Efter det förbättrade ockupationen 9 april 1940 ingick M. i ministären Stauning men måste redan okt. s. å. avgå på grund av tyska påtryckningar samt tvangs jan. 1941 äv. nedlägga sitt folketingsmandat. Flydde maj 1942 till England, där han aug. s. å. blev ordf. i Danish Council o. en av de främsta företrädarna för det fria Danmark. Efter Danmarks befrielse utrikesminister i Buhls regering sept.—okt. 1945. Hed.dr vid Oslo univ. sept. s. å.



Möller-Barlows sjukdom, barnsjukdom till följd av C-vitaminbrist i födan (kokad mjölk, avsaknad av grönsaker etc). Barnet blir grått, får ansvällningar vid knä- o. fotleder, blödningar i huden, svullet tandkött etc.

Möllerberg, Nils, f. 9/7 1892, bildhuggare. Bl. arb. *Dexippos* (i Djursholm, 1933), *Morgon* (Nat.mus.) o. *Sign* (i Lund, 1941) samt porträttbyster.

Mölltorp, kommun i n. Västergötland, Skarab. l.; Karlsborgs landsf.distr., Vadsbo doms. 1971 inv. (1947), därav i Mölltorps municipalsamhälle 544.

AB. Mölnbacka-Trysil, Forshaga. Grundat 1873. Aktiekap. 13,889,000 kr. (1948). Pappersbruk, sprit-, sulfitt- o. sulfatfabrik, kraftverk. Skogsbruk. Äg. bl. a. Forshaga Sulfitt AB., Dejeffors Kraft- o. Fabriks-AB., Frykfors AB., Dejeffors-Forshaga Järnvägs- & Slussverks AB. o. Haramarby-Yxe AB. Verkst. dir. F. Capelen (sed. 1929).

Möldal, stad i v. Västergötl., Göteb. l. s. om Göteborg; Fässbergs landsf.distr., Askims, Hisings o. Sävsdals doms. 18,570 inv. (1947). Textil- o. pappersindustri, margarinfabrik, jästfabrik m. m. Samralskola. Länslasarett. Stadsrättigheter 1922. Stadsvapen, se bild. — Namnet (känt från omkr. 1397) av *mölna*, 'kvarn', o. *dal*.



Mölnlycke, industriort i v. Västergötland, Råda kommun. 1,889 inv. (1946). Folkhögskola.

Mölnlycke Värfveri AB., Göteborgs. Grundat 1907. Aktiekap. 6 mill. kr. (1948). Textilindustri i Krokslätt o. Mölnlycke. Verkst. dir. F. Thulin (sed. 1939).

Mön, ö s. om Själland, Prästö Amt, Danmark. 218 kvkm, 14,500 inv. (1945). Stad: Stege. I ö. Möns klint med branta kritklippor. Broförbindelse med Själland sed. 1943.

Möne, kommun i mell. Västergötland, Älvsh. 1. (past.adr. Ålmestad); Ås landsf.distr., Borås doms. 228 inv. (1947).

Mönja, Pb₃O₄, rött pulver, som användes till målarfärg, kitt (mönjekitt) o. dyl. o. erhålles genom försiktig upphettning av blyoxid i luft.

Mönsterskydd, rättsskydd för vissa mönster enl. lag av 10/7 1899.

Mönsterås. 1. Kommun i ö. Smaland, Kalm. l.; Stranda landsf.distr., N. Möre o. Stranda doms. 2,318 inv. (1947). — 2. Köping i Kalmar l., vid Kalmarund; Stranda landsf.distr., N. Möre o. Stranda doms. 1,605 inv. (1947). Tändsticksfabrik, trävaruexport. — Anlagd 1620.

Mönsterås församling omfattar Mönsterås kommun o. Mönsterås köping.



Mönstra på (av) säges en handelssjömas göra, då han börjar (slutar) sin tjänst.

Mönstring, ärlig förrättning för kontroll rörande värnpliktiga. Förrättades av rullförings befälhavare o. sjömanshusombudsman. Mönstring äger sed. 1941 icke mera rum.

Mörarp, kommun i n.v. Skåne, Malmöh. 1. Mörarps landsf.distr., Luggude doms. 1,016 inv (1947).

Mörby, villasamhälle i Danderyds kommun Sthlms l., vid Djursholmsbanan. Lasarett.

Mörbylänga. 1. Kommun på s.v. Öland Kalm. 1.; Mörbylänga landsf.distr., Ölands doms. 916 inv. (1947). — 2. Köping i Kalm l., på Ölands v. kust; Mörbylänga landsf.distr., Ölands doms. 605 inv. (1947). Råsockerfabrik Möre, ett av de forna småländska landskapen, omfattande s. kustlandet av nuv. Kalmar l. Jfr Norra Mörc o. Södra Möre.

Möre o. Romsdals fylke omfattar s.v. delen av nordanfjällska Norge, 15,036 kvkm, 181,000 inv. (1946). Städer: Ålesund, Kristiansund, Molde.

Mörike, Eduard (1804—75), tysk skald. Innerlig natur- o. kärlekslyrik (*Gedichte*, 1838).

Mörk, Jakob Henrik (1714—63), präst, författare. Utgav tills. m. A. Törngren *Adalrik och Göthilda* (2 dir, 1742 o. 1744), den första mera utförda s. prosaromanen.

Mörkeradaptatio'n, ögats anpassning för seende i mörker genom kraftigt stegring av dess ljuskänslighet.

Mörkläggnig, släckning el. avskärmning av ytter- o. innerbelysning samt kommunikationsbelysning (på fordon, fartyg, fyrar etc.) för att försvåra fientliga flygares orientering. Allm. best. i civilförsvarskungörelsen 16/9 1944.

Mörkockra, jordfärg av brunaktig ton. Hållbar, ej giftig.

Mörkström, ström i fotocell äv. då den icke belyses. Kallas äv. läckström.

Mörkö, kommun i ö. Södermanland, Södermaul. l.; Trosa landsf.distr., Nyköpings doms. 944 inv. (1947).

Mörlanda, kommun i ö. Småland, Kalm. 1.; Måliilla landsf.distr., Aspelands o. Handbörds doms. 3,900 inv. (1947).

Mörne, Arvid (1876—1946), finl. författare, utgav diktsamlingar präglade av svensk åskådning, förnäm språkkonst o. varm naturkänsla (*Rytim och rim*, 1899, *Döda år*, 1910, *Skärgårdens vår*, 1913, *Den förborgade källan*, 1930, *Över havet brann Mars*, 1940, *Sfinxen o. pyramiden*, 1944, in. fl.), berättelser o. skådespel, *Det övergivna samvetet* (1943), uppsatser o. artiklar från en följd av år. Biografi av H. Ruin (1946).

Mörner, svensk adlig ätt av tyskt ursprung, introducerad 1627.

1. Mörner, Carl Gustaf, af Morlanda (1658—1721), greve, fältmarskalk, en av Karl XII:s främsta generaler, utmärkte sig särsk. i fälttågen mot Polen samt mot Norge 1716 o. 1718.

2. Mörner, Carl, af Tuna (1755—1821), greve, lantmarskalk, befälh. i Skåne 1809, riksståthållare i Norge 1816.

3. Mörner, Adolf Göran (1773—1838), greve, politiker. P. tillhörde oppositionen mot Gustav IV Adolf o. spelade en framskjuten roll vid det nya statsskicket tillkomst 1809. Han var en av underhandlarna med Norge

1814, blev 1815 statsråd o. 1837 utrikesstatsminister.

4. Mörner, Carl Otto, af Morlanda (1781—1868), frih., officer, bekant genom sin dristiga verksamhet för Bernadottes (sedermåra Karl XIV Johan) val till Sveriges kronprins (1810).

5. Mörner, Birger, af Morlanda (1867—1930), greve, författare, skrev skådespel, historiska romaner, studier o. noveller från Söderhavets öarna o. det självbiografiska verket *Ur mitt irrande liv* (1925).

6. Mörner, Stellan, f. s/2 1866 greve, surrealistisk målare, tillh. Halmstadgruppen. Dekorativa målningar i Halmstads rådhus (1938) o. Uppsala stadsbibli. (1941—42, 1946). Teaterdekorationer (bl. a. Trettondagsafton, 1946).

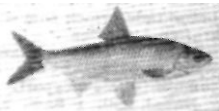
Mörnum, kommun i s.v. Blekinge, Blek. l.; Mörnums landsf.distr., Bräkne o. Listers doms. 4,063 inv. (1947).

Mörums å, vattendrag i Småland o. Blekinge, genomflyter flera sjöar, bl. a. Helgasjön o. Åsnen, o. utfaller i Östersjön. Många vattenfall. Laxfiske. Längd 175 km.

Mörsare, kastpjäns med kortare lopp o. mindre skottvidd än haubitsen; under senare hälften av 1800-t. ersattes den utom vid belägringsartilleriet av haubitsen.

Mörsil, kommun i mell. Jämtland, Jämtl. l.; Mörsils landsf.distr., Jämtl. v. doms. 1,924 inv. (1947). Sanatorium. Lämningar av Mörsils skans, befästning, byggd 1611.

Mörtar, *Leuciscus*, släkte bland karpfiskarna. Den vanliga mörtan, *L. rutilus*, är vanl. blågrön, på sidorna glänsande silvervit. Större delen av Europa, allmän i våra söt- o. bräckvatten. Viktigt näring åt rovfiskar. Hit höra äv. färuan, iden, sarven o. stämnen.



Möss, smärre arter av råttsläktet.

Mösseberg, hög platå i mell. Västergötland, n.v. om Falköping. Högsta punkt 324 m. Vattenkuranstalt, grundad 1865.

Mösspartiet, mössorna, politiskt parti under frihetstiden, som tävlade med Hattpartiet om makten. Namnet mössor användes första gången 1737 — » förklenande syfte — av motståndarna om anhängarna till den följande år störtade kanslipresidenten Arvid Horn (»de äldre mössorna«). Partiet, som på sitt program främst hade fred, var under krisen 1742—43 nära att komma till makten men försvagades efter hand och förlorade sin betydelse. Det återuppsod under slutet av 1750-talet med en försiktigare ekonomisk politik som huvudprogram (»de yngre mössorna«), segrade 1765 i riksdagen o. innehade makten till 1769, då mössregeringen nödgades avgå. Från 1771 vunno emellertid åter mössorna ledningen, stärkta genom den adelsfientliga strömningen bland de ofrälse stånden, och innehade sedan makten till frihetstidens slut.

Möte, vanlig benämning dels på de årl. vapenövningarna (regementsmöte, rekrytmöte osv.), dels på de förrättningar vid de forna indelta trupperna, då rekryter o. remonter antogs.